

2. 40483
1988

జి. 40483 / 1989 శ్రీరస్తు

జి. 1094

శ్రీమద్రాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర వైదికమార్గ ప్రవర్తక

శ్రీవీరబుక్కణ్ణెచ్చాల సార్వభౌమ సామ్రాజ్యభాగ్యమై:

శ్రీమద్విద్యారణ్యుని పరనామ భేదమై:

అత్తియత్రయీవ్యాఖ్యాన పర్యాయ ప్రముఖత

శ్రీమద్వేదవ్యాస సబహుమాన విత్తర్ల నర్సయ్య తవచిరుదాధిమండితై:

శ్రీమాధవమండితై:

పరాశరస్మృతి రాజధర్మవ్యాఖ్యానావసరే ప్రణీతోఽయం

వ్యవహారకాండః.

కాత్తనూరు - కల్యాణసుందరకాస్త్రికా

యథామతి పరిశోధితః.

చెదలవాడ - సుందరరామశాస్త్రి

చన్నపురీ తండయాచేటకొల్లానగర వర్తివ్యాం

కారదాంబాపిలాసముద్రాక్షరశాలాయాం

సముద్ర్యప్రకటికృతో విజయతే.

ఏతద్గ్రంథమూల్యం రూప్య ద్వయమ్.

౧౮౯౬ సం || చెన్నపురీ.

విషయానుక్రమసూచిక

పుట	విషయాంశం
సంఖ్య.	
౧	ఉపోద్ఘాత ప్రకరణం.
౨	రాజోత్పత్తి ప్రతిపాదనం.
౩	వ్యవహారస్వరూప నిరూపణం.
౪	వ్యవహారభేదానిరూపణం.
౮	సభానిరూపణం.
౧౨	వ్యవహారదర్శనవిధి నిరూపణం.
౧౯	ఆసేధవిధినిరూపణం.
౧౨	కార్యదర్శనోపక్రమః.
౨౦	చతుష్పాద్యవహారః.
౨౨	ప్రతిజ్ఞాపాదనిరూపణం.
౨౩	ఉత్తరపాదనిరూపణం.
౩౧	క్రియాపాదనిరూపణం.
౩౨	సాక్షిప్రకరణం.
౪౧	విభాతనిరూపణం.
౪౮	భుక్తిప్రకరణం.
౫౨	దీప్యనిరూపణం.
౫౮	ధటవిధి.
౬౧	అగ్నివిధి.
౬౩	జలవిధి.
౬౫	విషవిధి.
౬౭	కోశవిధి.
౬౮	తండుల్లివిధి.
౨౨	రత్నమాషవిధి.

పుట	విషయాంశం
సంఖ్య.	
౬౯	ఫాలవిధి.
౭౭	ధర్మాధర్మవిచారవిధి.
౭౮	నిర్ణయపాదః.
౭౯	ఋకాదానప్రకరణం.
౮౨	ఆధినిరూపణం.
౮౫	ప్రతిభూప్రకరణం.
౯౫	నిక్షేపప్రకరణం.
౯౯	అస్వామివిక్రయః.
౧౦౩	సంఘాయసముత్థానవిధి.
౧౦౬	దత్తాప్రదానికవిధి.
౧౦౯	వేతనానపాకరణప్రకరణం.
౧౧౩	అభ్యుపేత్యాశుశూషా ప్రకరణం.
౧౧౭	సంవిద్యుత్తిక్రమవిధి.
౧౨౧	క్రీత్యానుకయప్రకరణం.
౧౨౩	విక్రీయాసంప్రదానవిధి.
౧౨౫	స్వామిపాలవివాదః.
౧౨౮	సీమావివాదప్రకరణం.
౧౩౫	దండపారుష్యప్రకరణం.
౧౪౦	వాక్పారుష్యప్రకరణం.
౧౪౨	స్త్రీప్రకరణం.
౧౪౭	సాహసప్రకరణం.
౧౫౨	స్త్రీసంగ్రహణప్రకరణం.

విషయసూచిక మనూచికా.

పుట	విషయము.
సంఖ్య.	
౧౫౬	స్త్రీపుంయోగవివాదము.
౧౫౭	దాయవిభాగప్రకరణం.
౧౫౮	విభాగకాలనిరూపణం.
౧౬౧	విభాగప్రకారము.
„	జ్యేష్ఠాంశవిచారము.
౧౬౨	పితృద్రవ్యానపేక్షితవిషయము.
౧౬౩	మాతృధనవిభాగము.
„	పితౄణామీధనవిషయము.
౧౬౪	విభాగోత్తరకాలజాతవిషయము.
౧౬౫	పితౄర్హస్యం విభాగే మాతృ కాం పుత్రసమభాగార్హతా.
„	భిన్నజాతీయపుత్రాణాంవిభా గక్రమము.
౧౬౬	అసంస్కృత భ్రాతృభాగినీహం పూర్వసంస్కృతైర్భ్రాతృ భిస్సంసౌరకర్తవ్యత్వప్ర శంసా.
౧౬౮	ముఖ్యగోణపుత్రాణాందాయ గ్రహణక్రమము.
౧౭౦	శూద్రధనవిభాగేవిశేషము.
౧౭౧	అపుత్రదాయక్రమము.

పుట	విషయము.
సంఖ్య.	
౧౭౬	సంస్కృతిలోవిభాగక్రమము.
౧౭౮	వానిప్రస్థయతి బ్రహ్మచారిణా దాయక్రమము.
౧౭౯	దాయానర్హతీదాదీనాం భ వ్యత్వకథనము.
„	తత్పుత్రాణాం దాయార్హ నిరూపణము.
౧౮౦	స్త్రీధనవిభాగక్రమముస్త్రీధన నిరూపణము.
౧౮౩	విభాజ్యద్రవ్య నిరూపణం.
౧౮౪	అవిభాజ్యద్రవ్య నిరూపణం.
౧౮౭	విభక్తానాం కర్తృత్వ నిరూ పణము.
౧౮౮	విభాగాపలాపేనిర్ణయహే యము.
౧౮౯	ద్యూతసమాహ్వయ ప్రకర ణము.
౧౯౦	ప్రకీర్ణకప్రకరణం.
ఇతి	ప్రధానవిషయా స్సూచితా
తత్తత్ప్రకరణే	తదవంతర
విషయాః	ద్రష్టవ్యాః.
గ్రంథవిస్తరభయ	స్నేహ
సూచితాః.	

విషయసూచిక సమాప్తా.

వ్యాఖ్యాతే, ఆచారప్రాయశ్చిత్రైః అభివ్యవహరప్రస్తాయతే-యద్యపి ఋణాదా
నాదీ నామస్థాదకపదానాం వ్యవసరితాంనుద్యేకమపి వ్యవహరంపరాశరోనవు

త్వాదితవాక్ తథాప్యచారకాండేవతుణ్ణం వణ్ణానాంక్రమేణాచారాణ్ణు
 వక్ "క్షుత్రియస్తుప్రజాన్తైచ్చవక్షీతింధమేణపాలయేత్" ఇత్యస్మిన్వచనేక్షుత్రియ
 విశేషస్యరాజ్ఞ అచారవిశేషమేవమవోచత్ - క్షీతింధమేణపాలయేదితి- తత్రక్షీతి
 పాలనంనామక్షీత్యాశ్రితాసుప్రజాసుదుష్టానాంసగ్రహాశిష్టోపద్రవపరిహారశ్చ- ఏ
 తదగ్రమేవహిజగదీశ్వరస్య రామకృష్ణాదిక్షుత్రియావతారః-తచ్చగీతాసుభగవతా
 విస్మయమభిహితం - యదాయదాహీధర్మస్య గ్లానిభవతిభారత|అభ్యుత్థానమధ
 మస్య తదాత్మానంసృజామ్యహం || పరిత్రాణాయసాధూనాం వినాశాయచదు
 ష్యంతాం | ధీమఃసంస్థాపనార్థాయ సంభవామియుగేయుగే || ఇతి-యథామ
 హతాంరావణాదీనాంశిక్షాయైరామాద్యవతారః - తథా క్షుద్రాణాంహోరాదీ
 నాంశిక్షాయై రాజావతారఇతి ద్రష్టవ్యం - అతఏవమనుః - అరాజకహిలోక
 స్థిక్ సవతోవిద్రుతేభయాత్ | రక్షోర్థమస్య సవస్య రాజానమస్మజన్వి
 ఘ్నః || చంద్రానిలయమాకాణ్ఠ మగ్నేశ్వవరుగస్యచ | ఇంద్రవిత్తేశయోన్తైచ్చ
 వ మాత్రాఅహృత్యశాశ్వతః|| యస్తాదేవ సురేంద్రాణాం మాత్రాభినిమితో
 నృపః | తస్మాదభిభవత్యేష సర్వభూతాని తేజసా || తపత్యాదిత్యవదైచ్చవ చ
 త్సూంపిచమనాంసీచ | నచైసంఘవిశక్తోతి కర్షిద్యభివీక్షీతుం|| సోగ్నభవతి
 వాయుశ్చ సోకఃసోమస్సధమః రాట్ | గతుచేరస్సవరుణ స్సమహేంద్రఃప్రభా
 వశః|| బాలోపినావమంతవ్యో మనుష్యఇతిధూమిపః | మహతీదేవతాహ్యేషా న
 రరూపేణతిష్ఠతి| ఏకమేవదహత్యగ్ని నఃరందురుపగర్విణమ్ | కులందహతిరాజా
 గ్ని స్సపశుద్రవ్యసంచయం|| కార్యంసోపేత్యశక్తించ దేశకాలౌచతత్వతః| కురు
 తేధమః సిద్ధిర్గణంవిశ్వరూపంపునః|| ఇతి-ఏతచ్చసర్వమస్తాభిరాచారకాండప
 వరాజభమాణ్ణాచక్షౌః ప్రపంచితం-బృహస్పతిస్తువిశేషతః- ఋణాదానా
 దివ్యహరవిచారగమేవ రాజోత్పత్తిప్రయోజనమభిప్రేత్య తద్విచారక్షమత్వము
 పనాదయితుం ఇంద్రాద్యాత్మకత్వం రాజ్ఞాదీదాజహర-గుణధమఃమహేంద్రాజ్ఞః
 కథయామ్యనుపూర్వతః | ధనికణికసందిగ్ధా ప్రతిభూలేభ్యసాక్షిణః | విచార
 యనియస్సమ్యక్సాగ్నేష్వత్తింబోధత | సోమాగ్న్యకానిలేంద్రాణాం వీత్రాప్త
 త్యోర్యమస్యచ | తేజోమాత్రాస్సముద్భుత్య రాజ్ఞోమూర్తిర్విమితా| తతస్స
 వాణిధూతాని స్థావరాణిచరాణిచ | భయాత్భోగాయ కల్పంతే స్వధిర్మా
 న్నచలంఛచ | నారాజ్ఞీ కృషివాణిజ్యం కుసీదఫళపాలనం | తస్మాద్వ్యతాశ్రమా

జాంతు నేతాసామిశస్సురైః ॥ అకమీరాజాధూపాః సృపశ్చత్యేతేశద్వాః పా
 కాథకవాచిత్యేనప్రయుజ్యంతే - తత్రరాజశబ్దోరూఢః - ధూపసృపశబ్దాయాగి
 కాః ధూపంపాతీతిధూపఃస్యాత్ పాతీఃసృపః - తథాచరాజ్ఞోధూపాలకత్వంమ
 నువ్యపాలకత్వంచగుణః - తత్ప్రయుక్తోధమోవ్యవహరవిచారః - సచపూర్వం
 నాభిహితః కింతువశాశ్రమధర్మా నావతాజేన బృహస్పతినా రాజన్యపితౄ
 త్రియత్వవణప్రయుక్తో గృహస్థాశ్రమప్రయుక్తశ్చధర్మావిహితః - అతఃప
 రంధూపత్వగుణప్రయుక్తో వ్యవహరవిచారాత్తకో రాజధర్మోభిధీయతే-ధనికో
 ధనప్రదాతాబుజితస్తదీయస్య ధనస్యగ్రహీతాతయో స్సందిగ్ధీవివాదే ప్రోధూ
 ఃస్తస్యప్రత్యసకం కారయిష్యామీతి ప్రతిశ్రుత్యతదీయస్య భారస్యవోధాలేఖ్యం
 ధనసంఖ్యాచ్యుద్ధివిశేషాదియుక్తం ప్రతంసాత్మిణఃఉత్తమాధమణయోస్సంప్రతిప
 న్నామధ్యస్థాః ఏతేషాంప్రతిభావదీనాంఅతయాణాంసందిగ్ధీర్న్యాయాన్యాయవర్తి
 త్యాభ్యాం సంజేహఃతస్మిన్నందేహేనతి యోరాజావిచారయతుంప్రభవతితస్యో
 త్పత్తిరభిధీయత ఇత్యథః యస్తా రాజాసోమేంద్రాది నేవతాంశసంఘాతత్వా
 దృణాదానాదీ న్యవహారా విచారయతుం ప్రభవతి తస్మాత్తానసా విచార
 యేత్ ॥ తదాహ యజ్ఞవల్క్యః - వ్యవహారా నృపఃపశ్యేద్వివృద్ధిర్వాగ్రహ
 జైస్సహాధర్మశాస్త్రానుసారేణ శ్రోధలోభవివజితః॥ఇతిఅత్రవ్యవహరశబ్దోరూ
 ఢియోగాభ్యాం నికాయఫలకం అథిప్రత్యథివివాదమాచక్షే - తత్రరూఢిః కా
 త్యాయనేననిరూపితా - ప్రయత్నసాధ్యేవిచ్చిన్నేధర్మాభ్యేన్యాయవిస్తరేసాధ్య
 మూలస్తుయోవాదో వ్యవహరస్సఉచ్యతఇతి-న్యాయఃశిష్టసంప్రతిపన్నుంలొకిచ
 రణంతస్యవిస్తరః- ఇదమీయం ధనమస్యేనాహృతం తత్తేత్ర ధనాదికమేతస్య యు
 క్తం నాన్యస్యేత్యుపపత్తిపురస్సరోనికాయః తస్మిన్న్యాయవిస్తరే వివర్యాభూ
 తెనతి తత్ప్రవతకకోథిప్రత్యథివోయోవివాదస్స వ్యవహరఉచ్యతే - మదీ
 యంధనమసేనాపహృతం తత్తునర్కయాసాధనీయమిత్యథీక యదుద్దిశ్య ప్రవతక
 తేతద్ధనం సాధ్యం తచ్చమూలం యస్యవివాదస్య సోయంసాధ్యమూలం-అయంచ
 కదాసంపద్యత ఇత్యపేతాయాముక్తం. ప్రయత్నసాధ్యేవిచ్చిన్నే ధర్మాఖ్యఇతిస
 త్యంబూక్రియాప్రియంబ్రూయాన్నస్తేనస్యాన్నవాధుఃషిరిత్యాదివిధినిషేధావుప
 లభ్యవిహితానుష్ఠానే ప్రతిపిద్ధవజ్జనేనోత్పద్యతే యఉత్సాహస్సప్రయత్నః తేన
 సాధ్యః ధర్మాఖ్యః ధర్మనామకః పదాథోయదావిచ్చిన్నోభవతి తదానీమయం.

వివాదతృప్త్యై అసతితుధమవిచ్ఛేదే నాస్తీవ్యవహారస్యావకాశః - అతవీవనా.
రదః - మనప్రజాపతిర్యస్మి కాలేరాజ్యమబూఘజత్ | ధమైకతానాః పురుషా
స్తదానకసత్యవాదినః || తదానవ్యవహారోభూన్నక్ష్యమోనాపిమత్సరః | నప్తేన
మేమనుష్యేషు వ్యవహారః ప్రవతత ఇతి-బృహస్పతిస్తు ద్వేషలోభాదిదుష్టస్యైవ
వ్యవహార్యత్యమాహ - ధర్మప్రధానాః పురుషాః పూర్వమానన్నహింసకాః | లో
భద్వేషాభిభూతానాం వ్యవహారః ప్రవతతే - తస్మాద్ధమే విచ్ఛిన్నైసతి సాధ్య
మూలోన్యాయనియంతలకోవివాదో వ్యవహారశబ్దేనయాధ్యా అభిధీయతే-హరి
తోపిరుషాభిమభిప్రత్యాహ - స్వస్వస్వయథాప్రాప్తిః పరధన్వస్వవజనం | న్యా
యేనక్రియతేయత్ర వ్యవహారస్పడవ్యతే || వ్యవహారశబ్దయాగికమర్థమాహ కాత్యాయ
యనః - వి నానాభేవ సందేహే హరణం హరిడవ్యతే | నానా సందేహ
హరణా ద్వ్యవహార ఇతిస్మృత ఇతి - వ్యవహారఇత్యత్ర విశిష్టోనానైత్యైతస్మి
న్నభేవతతే అవశబ్దస్స సందేహేవతతే తానవం విధానకసందేహహరి
ణోవ్యవహారానభ్యాదిగతరాగద్వేషవశాత్ప్రాప్తానాజ్ఞానవ్యగ్విచారయేత్
తద్విచారశ్చ రాజ్ఞోగుణధమకరూప ఆచారః - అతవీవాచారకాణ్డే వ్యవహారా
ణామంతభావ మధ్యపేత్యపరాశరః పృథగ్వ్యవహారకాండమకృత్వాక్షిణిం ధ
మేణ పాలయేదితిసూచకమాత్రం వ్యవహారాణాం కృతవాక్-తానెవాత్ర సూ
చితాక్ వ్యవహారాన్వయంస్మృత్యంతరాడి తన్నిబంధనానిచానుసృత్య యథా శ
క్తినిరూపయామః ||

తత్ర పూర్వోదాహృతాభ్యాం యాధీయోగ స్మృతిభ్యాం వ్యవహా
రస్వరూపం నిరూపితం అథతచ్ఛేదానిరూప్యంతే- తత్రసపరాత్వాపరాత్వాభ్యాం
త్వైవిధ్యమాహ- నారదః - సోత్తరోనుత్తరశ్చేతి సవిజ్ఞేయోద్విలక్షణః | సోత్త
రోహ్యభికోయత్ర విలెఖాపూర్వకః పరాఇతి - అహంయదిపరాజయేయ తదా
శాస్త్రప్రాపిత దండప్రవ్యాదధిక మేవద్రవ్యం రాజ్ఞేతుభ్యం చ దాస్యామీతిపత్రం |
ఖత్వాయదభిభావణం తదుత్తరం తేన సహవతత ఇతిసోత్తరః తద్రహితో ను
త్రః - పునరపి చతుష్పత్త్యాదిభిః త్రయోదశప్రకారైః వ్యవహారస్యావాంతర భే
దాక్ సవిననిశ్చయవిపుణోతి-చతుష్పచ్చతుష్టానశ్చతుస్సాధనవీవచ| చతుహిక్
తశ్చతువ్యాపవీచతుమోరీతుకీతికతః | త్రయోదశ్యభియోగశ్చ ద్విద్వారో
ద్విగతిస్తథా | అష్టాంగోష్టాదశపద శ్చతశాఖస్తదైవచ | ధనుశ్చే వ్యవహార

శ్చ చరిత్రం రాజకాశనం । చతుష్పద్యవహారోయ ముత్తరః పూర్వ బాధకః ।
తత్ర సత్యేన్ధితో ధమో వ్యవహరస్తు సాక్షిః । చరిత్రంపు స్తకరణే రాజాజ్ఞాయం
తుకాశనం । సామాద్యపాయ సాధ్యత్వాత్ చతుస్సాధనకృతే । చతుర్థో మ
పివర్థానాం రక్షణార్థ చతుర్హితః । కత్యూనధో సాక్షిః శ్చ సభ్యానా జా
నమేవచ । వ్యాఖ్యేతి పాదకోయస్యా చ్చతుర్వ్యాపీతతస్స స్మృతః । ధర్మస్యాభా
స్య యశసో లోకరక్షే స్తత్యైవచ । చతుర్థోం కారణాదేషాం చతుర్హరీప్ర
తీతీతః । కామాతోగ్రాధాచ్ఛల్భాచ్ఛ త్రిధ్యోయస్త్వాప్రవర్తతే । త్రియోని
శీత్యే తేతేన త్రయమేతద్వివాదకృత్ । ద్వ్యభియోగస్తు విజ్ఞేయ శృంకా తత్వాభి
యోగతః । శంకానతాంతం సంసర్గా త్తత్వం హాథాభిదర్శనాత్ । పక్షద్వయాభి
సంబంధాద్విద్వారస్స ఉదాహృతః । పూర్వపాద స్తయోః పక్షః ప్రతిపాద స్తదుత్త
రః । ధూతచ్ఛల్భానసారిత్వాద్విగతిస్స ఉదాహృతః । ధూతంతత్వార్థసంయుక్తం ప్ర
మాదాభిహితం ఫలం । రాజానపురుషస్సభ్యాశ్చాస్త్రం గణకేళికా । హిరణ్యమగ్నరు
దక మష్టాంగస్స ఉదాహృతః । నారదః । ఋణాదానం హ్యుపసధిః సంఘాయోక్తా
సమేవచ । దత్తస్య పునరాదాన మశుశూసాన్యపెశ్యచ । వెతనస్యానపాకమత
తైవాస్వామిచక్రయః । విక్రీయాసంప్రదానంచ క్రిత్యాసంశయఏవచ । సమయ
స్యానపాకర్థ వివాదః క్షేత్రప్రసాదా । స్త్రీపురుషయోశ్చ సంబంధో దాయభాగో
ధసాహసం । వాక్పరుష్యంతతైవోక్తం దంకపారుష్యమేవచ । ద్యూతం ప్రకీర్ణ
కంచైవ మష్టాదశపదస్స స్మృతః । క్రియాభేదాన్యనుష్ఠ్యాణాం శతకాఖో నిగద్యత
ఇతి । నను ధర్మాదీనాం పాదశ్యమయుక్తం ప్రతిజ్ఞోత్తరప్రమాణనిర్ణయానాం వ్య
వహర పాదత్వద్యతో యాజ్ఞావలగ్నః । ప్రతిజ్ఞాదీనిప్రకృత్యాహ - చతుష్పద్యవ
హారోయం వివాదేషాం పదర్పితః ఇతి । బృహస్పతిరపి - పూర్వః పక్షః స్మృతః పాదోద్వి
తీయశ్చోత్తరః స్మృతః । క్రియాపాద స్మృతీయస్తు చతుర్థో నిర్ణయస్స స్మృతః । ఇ
తినాయం దోషః ధర్మాదీనాం ప్రకారాంతరేణ పాదతోష్టపక్షైః - యోయనిర్ణ
యాఖ్యశ్చతుర్థః పాదోభిహితః సధర్మాదిభిశ్చతుర్థిః నిష్పద్యతే తదాహ బృహ
స్పతిః - ధర్మేణ వ్యవహారేణ చరిత్రేణ నృపాజ్ఞయా । చతుష్పుకారోభిహితః సం
దిగ్ధేర్థే వినిర్ణయ ఇతి - తస్మాన్నిర్ణయ హేతుతయా ధర్మాదీనాం వ్యవహారిపా
దత్వం భవిష్యతి - తేషాం చ నిర్ణయ హేతుత్వం కాత్యాయనేన ప్రపంచితం - దో
షకారీతుకత్వత్వం ధనస్యామిస్త్వకంధనం । వివాదే ప్రాప్నుయాద్యత్ర సధర్మ

తైవనిణాయః ॥ ఇతి-దోషకారీవాక్పాయస్యాదికారీవయస్సస్త్వివాకై వ్యవహారచ
రిత్రరాజశాసనైరపేక్ష్యై ధర్మాభిముఖస్సన్నధర్మాద్భీతః స్వకీయందోషకారి
శ్చం స్వయమేవాంగీకరతి-యత్రధనస్వామీవ్యవహారాదిప్రయాసమంతరేణధ
మాభిముఖాధనావహారిణః స్వకీయధనంప్రాప్నోతి-తత్ర దోషకారిణోధర్మా
భిముఖ్యమేవ నిణాయపేతుః-వ్యవహారస్యనిణాయపేతుత్వం సవీవాహ-స్త్వ
తిశాస్త్రంతుయతః-చిత్త్రధితం ధర్మసాధకైః । కోర్యాణాం నిణాయాద్ధ
తోవ్యవహారఃస్త్వతోహసత్తతి-యత్రధర్మశాస్త్రకుశలైర్విద్యచ్ఛిరక్షిపత్త్యభి-
వోరగీనిణాయాయ ధర్మశాస్త్రం ప్రఖ్యాపితంభవతిసనిణాయోవ్యవహారజన్యః-
చరిత్రజన్యఃనిణాయమాహసవీవ-యద్యదాచర్యతేయేనధర్మ్యంవాధర్మ్యమేవవా
దేశస్యావరణంనిత్యంచరిత్రంతద్ధీతితమితిశాస్త్రోక్తధర్మాదనపేతంధర్మ్యంతద్వి
పరీతమధన్యంతదుభయందేశాచారానుసారేణ యత్రస్వీక్రయతేతచ్ఛచరిత్రం
నిణాయపేతుః-రాజశాసనస్య నిణాయపేతుతామాహసవీవ-న్యాయశాస్త్రో
విరోధేన దేశదృష్టైస్తతైవచ-యద్ధమం స్థాపయేద్రాజాన్యాయ్యం తద్రాజ
శాసనమితిన్యాయశాస్త్రం వ్యవహారప్రతిపాదక స్మృతిశాస్త్రం తస్య దేశాచార
స్యవా విరోధేన రాజాయ మనుశాస్త్రీసనిణాయో రాజశాసనజన్యః-యథోక్తా
నాం ధర్మాదీనాంచతుశాఙ్కం మధ్యే సూర్యసూర్యకస్య బాధ్యత్వం ఉత్తరో
త్తరస్య బాధకత్వంచ బృహస్పతినా ప్రపంచితం-శాస్త్రమేవ సమాశ్రిత్యక్రియతే
యత్ర నిణాయః । వ్యవహారస్సవిజ్ఞేయో ధర్మః సైనావసీయతే॥దేశస్థిత్యానుమా
నేన నైగమానుమతేనచ-యతే నిణాయస్తత్రవ్యవహారస్తుబాధ్యతే-విహాయచరి
తాచారంయత్రకుర్వాత్పునన్యఃపనిణాయోపాతురాజాజ్ఞాచరిత్రం బాధ్యతే
తయేతి-చతుర్ముఖవర్ణేషు యఃశ్చిద్రాజద్రోహం కృత్వా రాజ్ఞోభీతస్సన్నభీతి
తయా స్వాపరాధ మంగీకరత తత్ర సమీపవర్తినస్సాక్షిణో వర్ణివధం నివార
యితు మిచ్ఛంతః సత్యముల్లంఘ్య తత్ర సాక్ష్యన్యతర వదేతిత్యేతాదృశం శాస్త్ర
మేవాశ్రిత్య తదీయమపరాధం సంజీహీషకవస్తత్ర వ్యవహారేణ ధర్మోబాధ్యతే-
కేరళదేశాదా వేశ్యాగమనె సాక్షిభిరాపాది తేపి దేశాచారత్వాదయం నరాజ్ఞా
దంద్యతే తత్ర చరిత్రేణ వ్యవహారస్యబాధః-సత్యపి తాదృశే దేశాచారే త్వయే
తన్నకతకవ్యమితి రాజాయదానుశాస్త్రీతదా రాజాజ్ఞాయాచరిత్రస్యబాధః-య
వీతే ప్రోక్తః ధర్మాదయశ్చత్వారఃపాదాః-తే సత్యాదిషు చతుర్ముఖప్రతిష్ఠితాః

చోషకారీస్వయమన్యతాద్భితో మయ్యపరాధో స్తీతి సన్యం బూతై అతో ధమన్య
 సత్యేవస్థానం ప్రజ్ఞోత్తరయోః కృతయోః సాక్షిణాయ న్యపత్తోఽన్యజగవ్య
 తె తస్యజయః తేన వ్యవహరన్య సాక్షిజ్యేవావస్థానం - కర్నాటక చక్రే బలాన్యా
 తులకన్యవివాహేన సదోమాయ-కరణ చక్రే కన్యాయా ఋతుమత్వంనదోమాయే
 త్యైవమాదిక స్తత్తత్తేజసమయః తత్రతత్ర పత్యాదిశాసనే అవతిష్ఠ తే-శివ్యతఃకా
 సనం రాజాజ్ఞానుసారేణ ప్రజానాంపతకనం తత్తు రాజాజ్ఞాయాం ప్రతిష్ఠితం-
 సామదానిభేదంజై కృతుభిదోషకారిణో దోషనిరకరజాత్ చతుస్సాధన
 త్వం చతుర్హితత్వం విస్పష్టం- కత్రాడిచతుహర్యాపిత్యం మనునాస్పష్టికృతం-
 పాదోధమన్యక తాకరంపాదోగచ్ఛతిసాక్షిణః । పాదస్సభానదస్సర్వాన్పాదో
 రాజానమృచ్ఛతి ॥ జెతున్యపన్యవాధర్తార్థయశోలాకానురాగసంపాదనాచ్ఛతు
 హ్తారిత్వం-త్రియోనిత్వంస్పష్టం-అసతాంతవస్తేనాదీనాంసంసగ్గంయకరోతిత్స్ని
 చ్చపిచోర్యాదికంకాజాయతేహూధోపహృతద్రవ్యాదిదర్శనంతల్లింగంవా తస్మా
 దుభయధాభియోగోభవతితి ద్వ్యభియోగిత్వం-అథిప్రత్య థి-నోర్యా పూర్వో
 త్తరపక్షేతా వ్యవహరన్య ప్రవతకౌ తస్మాత్ ద్విద్వారః॥ద్రవ్యసంఖ్యాదికంయ
 ఛాభ్యేనాన్యధావా రాజాదీనామగ్రే యదాబూతేతదాతస్యో భయస్యో ప
 రివ్యవహరన్యప్రవతకౌ అతోద్విగతిత్వం- అష్టాంగేషుసప్రయదోరాజై త్యేకమంగమ
 తోనాస్తివత్స సంఖ్యాప్రసక్తిః - ఋణాదానాదీనా మష్టాదశపదానాం స్వ
 రూపముపరిష్టా త్తత్రతత్ర విచారయన్యతే ఏతేషా మష్టాదశపదానామధ్యే ఏ
 కైకస్యపదస్యావాంతరక్రియాభేదాదసంతభేద భిన్నత్వం శతకాఖత్వం-తానేతా
 నష్టాదశపదా నవాంతరాసంతభేదభిన్నాస్వ్యవహారాక ప్రకారాంతరేణ ద్వ
 ఛాసంగృహ్లాతి కాత్యాయనః-ద్వపదసాధ్యభేదాత్తు పదాష్టాదశతాంగతే॥అష్టా
 దశక్రియాభేదా ద్భిన్నాన్యజ్ఞ సహస్రకఃకతి-ద్విపదత్వం విశదయతి బృహస్పతిః॥ద్వి
 పదో వ్యవహరస్సృద్ధనహింసా సముద్భవః॥ ద్విసప్తకోథకమూలస్తు హింసా
 చూఠశ్చతుర్విధః ఇతితత్ర దేతదుభయవిధం సవవవివృణోతి-కుసీదనిధ్యాభేయాఖ్యం
 సంభూయోక్తానమేవచ । భృత్యాదానమశుక్రాషే ధూవాదోస్సామివిక్రయః ।
 క్రయవిక్రయానుశయస్సమయాతిక్రమస్తథా । స్త్రీపుంసయోగస్త్వేయంచదాయ
 భాగోక్ష దేవసంపదాన్యథాసముక్తానిపదానితుచతుర్దశ । పునరేవపృథివాని క్రి
 యాభేదైరనేకధా । పారుష్యేద్వేసాహసంబహరస్త్రీ సంగ్రహస్తథా । హింసో

ద్భవానివత్సరి పదాన్యాహ బృహస్పతిః ॥ జగత్సంభావితా నశేషాన్వివాహా
నుక్తేష్వప్తాదశసుసపవాంతభావయతి । పదాన్యప్తాదతైతాని ధర్మశాస్త్రోద్ధి
తానితుః॥ మూలం సర్వవివాహానాం యేవిదుస్తే పరీక్షకా ఇతి॥

—*సభానిరూపణం*

అథ సభానిరూప్యతే తత్రబృహస్పతిః॥ దుగ్ధమధ్యే గృహంకుర్యా జ్వలవృక్షా
శ్చితంపుష్పకమ్ ॥ ప్రాగ్గిశిప్రాజ్ఞుభీం తస్య లక్షణ్యంకల్పయెత్సభాం॥ మాల్వనూపాస
నోపేతాంబీజరత్న సమన్వితాం ॥ ప్రతిమాలేఖ్యదేవైశ్చయుక్తామగ్న్యంబునాతథ
తె-గృహంరాజగృహంతస్య ప్రాగ్గిశిధర్మాద్యధికరణభూతాసభాసాతువాస్తుశా
స్త్రులక్షణోపేతాకతకవ్యాతస్యాస్సభాయాధర్మాధికరణత్వంకాత్యాయనోద్య
యతి॥ ధర్మశాస్త్రవిచారణ మూలసార వివేచనం । యత్రాధిక్రియతే స్థానై
ధర్మాధికరణంహి తదితి - మూలస్యవేదితార్థస్య సారాసారవివేచనేనతత్వ
నిరూపణః-తత్రప్రవేశనంచ సవీవాహ-ప్రాతరుత్థాయస్యపతిః శౌచంకృత్వావిభా
నతః॥ గురుకజ్యోతిర్విదోవై ద్యా దైవాన్విప్రాన్సురోహితః॥ యథాహామేతాక
సంపూజ్య సుపుష్పభరణాంబరః । అభివాద్యచగుర్వాదీక్ సుముఖిప్రవిశేత్సభా
మితి-ప్రవిశ్యచవిద్యద్ధిర్గుంత్రిభిస్సహకార్యాణ్యనుసందధ్యాత్ - తథాహామనుః-వ్యవ
హారాక దిదృక్షుస్తు బ్రాహ్మణైస్సహపాథివః । మంత్రశ్చైవమంత్రభిశ్చైవ వినీ
తఃప్రవిశేత్సభాం॥ తత్రాసీనస్థిసోవాపి పాణిముద్యమ్యదక్షిణం॥ వినీతవేషాధర
ణః పశ్యేత్సభా-ర్యాణికార్యణం । ప్రత్యహంజేశదృష్టైశ్చ శాస్త్రదృష్టైశ్చ హే
తుభిః । అప్తాదశసుమాగేమ నిబంధాని పృథక్ పృథక్॥ విచారకాలమాహ కా
త్యాయనః - దివసస్యాష్టమంభాగం ముక్త్యాకాలత్రయంచయత్ । సకాలోవ్య
వహారాణాం శాస్త్రదృష్టః పరఃస్మృతః॥ ఇతి-దివసమష్టధాకృత్వా ప్రథమభాగ
మగ్నహూత్రాద్యర్థం ముక్త్యా అనంతరభాగత్రయం వ్యవహరకాలః- తత్ర వ
జ్యాంశ్చిదీనాహసంవతఃకః-చతుర్దశీహ్యమావాస్యా పౌర్ణమాసీతథాష్టమితి
ధిష్వాసుసపశ్యేత్తు వ్యవహారాంస్తునిత్యశితి - యేయముక్తా సభాతస్యా శ్చతు
ర్విధ్యమాహబృహస్పతిః - ప్రతిష్ఠితాప్రతిష్ఠిత ముద్రితాశాస్త్రీతాతథా॥ చతుర్విధా
సభాప్రోక్తా సభ్యాశ్చైవచతుర్విధాః । ప్రతిష్ఠితాపురోగ్రామ సభారణ్యే ప్రతిష్ఠి
కా । ముద్రితాధ్యక్షసహితా రాజయుక్తాచశాస్త్రీతేతి - రాజగృహసమీపవతిక

నః-సభాస్థానాన్యుఖ్యాదన్యాన్యముఖ్యానిస్థానాన్యాహ॥భృగుః॥ దశస్థానానివాదా
నాంపంచదైవాబ్రవీన్ననుః॥ నిజాయంయేనగచ్ఛంతి వివాదంప్రాప్యవాదినః । ఆర
ణ్యాస్తుస్వకైఃకుర్యుఃసాథకాస్సాధికైస్తథా॥మైరికామైస్సికైశేవ గ్రామేప్రభ
యవాసిభిః । ఉభయానుమతంచైవ గృహ్యతేస్థానమీప్సితమ్ । కులికాస్సార్థము.
ఖ్యాశ్చ పురగ్రామనివాసినః । గ్రామపౌరగణశ్రేణ్య శ్చాతువిశద్యాశ్చః గణః॥కు
లాని కులికాశ్చైవ నియుక్తానుపతిస్తథేతి॥ స్వకైరారణ్యకైర్ద్యేతు ఆరణ్యకాః-
గ్రామేషివసంతితేప్రభయవాసిభిః - గ్రామవాసిభిరారణ్యవాసిభినిజాయేకు
ర్యుః - కులికాఃకులశ్రేష్ఠినఃసాథకః గ్రామయాత్రాదౌ మిత్రోజనసంఘః ముఖ్యాః-
గ్రామిణ్యాదయఃపురంముఖ్యంనగరం తస్మాదవాచినోగ్రామఃఇతిపురగ్రామనివా
సినాంభేదః కులికాదీనిపంచస్థానానితానిచారణ్యకాది జనవిశేషాణామేవగ్రామా
కారేణావస్థితజనవివాదే సమీపగ్రామనివాసిభిర్నిజాయః - అధికప్రత్యధినోరన
నుశయానుమతంస్తానంఅత్రకులికసాథకముఖ్యపురగ్రామనివాసినోగృహ్యంతే-గ్రా
మాదీనిదశస్థానానిసాధారణాని- గ్రామోగ్రామాకారేణావస్థితోజనః-పౌరఃపుర
వాసినాంసమూహః గణఃకులానాంసమూహః శ్రేణ్యరజకాద్యష్టా దశహీనజాత
యః - చాతువిశద్యాః ఆస్వీషీక్యాదివిద్యా చతుష్టయోపేతాః - వగణోగణప్ర
భృతయః-తథాదికాత్యాయినః - గణాఃపాపండురూగశ్చ వ్రాతాశ్చశ్రేణయస్త
థా । సమూహస్థాశ్చయేచాన్యే వగ్యాఃఖ్యాస్తై బృహస్పతిరితి॥ ఆయుధ ధరా
ణాంసమూహఃవ్రాతాః-కులానిఅధికప్రత్యధినోస్సగోత్రాణి-కులికాకేవనాధిక
ప్రత్యధిగోత్రజాఃవృద్ధాఃనియుక్తాఃపాక్షివాకసహితాస్త్రయస్సఖ్యాః నృపతి
చాక్రహ్లాదాభిస్సహితః ॥ సభ్యానాహయాజ్ఞ వలగ్భ్యః॥ శ్రుతాధ్యయన సంప
న్నాధర్మజ్ఞాస్సత్యవాదినః । రాజ్ఞానభాసదఃకార్యానిపామిత్రేవయే సమాధతి-
తేషాం సంఖ్యామాహబృహస్పతిః॥ లోకవేదాంగధర్మజ్ఞా స్సస్తపంచత్రయోపి
వా । యతోపవిష్టావిప్రాస్సృప్సాన్యుజ్ఞ సదృశీసభేతి॥ వజ్యానాహసవమ్॥దేశా
చారానభిజ్ఞాయే నాస్తీకాశ్చాస్త్రవజికతాః । ఉన్నతక్రద్ధలుభారా సప్రప్తవ్యా
పనిగణయతి॥ రాజ్ఞఃప్రతినిధిమాహ-యాజ్ఞ వలగ్భ్యః॥ అవశ్యతాకార్యచశాద్వ్యవ
హారాన్నప్రేణతు । సభైస్సహనియో క్తవ్యోబ్రాహ్మణస్సవః ధర్మకవిడితిసోపి
రాజవత్సవఃకార్యాణిచారయేత్ ॥ తదాహమనుః॥ యదాస్వయంనకుర్యాత్తున్య
పతిఃకార్యదర్శనే । తదా నియుంజ్యాద్విద్వాంసం బ్రాహ్మణం కార్యదశకే ॥

వతువక్తవ్యం ధర్మాథకసహితంవచః॥ శ్రుణోతియదినోరాజా స్వాత్మసభ్యస్తో
తోనఘః । యదాతురాజా యథాశాస్త్రం ధర్మశాస్త్రా దోషకారిణిపక్షపా
తంనకరోతి - తదారాజానిష్పాప్తోభవతి॥తదాహమనుః॥రాజాభవత్యనేనాస్తుము
చ్యంతేచనభాసదః॥ ఎనోగచ్ఛతిక తాఃర. నిందాహోకాయత్రనింద్యతేఇతి అన్యధా
వాదినస్సభ్యస్యదండమాహనారదః॥ రాగాదజ్ఞానతోవాపి యోలోభాదన్యధావ
దేత్ । సభ్యోసభ్యస్సవిజ్ఞేయ స్తంపాపం వినయేద్భృశమితి ॥ కాత్యాయనోపి॥
స్నేహాదజ్ఞానతోవాపి మోహాద్వాలోభతోపివా । తత్రసభ్యోన్యధావాదీ సభ్యో
దండ్యస్సభ్యతోహిసఇతి॥యాజ్ఞవల్క్యేఽపి॥ రాగాల్లోభాద్భయోద్వాప్తిస్సృత్యపే
తాదికారిణః॥ సభ్యాఃపుణక్ పుణ్యంధ్యా వివాదాద్విగుణందమమితి॥ బృహస్పతిర
పి॥అన్యాయవాదినస్సభ్యా స్తథైవోతోచచజీవినః । విశ్వస్తవంచకానైచైవ నిర్వా
స్యాస్సర్వవివతఇతి॥ కాత్యాయనః॥అనిణ్ణే తెతుయద్యథే సంభాషేతరహోధిక
నా । ప్రాక్ష్యవాకోపిదండ్యస్సాన్య త్సభ్యానైచవిశేషతఇతి॥ రాజాదీనాం సభా
యాముపవేశనప్రకారమాహ - బృహస్పతిః ॥ పూర్వాభిముఖస్తూపవిశేద్రాజాస
భ్యాడదబ్బుఖాః । గణకఃపశ్చిమాన్యస్తు లేఖకోదక్షిణాముఖః । సభాప్రవిష్టాన్ప
పాదయోయస్యాం గాని తమంగినంవ్యవహారంపురుషరూపేణఫరికల్పయతి సవన
తేషాం మూర్ధాన్యప్రోగానాం ముఖంచాధిక్యతఃకృతః । బాహూసభ్యాఃస్మృతి
హస్తాజంఘగణకలేఖకౌ । హేమాగ్న్యంబుద్యశౌతత్రపాదాన్స్వపురుషోస్తధేతి॥
యావద్ధరాహిత్యాదిదోషరహితాసాముఖ్యాసభా॥తదుక్తంమహాభారతే॥ నసా
సభాయత్రనసంతివృద్ధానతేవృద్ధాఃయేననదంతిధర్మక॥ నాసాధ మోయత్రనస
త్యమస్తీ నతత్సత్యంయచ్ఛలేనానువిధం॥ఇతిసభానిరూపణం॥

అథవ్యవహారదశకనవిధినిరూప్యతే.

తత్రప్రజాపతిః॥ రాజాభిషేకసంయుక్తో బ్రాహ్మణోవాబహుశుక్రః । ధ
ర్మాసనంగతఃపశ్యే ద్వ్యవహారాననుల్పగఇతి॥నారదః॥ తస్మాద్ధర్మాసనంపా
ప్య రాజావిగతమత్సరః । సమస్సాన్యత్సవభూతేషువిభక్తైవసస్వతంత్రతం॥య
ధాయమఃప్రియక్షేప్యే ప్రాప్తకాలేనిచ్ఛతి । తథారాజ్ఞానియంతవ్యాపిజా
స్తద్ధియమశ్రీతమితి॥ యద్వ్యవహారప్రతిపాదకం ధర్మశాస్త్రం యచ్ఛతదంతర్గ
తం దగ్ధ్యదండ్యాదిప్రతిపాదకరూపమథశాస్త్రం తదభ్యయమపి వ్యవహారదర్శి

నారాజులను సరణియా-తదాహసవః॥ ధర్మశాస్త్రాభిరూపిరోధేన
పాథివః॥ సమీక్షమాణో నిభుణాం వ్యవహారగతిం నయేదితి - ధర్మశాస్త్రాణి
పితామహేన దత్తానాం॥ వేదాస్సాంగస్తతత్వోమీమాంసాస్తస్మిన్మతయస్తథా॥
తాని ధర్మశాస్త్రాణి శ్రురాణాం న్యాయదశకేన మితి - ననునధర్మశాస్త్రాంతగత
మథశాస్త్రం కింత్యన్యదేవ సిత్యాత్మకం యద్భవిష్యత్పురాణే దశకేతం॥ సాక్షు
జ్యస్యాప్రయోగశ్చ ప్రయోగః కార్యగౌరవాత్ । సామాధినామ పాయానాం యో
గోవ్యాససమాసతః॥ అభ్యుదయోఽపనిషత్పః కంటకానాం నికూపణం॥ దృష్టాద్ధ్యయం
స్త్వంః ప్రాక్తాయుషి భిర్గుడాగ్రశేతి॥ బాధమస్మిన్నప్యర్థశాస్త్రే ధర్మశాస్త్రావిరుద్ధో
యోశ్చ స్పృశాదేయః - ఇతరస్తు పరిత్యాజ్యః॥ తదాహ నారదః॥ యత్ర విప్రతిపత్తి
స్సాన్యధర్మశాస్త్రాభిరూపియోః । అభిరూపిస్త్రైకముత్సృజ్యధర్మశాస్త్రా
క్రమాదరేదితి ధర్మశాస్త్రయోద్వేద్యో విరోధిన్యా యేన నిర్ణేతవ్యం॥ తదా
హ యాజ్ఞ వల్క్యః॥ స్మృత్యోర్విరోధేన్యా యస్తు బలవాన్వ్యవహారత ఇతి-వ్యవహార
తో వృద్ధవ్యవహారాత్ ప్రసిద్ధోన్యా యోబలవా - న్యా యానాశ్రయణే బాధక
మాహ బృహస్పతిః॥ కేవలం శాస్త్రమాశ్రిత్య నకతః వ్యోవినిగయః॥ యుక్తిహీ
నేవిచారేతు ధర్మహానిః ప్రజాయతే॥ చోరోచోరోస్సాధ్యసాధుజాయతే వ్యవహార
తః । యుక్తిం వినా విచారేణ మాండవ్యశ్చీరతాంగతః॥ అసత్యాస్సత్యసదృశాస్స
త్యాశ్చ సత్యసన్నిభాః॥ దృశ్యంతే భ్రాంతిజనకాస్తస్మాద్యుక్త్యా విచారయేదితి॥
న్యాయస్య నిర్ణయకత్వము పపాదయతి మనుః॥ యథానయత్యస్స క్వాతైర్ముగస్య
మృగయః పదం॥ నయే తథానుమానేన ధర్మస్య వృపతిః పదం॥ బాహ్యో విభావయే
ల్లింగైర్భావ మంతగతం సృణోమ్॥ స్వరవణేంగితాకారైశ్చక్షుషాచేష్టితేన
చ॥ యాజ్ఞ వల్క్యః॥ అసాక్షికమాతేచిహ్నో ర్యుక్తిభిశ్చాగమేన చ॥ ద్రష్టవ్యోవ్య
వహః స్తుకూటచిహ్నకృతాద్భయాదితి॥ యత్పురూషముక్తం భూతచ్ఛలానుసారి
త్వాత్ ద్విగతిరితి తత్ర ఫలం హేయం భూతముపాదేయం॥ తిదాహ యాజ్ఞ వల్క్యః॥
ఫలం నిరస్య భూతేన వ్యవహారాన్నయేన్నృపః । భూతమప్యనుపస్యంతం హేయతే
వ్యవహారత ఇతి॥ నిర్ణయే ప్రమాణం సాక్ష్యాదికంతదాహ గౌతమః॥ విప్రతిపత్తేనా
క్షీనిమిత్తా సత్యవ్యవస్థేతి॥ మనురపి॥ ప్రశ్నహం దేశదృష్టైశ్చ శాస్త్రదృష్టేశ్చ హే
తుభిః॥ అష్టాదశసుమాగేషు నిబంధాని పృథక్ పృథక్ । దేశాచారైః శాస్త్రాక్రమా
క్షీన్వాదిభిశ్చాష్టదశప్రదసంబంధీని కాత్యాణినిగయేత్ । తత్ర దేశాచారోనుక

ల్పః॥ తదాహ కాత్యాయనః॥ తస్మాచ్ఛాస్త్రానుసారేణ రాజాకార్యాణిసాధయేత్ ।
 వాక్యాభావేతుసవేషాం దేశదృష్టమతంసయేదితి ॥ దేశదృష్టస్యతత్సమాహాస
 ఎవ ॥ యస్యదేశస్యయోధమఃప్రవృత్తస్సవకాలికః । శ్రుతిస్సృత్యవిరోధేన
 దేశదృష్టస్సత్యతథా- తత్తద్దేశీయానామిదోవివాదేశదృష్టేననిజాయః ॥ త
 దాహసఎవ॥ దేశపట్టణగోష్ఠేషు పురగ్రామేషువాసినాం । తేషాంస్వసమయైర్ధర్మ
 శాస్త్రతోన్వైస్తుతైస్సహ । యత్రతత్తద్దేశీయానామితరైస్సహవివాదః . తత్ర
 శాస్త్రతోనిజాయో నతుదేశదృష్టతఃలేఖ్యాదిప్రమాణా భావేరాజాస్వేచ్ఛయాని
 జాయేత్ ॥ తదాహసఎవ॥ లేఖ్యంయత్రనవిశ్లేత సభుక్తినానసాక్షిణః । నచది
 వ్యావతారోస్తీప్రమాణం తత్రపాఠికవత్సతి॥ వణిగాదిసమయేషు సమయభిరేవని
 ణ్ణేతవ్యం॥ తదాహవ్యాసః॥ వణిక్పిల్వప్రభృతిషు కృషిరంగోపజీవిషునశక్యోనిజా
 యోహ్యన్వైస్తథైస్సరేవతుకారయేత్ । గురుస్వామీకుటుంబీచపితాశ్చ్యవః పితా
 మహాః ॥ వివాదాసంభవశ్చేయే స్వాస్థీనేవిషయేన్యథామితి- నిజాయకారికాయా
 త్రమాధమభావమాహ॥ నారదః॥ కులానిశ్రేణయతైస్సవకాశ్చాధిక్యతోన్మపః ।
 పృథివీవ్యవహారాణాంగుర్వేషాముత్తరోత్తరమితి॥ పితామహాః॥ గ్రామేదృష్టః
 పురంయాయాత్పురేదృష్టస్తురాజనిరాజ్ఞాదృష్టః కుదృష్టోవానాస్తీతస్య పునభావ
 త్సతి॥ రాజ్ఞోనియమమాహపితామహః॥ సరాగణసలభేనసక్యోధేనగ్రసేన్నృపః ।
 పరైరప్రాపితానథాన్ నచాపిస్వమనీషయేతి॥ అస్యాపవాదమాహసఎవ॥ ఛలా
 విచాపరాధాంశ్చపదానిన్యపతిస్తథా । స్వయమేతానిగృహ్స్థీయాన్నృపస్త్వావేదకై
 ర్విసేతి॥ తత్రఛలాన్యాహసఎవ॥ పథిభంగికరాక్షేపీప్రాకారోపరిలంఘకః । నిపా
 నస్యనివాశీచ తద్దైవాయతనస్యచ । పరిఖాపూరకతైస్సవరాజచ్చిదప్రకాశకః॥ అం
 తఃపురంవాసగృహం భాండాగారంమహానసం । ప్రవిశత్యనియుక్తాయోభోజనంచ
 నిరీక్షతే । విజ్ఞాత్రశ్లేష్మవాంతానాం తేప్రకామాన్యపాగ్రతః । పర్యంకాసన
 బంధశ్చ ప్యగ్రస్థానభిరోధకః । రాజాతిరక్తవేషశ్చ విప్రుతఃప్రవిశేత్తుయః । య
 శ్చాద్వా రేణప్రవిశేచవేశాయాంతదైవచ । శయ్యాసనేపాదుకేచ శయనాసనరో
 హణే । రాజన్యాసన్నశయనే యస్తీవృత్తిసమీపతః । రాజ్ఞోవిద్యుష్టసేవీచాప్యత్ర
 విహితాసనః । వస్త్రాభరణయోజైస్స సువణపరిదాయకః । స్వయంగ్రాహే
 ణతాంబూలం గృహీత్వాభక్షయేత్తుయః । అనియుక్తప్రభాషీచన్యపాత్రోశకఎవ
 చ । ఎకవాసాస్త్రాభ్యక్తి ముక్తకేశవకుంఠితః । విచిత్రాంగశ్చక్రుగ్విచరిధా

నః ధూనకః । శిరఃప్రచ్ఛాదకశ్చైవ చిదాస్వేషణతస్వరః । ఆనందము క్తకేశశ్చ
యోషికణాదికర్షకః । దంతోద్దేఖనకశ్చైవ కణానాసా విశోధకః । ఛలాన్యే
తానిసంచాశ్చ ద్భవంతిసృపసన్నిధావితి- అపరాధానాహ- నారదః- ఆజ్ఞాలంఘన
కశ్యపశ్చైవ స్త్రీవధోవణానంకరః । పరస్త్రీగమనంచార్యం గభాశ్చైవ పతింవి
నా । వాక్పారుష్యమవాచ్యంయ ద్దండపారుష్యమేవచగర్భస్యపాతనంచైవేత్యప
రాధాదశైవజ్ఞితి॥ వివాదమంత రేణాపిదండస్య హేతుత్వాదేతేషామపరాధత్వం॥
అతవనసంవతః॥ ఆసేనంపథిభంగంచ యశ్చగర్భఃపతింవినా । యస్యద్రవ్యస్యచో
త్పత్తేర్ముద్యశ్యేతాగమఃకవిత । సీమాభంగంతరుచ్ఛేదం స్వస్యవ్యాఘాతమేవ
చ । స్వయమస్వేషయేద్రాజా వినాచైవవివాదినా । కన్యాపహారకంపాపంవిప్రం
చపతితంతథా । పరాపవాదసంయుక్తం స్వయంతాజావిచారయేత్ । షడ్భాగకర
శులూభా మాగభేదకమేవచ । స్వరాష్ట్రచార్యభీతింబ పరదారాభిమర్శనంగో
బాహ్మణనిహంతారం సస్యానాంచైవఘాతకం । దశైతానపరాధాంశ్చస్వయం
రాజావిచారయేత్॥ పదాన్యాహపితామహః॥ ఉత్పంతీసస్యఘాతీచా పృగ్నిదశ్చ
తధైవచ । విధ్వంసకఃకుమార్యాశ్చ నిధానస్యోపభోగకృత్ । సేతుకంటకభేతాచ
క్షేత్రసంచారకస్తథా । ఆరామధేవికశ్చైవ గరదశ్చతధైవచ । రాజ్ఞోద్రోహప్రక
తాచ తస్మద్రాజేవకస్తథా । తస్యంతస్యప్రభేతాచ బద్ధస్యైవవిమోచకః । ధౌ
గదఃకౌచగృహ్లాతి దానముత్సేకమేవచ । పటహఘాతేచ్ఛాదిద్రవ్యమస్వామికం
చయేత్ । రాజాపలీభద్రవ్యంబ యత్యైవవాంగవివాశనం । ద్వావింతిపదాన్యాహు
స్యకశ్చైవ మునిపండితా ఇతి- యద్రాధలాదీనిరాజాస్వయంద్రష్టుమశక్తతదాస్తోభ
కాత్సుచకాద్బోధవ్యాని॥ తయోస్స్వరూపమాహకాత్యాయనః॥ శాస్త్రీణినిందితం
త్వీర్థ ముఖ్యశ్రౌత్యప్రవోదితం॥ ఆవేదయతియఃపూర్వం స్తోభకస్సఉదాహృతః । నృ
పేక్షైవనియుక్తోయః పరదోషమవేషితుం । నృపస్యసూచయేద్జ్ఞాత్వా సూచకస్స
ఉదాహృతః॥ శాస్త్రనిందితంఛలాదికం అథామఖ్యోధనలాభప్రధానః-రాజ్ఞాశా
స్త్రాదిపర్యాలోచనపురస్కరమేవకార్యం కతకవ్యంతదాహ॥ హారీతః॥ శాస్త్రాజీవ
ణధర్మాంశ్చైవకృతీనాంబధూపతిః । వ్యవహారస్వరూపంచజ్ఞాత్వాకార్యంసమా
చరేదితి॥ ప్రకృతయః పితామహేన దశితాః॥ రజశ్శర్మణకారశ్చ నటోబురు
డవీవచ॥ కైవర్తకశ్చవిజ్ఞయో మైచ్చభిల్లైతధైవచ॥ మేదిరస్త్రీరపవ్యాళహస్తలిఖక
ఘట్టితాః । కోశేతుకాభిరుపదమాతంగాడంబకోపకాః॥ ఏతాఃప్రకృతయఃప్రొక్షు

ప్రాదశమనీషిభిః | వర్ణానామాశ్రమాణాం చ సర్వధాతుబహిష్ఠితా ఇతి || మనుశ్చ
జాత్యాదిసమీక్షణీయమిత్యాహ || జాణిజానపదాన్తర్కా శ్రేణిధర్మాశ్చ శాశ్వ
తాః | సమీక్ష్యకులధర్మాంశ్చ స్వేవగౌప్రతిపాదయేదితి || ఉన్మాగవతిః కులా
దీక బలాత్స్వమాగౌప్రపయేదిత్యాహ-యజ్ఞవల్క్యః || కులానిప్రకృతీలైవ
శ్రేణీజానపదానపి | స్వధర్మావృలితానాగ్రా విసీయస్థాపయేద్దీతి || కార్యద
శకనప్రకారమాహ-నారదః || ధర్మశాస్త్రంపురస్కృత్యపాగ్ధీవాకమశ్లేఠిః | స
మాహితమతిః పశ్యేద్వ్యవహారాననుక్రమాత్ || అగమః ప్రధమః కార్యవ్యవహారప
దంతతః | విచారోనిః కాయశ్చేతిదశకనంస్య చ్చతుర్విధమతి- అగమార్థివచనశ్ర
వణంతదాదౌకతవ్యంతతస్తద్వచనం- ఋణాదానాద్యన్యతమస్మిన్ పదే అంత
భావ్యంతతః | ప్రసిష్ఠోత్తరప్రమాణానాం విచారః-తతః ప్రమాణతో జయవధా
రణం-ఇతివ్యవహారదశకనవిధిః ||

అథాసెధః ||

తత్రనారదః || వక్తవ్యేథేహ్యతివంత ముతాగ్రమంతంచత్వచః | ఆ
సెధయే ద్వివాదాధీయాయతాహ్వనదశకనం || ప్రథమం తావదధీకప్రత్య
ధీకనం ప్రతిత్వయైతావన్యూయం దేయమిత్యాదికం కార్యం బూరియాత్ | త
త్రయిది తదుక్తమనఘృపగమ్యైతాగ్రీతు మిచ్ఛేత్తదాన్వకార్యపర్యంతం
రాజాజ్ఞయాతంరుంధ్యాత్ || ఆసెధభేదానాహ సవీవ || స్థానాసెధః కాల
కృతః ప్రవాసాతలమణస్తథా | చతుర్విధస్సాన్యదాసేధోనాస్యస్తంవిలంఘయే
దితి - అస్సాత్థానాత్త్వయానచలితవ్యమితిస్థానాసెధః - మదీయద్రవ్యప్రదాన
దినమేతన్నోల్లంఘనీయమితి కాలాసెధః - అదత్వానగ్రామాంతరం గంతవ్యమితి
ప్రవాసాసెధః - అదత్వానసంధ్యావందచాదినిత్యకర్మాతిరిక్తం కర్మకతవ్య
మితకర్మాసెధః-సంధ్యావందనాదివదిండియనిరోధానాసెధాహః || తథాహ-
కాత్యాయనః || యత్ప్రియిండియనిరోధేనవ్యాహరోఽప్యసనాదిభిః | ఆసేధయేదనాసె
ధ్యంసదంజ్యోనత్వతిక్రమాదితి || ఇండియనిరోధవద్విషమదేశాదానాసెధ్యిత్యా
హ-నారదః || నదీసంతారకాంతారదుర్యేశోపప్లవాదిషు | అసిద్ధస్తంపరాసేధ
ముతాగ్రమన్నాపరాధ్మయాత్ | ఆసేధ్యాసెధకయోస్తతాగ్రంల్లంఘనదం
తమాహ- సవీవ || ఆసేధకాలఅసిద్ధ ఆసేధం యోతివతతే | సవిషేయస్యధాకు
ర్వక ఆసేధాదండభాగ్యవేదితి- అన్యధాకుర్వక అయోగ్యేనశీధాదీకాలతమాపె

భక్త్యానామైశ్వర్యానామకాత్యాయనః॥ వృత్తంపర్వతమారూఢంహస్త్యైశ్వర
 భనాగతాః । విషమస్థాశ్చతేనర్వేనాసేధ్యాకార్యసాధకైః । వ్యాధ్యాధ్యైశ్వర
 చస్థాశ్చయజమానస్తథైవచ । అనుత్తీర్ణాశ్చనాసేధ్యాః మత్తోన్మత్తజడాస్త
 థా । నకషకావీజకాలేసేనాకాలేచసైనికాః । ప్రతిజ్ఞాయప్రయతశ్చకృతకా
 బశ్చనాంతరా । ఉద్యుక్తకషకస్సస్యేతోయస్యాగమనేతథా । ఆరంభాత్స
 హంయావత్తత్తా-లంసవివాదయేదితి॥బృహస్పతిరపి॥సత్ప్రద్యాపూర్వార్థోరోసి
 రోకారోన్మత్తచాలకాః । మత్తోవృద్ధోభియుక్తశ్చసృపకార్యోద్యతోప్రతిఅసన్మ
 సైనికస్సంఖ్యేకషకోవాపసంగ్రహే । విషమస్థాశ్చనాసేధ్యాః ప్రీతనాధాస్త
 థైవచ॥ నారదః॥ నివేష్టుకామోరోగార్యోయ్యుత్సర్వస్ససేస్థితః॥అభియుక్తస్త
 థాన్యేనరాజకార్యోద్యతస్తథా । గవాంప్రచారేగోపాలాః సస్యారంభకృషీప
 లాః । శిష్పినశ్చైతత్కాలే ఆయుధీయాశ్చగ్రహే । అప్రాప్తవ్యవహారశ్చదూ
 తోదానోన్మత్తభోవ్రతి । విషమస్థాశ్చనాసేధ్యాః నచైతానాహ్వయేన్మృష- ఇతి
 కథంతమాప్రవృం దాచనీయమిత్యాకాంతాయామాహ॥ బృహస్పతిః॥ వణిగ్విక్రే
 తపణ్యస్తు సస్యేజాతే కృషీవలః । సత్ప్రద్యతాత్వైవతథా దాచనీయః కృతక్ర
 యాభి॥ తదాహబృహస్పతిః, యద్యాసిద్ధోనాగచ్ఛేత్తదారాజ్ఞా సమాసయః॥
 యస్యాభియోగంకురుతే సస్యేనాశంకయాధవా । తషేవానాయయేద్రాజా మద్ర
 యాపురుషేణవే॥ నారదోపి॥ దేశంకాలంచవిజ్ఞాయ కార్యణాంచవిలాబలం । అ
 కల్యాణీనపిశస్తై ర్యస్తైరాహ్వనయేన్మృషభి॥ అహ్వనానహానాహహాతీతః॥అ
 కల్యబాలస్థమిర విషమస్థాయాకులాః । కార్యపాతివ్యసని సృపకార్యోత్సహ
 కులాః । మత్తోన్మత్తప్రమత్తార్త భృత్యానాహ్వనయేన్మృషభి॥ కాత్యాయ
 రోపి॥ ధర్మోత్సాహానశ్చదయే రోగిణోభజడనపి అస్వస్థమత్తోన్మత్తార్తాస్త్రీ
 యోనాహ్వనయేన్మృషభి - శవీసపతాంయువతీం కులేజాతాంప్రసూతికాంస
 వ్యవణీత్తమాంకన్యాం తాజ్ఞాప్రభుకాస్తన్మృతాః॥తదధీనాఃకుటుంబస్యసైన్య
 ర్భ్యోగణికాశ్చయాః । నిఘ్నలాయాశ్చపతితాస్తాసామాహ్వనమప్యతే తా
 గ్రారోవ్విక్టాఃసంపా॥ దృప్తస్యదండమాహబృహస్పతిః॥ అహితోయస్తునాగచ్ఛేద్ద
 వృద్ధంధుబలాన్వితః । అభియోగానురూపేణతస్యదండంప్రకల్పయేదితి॥ కాత్య
 యనోపి॥ అహూతస్తవమన్యేతయశ్చక్రై ర్దశాసనం । తస్య కుర్యాన్మృషో
 దండం విధివృష్టేనకర్తౄణా । హీనేకర్తృణిపంచ శస్త్రధ్యవేతుశతావరః॥ గురుకా

ద్యేషుదండస్యాన్నిత్యంఽంశశతావరణతి - కాద్వాపహానాంసంఖ్యేయం॥ ఆపన్న
స్యానాగమనేపినదండఇత్యాహ॥ వ్యాసః॥ పరానీకహతేదేదేదుర్భిక్షేవ్యాధిపీడితే॥
కుర్వీతపునరాహ్వానం దండంనపరికల్పయేదితి- ఇత్యాశేధాదివిధిః ॥

అధదర్శనోపకరణము-

మనుః- ధర్మాసనమధిష్ఠాయ సంశ్రితాంగస్సమాహితః । ప్రణవ్యలోకపా
లేభ్యః కార్యదర్శనమారభేదితి॥ ఆరభ్యకతవ్యమాహ కాత్యాయనః ॥ కాలేకా
ర్యాధిశంసృచ్చే త్ప్రకృతంపురతస్థినితం॥ కార్యంకాచలేపీడా మ్నాభైషిబ్రూహ
హిమానవేతి కేనకస్త్రికదాకస్తా త్ప్రచ్చేదేవంసభాగతమితి॥ బృహస్పతిరపి ॥
ఆగతానాంవివదతా మసకృద్వాదినాంసృపః । వాదాస్సశ్యేన్నాత్మకృతా న్నవా
ధ్యక్షనివేదితా ॥ పీడితస్సయమాయాతశ్చస్తే శ్రాధీయదాభవేత్ । ప్రాడ్వి
వాకస్తుసంసృచ్చే త్పురుషోవాశవైశ్చనైరితి॥ పృష్టశ్చకార్యంయథావదావేదయేది
త్యాహ- యజ్ఞవల్క్యః॥ స్మృత్యాచారవ్యపేతేన మార్గేణాధక్షితంపరైః । ఆవే
దయతిచేద్రాజ్ఞే వ్యవహారపథంహితదితి- యదికేనచిన్నిమిత్రేన సనావేదయేత్తదా
సవ్యవహారో నబలాత్కారయితవ్యఇత్యభిప్రేత్యచేదిత్యుక్తం ॥ ఆవేదనకాలే శ
స్తాగ్రదయోవజఃసీయా ఇత్యాహుశనా ॥ సశస్త్రోనుత్తరీయోవా ముక్తకచ్చ
స్సహాసనః । వామహస్తేనవాస్సగ్రీవ వదన్దండమవాప్నుయాదితి॥ అధినఃప్రతిని
ధిమఘ్నపగచ్చతికాత్యాయనః ॥ అధినాసన్నియుక్తోవా ప్రత్యధిప్రహితోపివా ।
యోయస్యాథేవివదతేతయోర్జయపరాజయాదితి- అంతరేణాపినియోగంపిత్రాద
యోవివాదంకుర్మురిత్యాహ॥ పితామహః- పితాభ్రాతృసుహృద్వాపిబంధుసంబంధి
నోపివా । యదికుర్మురుపస్థానం వాదంతత్ర ప్రవర్తయేదితి- యఃకశ్చిత్కారయే
త్కంచిన్నియోగాద్యనకేనచిత్ । తత్రేనైతత్కృతంక్షేమమనివర్తంహితత్సంబ
తం ॥ ఉక్తేభ్యోవ్యతిరిక్తస్య వివాదంనిషేధతి॥ నారదః॥ యోనభ్రాతృనవచితాన
పుత్రోననియోగకృత్ । పరార్థవాదీ దండ్యస్యా ద్వ్యవహారేషు విబ్రువన్తి॥
కాత్యాయనోపి॥ దాసాఃకమకరాభిష్యా నియుక్తాబాంధవా స్తథా । వాది
నోననదండాస్సు ర్యస్తతోన్యసందభాగితి ॥ ఆవేదితార్థోలేఖనీయ ఇత్యాహ॥
నారదః॥ రాగాదినాయచేకేన కోపితఃకరణే వచేత్ । తదోమితిలిఖేత్సర్వం వాది
నఃఫలకాదిష్యతి॥ కరణే ధర్మాధికరణే లిఖితస్యాథేస్య సంభాషితశ్చే సతి ప్రభు
స్తత్ర ప్రవతతే ఇత్యాహ కాత్యాయనః॥ ఏవంపృష్ట స్సయద్భూయా త్తత్స

శ్రీ బ్రాహ్మణైస్సహ । విష్ణుశ్చకార్యం న్యాయ్యంచేదాహ్వనార్థమతఃపరం॥
ముద్రాంవానిషిషే తస్మిన్ పురుషంవాసమాదిశేదీ॥ ఆహూతం ప్రత్యర్థినంసు
రక్షితస్థానే స్థాపయేదిత్యహ పితామహః॥ సభాయాః పురతస్థాప్యేభియోగీ
వాదినాతథా । ఈప్సితే న్యత్రవాస్థానే ప్రమాణంసోన్యధానచేతి॥ స్థాపితస్యభ
లవాదిత్వం ధూతవాదిత్వంవా లింగైనిశ్చేయంఅతఏవమనుః॥ ఆకారైరింగితైః
త్వా చేష్టయాభాషణేనచ । నేత్రవక్త్రవికారైశ్చ గృహ్యతేంతక్షతం మనః॥
లింగాంతరాణ్యహ - యజ్ఞవల్క్యః॥ దేశాద్దేశాంతరం యాతి సృక్వణీ పరితే
ధీచ । లలాటంస్వీద్యతేచాస్య ముఖంవైవల్యమేతిచ । పరిశుష్కత్యులద్వాకోశ్య వి
రుద్ధం బహుభాషతే । వాక్చతుఃపూజయతిసో తథోష్ఠా నిఘోజత్యపి । స్వభా
వాద్వికృతంయాతి మనోవాక్కాయ కమణిః । అభియోగేఫలాజ్యేచ దుష్టస్సప
రికీర్తిత ఇతి॥ ఛలవాదపక్షస్స ఏవాహ॥ ఉభయోః ప్రతిభూగ్రాహ్య స్సమర్థః
కార్యనిర్ణయ ఇతి॥ తత్రవజ్యానాహకార్యాయనః॥ నస్సాన్వీమీనచవై శత్రుస్సాన్వీ
నాధిక్రృతస్తథా । నిరుద్ధోదండితశ్చైవ సంశయస్థశ్చనక్వచిదితి॥ వైవర్ధ్ధీనమిత్రం
చ నచైవాత్మంతవాశినః । రాజకార్యనియుక్తశ్చ యేచప్రప్రజితానరాః॥ నాశక్తో
ధనినేదాతుం ధనంరాజ్ఞేచ తత్సమం । నావిజ్ఞాతోగృహీతవ్యః ప్రతిభూస్తస్మిన్
యాంప్రతీతి॥ యదివాదీవివాదప్రతిభవందాతు మసమర్థస్తదాపితేనైవోక్తం॥ అ
థచేత్ప్రతిభూనాస్తి కార్యయోగ్యంతువాదినః । సరశీతోదినస్సాంతేదద్యా
ద్దూతాయవేతనం॥ ద్విజాతిప్రతిభూహీనో రత్యుస్సాన్వీద్వాహ్వచారిభిః । శూ
ద్రాద్రీ, స్ప్రతిభూహీనా న్సంధయే స్నిగ్ధశేనతు ॥ అక్రేకమే పయాతేచ దండ
యే త్రంపణాష్టకం । నిత్యకమోపరోధస్తు నకార్యస్సవణవణానామితి॥ అభియో
క్తాగ్రదీనాముక్తికమస్తేనైవోక్తః॥ తత్రాభియోక్తాప్రాగ్భూయీ దభియుక్తస్తస్వ
నంతరం । తయోరంతేనదస్యాస్తు ప్రాప్తివాకస్తతఃపరమితి॥ ప్రాగ్భూయీత్ప్ర
తిజ్ఞాం కుర్యాదిత్యర్థః॥ తథాచ నారదః ॥ ఆజ్ఞాలేఖ్యే షట్టకే శాసనవాప్యభా
సత్రేవిక్రయేవాక్రయేవా । రాజ్ఞేకుర్యాత్పూర్వమావేదనంయస్తస్యజ్ఞేయః పూ
ర్వవాదోవిధిజ్ఞైః - వివాదేపూర్వాభియోక్తురేవ ప్రతిజ్ఞావాదిత్వమిత్యర్థః॥ అ
త్రాప్రవాదమాహాసఏవ ॥ యస్యవాభ్యధికాపీడా కార్యంవాభ్యధికంభవేత్ । త
స్యార్థివాదోదాతవ్యో నయఃపూర్వంనివేదయేదితి॥ అర్థివాదఃపూర్వపక్షః॥ త
థాచకార్యాయనః ॥ యస్యస్యాదధికాపీడా కార్యంవాభ్యధికంభవేత్ పూర్వ

పక్షోభవేత్తస్య నయిషూర్వం నివేదయే దితి॥ యత్రోభయోరపి పరస్పరమధికా త్వంసాధ్యభేదాద్యుగపద్భవతి - తత్రోత్కృష్టజాతే బక్షమపీడస్యవా అధికవా దిషూర్వం ద్రష్టవ్యం॥ తథాచబృహస్పతిః॥ అహంభూర్వికయాయావధికః సత్య థిః సోయదావాదో వణానుసూప్యేనః గ్రాహ్యః - పీడామపేత్యవేతి - సమా నవణః త్వేపీడాపేక్షయా గ్రాహ్యః - అనన్వాదియుక్తా నాం యుగపదుపస్థానేద శః సక్రమమాహ॥ మనుః॥ అథాచథాచుధౌబుధ్వా ధమాధమోచ కేవలౌ॥ వణః క్రమేణ సర్వాణి పక్ష్యతాః - ర్యాణి కార్మికామితి॥

ఇతి శకనోపక్రమో నిరూపితః.

అథ చతుష్పాద్యవహరః ప్రస్తుతయతే స్రుజ్ఞోత్తరం ప్రమాణం నిణాయ త్యేతి చత్వరః పాదాః - తత్ర స్రుజ్ఞాం సంగృహ్యతి యజ్ఞవల్క్యః॥ సత్యధికో గ్రతో లేఖ్యం యదావేదితమధికనా॥ సమామానతదదాహ నామజాత్యాది చి స్త్వితమితి॥ ఏతద్బృహస్పతిసాస్పష్టికృతం॥ ఉపస్థితే తత స్తస్మి న్వాదీపతుం ప్ర క్షమేత్॥ నిరవద్యం సుప్రతిజ్ఞం ప్రమాణాగమ సంయుతం॥ దేశస్థానసమామా న సత్త్వోపాత్మానుజాతితః॥ ద్రవ్యం సంఖ్యోదయం పీడంక్షమాంబంగంచ లేఖ యేత్॥ స్రుజ్ఞాదోషనిర్ముక్తం సాధ్యం సత్యాఠరాస్వితం॥ నిచ్చితం లోకసిద్ధంచ పక్షంపక్ష విదోవిదుః॥ అల్పాక్షరస్త్యసందిగ్ధో బహ్వక్షశ్చాప్యనాకులః॥ యు క్తోవిరోధికరణై విరోధ స్రుతిషేధక ఇతి॥ తతః సత్యధావహ్యనానంతరం త స్మిన్మునస్థితే సత్యధికాగ్నిగతేనతి నిరవద్యంపక్షదోషరహితం - పక్షదోషాశ్చ ణాత్యానుసేన దశతాః॥ దేశకాల విహీనశ్చ ద్రవ్య సంఖ్యాదివజితః॥ సాధ్య నిమాంహీనశ్చ పక్షోనాదేమగ్రవ్యతే॥ ఇతిస్త్వత్వంతరేపి అప్రసిద్ధం నిరాచారం నిరథకం నిష్ప్రయోజనం॥ అసాధ్యంవా విరుద్ధంవా పక్షోభానం వివజ్జయేదితి॥ అప్రసిద్ధంమవీయం శకవిషాణంగృహీత్యాయంన ప్రయచ్ఛతీత్యాదినిరాచార మస్త ద్యపూప్రదీప్రకారేనాయం స్వగృహే వ్యవహరతీత్యాది - నిరథకమభిధేయ రహితం కచటతమిత్యాది నిష్ప్రయోజనం యథాయం దేవదత్తై స్తద్యహస నిష్కా సుస్వరమధీత ఇత్యాది అసాధ్యం యదాహం దేవదత్తేన సమూహంగమ పరానిత ఇత్యాది - విరుద్ధం యదాహం మూకేనశస్త్ర ఇత్యాది ౧. పురరాష్ట్రాది విరుద్ధంవా - ఏవం పక్షదోషరహితం నిరవద్యంమదీయం ద్రవ్యమనేన గృహీతం తస్మిన్ స్పృశేయమితిప్రతిజ్ఞాయాయుక్తం - సుప్రతిజ్ఞం - ప్రమాణం లిఖితపు

క్యాది - ఆగమోద్రవ్యపాప్తి ప్రకారం || కార్త్యాయనోపి - స్పష్టముదాజ
హరం || నిర్దిశ్యకాలం పక్షం చ మాసంపక్షం తిథి తథా | వేలాంప్రదేశంవిష
యం స్థానంజాత్యా కృతీవయః || సాన్యద్రవ్య ప్రమాణంచ సంఖ్యానామతథా
త్తనః | రాజ్ఞాంజక్రమశోనామ నివాసంసాధ్యనామచ || క్రమాత్పితౄణాంనామా
ని పీడామాహత్యదాయకా | క్షమాలింగానిచాన్యనిపక్షం సంకీర్త్యకల్పయేత్ ||
దేశకాలస్తధాస్థానం సన్నివేశస్తథైవచ | జాతిస్సంజ్ఞానివాసశ్చ ప్రమాణం క్షే
త్రనామచ || పితౄమైతామహంచైవ పూర్వరాజాను కీతనం | స్థావరేషువివాదే
షు దశైతానినివేదయేదితి || దేశాదీనాంస్థావరవివాదేషు పునరుపాదానం యత్ర
యావదుపయుజ్యతే తత్ర తావదుపాదేయం నతుసర్వం సర్వత్రేతి ప్రదశనా
ర్థం || సంగ్రహకారోపి || అథవద్ధమకసంయుక్తం పరిపూర్ణ మనాకులం | సా
ధ్యవద్వాచకపథం ప్రకృతాథాకనుబంధిచ || ప్రసిద్ధ మవిరుద్ధంచ నిశ్చితంసాధనక్ష
మం | సంక్షిప్తంనిఖిలార్థంచ దేశకాలామిరోధిచ || వర్షర్తుమాసపక్షాహ ధ్వేలాదే
శప్రదేశవత్ | స్థానావసధసాధ్యాఖ్యా జాత్యాకారషయోయుతం || సాధ్యప్రమా
ణసంఖ్యావ దాత్మప్రత్యర్థినామవత్ | పరాత్పూర్వజానేక రాజనామభిరంకితం ||
క్షమాలింగాత్పీడావ తగుధితాహర్తృదాయకం | యదావేదయతేరాజ్ఞేతద్భ
షేత్యభిధీయతేఇతి || పరాత్పూర్వజా నేకరాజనామభిః - పరఃప్రతివాదీ ఆత్మా
వాదీతయోః పూర్వజాః పితృదయః అనేకేరాజానః - భూతకాలికాస్తేషాం నా
మభిః - భాషాదోషాస్తునారదేన దర్శితాః - అన్యార్థమర్థహీనంచ ప్రమాణాగ
మవర్జితం | లేఖ్యహీనాధికంభ్రష్టం భాషాదోషా ఉదాహృతాఇతి || తాంశ్చస్వయ
మేవవ్యాచక్షే || అర్థేసాధారణేష్యేకోను బంధీవానియుక్తకః | లేఖయేద్యస్తు భా
షాంయూమన్యాథాకంతాం విదుబుకథాః - ఏకఏవగణీగణస్యకార్యం ఏకస్యవా
కార్యమనియుక్తో సంబంధీవాలేఖయేద్యస్యాంభాషాయామిత్యర్థః | బ్రహ్మహయమితి
క్షేయో ద్వేషాన్తోహుద్వదేత్తుయః | సాధ్యంచమోచయే త్తత్రద్రవ్యహీనాంతుతాం
విదుః || ఉక్తంసాధ్యంవాదినా యస్యాంత్యజ్యతే సార్థహీనేత్యర్థః - గణితేతులితే
మేయే తథాక్షేత్రగృహణికే | యత్ర సంఖ్యాననిర్దిష్టా సాప్రమాణ వివర్జితా ||
విద్యయా ప్రాప్తమాధ్యాస్తం లబ్ధంక్రీతం క్రమాగతం | నత్యేవం లిఖ్యతే యత్ర
సాభాషానాగమామతా || సమామానస్తధాపక్ష స్తిథిర్వారస్తదైవచ | యత్ర
తానిసలిఖ్యంతే లేఖ్యహీనాంతు తాంవిదుః || లేఖయిత్వాతు యోభాషా మన్దిష్టే

తథోత్తరే । ఉద్దిశేత్సాక్షిణిపూర్వ మధికాంతాం వినిదిశేత్ । యత్రస్యాదు
 త్తరంసర్వం నిదిశ్యం పూర్వవాదీనా । సందిగ్ధమివ విశ్వేత భగ్నిష్టాం భాషాం
 తుతాంవిదురితి - అథేకసాధారణే బహుసంబంధినికార్యే పునరప్యితేహ యప
 త్తా స్సంగపూర్వవిప్రణోతి - భిన్నక్రియాశ్చత్ర-మార్థః ప్రకీర్ణాభోనిరర్థకః ।
 అతీతకాలో ద్విష్టశ్చ పక్షోనాదయ ఇష్యతే॥ తత్ర భిన్నక్రియాదిస్తే వైవదశిక
 తః ॥ యథాస్థాన నివేశన నైవపక్షార్థ కల్పనా । శస్యతే ససపక్షస్తు భిన్నక్రి
 మఉదాహృతః । మూలవర్థం పరిత్యజ్య తన్మణో యత్ర విఖ్యతే । నిరర్థక స్సచై
 పక్షో భూతసాధన వజితః । భూతకాల మతికాంతం ద్రవ్యం యత్రోహవిఖ్య
 తే । అతీతకాలపక్షోసా ప్రమాణే సత్యపి స్తుతః । యస్మిన్మక్షే ద్విధా సా
 ధ్యం భిన్నేకాల విమర్శనం । విమర్శ్యతేక్రియాభేదా త్సపక్షోద్విష్ట ఉచ్యతే । ఏకే
 నాథీనాబహుసాధ్యనిదేశోయుగసమకతవ్యః కాలభేదేనతుక ర్తవ్యః॥ తదు
 భయంకాత్యాయనతనా॥ పురరాష్ట్ర విరుద్ధశ్చ యశ్చరాజ్ఞా వివజితః । అనేకప
 దసంకీర్ణః పూర్వపక్షో నసిద్ధ్యతి॥ బహుప్రతిజ్ఞం యతాకార్యం వ్యవహారేనునిశ్చి
 తం । కామంతదవిగృహ్నియా ద్రాజాతత్వ బుభుత్సయేఇతి॥ పూర్వవాదినోనియమ
 మాహ - బృహస్పతిః ॥ మృషాయుక్తం క్రియాహీన మసారంవ్యర్థమా కులమ్ ।
 పూర్వవక్షం లేఖయతో వాదహినిః ప్రజాయతే । అపదిశ్యాభియోగం యస్త
 మతీత్యా పరంవదేత్॥ క్రియాం ముక్త్యా న్యధా బూరియా త్వవాదీహానిమాప్నూ
 యాత్ । నదద్యా దుత్తరం యావ త్ప్రత్యర్థికే నృపసన్నిధాపితి ॥ కాత్యాయ
 నోపి॥ అధికాంశ్చేదయే దధాన్ హీనాంశ్చప్రతిపూరయేత్ । భూమానివేశయే
 త్తావద్యావదథోభి వణితఇతి॥ సారదః ॥ భాషాయా ఉత్తరం యావత్ప్రత్య
 ధీననివేశయేత్ । అథేతులేఖయేత్తావ ద్యావద్యస్తువివక్షితేమితి॥ అప్రగల్భవాది
 సంప్రతిబృహస్పతిరాహ ॥ అభియోక్తాప్రగల్భత్వా ద్వక్తంనోత్సహతే యదా త
 స్యకాలః ప్రదాతవ్యః కార్యశక్త్యనురూపతఇతి॥ కాలేయత్తామాహ - కాత్యాయ
 నః॥ శోవోలేఖనంవాలభతే త్యగ్హంసస్తాహమేవవా । మతిరుత్పద్యతేయావ ద్వి
 వాదేవ క్షమిచ్చతఇతి॥ పూర్వపక్షస్యచాతుర్విధ్యంప్రతిపాదయతిబృహస్పతిః॥ చతు
 ర్విధః పూర్వపక్షః ప్రతిపక్ష స్తోదైవచ । చతుర్థానిణయతిప్రోక్తః కైశ్చిదప్రవిధ
 స్తుతః॥ శంకాభియోగ స్తత్త్వం చ లభేర్థే భగ్నంనంతథా । మౌలెవాదే వ్రునన్యాయ
 యో పక్షోజ్ఞేయశ్చతుర్విధః॥ భ్రాంతిశ్చంకాసముద్భవో తత్త్వంనష్టాభేదశకం॥

జ్ఞేధేభ్యర్థనంమోహః తథావృతైపునఃక్రియా॥ ఏత త్వాండులేఖేన లిఖత్వా త
రాపోద్ధారణే శోధితంప్రతే నివేశయేదిత్యాహః - కార్యాయనః॥ పూర్వపక్షస్వ
భావోక్తం ప్రాప్యివాకోభిలేఖయేత్ । పాణ్డూలేఖేనఖలక తతఃప్రవిశోధితమితి॥
శోధనంయావదుత్తరదశశఃనం నాతఃపరమత ఏవనారదః ॥ శోధయేత్పూర్వవాదం
తు యావన్నోత్తరదర్శనం । అవష్టభస్యోత్తరేణ నివృత్తంశోధనంభవేదితి - హే
యానాదేయాపూర్వపక్షేవివినక్తి॥ బృహస్పతిః ॥ రాజ్ఞాపవజితోయస్తు యశ్చ
పౌరవిరోధకృత్ । రాష్ట్రస్యవాసమస్తస్య ప్రకృతీనాంతధైవచ॥ అన్యేషాంవాపు
రగ్రామ మహాజనవిరోధకాః । అనాదేయాస్తు తేనర్హే వ్యవహారాః ప్రకీర్తితాః
న్యాయ్యంవానేచ్ఛతేకతుఃమన్యాయ్యంవాకరోతియః । నలేఖయతియస్తేవంతస్య
పక్షోనసిద్ధ్యతి । విరుద్ధశ్చవిరుద్ధశ్చ ద్వవప్యథో నివేశితౌ । ఏకస్త్రిన్యత్ర దృ
శ్యేతాం తంపక్షందూరతస్యజేత్ । ఉన్నతమత్రధూర్తాశ్చ మహాపాతకదూష
ితాః । జడాతివృద్ధబాలాశ్చ విజ్ఞేయఃస్మర్షిరుత్తరాః । పక్షిప్రోక్తస్త్యనాదేయో
వాదీచానుత్తరస్తథా । యాదృగ్వాదినియఃపక్షో గ్రాహ్యస్తంకథయామ్యహం॥ పీ
డాతిశ్రయమాశ్రిత్య యంబ్రవీతివివక్షితం । స్వార్థసిద్ధిపరోవాదీ పూర్వపక్షస్పృశ
న్యతే॥

— (ఇతి ప్రతిజ్ఞాపాదోనిరూపితః) —

అథోత్తరపాదోనిరూప్యతే - తచ్చ యజ్ఞవల్క్యస్సంగృహీతే॥ శ్రుతార్థ
స్యోత్తరంలేఖ్యం పూర్వావేదకసన్నిధావితి॥ తదేతద్బృహస్పతిర్వివృణోతి॥ యథా
త్వేవంవిధఃపక్షః కల్పితఃపూర్వవాదినా । దద్యాత్తత్పక్షసంబంధం ప్రకీవాదీతథో
త్తరం । వివక్షితేపూర్వపక్షే గ్రాహ్యగ్రాహ్యవిశేషితే । ప్రతిజ్ఞాతస్థిరీభూతేలేఖ
యేదుత్తరంతత ఇతి - ఉత్తరేస్వతఃప్రవృత్తభావేబలాద్దాహనీయమిత్యాహ - నవి
వ ॥ పూర్వపక్షే యదాథేననదద్మాదుత్తరంతుయః॥ ప్రత్యక్షేదాహనీయస్సన్య
త్సమాదిభిరుపక్రమైః । ప్రియపూర్వవచస్సామ భేదస్తుభయదర్శనం । అర్థప్రక
షణంబండ్ల స్తాదనం బంధనంతథేతి॥ ఉత్తరలక్షణమాహ ప్రజాపతిః ॥ పక్షస్య
వ్యాపకంసార మపందిగమనాకులం । అవ్యాఖ్యాగమ్యమిత్యేత దుత్తరం తద్విదో
విమరితి - అత్రపక్షస్యవ్యాపకంకృత్సపక్షవ్యాపకం - సారంస్వాభియోగోత్తరణ
క్షమం - అపందిగంఅభండ్లక్షేపాదిరహితం అనాకులమన్వితార్థ వ్యాఖ్యాగమ్యం
సుబోధం॥ హరితోపి॥ పూర్వపక్షార్థసంబంధ మనేకార్థమనాకులం । అన్బమవ్య

స్తపదం వ్యాపకం నాతిభూరిచ । సారభూతమసందిగ్ధమపత్యై కాంశంభవతి । అ
 థిశ్రవమగూఢాథం దేయము త్రతమిద్యశమితి॥ అపత్యై కాంశసంభవం అనశేషిత
 స్వపక్షైకదేశం - సంపూర్ణస్వపక్షమితి యావత్ ॥ సహసోత్తరం దాతుమశ
 క్తం ప్రత్యాహకాత్యాయనః॥ శ్రుత్వా లేఖ్యగతంత్యర్థం ప్రత్యర్థీ కారణాద్యది
 కాలం వివాదేయా చేత తస్య దేయసంశయః ॥ కాలభేదంకారణవిశేషంచాహం॥
 నారదః ॥ శాలినత్వాద్భయూర్తత్వా త్రప్రత్యర్థీ స్మృతివిభ్రమాత్ । కాలంప్రార్థ
 యతేయత్ర తత్రేమంబుమర్హతి । ఏకాహంవత్యగ్రహంపంచ సప్తాహం పక్షమే
 వనా॥ మాసంత్యతుః త్రయంవషణం లభతే శక్త్యపేక్షయేతి ॥ తత్రవ్యసథామా
 హసఏవ ॥ సద్యః కృతే సద్యఏవ. సమాతీతే దినంక్షిపేత్ । షడ్భిక్తే త్రిరా
 త్రంతు సప్తాహం ద్వాదశాంబుక్తే । వింశత్యభే దశాహంతు మాసాధణం వాలభేత
 సః॥ మాసస్త్రింశత్సమాతత్ర త్రిపక్షంపరతోభవేత్ । అస్యతంత్రజడోన్మత్త బా
 లదీక్షితరోగిణాం॥ కాలంసంవత్సరాదర్వా క్స్వయమేవయథేషితిమితి॥ కాత్యా
 యనోపి॥ సంవత్సరం జడోన్మత్త మానసే వ్యాధిపీడితే । దిగంతరం ప్రపన్నేవా
 ప్రజ్ఞాతార్థేచవస్తుని॥ మూలంవా సాక్షిణోపాధ పరదేశే స్థితాయదా । తత్ర
 కాలోభవేత్తుంసా మాస్వదేశసమాగమాత్॥ కాలేద త్రేయదాదైవ రాజకంభ
 యంభవతి తదాన్యః కాలోదాతవ్యః - దత్తైషికాలేదేయంస్యా త్పునఃకార్యస్యగో
 రవాత్ ఇతి॥ కాలదానస్య విషయమాహ॥ నారదః॥ గహనత్వా ద్వివాదానామ
 సామర్థ్యాత్సన్మితేరపిఃఋణాదిభూతేతాం లం యథాకామంబుభుత్సయేతి॥ ఋ
 ణాదీదర్శయతి-పితామహః॥ ఋణోప నిధినిక్షేప దానసంభూయ కమణాం
 దాయభాగేచనమయే కాలఃకార్యఃప్రయత్నత ఇతి॥ కాలదానస్యాన్తర్ల విషయమా
 హ - యాజ్ఞవల్క్యుః॥ సాహసస్తేయపారుష్య గోభిశాపాత్యయేస్త్రియం । వి
 వాదయేత్సద్యఏవ కామోన్యత్రేచ్ఛయా స్మృతః- ఇతి ॥ బృహస్పతిరపి॥ సాహస
 స్తేయపారుష్య గోభిశాపే త్యధాత్యయే । భూమావివాదయేష్టిప్ర మకాలేషి
 బృహస్పతిరితి ॥ కాత్యాయనోపి॥ ధేన్వామన దుహితేత్రే స్త్రీషుప్రజననే తథా
 న్యాసేయాచితకేదత్తే తథైవక్రయ విక్రయే॥ కన్యాయాదూషణేస్తే కలహే
 సాహసేనిధా । ఉపధాకూటసాక్ష్యేచ సద్యఏవవివాదయేదితి॥ ఉపధిధాన్యాది
 వశాత్ప్రప్తంకార్యం ॥ ఉత్తరస్యభేదానాహ నారదః॥ మిథ్యాసం ప్రతిపత్యా
 వా ప్రత్యవసంభవేనవా ప్రాజ్ఞ్యాదివిధినిధ్యావా ప్యుత్తరంస్యా చ్చేతుర్విధ మి

తిపాతః - మిథ్యాదీనాం స్వరూపమాహ బృహస్పతిః ॥ అభియుక్తోభి యోగస్య
యగ్గుర్యాత్తు నిహ్నవమ్ । మిథ్యాతత్తువిజానీయా దుత్తరం వ్యవహారతః । శ్రు
త్వాభియోగం ప్రత్యర్థీః యదితత్ప్రతిపద్యతి ॥ సాతుసంప్రతిపత్తిస్యాచ్ఛాస్త్ర
విద్భిరుదాహృతా । అధినాభిహితోయోధాః ప్రత్యర్థీకయతితంతథా । ప్రప
ద్యకారణంబ్రాయా త్ప్రత్యయస్కందనంస్త్వతమ్ । ఆచారేణావసనోష్ఠిపున
లేఖయతే యది । సవినోయోజితఃపూర్వం ప్రాక్ష్యాయస్తు సఉచ్యతే ॥ ఇతి-
ప్రజాపతిరపి ॥ యావదాసేదితంకించి న్నత్సంబంధమిహాధినా । తావత్సర్వ మ
సంఘాత మితిమిథ్యోత్తరంస్త్వతమ్ । అన్యైవదేయమేవైత న్నాసంభావితమధిక
నః ॥ ఇతిసంప్రతిపత్త్యాఖ్యం ద్వితీయమిదముత్తరమ్ । దత్తమేవమయాసేన కింప్ర
స్యాపి మయాపునః ॥ ప్రతిదత్తమితిప్రోక్తం ప్రత్యవస్కందనంస్త్వతమ్ । అస్మిన్
నసంగతేపూర్వం ప్రారబ్ధోస్యహమధికనా । జితశ్చైయం మయా తత్ర ప్రా
క్ష్యాయ విధిరుచ్యతఇతి ॥ మిథ్యోత్తరస్యావాంతరభేదమాహ సవీవ - మిథ్యై
తన్నాభిజానామ తదాతత్రనసన్నిధిః । అజాతశ్చస్తి తత్కాల ఇతిమిథ్యా చతు
ర్విధమితి ॥ ఉత్తరాభాసానాహ కాత్యాయనః ॥ అప్రసిద్ధం విరుద్ధంయ దత్యల్ప
మతిభూరివ । సందిగ్ధాసంభవావ్యక్త మన్యాఘం చాతదోషవతిది ॥ యద్యస్త
పదమవ్యాపి నిగూఢాథం తథాకులమ్ । వ్యాఖ్యాగమ్యమసారంచ నోత్తరంస్యా
థాసిద్ధయే ॥ అప్రసిద్ధాద్ సవీవవ్యాచక్షే ॥ చిహ్నకారసహస్రంతు సమయం
హేవిజానతా । భాషాంతరేణవాప్రోక్త మప్రసిద్ధం తదుత్తరమ్ । ప్రతిదత్తం మ
యాభాత్యే ప్రతిదత్తంమయానహి ॥ యదైవమాహవిజ్ఞేయం విరుద్ధంతదిహూత్త
రమ్ । జితఃపురామయాయంతు వాదేస్సన్నితిభాషితే । పురా మయాయమినియ
త్తదూనంచోత్తరంస్త్వతమ్ । గృహీతమితివాచ్యేతు కార్యంలేన కృతం మయా
పురాగృహీతంయద్ద్రవ్య మితిచే దతిభూరితత్ । దేయగమయేతివ క్తవ్యే మయా
దేయమితీదృశమ్ । సందిగ్ధముత్తరంజ్ఞేయం వ్యవహారేబుధైస్తదా । బలాబలేననైతే
న సాహసంస్థాపితంపురా । అసుక్తమేతన్నన్యంతే తదన్యాథామితీరితమ్ । అన్యై
దత్తంమయాసాధం సహస్రమితిభాషితే । ప్రతిదత్తంతదధంయ త్తదిహావ్యా
పకంస్త్వతమ్ । పూర్వవాది క్రియాంయావ త్సమ్యక్తైవ నివేదయేత్ । మయా
గృహీతంపూర్వం నోతద్వ్యస్తపదముచ్యతే । తత్కాలంతామరసంకశ్చి దగృహీతం
ప్రదాస్యతి । నిగూఢాథంతతద్జ్ఞేయ ముత్తరంవ్యవహారతః ॥ కింతేనైవసదాదే

యం మయాదేయంభవేదితి । ఏతదాకులమిత్యుక్త ముత్తరంతద్విధోవిధుః ॥ కా
 కస్య దంతానోసంతి సంతిత్యా యదుత్తరమ్ । అసారమితత్వేన సమ్యజ్ఞో
 త్తరమవ్యతతి ॥ తత్ర చిహ్నాత్యాచరయమథః - వివాదవిషయస్య గోపీర
 త్యావిద్రవ్యస్య పణవిశేషాచకంచిహ్నః - దీఘశృంగత్వాదిరాకారః - సహ
 స్రాదిసంఖ్యాసమయికాలవిశేష సంకతవిశేషోవా తత్సవమజానతాయత్ప్ర
 క్తం జానతావాసభ్యానామపరిచితయాభాషయా యదుక్తంతదుభయమప్రసిద్ధం
 బాల్యపి మయా సర్వద్రవ్యం ప్రతిదత్తమిత్యుక్త్వా సమనరపి విస్మయత్యవాసత్య
 వాచీ బుద్ధిప్రచారయతు కామోవాస దత్తమితి యద్యుక్తియా తద్విరుద్ధం - అ
 స్థిన్నథే వురామయాచుంజిత ఇతివక్తవ్యేసతి మయాచమిత్యే తావన్తాత్రమ
 త్యల్పం గృహీతమిత్యే తావన్తాత్రే వక్తవ్యే ప్రథమతస్తదనుక్త్వా తేన కతావ్యం
 తత్కార్యం మయాకృతమిత్యే తాదృశంప్రస్తుతానుపయోగికించి దుక్త్వాపశ్యేద్ద
 హీతమితి యద్యుక్తియా తదుత్తరమితి భూరిదేయమయేత్తుక్తే సతిసంజహ
 మంతరేణ దాతవ్యనిష్ప్రయోభవతి - తదనుక్త్వాచదామయా దేయమితిబూరియా
 త్రదానీ మదేయమితి దేయమితివాపదస్యధేత్తుంశక్యత్వాదుత్తరంసందిగ్ధం - య
 దిహోదశవషణప్రతివాచీమత్ప్రేణ దత్తమితిబూరియా తదసంభవమ్ । ఏకా
 దశవషణే మయాదత్తానీత వక్తవ్యేసతిరుద్రాకాశనామకానియుష్మత్ప్రతియో
 గిశబ్దవాచ్యం సవిహితానీత్యేవ మప్రసిద్ధైః పదైరభిహిత ముత్తరవ్యక్తం - ప్ర
 కృతస్య ప్రతిజ్ఞాతాథానోగిచితముత్తరమనుక్త్వా చానుపయుక్తమేవ కించిద్బూ
 తే - ఏతేనవాదినా ప్రాబల్యేన దాబల్యేనవాకించిత్సాహసంకృతమిత్యాది తత్ర
 తస్యప్రకృతస్యా నుపయుక్తత్వాత్తదుత్తరమన్యథాం భవతి - శతందేయమితి
 ప్రతిజ్ఞాతాథావ్య శతద్వయం దత్తమిత్యుత్తరం దోషవత్ - సాధాం సహ
 స్రం మహ్యందేయమితి ప్రతిజ్ఞాతస్యతదథాం ప్రత్యక్షితమిత్యుత్తరమవ్యాపి - ప
 ణవాదినా స్వపక్షస్య సమ్యక్తేభనాత్పూర్వసేవ మయాగృహీతమిత్యుపన్యస్తం
 వ్యస్తపదంమయానగృహీతమితి వక్తవ్యే సతివిస్పష్టం నవదశికింతులోకయః కోపి
 కిమగృహీతం తామరసంప్రదాస్యతీత్యేవం అప్రసిద్ధశబ్దేన వ్యతిరేకముఖేన కాకు
 స్వరేణాభిహితముత్తరం నిగూఢాథాం కింతేనైవ సదాదేయంమయాదేయమిత్య
 త్ప్రభయోర్వాక్యయోదేయమదేయమితివా పదధేదసంభవాదథానిచ్చయా
 త్మిమితికాకువ్యవ్యయాసస్యాప్యనిచ్చయాదిదముత్తరంవ్యాకులం - త్వష్టితానువర్ణ

శతం గృహీతమిత్తభియోగే అహం పిశ్యవాక్యం నజానామివక్తవ్యే సతివ్యత్య
స్తాన్వయేనదుబోధంవచోబ్రూతే గృహీతంశతంవచనా తస్మాణానాం పితృ
నజానామితి తదిదముత్తరంవాచ్యాగవ్యం కాకదంతాదివిషయం నిష్ప్రయోజన
మసారమితి - సంకరాఖ్యముత్తరా భాసమాసాకాత్యానునః ॥ పక్షేకదేశేయ
త్యత్య మేకదేశేవకారణమ్ । మిథ్యాచేవైకదేశేయ తస్యంకరాత్తదనుత్తరమితి॥అ
నుత్తరత్వంచసమవ విశదయతి ॥ సచైకస్మిన్వివాదేతు క్రియాన్యాయాదివిద్యో
యోః । నచార్థస్థిధిరుభయో నచైకప్రక్రియాద్వయమితి॥ మిథ్యాకారణోత్తర
యోస్యంకరే అథిప్రత్యర్థినోద్వేయోరపి విక్రియాప్రాప్తితి-మిథ్యాక్రియాపూ
వణవాదేకారణే ప్రతివాదినీస్తరణాత్ - తదుభయమేకస్మిన్ వ్యవహారే విరు
ద్ధం - యథాసుపణంరూపక శతంచానేన గృహీతమిత్తభియోగే సుపణం న
గృహీతంరూపకశతం గృహీతంప్రతిదత్తంచేతి కారణ ప్రాప్త్యయ సంకరేతు
ప్రత్యర్థిః ఏవ క్రియాద్వయం - ప్రాప్త్యయకారణోక్తాతు ప్రత్యర్థినిదికశే
త్క్రియామితిస్తరణాత్ । యథాసుపణంరూపక తంచానేన గృహీతమిత్తభి
యోగే సుపణంగృహీతం ప్రతిదత్తంరూపకే వ్యవహారమాగేణ పరాజితభి
అప్రప్రాప్త్యయే జనుషత్రేణవాప్రాప్త్యయ దర్శిభివాభావయితవ్యం కా
రణోత్తరేతు తేభ్యాదిభిర్భావయితవ్యభివినోధః - ఏవముత్తరత్రసంకరేపి ద్రష్ట
వ్యం - యథానేనసుపణంరూపకశతం వస్త్రాణిచ గృహీతానిత్తభియోగేనత్యం
సుపణం గృహీతంప్రతిదత్తంచ రూపకశతంచునగృహీతం వస్త్రవిషయేపూర్వ
న్యాదేన పరాజితభి ॥ ఏవంచతుస్సంకరేపి - ఏతేషాంచానుత్తరత్వం యాగవ
ద్యే సత్యతస్యా శస్యతేనతేన వినాసిద్ధేః - క్రమేణోత్తరత్వమేవ క్రమశ్చార్థి
నాప్రత్యర్థినః సఖ్యానాంచేచ్ఛయాభవతి - యత్ర పునరుభయోస్సంకరః - తత్ర
యస్యప్రభూతార్థకవిషయత్వం - తత్క్రియోపాదానేనవ్యవహారః ప్రవత్యయ
తవ్యః పశ్యదల్పవిషయోత్తరోపాదానేన యత్రచసంప్రతిపత్తే రుత్తరాంతరస్య
చసంకరః - తత్రోత్తరాంతరోపాదానేనవ్యవహారోద్రష్టవ్యః - సంప్రతిపత్తేప్ర
యోజనాభావాత్ ॥ యథాహరీతేనోక్తం ॥ మిథ్యోత్తరంకారణంచ న్యాయామే
కత్రచేయభే । సత్యంచాపి సహస్యేనతత్రగ్రహ్యం కిముత్తరమిత్త్యక్తా - ఉక్తం-
యత్ప్రభూతార్థకవిషయం యత్రవాన్యాత్క్రియాఫలమ్ । ఉత్తరంతత్రత ద్వేయ
మసంకీర్ణమతోన్యధా॥ సంకీర్ణంభవతితిశేషః - విచ్ఛిన్నక్రమోభవతిత్యర్థః-త

త్రప్రభూతాథావిషయం యథా - అనేన సువణం రూపకశతం వస్త్రాణిచ గృహీతానీత్యభియోగే సువణం రూపకశతం - నగృహీతం వస్త్రాణి గృహీతాని ప్రతిదత్తానిచేతి అత్ర మిథ్యోత్తరస్య ప్రభూతవిషయత్వా దధిసంక్రియామాదాయ ప్రథమం వ్యవహారః ప్రవర్తయితవ్యః - పశ్యాద్వస్త్రవిషయే వ్యవహారః ఏవం మిథ్యాప్రాప్త్యయ సంకరే కారణప్రాప్త్యయ సంకరేచయోజనీయం యదా స్థిన్నేవాభియోగే సత్యం సువణం రూపకశతం గృహీతం - దాస్యామి వస్త్రాణి నగృహీతాని ప్రతిదత్తానివా - వస్త్రవిషయే పూర్వం పరాజితఇతిచాత్తరే - సంప్రతిప త్రేభూతివిషయత్వేతి తత్ర క్రియాభావాన్నిధ్యాద్యుత్తరక్రియామాదాయ వ్యవహారః ప్రవర్తయితవ్యః - యత్ర తు మిథ్యాకారణోత్తరయోః కృత్సంపక్ష వ్యాపిత్వం యదా శృంగగ్రాహికయా కశ్చిద్వదతి - ఇయం గౌర్వదీయా అముక స్తీన్మానేనప్రా అద్య అస్య గృహీదృష్టేతి - అన్యస్తుమిధ్యై తత్ప్రదగ్ధిత కాలా త్పూర్వమేవాస్తిదృష్టమే స్థితాస్తద్భవనేజాతాచేతి - వదతి - ఇదు తావత్పక్షనిరాకరణసమర్థత్వా న్నాను త్తరం నాపిమిధ్యైవకారణోపన్యాసాత్ - నాపికారణమేకదేశాభ్యుపగమాత్ తస్మాత్సకారణం మిథ్యోత్తరమిదం - అత్రచప్రతివాదినః క్రియాకారణే ప్రతివాదినీతివచనాత్ - నను మిథ్యాక్రియాపూర్వవాదే ఇతిపూర్వవాదినః - కస్తాత్మీయానభవతి-తస్యశుద్ధమిథ్యావిషయత్వాత్ - కారణే ప్రతివాదినీతి - ఏతదపి కస్తాచ్ఛుద్ధకారణవిషయం నభవతి - నైతత్సర్వస్యాపి కారణోత్తరస్య మిథ్యాసహచరితరూపత్వా చ్ఛుద్ధకారణ సోఽత్తరస్యాభావాత్ ప్రసిద్ధకారణోత్తరే ప్రతిజ్ఞాతాథా స్త్రైకదేశస్యాభ్యుపగమ నైకదేశస్య మిథ్యాత్వం యథా - సత్యం రూపకం శతం గృహీతం నధారయామి దత్తత్వాదితి - ప్రకృతోదాహరణేతు ప్రతిజ్ఞాతైకదేశస్యాభ్యుపగమోనాస్తీతివిశేషః॥ ఏతచ్ఛ్రవణేనేన స్పష్టముక్తం॥ మిథ్యాకారణయోవాపి గ్రాహ్యం కారణముత్తరం-ఇతి - యత్ర మిథ్యాప్రాప్త్యయయోః కృత్సంపక్షవ్యాపిత్వం యథారూపకశతంధారయత్యభియోగేమిధ్యై తస్మిన్నర్థేపూర్వమయం పరాజితఇతి-అత్రాపి ప్రతివాదిన ఏవక్రియాప్రాప్త్యయకారణోక్తాతుప్రత్యర్థీకనిధిశేత్మీయామితి - వచనాచ్ఛుద్ధస్యప్రాప్త్యయస్యాభావా దను త్తరత్వప్రసంగాత్సంప్రతిపత్తైపిసాధ్యత్వేనోపదిష్టస్య పక్షస్య సిద్ధత్వేనోపన్యాసాంత్యాద్యత్వ నిరాకరణాదేవాత్తరత్వం యత్రతుకారణప్రాప్త్యయసంకరః-యథారూపకశతమనేనగృహీతమిత్యభియుక్తః ప్రతిపదతి॥

సత్య గృహీతం ప్రతిదత్తం చెత్తస్మిన్నైవాథే ప్రాజ్ఞా మౌనాయం పరాజితభిః॥
 త్రప్రతివాదిన్యధానుచీతి న క్వచిద్వాదిప్రతివాదిన్ రేకస్మిన్వ్యవహారే క్రియా
 ప్రసంగ ఇతి నిణఁయః ॥ నిరుత్తరం ప్రత్యర్థినం ప్రత్యాహకాత్యాయనః॥ ఉ
 పాయైశ్చోద్యమానస్తు నదద్యాదుత్తరంతుయః । అతిక్రాంతేనప్తరాత్రే జిహ్వా
 దాతుమహాత్మతి ॥ హీనవాదినందశయతినారదః॥ పూర్వవాదంపరిత్యజ్య యో
 న్యమాలంబతేపునః । వాదసంక్రమణా జ్ఞేయో హీనవాదీనవై నరః । నమయాభి
 హితంకార్య మభియుజ్యపరంవదేత్ । విబ్రువంశ్యభవేదేవం హీనంతమపినిదిశే
 త్ ॥ అన్యవాదీక్రియాద్వేషీ నోపస్థాతానిరుత్తరః । ఆహూతవ్యపలాయాచహీ
 నఃపంచవిధఃస్మృతఃతస్యాపిదోషీవిప్రణోతిసదా ॥ లేఖ యత్వాతు యోవాక్యం
 నూనంవాభ్యధికంపునః । వదేద్వాదాత్సహీయేతనాభియోగంసంసోహాతిసభ్యాశ్చ
 సాక్షిణశ్చైవక్రియాజ్ఞేయా మనీషిభిః । తాక్రియాం ద్వెష్టియోమోహాత్క్రియాద్వే
 షీనఉచ్యతే ॥ ఆహ్వానాదనుపస్థానాత్సద్య ఏవప్రహీయతే । బ్రూహీత్యుక్తోపిన
 బ్రూయా త్సద్యోబంధనమహాత్మతి ॥ ద్వితీయే హనిదుష్కృతే విద్యాత్సస్యపరా
 జయ మితి॥బృహస్పతిః ॥ ఆహూతవ్యపలాయాచ మోనీసాక్షిపరాజితః । స్వవా
 క్యప్రతిపన్నశ్చ హీనవాదీచతుర్విధః ॥ హీనత్వేకాలావధిమాహాసదా । ప్రపలా
 యాత్రిపక్షేణమాన కృత్సప్తభిధిఃనైః । సాక్షిభి స్తుస్తత్తేన పృతిపన్నశ్చ హీ
 యతభిః ॥ దైవికాదివిఘ్ననయధోక్తకాలాతి క్రమేపినాపరాధభిత్వాహ సదా॥
 దైవరాజ కృతోదోషస్తత్యాతేతు యదాభవేత్ । అవధిత్వాగమాత్రేణ సభవే
 త్సపరాజితః॥ హీనవాదిన్యందండేనపునఃపునవాదాధికారమాహ॥ కాత్యాయ
 నః॥అన్యవాదీపణాన్పంచక్రియాద్వేషీపణాన్దశః । నోపస్థాతాదశద్వాచ మోడతైవని
 రుత్తరః ॥ ఆహూతవ్యపలాయాచ పణాన్గ్రాహ్యస్తువింశతిం॥ త్రిరాహూతమనా
 యాంత మాహూతవ్యపలాయనం । పంచరాత్రమతిక్రాంతం వినయేత్తంమహీప
 తిరితి ॥ యత్తుతేనైవపునవాద నిషేధకథనం దోషానుయాపం సంగ్రాహ్య పున
 వాదోనవిద్యతేభితితదేతన్మన్యకలితవివాదవిషయం॥ ఇతరత్రతుప్రకృతహానినా
 స్త్రీత్యాహనారదః ॥ సర్వేష్వర్థా వివాదేషు వాక్ఫలవాచసదతి । పశుస్త్రీభూ
 మ్యుదాదాసే శాస్త్రోప్యథాన్మహీయతే - ఇతి - నావసీదతీతి ప్రజ్ఞాతాథా
 న్యన హీయతేఇత్యుదాహరణం ॥ తత్రాపవాద మాహకాత్యాయనః ॥ ఉభయో
 లేఖితేవాక్యే ప్రారంభకార్యనిణయే । అయంక్రంతత్రయోబ్రూయా తస్మాద

థాత్సహియత ఇతి॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ సందిగ్ధాక్షణంస్వతంత్రోయస్సాగ్రయేద్యుచ్చ
 నిష్పతేత్ । నచాహూతో వదే ఖిలంచీ ద్ధీనోదంధ్యుచ్చసన్నతః - ఇతి - అత్రదం
 డగ్రహణే నైవహీనత్వేసిద్ధేపునహీనగ్రహణంప్రకృతాదథాక్షణీన ఇతి జ్ఞాపనా
 థకం॥ వాదముపక్రమ్యనివృత్తయోద్వక్యయోరపి దండమా హబృహస్పతిః ॥ పూ
 వోక్త త్తరేనన్నివిష్టే విచారేనంప్రవతీకతే । ప్రశమంయేమిధో యాంతిదాప్యా
 స్తేద్విగుణందమమితి ॥ తదేతన్నృపవంచన విషయమిత్యాహకాత్యాయనః॥ అవే
 ద్యుప్రగృహీతాథకం ప్రశమంయాంతియేమిధః॥ సవేద్వి గుణదండాస్సుగ్ధిర్విప్రలం
 భాన్నృపస్యత ఇతి - ఏవంచావంచనయా ప్రశాంతానానదండః ॥ అతఏవబృహ
 స్పతిః॥ పూవోక్త త్తరేపిలిఖితే ప్రక్రాంతేకార్యనిణకయే॥ ద్వయోస్సంతతయోస్సం
 ధిస్సాగ్రదయః ఖండయోరివ । సాత్రీసభ్యవికల్పస్తుభవేత్తత్రోభయోరపి । ఊలా
 యమానాయాసంధిం ప్రకుర్యాతాంవిచక్షణౌ । ప్రమాణసమతాయత్ర భేదశా
 న్త్రచరిత్రయాః । తత్రరాజాజ్ఞయాసంధి రుభయారపితస్యత ఇతి - అధికప్రత్య
 థికోనోరభియో గేకించిన్నియమమాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అభియోగమనిస్తీర్య నై
 నంప్రత్యభియోజయేత్ । అభియుక్తంచనాస్యేన నోక్తంవిప్రకృతినయేదితి॥ అభి
 యోగి స్వస్తిన్వాది నాసంపాదితమభియోగ మపరిపూర్త్య ప్రత్యభియోగం నకు
 ర్యాత్ - అధికచాన్యేనాధికనాభియుక్తే ప్రత్యధినితదభియోగపరిహారా త్వరా
 స్వయంనాభియుంజ్యాత్ - ఉభాభ్యామపిప్రజ్ఞా రూపము త్తరయాపంవావచీయ
 ద్యధాహితంతత్తధేవసమాప్తిపర్యంతం నివాహ్యాంప్రత్యభియోగనిషేధ స్యాప
 వాదమాహసవప॥ కుర్యాత్ప్రత్యభియోగంకలహేసాహసేషుచేతి - కలహేవాగ్ధం
 డపారుష్యాత్త కే సాహసేషువిషశస్త్రాది నిమిత్తప్రాణవ్యాపాదనాదిషు ప్రత్యభి
 యోగసంభవే అభియోగమనిస్తీర్య అభియోక్తారంప్రత్యభి యోజయేత్ నన్వ
 తాపి పూర్వపక్షాను పమదకన రూపానుత్తర త్వత్ప్రత్యభియోగస్య ప్రతి
 జ్ఞాంతరక్షేప్యయగ పద్వ్యవహారా సంభవస్సమానః - సత్యంనాలోయుగపద్వ్య
 వ హారాయప్రత్యభియోగోపదేశః - అపితున్యూనదండప్రాప్తయే అధికదండనిష్ప
 త్తయేనా॥ తథాహి-అనేనాహంశప్రస్తాడిత ఇతివాభియోగేపూర్వమనేనాహం
 శప్రస్తాడిత ఇతివాభియోగే దండాల్పత్వంయథాహకాత్యాయనః॥ పూర్వమాతౌ
 రయేద్యుస్తు నిమిత్తంస్యాత్సదండభాక్ । పశ్చాదసోఽప్యసత్కారీ పూర్వేతు విస
 యోగురురీతి ॥ పశ్చాద్యతౌరయేతోఽప్య సత్కారీ దండభాక్తయోర్నన్యేపూ

వశస్యదందాధిక్యం॥ ఇత్యుత్తరపాదః॥ — అథక్రియాపాదః - తస్మయజ్ఞవల్క్య
స్సంగృహ్యతి తతోథీః లేఖయేత్సద్యః॥ ప్రశంజాతాళకసాధనమితి॥ నారదః॥ పూర్వవా
దే భిలిఖిలే యథాక్షరమశేషతః । అథీః తృప్తీయవాదేతు క్రియాయాప్రతిపాదయే
దితి - క్రియయాడపయోగమాహ కాత్యాయనః ॥ కారణాన్పూర్వకపక్షపి హా
త్తరత్వప్రపద్యతే । అతఃక్రియాసదాప్రాక్తాపూర్వకపక్షప్రసాదినీ ॥ క్రియాభేదా
నాహ బృహస్పతిః ॥ ద్విప్రకారాక్రియాప్రాక్తా మానుషీదైవీతథా । ఏకైకానేక
ధాభిన్నా ఋషిభిస్తత్త్వజేదిభిః । సాక్షిలేఖోనుమానంచ మానుషీద్రివిధాక్రియాః॥
సాక్షిద్వాదశభేదస్తు లిఖితంత్యష్టధాస్త్వతః । అనుమానంద్విధాప్రాక్తం నవధా
దైవీక్రియా ॥ దైవమానుషక్రియయో మానుషప్రాబల్యమాహ కాత్యాయనః॥
యద్యేకోమానుషీబ్రూయా దన్యోబ్రూయేత్తుదైవీకీం । మానుషీతత్రగృహ్ణాయా
న్నతుదైవీక్రియాంస్యవః ॥ యద్యేకచేశవ్యాప్తాపి క్రియావిద్యేతమానుషీ । సా
గ్రాహ్యనతుపూర్వాపి దైవీవదతాంస్పృశామితి ॥ మానుషయోస్సాక్షిలేఖయో
స్సన్నిపాతలేఖ్యస్యప్రాబల్యమాహసవవ॥ క్రియానదైవీకీప్రాప్తావిద్యమానేషుసా
క్షిషు । లేఖ్యేన సతివాదేషు నదివ్యం నచసాక్షిణ ఇతి ॥ లేఖ్యప్రాబల్యస్య వి
షయమాహసవవ ॥ పూర్వక్రేణీగణాదీనాం యాస్థితిఃపరికిరీతా । తస్మాస్తు సా
ధనంలేఖ్యం నదివ్యంనచసాక్షిణఇతి ॥ క్వచిత్తుసాక్షిణః ప్రాబల్యంతదాహ సవవ॥
దత్తాదత్తేచభృత్యానాం స్వామినానిణాయేసతి । విక్రయాదానసంబంధేక్రిత్వా
ధనమనిచ్ఛతి ॥ ద్యూతేనమాహ్వయేచైవ వివాదేనముపస్థితేసాక్షిణస్సాధనంప్రా
క్తం నదివ్యంనచలేఖ్యకం ॥ క్వచిదనుమానంప్రబలం- అనుమానంనామభుక్తిః॥ యా
జ్ఞవల్క్యేనానుమానస్థానేభుక్తిశబ్దప్రయోగాత్ ॥ ప్రమాణంలిఖితంభుక్తిసాక్షిణ
శ్చేతి॥ భుక్తిప్రాబల్యవిషయమాహనారదః॥ ద్వారమాంకక్రియాభోగజలవాహాదిక
తథాభుక్తిరెవహి గుహీస్యాన్నలేఖ్యం నచసాక్షిణః ॥ దైవిక్రియాయాఃవిషయ
మాహవ్యాసః॥ రహాఃకృతంప్రకాశంచద్వివిధంకార్యముచ్యతే॥ ప్రకాశంసాక్షిభిర్భా
వ్యం దైవికేనరహాఃకృతమితి ॥ ప్రకాశంసాక్షిభిర్భావ్య మిత్యస్యాపవాదమాహ
బృహస్పతిః ॥ మహాపాపాభిశాపేషు నిక్షేపహరణేతథా । దివ్యైకార్యంపరీక్షే
త రాజాసత్త్వపిసాక్షిషు॥ మణిముక్తాప్రవాళానాం కూటకృన్నాసమారకాః ।
హింసకోన్మాంగనాసేవీపరీత్యశ్చపదైస్సహ॥ చిరంతనోపాంశుశ్చతేచిరసప్తేషుసా
క్షిషు॥ ప్రమష్టేష్టసుమానేషుదివ్యైకార్యంవిశోధయేదితి॥ కాత్యాయనోఽపి సమ

త్వంసాక్షికాయత్రదివ్యైస్తతాప్రిశోభయేత్ । పాశాంతికవివాజేషువిద్యమానే
 షు సాక్షిషు ॥ దివ్యమాలంబితేనాదీ నపుచ్చేత్తత్రసాక్షిణః । ఉత్తమేషుచసర్వేషు
 సాహసేషువిచారయేత్ ॥ సద్భావందివ్యదృష్టేన సత్ససాక్షిషువైభృగురితి॥ వ్యా
 సోపి॥ నాయమెతత్కృతంపత్రంకూటమేతేనకారితం । అభరీకృత్యతత్పత్రమర్థేదివ్యేన
 నిర్ణయః । యన్నామలేఖ్యంతల్లెఖ్య తుల్యంలేఖ్యంక్వచిద్భవేత్ ॥ అగృహీతేధనేత
 త్రకార్యోదివ్యేననిర్ణయః॥ కాత్యాయనః॥ యత్రస్యాత్మోన్మదంలేఖ్యంతదాగ్జ్ఞేశ్వ
 వితంయది॥ దివ్యేనశోభయేత్తత్ర రాజాధర్మాసంస్థితః - ఇతి॥ దివ్యసాక్షివిషయ
 వికల్పమాహసవం॥ ప్రక్రాంతేసాహసేవాదేపారుష్యేదండవాచికే । బలోద్భూతే
 షుకార్యేషు సాక్షిణోదివ్యమీవవా । ఋణిలేఖ్యంసాక్షిణోవా యుక్తిలేశాదయోపి
 వా॥ దైవికేవాక్రియాప్రోక్తాప్రజానాంహితకామ్యయేతి॥ యుక్తిస్సైవవదశితా॥ సా
 క్షిణోలిఖితంఘక్తిః ప్రమాణంత్రవిధంవిదుః । లింగోద్దేశస్తుయుక్తిస్సాగ్నిద్దివ్యా నీ
 హవిషాదయః - ఇతి - చోదనాదీనాంతు ముఖ్యానుకల్పమాహ - సవన - చోద
 నాప్రతికాలంతు యుక్తిలేశస్తుధైవచ । తృతీయశపథః ప్రోక్తస్సై ఋణంసాధయే
 త్కృమాదితి - అస్యార్థస్సైవైవవివృతః॥ ఆభీక్ష్యంచోద్యమానోపిప్రతిహన్యాన్నత
 ద్వచః । త్రిచతుఃపంచకృత్వోవా పరతోథంసమాచరేత్ - చోదనాప్రతిఘాతేతు
 యుక్తిలేశైస్సమన్వియాత్ । దేశకాలార్థసంబంధపరిణామక్రియాదిభిః॥ యుక్తి
 వ్యవస్థాసమర్థాను శపథై రేవ నిర్ణయేత్ । అథకాలబలాపేక్ష మగ్న్యంబును
 కృతాదిభిః । యేయంప్రమాణవ్యవస్థా సావశ్యంపరిపాలనీయా॥ యదాహనార
 దః ॥ ప్రమాణాని ప్రమాణైశ్చైవపరిపాల్యానియత్నతః । సీదంతిహిప్రమాణాని
 ప్రమాణైరవ్యవస్థితైః - అవ్యవస్థితైఃప్రమాణైః - ప్రమాణకర్తారో యతోవిన
 శ్యంతి అతః - కస్యకింప్రమాణమితి ప్రత్యాకలనకుశలైః ప్రత్యాకల నయితవ్య
 మిత్యర్థః॥ యత్రప్రమాణైఃనిర్ణయః కఠోనశక్యతే తత్రరాజేచ్ఛయానిర్ణయః
 కార్యః ॥ తదాహపితామహః ॥ లేఖ్యం యత్రనవిద్యేత సభుక్తిర్నైవ సాక్షిణః ।
 నచదివ్యావతారోస్తి ప్రమాణంతత్రపాథివః ॥ నిశ్చేతుం యేనశక్యాస్సస్మర్తా
 దాస్సందిగ్ధరూపిణః । తేషాంస్యపఃప్రమాణంస్యా త్సనర్వస్యప్రభుర్యతేఇతి ॥ ఇతి
 క్రియాభేదానిరూపితాః॥ అథసాక్షినిరూపణం॥ తత్రసాక్షిశబ్దార్థంవివేచిత్తిమనుః॥
 సమక్షదర్శనాత్సాక్షీ శ్రవణాదైవసిద్ధ్యతి॥ విష్ణురపి॥ సమక్షదర్శనాత్సాక్షీశ్రవ
 ణాద్వేతి ॥ చక్షుషాశ్రోత్రేణవాసహమనోవ్యాపారోయస్యససాక్షీసాక్ష్యాద్విష్ణురి

సంజాయామితి పాణినిస్తరణాత్ ॥ సాక్షిణాంప్రయోజనం మనురేవాహ ॥ సం
దిగ్దేషుతుకార్దేషు ద్వయోర్వివద మానయోః । దృష్టశ్రుతానుభూతత్వాత్సాక్షి
భ్యోవ్యక్తదశకనమితి ॥ సాక్షిలక్షణంసమీపాహ ॥ యాదృశాఅథిభిఃకార్యాన్య
వహరేషుసాక్షిణః । తాదృశాన్సంప్రవత్యోమి యదావాచ్యమృతంచతైః ॥ గృహీ
ణిపుత్రీణోమాలాః క్షత్రపిట్టాచ్చద్రయోనయః । అథేజ్ఞా సాక్ష్యమహంతి న
యేకేచిదనాపది ॥ అప్రాప్తదేషువతేషు కార్యాకార్దేషుసాక్షిణః । సర్వధర్మ
విదోలుభాః వివరీతాంస్తువజయేత్ ॥ వ్యాసోపి ॥ ధర్మజ్ఞాపుత్రీణోమాలాః కు
లీనాన్సత్యవాదినః । శ్రౌతస్తాతకత్రియాంకుతాః విగతదేషమన్యరాః ॥ శ్రోత్రి
యా అపరాధీనాః సూరయశ్చప్రవాసినః । యువానఃసాక్షిణికార్యాః ఋణా
దిషువిజానతేతి ॥ యజ్ఞవల్క్యః ॥ తపస్వినోదానశీలాః కులీనాన్సత్యవాదినః । ధ
ర్మప్రధానాఋజవపుత్రవంతోధనాన్వితాః । త్యగ్రహరాసాక్షిణోజ్ఞేయాః శ్రౌత
స్తాతకత్రియాపరాః ॥ యథాజాతీయధావణం సర్వేసర్వాసువాస్తృతాః ॥ స్థల
త్యంతరేపి ॥ కులీనా ఋజవశ్శుద్ధాః జన్మతఃకర్తృర్థతః । త్యగ్రహరాసాక్షిణో
జ్ఞేయా శ్శుచయశ్చసుబధయః । బ్రాహ్మణాఃక్షత్రియావైశ్యా శ్శూద్రాయే చావ్య
సిందితాః । ప్రతివణంభవేయుస్తే సర్వేసర్వేషువాపునః ॥ శ్రేణీషుశ్రేణీపురూపాః
సేషువగేషువగిణః । బహిర్వాసిషు బాహ్యస్సృప్తిప్రియప్రిసృచసాక్షి
ణః ॥ సంఖ్యామాహ బృహస్పతిః ॥ నవసప్తపంచవాన్యశ్చత్వారస్త్రయవపవా
ఉభావాశ్రోత్రియాఖ్యాతౌ నైకంపుచ్ఛే త్కదాచనేతి ॥ యత్పునస్తేనైవోక్తం ॥
దూతకఃఖండికాగ్రాహీ కార్యమధ్యగతస్తథా । ఏకవప్రమాణంస్యా స్మృపో
ధ్యక్షస్తథైవచేతి ॥ ఖండికాగ్రాహీగణకః ॥ వ్యాసః ॥ శుచిస్థిరాత్మాధర్మజ్ఞస్సా
క్షీయత్రానుభూతవాక్ । ప్రమాణమేకోపిభవేత్సాహశేషవిశేషతత్తతి ॥ యద
పికాత్యాయనేన ॥ అభ్యంతరస్తునక్షేపే సాక్ష్యవేకోపివాచదేదితి ॥ తదేతత్సర్వ
ముభయానుమతసాక్షివిషయం ॥ తథాచనారదః ॥ అథానుమతాయస్సాన్యర్థ
యోర్వివదమానయోః । ససాక్ష్యేకోపిసాక్షిత్వే ప్రప్రవృత్త్యాన్యత్తుసంసది ॥ సాక్షి
త్వేవర్ణ్యానాహమనుః ॥ నార్థసంబంధినోనాప్తా నసహాయనవైరిణః ॥ నదృష్టదో
షాకతకవ్యాః నవ్యాధ్యారానదూషితాః ॥ ససాక్షీన్యపతికార్యో నకారుకకు
శీలవా । నశ్రోత్రియోనలింగస్థో నసంగభ్యోవినిర్గతః ॥ నాధ్యధీనోనవక్తవ్యో నద
స్యుర్నవికర్తృకృత్ । నవృద్ధోనశిశువైకః నాంత్యోనవికలేంద్రియః ॥ నారోనమత్తో

మాన్యధర్మజ్ఞః కుల్యస్సపరికితః । అధిప్రత్యధివచనే శ్రుణుయాత్ప్రేషిత
 స్తుయః । ఉభయోస్సమ్యతస్సాభ్యుద్ధాతకస్సఉదాహృతః । క్రియమాణేతుకర్త
 వ్యే యఃకశ్చిత్స్వయమాగతః । అత్రసాక్షీత్వ మస్తాక ముక్తోయాదృచ్ఛికస్తునః ।
 యత్రసాక్షీదిశంగచ్ఛ స్సుమూఘాన్వాయధాశ్రుతమ్ । అన్యంసుశ్రావయేత్తంతు
 విద్యాదుత్తరసాక్షిణమితి ॥ ఉభాభ్యాంయస్యవిశ్వస్తం కార్యంచాపినివేదితమ్ । కూ
 టసాక్షీనవిజ్ఞేయః కార్యమధ్యగతస్తథా । అధిప్రత్యధి నోవాక్యంయచ్ఛ్రితం
 భూభృతాస్వయం । సవిత్రత్రసాక్షీస్యా ద్విసంవాదేద్వయోరపి ॥ నిజేతేవ్య
 వహఃతేతు పునన్యాయోయదాభవేత్ । అధ్యత్ సభ్యసహితఃసాక్షీస్యాత్తత్ర
 నాన్యథా । ముషితంఘాతితంయత్ర సీమాయాశ్చసమంతతః । అకృతోపిభవేత్సా
 క్షీ గ్రామస్తత్రనసంతయః ॥ తేవ్యేవద్వాదశసువిశేషాంతరమాహ - సవప ॥ లిఖి
 తాద్వ్యతథాగూఢౌ త్రిచతుఃపంచలేఖితాః । యాదృచ్ఛాస్సానితాఃకుల్యాస్తథా
 చోత్తరసాక్షిణః ॥ దూతకఃఖండికాగ్రాహీ కార్యమధ్యగతస్తథా । ఏకవప్రమా
 ణంస్యా న్నుపొధ్యత్స్తదేవచేతి ॥ లిఖితాదావరవిశేషమాహ నారదః ॥ సుదీ
 ఘాతాపికాలేన లిఖితస్సిద్ధిమాఘాయత్ । ఆత్మనైవలిఖేత్జ్ఞాత మజ్ఞస్త్యస్త్యేన
 లేఖయేదితి ॥ యత్సునస్తేనోక్తం ॥ అప్రమాద్యత్సరాత్సిద్ధి స్సానితశ్యేహసా
 క్షిణః ॥ ఆపంచమాత్తధాసిద్ధి ర్యదృచ్ఛాపకతస్యతః । ఆత్మతీయాత్తథా పమా
 త్సిద్ధిర్గూఢస్యసాక్షిణః । అద్విసంవత్సరాత్సిద్ధి ర్భవత్యుత్తరసాక్షిణః ॥ ఇతి - తదే
 తత్పరమతాభిప్రాయే నోక్తం ॥ యఃస్తదుపరిష్టాదాహ ॥ అథవా కాలనియ
 మోనదృష్టసాక్షిణంప్రతి । స్మృత్యసేతుంహిసాక్షీత్వ మాహుః శాస్త్రసిద్ధోజ
 నాః ॥ యస్యనోపహతాబుద్ధిః స్మృతితంత్రేషుసాక్షిణః । సుదీఘాతాపికాలేనస
 సాక్షీ సాక్ష్యమహాతీతి ॥ సాక్షీదోషోద్భావనంవిదధాతిభృహస్పతిః ॥ సాక్షీణో
 ధిఃసముద్దిష్టా సత్సుదోషేషుదూషయేత్ । అదుష్టందూషయేద్వాదీ తత్సమం
 నండుమహాతీతి ॥ సాక్షీణోదూషణంకార్యం పూర్వంసాక్షిపరిక్షణాత్ । శుద్ధేషు
 సాక్షీఘతతః పశ్చాత్కార్యంవిశోధయేదితి ॥ కాత్యాయనోపి ॥ సభాసదాప్రసి
 థం యల్లోకసిద్ధమథాపివా । సాక్షీణోదూషణంగ్రాహ్య మసాభ్యంనాన్యదిష్యత
 ఇతి ॥ సంసదిప్రతివాదినా సాక్షీదూషణే కృతే సాక్షిణః ప్రప్తవ్యాఃయస్మాన్పభి
 హితోదోషస్సత్యంనవేతి - తేవయదిదూషణమభ్యుపగచ్ఛంతి తదానసాక్షిణః - అ
 థనాంగీకర్వంతితదా దూషణవాదినాదూషణకీయాభావ్యఃఅథసంభావయితుంస

శక్నోతి తదానూషణవాదీతదనుసారేణదండ్యః - యదివిభావయతి తదాతేన సా
క్షీణః యదాపునదిప్రాఃసర్వపదదుష్టాభవంతితదాధీనః స రాజయఃవిపర్యయ
స్థనిశ్చితత్వాత్ ॥ అథసాక్షీణాంహోమైస్సభ్యానాం సాధ్యార్థశంసేహః తదా
వాదవిశేషః సాధనాంతరేణప్రవర్తయితవ్యః - యదిసాధనాంతరంపూర్వంనిడి
ష్టం తదావాదసమాప్తిః పూర్వమావేదితం నచేదితవచనాత్ - నచైతత్ప్రస్తుత
వ్యవహారంతరంతస్మిన్నేవవ్యవహారే ప్రమాణం సాధనదూషణవ్యవహారాది
తత్సర్వంకాత్యాయనలపమ్ ॥ పత్రేభిలిఖితానర్వాకవాచ్యాప్రత్యుత్తరంతుతేప్ర
తిపత్యునసాక్షీత్వ మర్హ తీతుక దాచన॥అతోన్యయాభావనీయాఃక్రియయాప్రతివా
దినాసాక్షీదోషాఃప్రయోక్తవ్యాస్సంసదిప్రతివాదినాఅభావయేధనందాప్యఃప్ర
త్యర్థిసాక్షీణంస్ఫుటమ్ ॥భావితాస్సాక్షీణస్సర్వేసాక్షీధర్తనిరాకృతాః ॥ ప్రత్యర్థి నో
ర్థి నోవాపిసాక్షీదూషణసాధనేప్రస్తుతార్థోపయోగేనన్యవహారంతరంసచజిత
స్సవినయందాప్యః శాస్త్రదృష్టేనకర్తృణామదివాదీనిరాకాంక్షసాక్షీసత్వేవ్యవ
స్థితఇతి ॥ దోషోద్భావనకాలమాహ సవప ॥ లేఖ్యదోషాశ్చయేకేచి త్సాక్షీణాం
చైవయేస్త్వతాః ॥ వాదకాలేషువక్తవ్యాః సచ్చిదుక్తాన్మదూషయేత్ ॥ ఉక్తాన్
శ్చాదూషయతోదండమాహ - సవప ॥ ఉక్తార్థేసాక్షీణోయస్తు దూషయేత్ప్రగ
దూషితా ॥ నచతత్కారణంబూయా త్ప్రప్రయూత్యుత్సాహసమ్ ॥ నాత
ధ్యేనప్రమాణంతు దోషేజ్ఞేవతుదూషయేత్ ॥ మిథ్యాభియోగేదండ్యస్సాన్యత్సా
ధ్యార్థాచ్చాపిహేయతే ఇతి ॥ సాక్షీపరీక్షామాహకాత్యాయనః ॥ రాజాక్రియాం
సమీక్ష్యైవ యథాన్యాయంవిచారయేత్ ॥ లేఖ్యగారేణలిఖితం సాక్ష్యచారేణసా
క్షీణః ॥బృహస్పతిరపి ॥ఉపస్థితాఃపరీక్ష్యాన్యస్య స్వరవర్తేంగితాదిభిరపి ॥ ఇంగితా
న్విశదయతి నారదః ॥యస్తావత్తదోషదుష్టత్వా దస్సస్థితవలత్వతేస్థానాత్సభాంత
రంగచ్ఛేదేకైకంచానుభావతి ॥క్రోశత్యథాశ్చబహులమభీష్టంనిశ్చనత్యపివిలిఖ
త్యవసంపద్యాంబాహువాసశ్చధూనయేత్ ॥భిద్యతేమఖవణశ్చ లలాటంస్విద్యతే
తథా ॥శోషమాగచ్ఛతశ్చోష్టేపూర్ణవంశిర్యచ్చవీక్షతే ॥ త్వరమాణఇవాత్యర్థమస్య
ప్రబహుభావతే ॥ కూటసాక్షీసవిజ్ఞేయస్తంపాపంవినయేద్భృశమితి ॥ అథసాక్ష్య
నుయోజనమాహమనుః ॥ సభాంతసాక్షీణ స్సర్వానర్థిప్రత్యర్థిశనిష్ఠా ॥ప్రాప్తి
వాకోనియుంజీత విధినా ననసాంత్యయేత్ ॥ యద్వయోరనయోమధ్యే కాద్యే
స్తి శ్చేష్టితంమిధః ॥ తద్బూతసర్వంసత్యేన యష్మాకంహ్యత్రసాక్షీతా ॥ సత్యం

సాక్ష్యబ్రువక సాక్షి లోకానాప్నోతిపుష్కలాః । ఇహాచానుత్తమాక్షతీం వాగే
 పా బ్రహ్మపూజితా । బ్రాహ్మణోవా మనుష్యాణా మదిత్యస్తైజసామివ । శి
 రోవాసవః గాత్రాణాంధర్మాణాంసత్యముత్తమం । సత్యసపూజ్యతేసాక్షీధర్మః
 సృశ్యేనవధకతే । తస్మాత్సత్యంహీవక్తవ్యం సవకవణేషుసాక్షిభిః ॥ నారదః ॥ స
 త్యమేవపరందానా సత్యమేవపరంతపః ॥ సత్యమేవపరోధర్మో లోకానామితి
 హి శ్రుతిః । సత్యందేవాస్సమాసేన మనుష్యాస్త్యవ్యతంవిదుః । ఇహైవతస్యదేవ
 త్వం యస్యసత్యేస్థితామతిః । నాస్తీతస్మాద్పరోధర్మో నాన్యతాత్వాతకంప
 రమ్ । సాక్షిధర్మవిశేషేణ సత్యమేవ వదేత్తత ఇతి ॥ వ్యాసోపి ॥ సాక్షిభావేని
 యుక్తానాం దేవతానియతస్థితాః । పితరశ్చవలంబుతే వితథాభ్యాసశంకయా ।
 సత్యవాక్త్రైవజన్మభ్యుధ్వజ మధోయా త్యన్యధాతుతే । తస్మాత్సత్యంప్రవక్త
 వ్యం భవద్భిస్సభ్యసన్నిధావితీ ॥ నారదోపి ॥ కుబేరాదిత్యవరుణ శక్రవైవస్వతా
 దయః । పశ్వంతీలాకపాలాశ్చ నిత్యందివ్యేనచక్షుషా ॥ మనురపి ॥ అత్తైవహ్యో
 త్తన సాక్షీగతిరాత్మాతథాత్మనః । మావమంస్థాస్త్యమాత్మానంన్యథాంసాక్షిత్వ
 ముత్తమం । మన్యంతేవైపాపకృత్స కస్యేచ్ఛశ్యతీతనః । తాంస్తుదేవాఃప్రపశ్యంతి
 స్వస్త్రివాంతరపూరుషః । ద్యౌర్హవామిరాపోహృదయం చంద్రాగ్నియమాని
 లాః । రాత్రీసంధ్యాచధర్మకశ్చ వృత్తజ్ఞాస్సర్వదేహీనామితి ॥ వసిష్ఠోపి ॥ అధదేవ
 నృతలబ్రూయాన్సవతోమేధ్యభక్షణ । మృజోనంకమాంశాంతితిర్వగ్ధత్యసం
 తరం ॥ వ్యాసోపి ॥ బభ్యంతేవారుణైఃపాతై స్సాక్షిణోన్యతవాదినః । వష్టివకషక
 సహస్రాణి ఉప్తంతినర కేధ్రువం । తేషాంవవకశతేషుణేపాశపికాఃప్రముచ్యతే ।
 కాలేతితేముక్తపాశ స్త్రిగోగ్నినిషు జాయతే ॥ వసిష్ఠోపి ॥ సూకరోదశవమో
 ణి దశవమోణి గదకభః । శ్వాదైవదశవమోణి భాసోవర్షాణి వింశతిః । క్రి
 మితిపతంగేషు చత్వారింశ త్తదైవచ । మృగస్తు దశవమోణి జాయతేమానవ
 స్తధా । మానుష్యంతుయథాప్నోతి చూకోంధమృభవేత్తునః । దారిద్ర్యంచభవేత్త
 స్య పునఃకన్యరజస్సని ॥ వ్యాసోపి ॥ మానవా జాయతేపశ్వా త్సంపరిత్యక్తబాం
 ధవః । పంగ్వంధభిరోమూకః కుష్ఠిగ్నఃపిపాసితః । బుసుక్షితశ్చత్రు గృహేభి
 ష్టతేభార్యయాసహజ్ఞాత్వాత్వన్యతతోదోషాజ్ఞాత్వాసత్యేవసద్గుణాః । శ్రేయ
 సురచిహముత్ర సత్యంసాక్ష్యంవదేదత ఇతి ॥ సాక్షిప్రశ్నప్రకారం దశవయ
 తిమనుః ॥ దేవబ్రాహ్మణసాన్నిధ్యే సాక్ష్యంపుభేత్తతోద్విజాః । ఉదబుభాన్పా

బృహన్వా పూవాకృష్టావైశుచిశ్శుచిః । సత్యేనశాపయేద్విప్రం క్షత్రియంవాహ
 నాయుధైః । గోవిడకాంఠనాదైశ్యంశూద్రం సేర్వైస్తు పాతకైః । బ్రహ్మశ్శు
 యేస్సృతాలోకాః యేచస్త్రీబాలఘానః । మిత్రద్రుహాఃకృతఘ్నస్యతే తేస్యైర్వ
 దతోమృషా । జన్మసభృతియహించిత్పుణ్యం భద్రత్వయాకృతం । తత్రైసవం
 శునోగ భేద్యదిబ్రూయా స్త్వమన్యథా । యావంతోబాంధవాయస్త్విహంతిసాక్ష్య
 న్యతంవదేత్ । తావంతస్సంఖ్యయాతస్త్విహంతిసామ్యాయసూరవశః । పంచప
 శ్వవృతేహంతి దశహంశిగవాన్యతే । శతమశ్వవృతేహంతి సహస్రం పురుషాన్య
 తే । హంశిజాతానజాతాంశ్చ హిరణ్యాధేనృతంవదత్ ॥ సర్వంధూవ్యవృతే
 హంతి మాన్స ధూమ్యవృతంవదేత్ । అశ్వుసహమివదిత్యాహుఃస్త్రీణాంభోగేదమై
 ధునే । అజ్జేషుదైవరత్నైషు సర్వేష్టశ్చమయేషుచ । ఏతాన్తోషానవేత్యైవ్యం స
 వానన్యతభాషణేయధాశ్రుతంయధాదృష్టం సత్యమేవాంజసావదేత్ ॥ బృహస్ప
 తిరపి ॥ ఏవాయోపానదుష్టిషా దక్షిణంపాణిమధ్యరత్ ॥ హిరణ్యంగోశక్త్యర్థరూపం
 త్సమాదాయ ఋతంవదేత్ ॥ కాత్యాయనః ॥ సభాంతస్థైశ్చవక్తవ్యంసాక్ష్యం
 నాన్యత్రసాక్షిభిః సర్వసాక్ష్యైవ్యయంధమోక నిత్యస్యాత్థానవరేషుతు । అథక
 సోమపరివక్తవ్యం ద్వయోరపివినాకృచిత్ । చతుష్పాదేవ్యయంధమోక ద్విపదస్థా
 వరేషుచ । తయోఃపూర్వోక్తయోస్థానయోఃకృచి ద్వధరూపవివాదేతాభ్యాఃస్థా
 నాభ్యాంవివాది సాక్ష్యంవదేత్ ॥ తథాచసపివ ॥ వధేచేత్ప్రణివాంసాక్ష్యం
 వాచయేచ్ఛివసన్నిధౌ । తదభావేతుచిన్తంస్యా న్నాన్యధైవప్రవాదయేత్ ॥ ఋతంవ
 దేదిత్యస్యకృచిద్విషయే అపవాదమాహమనుః ॥ శూద్రవిట్టత్రవిప్రాణాం యత్రో
 క్తాతుభవేద్వధః । తత్రైవక్తవ్యమన్యతం తద్ధిసత్యాద్విషయతథతి ॥ సాక్ష్యక్తాతు
 కంచిద్విశేషమాహ - వసిష్ఠః ॥ సమవేతైస్తుయద్దృష్టం వక్తవ్యంతుతదైవతతే । భి
 న్నేనైవతుయతాగర్యం వక్తవ్యంచపుభక్పృథక్ । భిన్నకాలేవయతాగర్యం జ్ఞాతం
 వాయత్రసాక్షిభిః ఏకైకంపాదయే తత్రవిధిరేషప్రకీర్ణతథతి ॥ సాక్ష్యక్తాతుపాదే
 యంహేయం చవిభజితేషనుః ॥ స్వభావేనైవయద్యుక్తా యుస్తద్ధ్రాహ్యంవ్యవ
 హారికం । యతోయదన్యద్విబ్రాయుధకమాథకంతదపాథకమతి ॥ బృహస్ప
 తిః ॥ దేశకాలవయోద్రవ్య సంజ్ఞాజాతిప్రమాణతః । అన్యూనంచెన్నిగదితం సిద్ధం
 సాధ్యంవినిదికశేత్ ॥ నారదః ॥ నిదికప్రేక్ష్యథకజాతేషు సాక్షిచేత్సాక్షిఅగతే । న
 బ్రూయాదక్షరసమం సతన్నిగదితంభవేత్ ॥ బృహస్పతిః ॥ యత్రాశేషప్రజ్ఞాధకః

సాక్షిభిఃప్రతివజితః । సజయీస్యాదన్యధాతు సాధ్యాభంససమాప్తయోత్ ।
 ఊసమభ్యధికంవార్థం విబ్రాయయ్యత్రసాక్షిణిః । తదప్యనుక్తంవిజ్ఞేయ మేషసా
 త్సవిధిస్తృతమితి ॥ కాత్యాయనః॥ ఋణాదిషువివాదేషు స్థిరప్రాయఘనిశ్చితం ।
 ఊసేవాభ్యధికేవాధే పోక్తసాధ్యంససిద్ధ్యతి । దేశంకాలంధనంసంఖ్యాం రూ
 సంజాత్యాకృతీవయః । వినంపదత్యత్ర సాక్ష్యేత దనుక్తంవిదుర్బుధాఇతి ॥ కూట
 సాక్ష్యమాహనారదః॥ శ్రావయిత్వాతతోన్యేభ్య స్సాక్షీత్వంయోనినిహ్నుతే । సవి
 నేయోభ్యశతరం కూటసాక్ష్యపరోహీసఃఇతి॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ నదదాతిహియస్సా
 త్యంజానన్మపినరాధమః । సకూటసాక్షిణాంపాపై స్తుల్భాదంజేనచైవహి॥ కూ
 టసాక్షిణోదండమాహవసుః ॥ లోభాన్తోహంభయూన్తైత్రాతామోగ్రి
 ధాత్తదైవచ । అజ్ఞానాద్బలభావాచ్చ సాక్ష్యంవితథముచ్చతే । ఏమామన్యతమేస్థా
 నే యస్సాత్యమన్యతంవదేత్ । తస్యదుడవిశేషంతు ప్రవక్ష్యామ్యనుభూర్వశః । లో
 భాత్సహస్రదండస్తు మోహంత్పూర్వంతుసాహసం । భయాత్తుమధ్యమోదండోమై
 త్రాత్పూర్వంపతుగుణం । కామాద్దశగుణంపూర్వం క్రోధాత్తుద్విగుణంపరం ।
 అజ్ఞానాద్దైశతేపూజేబాలిశ్యాచ్చతమేవతు । ఏతానామఃకూటసాక్ష్యే ప్రో
 క్తాన్తండాన్మనీషిభిః । ధమస్యావ్యభిచారాధే మధర్మసిద్ధనాయచ । కూటసాత్యం
 తుకుమాణాం స్త్రీన్వణాన్ధామికోన్యపః । ప్రవాసయేద్దండయిత్వాబ్రాహ్మణం
 తువివాసయేత్ । యస్యద్యశ్యేతసప్రాహంతుక్తవాక్యస్యసాక్షిణిః । రోగోగ్నిజ్ఞాతిమ
 రణమృణండాప్యేద మంచసఇతి॥ కాత్యాయనః॥ సాక్షీసాత్యంసచే ద్భూరియా
 త్సమదండంవహేద్యుణం । అతోన్యేషువివాదేషు త్రిశతందండమహతి । ఆహూ
 తోయస్తునాగ్నేత్సాక్షీరోగవివజితః । ఋణందమంచదాప్యస్యాస్తిస్త్రిసతాత్ప
 రతస్తుసః ॥ కాత్యాయనః । అపృష్టస్సత్యవచనే పృష్టస్యాకథనేతథా । సాక్షిణ
 స్సున్యనిరోద్ధవ్యాః గహంధ్యదంధ్యాశ్చధమతఇతి ॥ సాక్షిణామనేకవిధత్వేగ్రా
 హ్యన్విభజతేబృహస్పతిః ॥ సాక్షీద్వైధేప్రధూతాస్తు గ్రాహ్యస్సామ్యేగుణాన్వి
 తాః । గుణేద్వైధేక్రియాయుక్తాస్త త్సామ్యేశుచిమత్రరాఇతి॥ మనురపి॥ బహు
 త్వంప్రతగృణ్ణీయా త్సాక్షీద్వైధేనరాధిపః ॥ సమేషుతుగుణోత్కృష్టాన్లుజేద్వై
 ధేన్విజోత్తమానితి ॥ యత్తుకాత్యాయనేనోక్తం ॥ సాక్షిణాం నిఖిలానాంచనిది
 ప్తానాంతువాదిना । లేమామేకోన్యధావాదీ భేదాత్సవేనసాక్షిణఇతి ॥ తత్రసర్వ
 శబ్దేనాన్యధావాది సహితానామేవ - బహూనామసాక్షీత్వముక్తం సప్రసఃకేవలా

నామితమంతవ్యం - అన్యథా ద్వైవిధ్యబహుళ్యామితవచనవిరోధాత్ || సాక్షిత్వే
విశేషాంతరమాహనారదః || ద్వయోవివదతోరథేన్ద్యయోస్సత్సుచసాక్షిః | పూ
ర్వపక్షోభవేద్యస్యభవే యుస్తస్యసాక్షిః | ఆధర్వంపూర్వపక్షస్య యస్మిన్
ర్థపశ్యాద్భవేత్ | వివాదేసాక్షిః సత్ర పృష్టవ్యాప్రతివాదిన్ || అత్రోదాహరణం || య
తైర్గ్రీక్షేత్రంప్రతిగ్రహేణ ప్రాప్యశుక్త్యాత్మక్వాసకుటుంబో దేశాంతరంప్రాప్తః
పునరన్వేనలబ్ధంభుక్తంచసోపి దేశవిస్లవాదినాదేశాంతరంసకుటుంబోగతః పునస్తా
ద్వావపి చిరకాలాపగమే స్వవృత్తిలోభేన స్వస్థాన మాగత్యక్షేత్రవివాదస్థియ
యాస్థానంయుగపదాగతౌ - తతైర్గ్రీకఃప్రతిజానీతే హయవమాణశ్చేనరాజ్ఞాన్య
రాజ్యకాలేమహ్యందత్తంమదీయంక్షేత్రంఅన్యోస్పిదజానీతేధమపాలేనరాజ్ఞామ
హ్యందత్తం మదీయమేవక్షేత్రం అథవాన్యస్యేవంప్రతిజ్ఞానశ్చగ్రం హయవర్తాశ్చే
నాస్మిన్దత్తం ఏతస్యహస్తార్థర్థ పాలేనై తక్షేత్రంక్రమేణగృహీత్వా మహ్యందత్త
మితి సంశివ ద్వయోర్వివాదినోస్సాక్షిః తద్రేణముక్తం ద్వయోర్వివదతోరథేన్ద
తి || అనుమథః - యస్యవివదమానస్య పూర్వపక్షోభవేత్ పూర్వకాలికస్యదా
నస్య సత్వహేతుతయోపన్యాసేన పక్షోభవేత్ - తస్యసాక్షిః సభ్యైర్గ్రీష్ట
వ్యాభవేయః - సేతరస్యసాక్షిః - తేషాముత్తరకాలదాన సాక్షిత్వేనా సాక్షి
ప్రాయత్వాత్ - యదాపునరితరప్రతిజ్ఞాతాథవశేనతస్యహస్తాస్త్రిత్వామహ్యం
దత్తమిత్యాదినా పూర్వదానపక్షోపన్యాసస్యాధర్వముకించి త్కరత్వంభవేత్ - త
దాపశ్చాత్ప్రతిజానానస్యసాక్షిఃగ్రీష్టవ్యాః - నపూర్వంప్రతిజానానస్యసిద్ధసాధ
నత్వేనవైయథ్యాత్ - కింత్వసాక్షివదుపేక్షణీయాస్త్రతి - పూర్వపక్షేధరిణా
తే భవంతుత్తరవాదినశ్చతి - సాక్షిః సంతరేణ జ్ఞానోపాయమాహ || నారదః ||
అసాక్షిప్రత్యయాస్త్యస్యేషద్వాదాపరికీర్ణతాః | ఉల్కాహస్తోగ్నిదోక్షేయశస్త్ర
పాణిశ్చఘాతుకః || కేశాకేళిగృహీతశ్చ యుగపత్నీరదారికః | కుద్దాలపాణిర్వి
జ్ఞేయస్సేతుభేత్తాసముపగతేతథాకుతారపాణిస్తు వనభేత్తాప్రకీర్ణతః | ప్రత్యగ్ర
చిహ్నైర్విజ్ఞేయో దండపారుష్యకంనరః | అసాక్షిప్రత్యయాహ్యేతే పారుష్య
తుపరీక్షణమ్ || శంఖలిఖితావపి | కేశాకేళిగ్రహణాత్పరదారికః - ఉల్కాహస్తో
గ్నిదశ్చస్త్రపాణిఘాతుకః కుద్దాలపాణిస్సేతుభేత్తాలోస్త్రహస్తశ్చరీరశ్చతి || లిఖ
తంనిరూప్యతేసాక్షినిరూపణోపసంహారానంతరం || తత్రబృహస్పతిః || సాక్షిణా
మేషనిదిష్ట సంఖ్యలక్షణనిశ్చయః | లిఖితస్సాధునావచ్చి విధానమనుపూర్వశః ||

ఋషాదికేపసమయే భృతిస్సంజాయతేయతః | యత్రాక్షరాణిస్పృష్టాని పతా
 రూపాన్యతఃపురా || దేశాచారయంతంవషణ్ మానసమతౌద్యవృద్ధిమత్ | ఋణిసా
 షీలేఖకానాం హస్తాంకలేఖ్యమన్యతే | రాజలేఖ్యస్థానకృతం స్వహస్తలిఖతం త
 ధా | తేఖ్యంతుప్రిధంప్రోక్తం భిన్నంతద్వహుధావునరితి || ఏతత్ప్రయంచైవి
 ధ్యేనసంగృహ్యణివసిత్వః || తాకికంరాజకీయంచలేఖ్యంవిద్యాద్విలక్షణమితి || తయో
 రనంతరభేదమాహబృహస్పతిః || భాగదాన క్రియాదాన సందిగ్ధాసఋషాదిభిః |
 సప్తధాతాకికంలేఖ్యం ప్రవిధంరాజశాసనమ్ | భృతిరస్సంపిభిక్తాయే స్వరుచ్యా
 తుచరస్వరమ్ | విభాగలేఖ్యంకుర్వంతి భాగలేఖ్యంతదుచ్యతే | ధూమించత్వామ
 యత్పత్రం కుర్యాచ్చంద్రార్కకాంతమ్ | అనాధేద్యమనాహార్యం దాసలేఖ్యంచత
 ద్విదుఃస్వహస్తేత్రాదికంత్వేత్వామల్యమూల్యానురాగ్నితమ్ | పత్రంకారయతేయత్తు
 ప్రయలేఖ్యంతదుచ్యతే | జంగమస్థావరంబంధం దత్వాలేఖ్యం కరోతియత్ || గోష్ఠ
 భోగ్యక్రియాయుక్త మాచిలేఖ్యంతదుచ్యతే | గ్రామోదేశశ్చయత్కుర్యాన్నతంతే
 ఖ్యంపరస్పరం || రాజాపిగోర్ధిక్షమాత్థం సంచిన్వత్రంవదంతతే | వస్త్రాన్నహీ
 నాకాంతానీ లిఖంతకుయతేతుయత్ || కమాణితేకరోమితి దాసపత్రంతదుచ్యతే |
 ధనంగృహీత్వాపృథ్వాంతు స్వయంకుర్యాచ్చకారయేత్ | యజ్ఞానపత్రంతత్రోక్త
 మృణలేఖ్యంమనీషిభిః | దత్వాపూమ్యాదికంరాజా తామ్రమధ్వైపలేధవా || శాస
 నంకారయేద్దమ్యం స్థానపంశౌదిసంయుతం | అనాధేద్యమనాహార్యం సర్వభా
 గవివజితం || చంద్రార్క సమకాలీనం పుత్రపౌత్రాన్వయానుగం | దాతుఃపా
 లయితుఃస్వగం హతుఃసకరకమేవచ | పద్వీర్వషణసహస్రాణి దాసభేదేన
 లంలిఖేదితి || స్వముద్రవషణమాసాది దాశ్చిద్భూత్కురాన్వశం || జ్ఞాతంమయేన
 భిసం సుధివిగ్రహలేఖ్యైఃపివంధిధంరాజకృతం శాసనసముద హృతం | దేశా
 దికుయస్యరాజా లిఖిత్వాతుప్రయచ్చతి | సేవాశౌర్యాచితృప్తఃప్రసాదఖిలతం
 హితత్ | పూర్వోత్తరక్రియాయుక్తం నిణాయాధణ్యుదాన్వహః | ప్రదద్యాజ్ఞ
 యినేలేఖ్యం జయపత్రం తదుచ్యతే | యత్పుర్వపథిహితంలిఖితదశధాస్తృతమి
 తి|| తదత్రవిశదంసంపన్నతాకికస్యసప్తవిధత్వాదాజపత్రస్యత్రివిధత్వాత్ - శాసన
 మేకంజయపత్రంద్వితీయమాజ్ఞా పృజ్ఞాపనయోరేకేరజేన తృతీయంద్రవ్యవ్యం || వ
 నిష్ఠస్తుతయోభేదమాత్రిత్యచాతువిద్యమాహ || శాసనం ప్రథమంజ్ఞేయంజయ
 పత్రమతథాపరం | ఆజ్ఞాపృజ్ఞాపనాపత్రం రాజకీయంచతుర్విధం || తత్రోశాసనజ

యప్రత్యేహృద్వముదాహృతే శాసనేవిశేషమాహయాజ్ఞవల్క్యుః॥ దత్వాభూమిం
 నిబంధంవా కృత్వాతేభ్యంతం కారయేత్ । అగామిభద్రస్సపతి పరిజ్ఞానాయపార్థి
 వః॥ ఇతి॥ అత్రనిబంధోవాణిజ్యాదికారిభిః - ప్రతిమాసుప్రతిపక్షంవా కిందిధనమ
 సైచ్చాప్తానాయసైదేవతాయైవా దయమిత్యాది స్రుభుసమయలభ్యాః॥
 అత్రయద్యపిధనదాతృత్వంవాణిజ్యాదికతుః స్తధాపినిబంధనకతుః రేవపుణ్యంతదు
 ద్దేశేనై వేతరస్యప్రవృత్తైః॥ వ్యాసోపి ॥ రాజ్ఞాతుస్వయమాదిప్తం సంధివిగ్రహతే
 భకః । తామ్రపట్టపాదవాపి ప్రతిభేద్యాజశాసనం ॥ క్రియాకారకసబంధంసమా
 సాధకక్రియాన్వితం ॥ క్రియాకారకయోగ్యంబంధోయస్మిన్సాసనతత్తదోక్తం స
 మాసాధకక్రియాన్వితం సంక్షిప్తాధకక్రియాన్వితమిత్యుతాః ॥ తత్రలేఖనీయాధక
 మాహయాజ్ఞవల్క్యుః ॥ అభిలేఖ్యాత్తనోవంశ్యా నాత్మానంచమహీపతిః । పరిగ్ర
 హపరిమాణం దానంభేదోపవణానం ॥ వ్యాసోపి ॥ సమామానతదధాకహన్య
 పనామోపలక్షితం । ప్రవేగ్రహీతృజాత్యాది సగోత్రబ్రహ్మచారికం ॥ స్థానంవం
 శానుపూర్వీంచ దేశంగ్రామముపాగతం । బ్రాహ్మణాంస్తు తదైవాన్యాన్యాన్యా
 నధిక్యతాంతిభేత్ । కుటుంబినోధ కాయస్థ దూతవైద్య మహత్తరాక ॥ క్షే
 చ్చచండాలపర్యంతా స్సర్వాః సంబోధయంత్యితి । మాతాపిత్రోరాత్మనశ్చపు
 ణ్యాయాముకసూనవే । దత్తంవయాయాముకాయాథ దానంసబ్రహ్మచారిణిఇతి ॥ అ
 పరమపివిశేషంసవవాహ॥సన్నివేశంప్రమాణంచ స్వహస్తంచలిఖేత్స్వయంవితస్మే
 ముకగోత్రస్యా స్వముకస్యమహీపతేః॥సామాన్యోయంధమకసేతు న్యకపాణాం
 కాలేకాలేపాలనీయోభవద్భిః । సర్వానేతాన్బావినః పార్థివేంద్రాక యోషా
 ఘాయోయాచతేరాసుచంద్రః ॥ జయప్రతేవిశేషమాహసవవ॥వ్యవహారంస్వయం
 దృష్ట్వాశ్రుత్వావాప్రాప్త్యివాకతః॥ జయప్రతంతతోదద్యాత్పరిజ్ఞానాయపార్థివః॥
 జంగమస్థావరంయేన ప్రమాణేనాత్మసాత్కృతమ్ । భాగాభిశాపనందిగ్ధోయస్స
 వ్యవ్యజయోభవేత్ । తస్యరాజ్ఞాప్రదాతవ్యం జయప్రతం సులేఖితమ్ । పూర్వో
 త్తక్రియాపాదం ప్రమాణంతత్పరీక్షణమ్ । నిగదంస్తృతివాక్యంచ యథాసభ్యం
 వినిశ్చితమ్ । నీతత్సవకంసమాసేన జయప్రతేవిలేఖయేత్॥—ఇతిక్రియాపాదప్ర
 త్యాకలితపాదంనిగదంసాక్షివచనం ॥ వసిష్టోపి ॥ ప్రాప్త్యివాకాదిహస్తాంకం ము
 ద్రితంరాజముద్రయా । సిద్ధేర్థేవాదినేదద్యా జ్ఞయినేజయప్రతకమితి॥ జయప్రత
 భేదమాహకాత్యాయనః॥ అనేనవిధినాలేఖ్యం పశ్చాత్కారంవిదుర్బుధాః । నిర

స్తాతుక్రియా యత్ర ప్రమాణేనైవవాదినా । పశ్చాత్కారోభవేత్తత్ర ససర్వాసు
విధీయతే । అన్యవాద్యాదిహీనభ్యః ఇతః సేమాం ప్రదీయతే । వృత్తానుమాద సంసి
ద్ధంతచ్చ స్యాజ్జయపత్రకమితి ॥ క్రియాసాధకం ప్రమాణేనేతి వదన్ ద్విపాద్యవహాగే
సపశ్చాత్కారఇతిమాదయతి అన్యవాద్యాదయోయేహీ నాస్తేభ్య ఇతః సేమామహీ
నవాదీనామితియావత్ ॥ ఆజ్ఞాప్రజ్ఞాపనపత్రయో లక్షణమాహవసిష్ఠః ॥ ఆజ్ఞాప్ర
జ్ఞాపనాపత్రే ద్వేవసిష్ఠేనదశికతే । సాహంతేష్వథభృత్యేషు రాష్ట్రపాలాదికేషు
చ । కార్యమాదిశ్యతేయేన తదాజ్ఞాపత్రముచ్యతే ॥ ఋత్విత్పూర్వోహితాచార్యమా
నేష్వభ్యహికతేషుచ । కార్యం వేద్యతేయేన తత్రం ప్రజ్ఞాపనాత్మకమ్ ॥ పాతంయ
తతే ॥ జ్ఞానపదం పునర్వాస్యసేననియాపితమ్ ॥ లభేద్దానపదం లేఖ్యప్రసిద్ధం స్థానలేఖకః ॥
రాజవంశక్రమయుతం వహకమాసాదివాసరైః । పితృపూర్వం నామజాతీ ధనికర్మ
కయోలికభేత్ । ద్రవ్యభేదం ప్రమాణంచ వృద్ధిచోభయసమృతామితి ॥ దశసిష్ఠః ॥ కా
లంనివేశ్యరాజానంస్థానంనివసనంతథా ॥ దాయకంగ్రహకంచైవ పితృనామామృతసం
యుతమ్ । జాతిస్వగోత్రశాఖాశ్చ ద్రవ్యమాధింససంఖ్యకమ్ ॥ వృద్ధింగ్రహకహస్తం
చ విదితాథోచసాక్షిణామ్ ॥ గ్రహకహస్తప్రవేశసమాహయాజ్ఞవల్క్యః ॥ స
మాప్తే ధేః ఋణీనామ స్వహస్తేననిబేశయేత్ । మతంమేముకపుత్రస్య యదత్రో
పలిఖితమితి ॥ సాక్షిభిరపిస్వహస్తనివేశనం కతకవ్యమిత్యాహ సప్తవ ॥ సాక్షి
ణశ్చస్వహస్తేన పితృనామకపూర్వకమ్ । అత్రాహుమకసాక్షి లిఖేయితి తేన
మాః । ఉభయార్థధికతేనైత న్మయాత్వముకసూనునా । లిఖితంహ్యముకేనేతి
లేఖకశ్చాంతతోలిఖేదితి ॥ లోకలిఖితస్యసప్తవిధత్వం బృహస్పతినాదశికతం ॥ వ్యా
సస్తుప్రకారాంతరేణాష్టవిధత్వమాహ ॥ చిరకంచస్వహస్తంచ తథోపగతసంజ్ఞి
కమ్ । ఆధిపత్రంచతుర్థంచ పంచమంక్రయపత్రకమ్ ॥ షష్ఠంతుస్థితపత్రాఖ్యం సప్త
మంసంధిపత్రకమ్ । విశుద్ధిపత్రకంచైవ మష్టధారోకంస్త్వైవమితి ॥ తేమాంలక్షణ
ముచ్యంతే ॥ తత్రసంగ్రహకారః ॥ చిరకంనామలిఖితం పురాణైః ॥ ప్రాధలీకతైః ।
అధికప్రత్యధినిధిప్రేర్యధాసంభవసంస్తుతైః । స్వకీయోపితృనామాద్యైరధిక
ప్రత్యధిసాక్షిణామ్ । ప్రతినామభిరాక్రాంత మధికసాక్షిస్వహస్తవత్ । స్వష్టా
వగమసంయుక్తం యదాస్త్వత్స్వపలక్షణమితి ॥ కార్యాయనః ॥ గ్రాహకేణస్వహ
స్తేన లిఖితంసాక్షివజికతమ్ । స్వహస్తలేఖ్యంవిజ్ఞేయం ప్రమాణంతత్సంబంధ
మైః ॥ ఏవమేవదాయకేనలిఖితం గ్రాహకేనాభ్యుపగతం లేఖ్యముపగతాభ్యం విజ్ఞే

యం || ఆధిపత్రమాహ నారదః || ఆధిక్యత్వాతుయోద్రవ్యం ప్రయుజ్యేన్యథ
 నంధనీ || యత్రత్రక్రియతేలేఖ్య మాదిపత్రంతుద్యుత్యతః || అన్వాధితేఖ్యవిశేషమా
 మాప్రజాపతిః || ధనీధనేనతేనైవ పరమాదంనయేద్యుతి || కృత్వా తదాధి లిఖితం
 పూర్వంవాన్యసమర్పయేదితి || పితామహః || క్రీలేక్రమప్రకాశాభం ద్రవ్యేయ
 త్రియతేక్యచిత్ || విక్రేత్రనుమతంక్రేత్రా జ్ఞేయంతత్క్రియపత్రకమితి || చాతుర్వి
 ద్యపురణేణ గణపారాదికస్థితేః | తత్సద్భ్యుత్థంతుయల్లేఖ్యం తద్భవేత్స్థితిపత్రకం
 ఉత్తమేషుసమస్తేషు తద్విశాపేసమాగతే | వృత్తానువాదలేఖ్యంయ జ్ఞేయం త
 త్సంధిపత్రకమ్ | అభిశాపేసముత్తీణే ప్రాయశ్చిత్తేకృతజ్ఞైః | విశుద్ధిపత్రకం
 జ్ఞేయం తేభ్యస్సాక్షిసమన్వితమితి || అన్యదపిలేఖ్యమాహకాత్యాయనః || సీమావి
 వాదేనిణేతే సీమాప్రపంచవిధీయతః || యాజ్ఞవల్క్యః || దత్తవైకం పాటయే
 త్పుత్రం శుద్ధైవాన్యత్తుకారయేదితి || లేఖ్యస్యప్రయోజనమాహమరీచిః || స్థావరే
 విక్రయాధానే విభాగాద్యేతద్దేవచ | లిఖితేనాప్తుయాత్పిద్ధి మవిసంవాద ఏవచ |
 లిప్యనభిజ్ఞ స్వస్యేన లెఖయేదిత్యాహనారదః || అవిజ్ఞేయిణీయస్యా ల్లేఖయేత్స్వ
 మతంతునః | సాక్షివాసాక్షిణాన్యేన సర్వసాక్షిసమీపతః || పత్రనాశాదా ప
 త్రాంతరంలేఖ్యమిత్యాహ యాజ్ఞవల్క్యః || దేశాంతరస్థేదులేఖ్యే నష్టోన్ముష్టా
 హృతేధవా | భిన్నేదగ్ధతదాభిన్నే లేఖ్యమన్యత్తుకారయేత్ ఇతి || యచ్చనారదేనో
 క్తం || లేఖ్యే దేశాంతరంస్యస్తే శీఢేదులిఖితేహృతే | సత స్తత్కాలకరణ మస
 తోదృష్టదశేనమితి || తద్దన దానోద్యతముణికవిషయం || లేఖ్యపరీక్షామాహ బృ
 హస్పతిః || త్రివిధస్యాపిలేఖ్యస్య భ్రాంతిస్సంజాయతేతథాముణిసాక్షిలేఖకానాం
 హస్తాత్సంశోధయేత్తతః || కాత్యాయనః || రాజాక్రియాంసమాహవాయయధా
 న్యాయ్యం విచారయేత్ | లేఖ్యాచారేణలిఖితం సాక్ష్యాచారేణ సాక్షిణః | వ
 ణవాక్యక్రియాయుక్త మసందిగ్ధంస్ఫుటాక్షరమ్ | అహినకృమచిహ్నంచ లేఖ్యం
 తత్సద్ధిమాప్తుయాదితి || లేఖ్యస్యప్రామాణ్యస్య సిద్ధిమాహసవమ్ || లేఖ్యంతుద్వివి
 ధంప్రోక్తం స్వహస్తాన్యకృతంతథా | అసాక్షిమత్పాక్షిమచ్చ సిద్ధిదేశశస్థితిస్త
 యోరితి || దేశస్థితిదేశాచారః || స్వహస్తకృతేవిశేషమాహ యాజ్ఞవల్క్యః || వినా
 పిసాక్షిభిలేఖ్యం స్వహస్తలిఖితంతుయత్ | తత్ప్రమాణంస్మృతం సర్వంబలా
 దధికృతాద్యతేతి || పరహస్తకృతేవిశేషమాహ || వాదిభ్యామభ్యనుజ్ఞాతం లేఖకే
 నససాక్షికమ్ | లిఖితంసర్వకార్యేషు తత్ప్రమాణంశ్రుతంబుధైరితి || ఆధిపత్రే నా

రదలహ ॥ దేశాచారవిరుద్ధం ద్వక్తాది విధిలక్షణమ్ । తత్ప్రమాణం స్మృతం
 లేఖ్యం అవిలుప్తక్రమాక్షరమితి ॥ లేఖ్యదోషమాచారకాత్యాయనః ॥ స్థానభిష్టా
 స్సపక్షిస్థా స్సందిగ్ధలక్షణచ్యుతాః । యదాసంస్థాపితావదాః కూటలేఖ్యంత
 దాభవేత్ । దేశాచారవిరుద్ధం తస్మందిగ్ధక్రమవజ్జేతమ్ । కృతమస్వామినా
 యచ్చ సాధ్యహీనంచదూష్యతీతి ॥ హరితోపి ॥ యచ్చకాకపదాకీణం తల్లేఖ్యం
 కూటతామియాత్ ॥ ఏహీనం యత్కూటసాక్ష్యం సహితం చరితంచయత్ ॥ బృహస్ప
 తిః ॥ దూషితోగర్హితస్సాక్షీ యత్రైకోపినివేశితః కూటలేఖ్యంతుతత్రాశు న్లేఖకో
 నాధతద్విధః ॥ ముమూర్షుశిశుభీరాతః (స్త్రీ) మత్రవ్యసనాతురైః ॥ నిశోపధిబలాత్కా
 ర కృతంలేఖ్యంనసిద్ధ్యతి । అత్యుజ్వలంచిరకృతం మలినం న్వల్పకాలికమ్ । భగ్నో
 న్ముష్టాక్షరయంతం లేఖ్యంకూటత్వమాశ్నూయత్ ॥ నారదోపి ॥ మత్రాభియుక్త
 స్త్రీబాల బలాత్కారకృతంతుయత్ । తదప్రమాణలిఖితం భయోపక్రందితంతథా ॥
 కాత్యాయనోపి ॥ సాక్షిదోషాద్భవేద్దుష్టం పత్రంవై లేఖకస్యవా । భనికస్యాపివా
 దోషా త్రధావాఙ్ముణికస్యచేత ॥ దోషాన్భావయితుం సవీవాహ ॥ ప్రమాణస్య
 హియేదోషాః వక్తవ్యాస్తేపివాదినా । గూఢాస్తుప్రకటానభ్యేః కార్యాశాస్త్ర
 ప్రదశ్నాత్ ॥ ఉద్భావనప్రకారాంశ్చ సవీవాహ ॥ సాక్షిలేఖనకతాఃః కూ
 టతాయంతితేయదా । తదాదోషాఃప్రవక్తవ్యా ద్మష్టేలేఖ్యంప్రదూష్యతిన
 లేఖకేనలేఖితం నద్యష్టంసాక్షిభిస్తథా । ఏవంప్రత్యధికోక్తేతు కూటలేఖ్యం ప్రకీ
 ణితమ్ । నాతథ్యేనప్రమాణంతు దూషణేవతుదూషయేత్ । మిథ్యాభియోగే
 సంప్రసాన్య తస్మాద్భాధాః పాపిహీయతే ॥ అనంతరంథా విరాజకృత్యమాహ
 బృహస్పతిః ॥ ఏవందుష్టంనృపస్థానే యస్మిన్తద్ధివిచార్యతే । ఏమృశ్యబ్రాహ్మణేస్సా
 ధం ప్రత్రదోషాన్నిరూపయేత్ ॥ యదా పునస్సహస్రనిహ్నవేన లిఖితందూష
 యతీతదాతదారూఢసాక్ష్యాదితోదుష్ట మదుష్టంవేతినిశ్చేతవ్యమిత్యాహ సవీవ ॥ ౪.
 త్రంలేఖ్యేస్వహస్తంతు ఙ్ముణికోయదినిహ్నతే । పత్రేస్తే సాక్షిభిర్వాచ్యో లే
 ఖకస్యనుతేనవా ॥ నిశ్చయం కుర్వాదితశ్చేషః ॥ సందిగ్ధలేఖ్యనిజాయమాహ యా
 జ్ఞావల్క్యః ॥ సందిగ్ధలేఖ్య శుద్ధిస్సాన్య త్వహస్తలిఖితాదిభిః । యాక్తిప్రాప్తిక్రి
 యాచిహ్నసంబంధాగమహేతుభిరితి ॥ నారదోపి ॥ యస్మిన్స్తుసంశయోలేఖ్యభూ
 తాభూతేకృతఃక్వచిత్ । తత్స్వహస్తక్రియాచిహ్న పాప్రియం క్తిభిరుద్ధనేదితి ॥ బృ
 హస్పతిరపి ॥ వివిధస్యాస్యలేఖస్య భ్రాంతిస్సంజాయతే యదా । ఙ్ముణిసాక్షిలేఖ

కానాం హస్తాత్సంశోధయే త్రతథితి || కాత్యాయనః || అథపంచత్వమాపన్నో
 లేఖకస్సహసాక్షిభిః | తత్స్వహస్తాదిభిస్తేషాంవిమర్శ్యే తనసంశయః | ఋణిస్వహ
 స్తసందేహా జీవతోవామృతస్యచ | తత్స్వహస్తకృతై రవైశ్చః పత్రైశ్చైఖ్యవిని
 ణయః | సముద్రేతుయదాలేఖ్యే మృతాస్సద్వేపితస్థితాః | లిఖితంతప్రమా
 ణంతు మృతేష్వపిహితేషువై || విష్ణురసి || యత్రణేధనికోవాపి సాక్షిమాలేఖికో
 పివా | మ్రియతేతత్రతల్లేఖ్యం తత్స్వహస్తేఃప్రసాధయేదితి || నిరాకరణే వ్యవస్థి
 తానిసాధనాన్యాహ || కాత్యాయనః || లిఖితంలిఖితేనైవ సాక్షిమత్సాక్షిభిహా
 రేత్ | కూటాక్తాసాక్షిణోవాక్యా లేఖకస్యచత్రకం | అధ్యస్యనికటస్థస్య య
 చ్చక్తేననయాచితమ్ | శుద్ధగనశంకయాతత్తులేఖ్యందుబళలతామియాత్ | లేఖ్యం
 వింశత్యమాతీతం మద్యష్టాత్రావితంచయత్ | నతత్స్థితిమవాప్నోతి తిష్ఠత్స్వపిహిసా
 క్షిభు | ప్రయుక్తేశాంతలాభేతు లిఖితంయోనదశకయేత్ | సజ్జాయతేవఋణికం
 తత్సందిగ్ధత్వమాప్నుయాత్ || నారదోపి || యోశుతాథకమద్యష్టాథకం వ్యవ
 హారిథకమాగతం | నలేఖ్యంసిద్ధిమాప్నోతి జీవత్స్వపిహిసాక్షిభు | మృతాస్స
 సాక్షికాయత్ర ధనికణిక లేఖకాః | తదవ్య పాథకలిఖితం నచేదాధిస్థిరాశ్ర
 యః | అద్యష్టాత్రావితంలేఖ్యంప్రమితధనికణికమ్ | అబద్ధంలగ్నకంచైవ బహు
 కాలంనసిద్ధ్యతి || లేఖ్యహాసేరపమాదమాహ - బృహస్పతిః || ఉన్న త్తజడమూకా
 నాం రాజభీతప్రవాసినామ్ | అప్రగల్భభయాతోనాం లేఖ్యంహాని మవాప్ను
 యాత్ || ఇతి || లేఖ్యసిద్ధిప్రకారమాహనారదః || దళితంప్రతికాటంయ చ్చావితం
 స్తార్థితంతథా | లేఖ్యంసిద్ధ్యతీనవత్ర మృతేష్వపిహిసాక్షిభు || కాత్యాయనోఽపి ||
 సికోషంపరితంయత్తు లేఖ్యంతత్స్థితిమాప్నుయాత్ | దుష్టేపత్రేస్సుటందోషంహా
 క్తవాన్యజికోయది | తతోవింశతివమాణిక్రాంతంపత్రంస్థిరంభవేత్ | శక్తస్య
 సన్నిధావర్థో యస్యతేఖ్యసఘజ్యతే | వమాణి వింశతిర్యావ త్తత్ప్రత్రందో
 షవజితం | అథవింశతివమాణి ఛాదిఘక్తస్సునిశ్చితః | యేనలేఖన తత్స్థిద్ధం
 లేఖ్యందోషవివజితమ్ | సీమావివాదేనిణేతే సీమాపత్రంవిధీయతే | తస్యదో
 షాఃప్రవక్తవ్యాః యావద్వర్తాదివింశతిః | ఆధానసహితంయత్ర ఋణంలేఖ్యే ని
 వేశితమ్ | మృతసాక్షిప్రమాణంతు స్వల్పభోగేతుతద్యదుః || ప్రాప్తంవాసేనచే
 త్మించి ద్బాధతృప్తనిరూపితం | వినాపిముద్రయాలేఖ్యం ప్రమాణంమృతసాక్షి
 కమ్ | యదిలబ్ధంనచేత్మించి త్ప్రజ్ఞప్తిర్వాక్యతాథవేత్ | ప్రమాణమేవ లిఖితం

మృతాయద్యపిసాక్షిణిభితి ॥ లేఖ్యానామిదోనిరోధే బాధ్యబాధక ప్రకారమా
హవ్యాసః ॥ స్వహస్తకాక్షానపదం తస్మాత్తుస్యపశాసనమ్ । ప్రమాణతరమిష్టం
హి వ్యవహారార్థమాగతం ॥ సాక్ష్యాద్యసంభవేహారీతః ॥ నమయేతత్కృతం ప
త్రం మాటమేతేనకారితం । అధ్యకృత్యతత్ప్రతమధేకదివ్యేననిర్ణయః ॥ ప్రజాపతిః ॥
స్వనామగోత్రైస్తత్తుల్య రూపంలేఖ్యంకృచిద్భవేత్ । అగృహీతేధనేతత్ర కా
ర్యోదివ్యేననిర్ణయభితి ॥ కృత్సన్ధానాసమర్థంప్రతియాజ్ఞవల్క్యః ॥ లేఖ్యపృష్టే
ఽలిఖేర్దత్వా తదృణికోధనమ్ । ధనికోపగతందద్వా తస్వహస్తపరిచిహ్నితమి
తి ॥ లేఖ్యదోషమనుద్ధరతోదండమాహ కాత్యాయనః ॥ కూహూక్తౌ సాక్షిణాం
వాక్యం తేఖశస్యవపత్రకమ్ । నయేచ్ఛన్ధింనయఃకూటం సదాప్యేదండముత్తమమి
తి ॥ సాక్షిణాం వాక్యంలేఖశస్యవత్రంచ కూహూక్తౌ ఉక్తవిధంయోవాదీ కూటం
శుద్ధింననయేత్ సఉత్తమసాహసందండ్యభిత్తః ॥ స్థావరాదౌతు విశేషమాహ
సవీవ ॥ స్థావరేవిక్రయాధానే లేఖ్యంకూటం కరోతియః । ససమ్యగ్భావితఃకా
ర్యో జిహ్వపాణ్యంఘ్రివర్జితః ॥ తేనఅస్యలేఖ్యధారకజ్ఞే తల్లేఖ్యాగమన కారణ
ముద్భావనీయమిత్యాహవ్యాసః ॥ యచ్ఛాన్యస్యకృతంలేఖ్య మన్యహస్తే ప్రదృశ్య
తే । ఆవశ్యంతేనవక్తవ్యం పత్రస్యాగమనంతతభితి ॥ నారదోపి ॥ లేఖ్యం యచ్ఛా
న్యనామాకం వాద్యంతరకృతంభవేత్ । వివృత్యవై పరీక్ష్యంతత్సర్వైరాగమమే
తుభిః ॥

—(*) ఇతి రేఖ్యప్రకరణమ్. (*)—

లిఖితోపసంహరపురస్సరం భుక్తిముపక్రమతే ॥ బృహస్పతిః ॥ ఏతద్విధానమా
ఖ్యాతం సాక్షిణాంలిఖితస్యవ । సాంప్రతంస్థావరప్రాప్తౌ భుక్తేస్తువిధిరుచ్యతభి
తి ॥ స్థావరప్రాప్తినిమిత్తాని సవీవాహ ॥ విద్యయాక్రయబంధేన శౌర్యాప్తంచా
న్వయాగతమ్ । సపిండస్యాప్రజస్యాంశః స్థావరంసప్రధాన్యతేభితి ॥ నారదోపి ॥
లబ్ధదానాత్క్రయాత్ప్రాప్తం శౌర్యాత్వైవాహికంతథా । బాంధవాదప్రజా
జ్ఞాతం షడ్విధస్తుధనాగమభితి ॥ ఆగమపూర్వకమేవ భుక్తేః ప్రామాణ్య మిత్యా
హహారీతః ॥ నమూలేనవినాశాఖా అంతరిక్షేప్రరోహతి । ఆగమస్తుభవేన్ములం
భుక్తిశాఖాప్రకీర్తితేతి ॥ నారదోపి ॥ ఆగమేనవిశుద్ధేన భోగోయాతి ప్రమాణతామ్ ।
అవిశుద్ధాగమోభోగఃప్రామాణ్యంనైవగచ్ఛతీతి ॥ ఆగమాద్గీర్ణ కాలత్వాదికమపిభు
క్తేః ప్రామాణ్య కారణమిత్యాహ సవీవ ॥ ఆగమాద్గీర్ణ కాలశ్చ విచ్ఛేదోపరహా
న్యతః ॥ ప్రత్యర్థి సన్నిధానశ్చపంచాంగోభోగభవ్యతే ॥ అన్యతరాగవైకత్యే భోగస్య

ప్రామాణ్యం నా స్తీ త్యాహ నారదః॥ సంభోగం కేవలం యస్తు కీర్తయేన్నాగమం
 క్వచిత్ । భోగభలాపదేశేన విజ్ఞేయస్సతుతస్కరభితి॥ కాత్యాయనోపి॥ ప్రణస్తా
 గమలేభ్యేన భోగరూఢేన వాదినా । కాలిప్రమాణదానంచ కీర్తనీయాని సంస
 దీతి॥ దానమిత్యాగమోపలక్షణార్థం - చ - సంతత్యాది సముచ్చయార్థః - పచాం
 గేషువిప్రతిపత్తౌ సాధనీయమిత్యాహ ॥ సంగ్రహకారః॥ ఘక్తిప్రసాధనేమఖ్యాః
 సభమంతకుష్మీవలాః । గ్రామణ్యోజ్జేత్రసామంతా స్తస్మిమా పతయఃక్రమాత్ ॥
 లిఖితంసాక్షిణోఘక్తిః క్రియాజ్జేత్రగృహదిషు । అగమేత్రయదానాదా ప్రత్యా
 ఖ్యాతేచిరంతసా ॥ ఉత్సన్నసత్తా ప్రవాదే క్రయదానాదావాగమే ప్రతివాదినా
 ప్రత్యాఖ్యాతే లిఖితసాక్షిఘక్తయః క్రియాప్రమాణం ॥ ఘక్తార్థేదానాహ ॥
 కాత్యాయనః॥ ఘక్తిస్తుద్వివిధాప్రోక్తా సాగమానాగమాతథా॥ ప్రీతూరుషీయా
 స్వతంత్రా నాగమాలృతుసాగమేతి । పురుషత్రయానుగతాఘక్తి రాగమానుప
 న్యాసేపి ప్రమాణంస్వల్పాతుఘక్తిరాగమసహితైఃప్రమాణం - ఏతదేవాహబృ
 హస్పతిః॥ ఘక్తిస్త్రైపురుషీయత్ర చతుర్థేనసంప్రహితా । తద్భోగస్థినితాం
 యాతినప్పదేదాగమంక్వచిత్ ॥ అసమ్మేధేనయద్భుక్తం పురుషైస్త్రైభిరేవతు । త
 త్రనైవాగమఃకార్యో ఘక్తిస్త్రైపురుషీయతః ॥ తస్మాన్నైవాగమఃకార్యో ఘక్తిస్త్ర
 త్రగరియసీతివా పాతః ॥ త్రైపురుషభోగోనవస్తి సంవత్సరాదయ ఉపలక్ష్యంతే॥
 అతఏవవ్యాసః॥ పరాణివింశతీంభుక్తా స్వామినా వ్యాసహతాసతి । ఘక్తిస్సాపౌ
 రుషీజ్ఞేయా ద్విగుణాచద్విపారుషీ ॥ త్రైపారుషీచత్రిగుణా నతతోన్వేష్యఅగమభి
 తి ॥ బృహస్పతిః ॥ నవతిసంవత్సరానుపలక్ష్యంతే॥ పితాపితామహాయస్య జీవే
 చ్చప్రపితామహః । త్రింశత్సమాయాతుభుక్తా భూమిరవ్యాహతాపరైః ॥ ఘక్తి
 స్సపారుషీజ్ఞేయా ద్విగుణాచద్విపారుషీ ॥ త్రైపారుషీచత్రిగుణా పరశస్యాచిరంత
 సాస్సృత్యంతరే॥ పంచత్రింశద్దవోపారుషోభోగఃఇత్యుక్తం॥ వరాణిపంచత్రిం
 శస్తు పారుషోభోగఉచ్చ్యతే॥ ఇతి॥యదివింశతీనవకఃపారుషోభోగః యదివాత్రింశ
 ద్వర్షః పంచత్రింశద్దవోపారుషా నవకథాపిత్రైపురుషభోగేన తత్కారణయోగ్యకా
 లఉపలక్ష్యతే॥ అతఏవకాత్యాయనః॥ స్తోత్రేకాలేక్రియాభూమే సాగమాభుక్తి
 రిష్యతే । అస్మా త్తేనుగమాభావా త్క్రిమాత్త్రిపురుషాగతేతి ॥ అనుగమాభా
 వాదితీయోగ్యానుపలబ్ధభావేనాగమాభావనిశ్చయాసంభవాత్ ॥ ఏతదుక్తంభవ
 తి॥ స్మరణయోగ్యపంచాశద్వవక పర్యంతాపిత్రైకామధ్యే ప్రారబ్ధాభుక్తిస్సేత

రప్రమాణావగతాగమమూలైవ స్వత్వేప్రమాణం స్వతః స్వమూలాగమావ
 గతే ర్యోగ్యానుపలభ్యాబాధ్య మౌనత్వాత్ - స్తరణాయోగ్యేభునః పంచాధిక
 శతపమాతీతకాలా త్వరాచీనేకాలే ప్రారభ్యాభుక్తిః స్వదాగ్ధ్యాగ్యవసితాగమ
 మూలకాం వినావినానాంతరావగతాగమమూలతానత్వేప్రమాణమితి - అస్తా
 తేఽపికాలే అనాగమ స్మృతిపరంపరాయాం సత్యాంసభోగఃప్రమాణం॥ అతఏవ
 నారదః॥ అనాగమంతుయోభుజైః బహూన్యబ్జతాన్యపి చారదండేనశంపా
 పం దండయేత్పుత్రీవపతిరితి॥ నిశ్చితానాగమాశ్చ భోగాన్తేనైవదగ్ధితాః ॥ అన్వా
 హితంహృతంన్యస్తం బలావప్తబ్ధయాచితే । అప్రత్యక్షంచయద్భుక్తంషడేతాన్యా
 గమంవినా ॥ అన్వాహితమన్యస్తే దాతుమపితంహృతమాహృతం న్యస్తంని
 ష్టైస్తంబలావప్తబ్ధం రాజప్రసాదాదిబలావప్తంభేన భుక్తంయోచితం పరకీయమలం
 కారాద్యథా మాసీతం ॥ సంవతోఽపి ॥ యారాజ్ఞాకోశలోభేన ఛలాన్యాయే
 నవాక్యతా । ప్రవత్తాన్యస్యశుష్టేన నసాసిద్ధిమవాప్నయాదితి ॥ యత్తు హరితే
 నోక్తం ॥ అన్యాయే నాపి యద్భుక్తం పితౌపూర్వతదైత్త్రిభిః । సతచ్ఛక్యం
 పరాహతుం క్రమాత్త్రిపురుషాగతమితి ॥ ఏతచ్ఛక్యాయేనాపి భుక్తమాహ
 తుంకమశక్యం కింపునర్నాయేన భుక్తమితి॥ శాసనవిరోధేభుక్తేప్రమాణ్యమా
 హబృహస్పతిః ॥ యస్య త్రిపురుషేభుక్తిః పారంపర్యక్రమాగతా । నసాచలయ
 తుంశక్యా పూర్వకాచ్ఛాసనాదృతే ॥ యత్తుపితామహేనోక్తం॥ స్వపాస్తాజ్ఞాసప
 దం తస్మాత్తువృషశాసనం । తతస్తైత్రిపురుషేభోగః ప్రమాణతరమివ్యతభిః॥ త
 త్ప్రవాదపరంపరయా తత్ప్రసిద్ధ్యనిశ్చితాగమభాగవిషయం - సత్యవిచ్ఛేదేపూ
 వకపురుష ప్రసాధితాగమాగమాభుక్తిః ప్రమాణమిత్యాహబృహస్పతిః ॥ భుక్తి
 బలవతీశాస్త్రే ప్రవిచ్ఛిన్నాచిరంతసి । విచ్ఛిన్నాపిహిసాన్ల్యాయా యాతుపూర్వ
 ప్రసాధితా ॥ చిరంతన్యాభుక్తైః క్వచిదపవాదమాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ యోభి
 యుక్తఃపరేతస్యాత్సస్యదీక్షితముద్ధరేత్ । సతత్రకారణం భుక్తిరాగమేనవివాక్యతా॥
 నారదః ॥ తథారూఢవివాదస్య ప్రేతస్యవ్యవహారిణః । పుత్రేణగోఢాన్సంసా
 ఢ్యేన తద్భోగానివతః తేభిః॥ అనుద్ధారేత్వభియుక్తస్తేవదండఃసతత్పుత్రత్రాడే-
 తదుక్తంస్మృత్యంతరే॥ ఆగమస్తుకృతోయేన సదంధ్యస్తమనుద్ధరత్ । సతత్పుత్రస్త
 త్పుతోవాభాగహనిస్తయోరపి ॥ ఏతదేవాభిపేత్యాహకాత్యాయనః॥ ఆహర్తా
 భుక్తియుక్తోపిత్వేభ్యదోషాన్వికోధయేత్ । తత్పుతోభుక్తిదోషాన్స్తేభ్యదోషాన్స్త

నాపుయాత్ ॥ త్రిపురషేషవ్యవస్థితం సాధకంక్రమేణ దశయతినారదః ॥ ఆ
దౌతుకారణంచానం మధ్యేభుక్తిస్తుసాగమా । అంతతోభుక్తిరేవైకా సంతతా
యాచిరంతసి ॥ అక్షరాథఃస్తుసంగమా కారేణదశితః ॥ కృతాగమసోక్తకాలే
భుక్తైశ్చప్రభునాగమః । తస్యైవాత్మత్వతీయస్య ప్రభుభుక్తిస్తుసాగమాభుక్తి
ర్యాసావతుభీకార్యా ప్రమాణం సంతతాగతా । పరిత్యక్తాగమాభుక్తిః కేవలైవ
ప్రభుగృతేతి ॥ క్వచిద్భుక్తేరేవప్రాబల్యమితరాభ్యామిత్యాసా కార్యాయనః ॥ రథ్యా
నిర్గమనద్వారజలవాహాదిసంశయేభుక్తిరేవతుగుర్వీస్యాత్ప్రమాణేష్యతినిచ్చయతి ॥
నారదోపి ॥ విద్యమానేవివిఖతేజీవత్స్వపిహిసాక్షిషు ॥ విశేషతస్థానరాణాం యన్న
భుక్తంనతస్థిరం ॥ సంవతోపి ॥ భుజ్యమానేగృహక్షేత్రే విద్యమానేతురాజనిభుక్తి
ర్యస్యభవత్తస్య నతేభ్యం తత్రకారణమితి ॥ ఏతచ్చలేఖ్యవైయథ్యే కథనాథకము
క్తంనపునభోక్తుస్సాస్వమిప్రతిపాదనాథకంతస్య భోగమాత్రేణస్వామితానీధ్దః
అపహరేణాపిభోగసంభవాత్ ॥ అతఏవకార్యాయనః ॥ నోపభోగే బలంకార్య
మాహత్రా తత్సులేనవా । పశుస్త్రీపురుషాదీనా మితథమోవ్యవస్థిత ఇతి ॥
యత్తు యాజ్ఞవల్క్యేనోక్తం ॥ పశ్యతోబ్రువతోభూమే హానిర్వింశతివాషికీతి ॥
యదపిప్రజాపతిరోక్తం ॥ అధ్యాసనాత్సమారభ్య భుక్తిర్యస్యవిఘాతినీ । సమా
వింశత్యవధికా తస్యతాంసవిచారయేదితి ॥ తదేతదాసేధమకుర్వతాం ఫలహానివిష
యం సత్తు భూహానివిషయం - అస్మాతకాలోపలక్షితభుక్తేరేవ తత్రపాగ్మా
ణ్యాత్ ॥ అపేదబృహస్పతిః ॥ త్రిపురుషంభుజ్యతేయేన సమతుం భూరవారితా ।
తస్యసానాపహితవాగ్మా త్సమాలింగచేద్వడేదితి ॥ అధ్యావిషూపేక్షకస్యనఫలహా
నిరీత్యాసా యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ఆధీస్సమోపనితేప జడచాలభనైర్వి నా । తథోపని
ధిరాజస్త్రీ శ్రోత్రియాణాంధనైరపీతి ॥ మనురపి ॥ ఆధీస్సమాచాలభనం నితేహో
పనిధిస్త్రీయాః । రాజస్వంశ్రోత్రియద్రవ్యం నోపభోగిననశ్యతీతి ॥ శ్రోత్రియగ్రహ
ణమన్యసక్తిపలక్షణార్థం ॥ అత ఏవకార్యాయనః ॥ బ్రహ్మచారి చరేత్కించి
ద్వగ్రహంబ్రహ్మచారిశతాబ్దికమ్ । అథార్థాచార్యవిషయే దీక్షుకాలంవసేన్నరః । స
మాపుత్తోవ్రతీమర్యా త్వధనాన్వేషణంతతః ॥ పంచాశతాబ్దికోభోగస్తద్ధనస్యా
పహారకః । ప్రతివేదంద్వాదశాబ్దః కాలోవిద్యార్థినాంస్త్వతః ॥ శిల్పవిద్యార్థి
నాంచైవ గ్రహణాంతఃప్రకీర్తితః । సుహృద్భిర్భంధుభిశ్చైవ యత్సంభుక్తమ
పశ్యతామ్ । సృశాపరాధినాంచైవ సతతా లేనహీయతేతి ॥ ధనస్యదశవాషికీ

హానిరితియదుక్తం తస్యవిషయవిశేషసంకోచమాహమరీచి॥ ధేనుర్వాహ్యాంలంక
రణం యాచితంప్రతిపూర్వకమ్ । చతుఃపంచాభిరేంద్రేణ మన్యథా హానిమాఘ్న
యాదితి ॥ అత్రాపవాదమాహ మనుః ॥ సంప్రీత్యాఘజ్యమానాని ననశ్యంతి క
దాచన । ధేనురుష్ట్రోపహస్తశ్చో యశ్చదమ్యుఃప్రయుజ్యతే ॥ యాచితేష్వపవాద
మాహవ్యాసః ॥ యాచ్యాధర్మేణయద్భుక్తం శ్రోత్రయైరాజపూరుషేః । సుహృ
ద్భిర్బాంధవైర్వాపి సతద్భ్యోగేనహీయతే ॥ బృహస్పతిరపి ॥ అనాగమంతు య
ద్భుక్తం గృహక్షేత్రాపణాదికమ్ । సుహృద్భిర్బాంధుభిశ్చైవ సతద్భ్యోగేనహీయ
తఇతి ॥ అహీనాకారణమాహసవీవ ॥ ధర్మక్షయశ్శ్రోత్రయేస్యా ద్భయంస్యా
ద్రాజపూరుషే । స్నేహస్సుహృద్బాంధవేషు భుక్తమేతై నహీయతేఇతి॥ క్వచి
దేకచేతభోగ అనుపభుక్తప్రదేశాంతరేషు ప్రమాణంతదాహ బృహస్పతిః॥ య
ద్యేకశాసనేగ్రామేక్షేత్రారామాశ్చలేఖితాః । ఏకదేశోపభోగేషి సర్వేభుక్తాభ
వంతితేఇతి॥ *

—(*) ఇతి భుక్తిప్రకరణమ్. (*)—

భుక్త్యుపసంహారపురస్కరందివ్యముపస్థాపయతి॥బృహస్పతిః॥ స్థావరస్యత
దాఖ్యాతంలాభభోగప్రసాదసం । ప్రమాణహీనేవాదేతుకర్తవ్యాదేవిక్రీడయే॥
దివ్యముపదిశతి బృహస్పతిః॥ దహేగ్నిరుదకంచైవ విషంకోశశ్చసంచమః । పక్ష
శ్చతండులిప్రోక్తః సప్తమంతప్రమాషకమ్ । అష్టమం ఫాలమిత్యుక్తం నవమం ధ
మజుతధా । దివ్యాన్యేతానిసర్వాణి నిర్విష్టాని స్వయంభువా । యస్తాద్దేవైః
ప్రాయుక్తాని పుష్కరాథేమహశ్శేభిరితి॥శంఖః॥ తత్రదివ్యంనామతులాధారణం
విషాశనమగ్ని ప్రవేశోలోహధారణమిస్తాపూతప్రదానమన్యాంశ్చశపధాన్కా
రయేదితి ॥ శపథాశ్చబృహస్పతినాదశేతాః॥ సత్యవాహనశస్త్రాణి గోబీజకసకా
నిచ । దేవద్రాక్షాణపాదాశ్చ పుత్రదారశిరాంసిచ । ఏతేదశపథాఃప్రోక్తాఃఅల్పా
థేనుకరాస్సదేతి॥ శంఖలిఖితావపి ॥ ఇష్టాపూతప్రదానమన్యాంశ్చ శపధా
న్కారయేదితి ॥ ఉద్దిష్టానాందివ్యానాం మధ్యేతులాదీనిమహాభియోగే ప్రయోక్త
వ్యానీతి ॥ తథాచయాజ్ఞవల్క్యః ॥ తులాగ్న్యోపేవిషంకోశో దివ్యానిహి విశుద్ధ
యే । మహాభియోగేష్వేతాని శీఘ్రకస్థేభియోక్తరీతి॥ ఏషామగ్నిశబ్దేనతప్తాయః
పిండఃతప్తమాషః । తప్తఫాలంబ-గృహ్యతే - కోశమల్పేపిదాపయేదితి - స్వల్ప
భియోగేవిహితస్యకోశస్యతు తులాదిషుపాతః సావప్తంభాభియోగేపిప్రాపార్థః॥

సమహాభియోగేష్యేవేతి నియమార్థః - అన్యథాకోశస్యశంకాభియోగ ఏవప్రా
ప్తిస్సాన్యత్ || అవష్టంభాభియుక్తానాం ధటాదీనినినిధిశేత్ | తండులాశ్చేప్యకోశ
శ్చ శంకాశ్చేవనసంశయః ఇతిస్తరణాత్ || కాత్యాయనః || శంకావిశ్వాససంధా
నే విభాగేరిక్థి నాంసదా | క్రియాసమూహకర్తృత్వే కోశమేవప్రదాపయేదితి || పి
తామపేలాపి విస్రంభేసర్వశంకాను సంధిఃకార్యాత్తైవచిషషుకోశఃప్రదాతవ్యా
నిత్యంచిత్రవిశుద్ధయే | శీఘ్రకంవివాదపరాజయనిబంధనోవాదండః || తత్రతీవృత్తి
తీశీఘ్రకన్ధః - యదాశీఘ్రకన్ధోభియోక్తాన స్యాత్తదైతానిదివ్యానినదేయాని || త
థాననారదః || శిరోవర్తియదానస్యా త్తదాదివ్యంనదాయతఇతి || దివ్యదానని
యమమాహ పితామహః || అభియోక్తాశిరస్థానే దివ్యేషుపరికల్పితః | అభియుక్తా
యదాతవ్యం దివ్యంగ్రుహినిదర్శనాత్ ఇతి || కాత్యాయనోపి || నకశ్చిదభియోక్తారం
దివ్యేషువినియోజయేత్ | అభియుక్తాయదాతవ్యం దివ్యందివ్యవిశారదైరితి || అభి
యుక్తాయదాతవ్యమిత్యయమస్యాపవాదమాహ || యజ్ఞేవల్కల్యైః || రుచ్యావాన్య
తరఃకుర్యాదితరోవతయేచ్ఛిరఇతి || నారదోపి || అభియోక్తాశిరస్థానే దివ్యేషుప
రికల్పితః | ఇచ్ఛయాన్వితరఃకుర్యా దితరో వతయేచ్ఛిరఇతి || క్వచిద్విషయవిశే
షే శిరోవినాపి దివ్యం దేయమిత్యాహ || కాత్యాయనః || పాథివైశ్వంతరానాం
తు తులాదీనినియోజయేత్ | అత్త శుద్ధినిధానేచ నశిరస్తత్రకల్పయేత్ | లోకాప
వాదమప్తానాం శంకితానాంబదస్యభిః | తులాదీని నియోజ్యాని నశిరస్తత్రవైభృ
గుః | నశంకానుచిరకోశే కల్పయేత్తుక దాచన | అశిరాంసిచపివ్యానిరాజాభృత్యే
షుదాపయేదితి || విషయవిశేషేషు దివ్యవిశేషాన్వ్యవస్థాపయతి సంగ్రహకారః ||
ధటాదీనినిమాంతనిగురుష్వర్థేషుతుదాపయేదితి || పితామహః || అవష్టంభాభియు
క్తానాం ధటాదీనినినిధి శేత్ | తండులాశ్చేప్యకోశశ్చ శంకాశ్చేతా నినియోజయే
దితి || కాత్యాయనః || శిరస్థాయివిహీనాని దివ్యానిపరివర్జయేత్ | ధటాదీనివిహం
తాని కోశవికోశిరాస్తృతఃఇతి || ధనతారతమ్యేదివ్యస్యవస్థామాహ బృహస్పతిః
విషంసహస్రేపహ్యతే పాదోనేచహుతాశనః | త్రిభాగోనేచసలిల మధేదేయోధట
స్సదా | చతుశ్శతాభియోగేతు దాతవ్యస్తప్రమాషకః | త్రిశతే తండులాదేయః
కోశశ్చేప్యవతదర్థకే | శతేహ్యతేపహ్యతేచదాతవ్యంధర్మశోధనమ్ | గోహారస్య
ప్రదాతవ్యం సభైర్గోఫాలంగ్రయత్తుతః | ఏసాంసంఖ్యానికృష్టానాంమధ్యానాంద్వి
గుణస్తృతః | చతుగుణోత్తమానామేతు కల్పనీయాపరిక్షతైరితి || కాత్యాయ

ప్రకల్పయెన్నెవ రాజాధర్మపరాధుఁడు || ఏతైరెవనియుక్తానాం సాధూనాందివ్య
మర్తతతి | సద్భుతిసాధనోయత్ర తత్రశోభ్యస్సైతర్నైరితి || యదపి తామహే
నోక్తం || సప్రతానాం కుశాంగానాంబాలవృద్ధతపస్వినాం | స్త్రీజాంతునభవెద్ది
వ్యం యదిధగ్న స్తవచేష్టత ఇతి || తదగ్న్యంబువిషవిషయం || యత్తుకాత్యాయనే
నోక్తం || అస్పృశ్యధనదాసానాం మైచ్చానాంపాపకారిణాం | పాత్రిలోమ్యప్ర
సూతానాం నిశ్చయోనతురాజని || తత్ప్రసిద్ధానిదివ్యాని సంశయేతేతునిదిశేదీతి ||
తత్తైర్నియుక్తస్వజనాలాభవిషయం || హారీతస్తువర్ణ విషయే విశేషమాహ | రాజ
స్యగ్నిఃఽంబువై వై శ్యేతోయనియోజయేదితి || సర్వేషుసర్వదివ్యంవా విషవర్జం
ద్విజోత్తమే | నవిషగర్భాస్తాజేదద్యా ద్విషంవర్ణాంతరేస్సృతం || కోశతండులధ
ర్మాంస్తు ధర్మసంభవశేవచ | పుత్రదారాదిశపథాః సర్వవర్ణేప్రయోజయేదితి ||
దివ్యానాంకాలవిశేష మాహపితామహః || చైత్రోమార్గశిరాశ్చైవ వై శాఖశ్చత
దైవచ || ఏతే సాధారణామాసా దివ్యానామవిరోధినీ | ధటస్సర్వకుఃఽహోక్తో
వాతేవాతివిసర్జయేత్ || అగ్నిభిశిరహేమంతే వర్షాస్పవచదామయేత్ | గ్రీష్మేస
లిలమిత్త్యుక్తం హిమకాలేతు వర్జయేదితి || నారదోపి || అగ్ని భిశిరహేమం
తే వర్షాసుపరికీర్తితః | శరదగ్రీష్మేతుసలిలం హేమంతేశిరేవిషం || నశీతేతోయ
శుద్ధస్నాన్య నోష్ణకాలేగ్నిశోధనమ్ | నప్రావృషివిషం దద్యాత్ప్రవాతేనతులాం
స్యపఇతి || విష్ణురసి || స్త్రీబ్రాహ్మణవికలాసమర్థరోగిణాంతులాదేయాసాచ నవతి
వాయా - నకుష్ఠ్యసమర్థలోహకారిణామగ్నిర్దేయః - శరదగ్రీష్మయోశ్చ నకుష్ఠి
ప్రతికర్తాస్తాణానాం విషందేయం - ప్రావృషిచ నశ్లేష్టవ్యాధ్యది తానాంభీరూ
ణాంశ్వసకాసీనామంబుజీవానాం చోదకం - హేమంత శిశిరయోశ్చ ననాస్తికే
భ్యోకోశోదేయోవ్యాధిమరణోపసృష్టేచేతి || పితామహోపి || పూర్వాష్టేగ్నిప
రీతూస్యా త్పూర్వాష్టేచధటోభవేత్ | మధ్యాహ్నాతుజలందేయం ధర్మతత్వ
మభీష్తతా | దివసస్యతుపూర్వాష్టే కోశకుర్ధి ర్విధీయతే | రాత్రోతు పశ్యమే
యామే విషందేయం సుశీలమితి || దివ్య దేశానాహ || ప్రాజ్ఞుభోనిశ్చలఃకార్య
శ్శుచోదేశేధటస్సదా | ఇంద్రస్థానేసభాయాంవా రాజద్వారేచతుష్పథఇతి || ఇం
ద్రస్థానంప్రఖ్యాతదేవతాయతనోపలక్షణం || అతఏవనారదః || సభారాజకుల
ద్వార దేవాయతన చత్వరఇతి || అధికారివిశేషేణ దేశవిశేషాన్యవస్థాపయతి
కాత్యాయనః || ఇంద్రస్థానేభిశస్తానాం మహాపాతకీనాం నృణాం | నృపద్రోహ

ప్రవృత్తానాం రాజద్వాదే ప్రయోజయేత్ । ప్రాతిలోక్యప్రసూతానాం దివ్యందే
యంకతుష్పథే । అతోక్యేషు తుకాగ్యేషు సభామధ్యే దుర్బుధాభితి ॥ దివ్యచేశా
ద్యనాదరే దివ్యస్య ప్రామాణ్యహాని రిత్యాహనారదః ॥ అదేశకాలదత్తాని బహి
వాకసక్యతానిచ । వ్యభిచారం సదార్థేషు కుర్వంతీహ న సంశయః ॥ ఇతి - వా
సోనివాసః జనస్థానం తస్మాద్భూషినిజనప్రదేశే ఇతి యావత్ ॥ తథాచపితామహః ॥
దివ్యేషు సర్వకార్యాణి ప్రాప్యివాకస్సమాచరేత్ । అద్వైతేషు యథాభ్యర్చ్య సోప
వాసోన్మపాజ్ఞయేత్ ॥ తతః పాహయేద్దేవాన్ విధినా నేనధర్మవిత్ । ప్రాజ్ఞుభిః
ప్రాంబలిర్బుధాన్ ప్రాప్యివాకస్తతోవదేత్ । ఏహ్యేహి భగవన్ ధర్మ అస్మిన్
జ్యేసమావిశ । సహితో లోకపాలైశ్చ వస్త్వదిత్యమరుద్దణేః । ఆవాహ్యతు ధృతే
ధర్మం పశ్చాదంగాని విన్యసేదితి ॥ ధటగ్రహణం సర్వదివ్యోపలక్షణాథం - ఏషాం
ధర్మాణాం సర్వదివ్యసాధారణత్వాత్ ॥ అలింగవిన్యాసప్రకారస్తేనైవ దర్శితః ॥ ఇం
ద్రం పూజ్యేతు సంస్థాప్య ప్రేతేశందక్షిణే తథా । వరుణం పశ్చిమే భాగే కుబేరం చోత్త
రే తథా । అగ్నిదిలోకపాలంశ్చ కోణభాగేషు విన్యసేత్ ॥ ఇంద్రః పీతో యమ
శ్శ్యామో వరుణస్సుటికప్రభః । కుబేరస్తు సువర్ణాభస్త్యగ్నిశ్చాపి సువర్ణాభః ।
తథైవ నైర్వతిశ్శ్యామో వాయుర్ధూమ్రః ప్రశస్యతే । ఈశానస్తు భువేద్రక్త ఏ
వంధ్యా యేత్ర మాదిమాన్ ॥ ఇంద్రస్య దక్షిణే పాశ్వే వసూనావాహయేద్భుధః । ధ
మోధువస్తథా సోమం అపశ్చైవానిలోనలః । ప్రత్యూషశ్చ ప్రభాసశ్చ వసవో
ష్టాప్రతీతీతాః । దేవేశేశానయోమధ్యే ఆదిత్యానాంతధాయనమ్ । ధాతా
ర్యమాచమిత్రశ్చ వరుణశ్చ భగస్తథా । ఇంద్రో విప్రస్వాన్ పుషాచ సజన్యోద
శమస్త్పతః । తతస్తస్మా తతో విష్ణు రజఃస్యోజఃస్యజః । ఇశ్యేతే ద్వాదశాది
త్యానామభిపరీతీతాః । అగ్నేః పశ్చిమభాగేతు రుద్రాణామనయం విదుః ॥ ఏ
రభద్రశ్చ శంభుశ్చ గిరిశ్చ మహాయశాః । అజైకపాదహిమభ్యుపినాకీచాపరా
జితః । భువనాధీశ్వరశ్చైవ కపాలీచ విశాంపతిః । స్థాణుర్భగశ్చ భగవాన్ రుద్ర
స్త్యేకాదశస్తృతాః । ప్రేతేశరత్నో మధ్యేచ మాతృస్థానం ప్రకల్పయేత్ । బ్రా
హ్మీ మాహేశ్వరశ్చైవ కౌమారీవైష్ణవీతథా । వారాహీచైవ మాహేంద్రీ చాముం
దాగణసంయుతా । నిఘ్నేతేరుత్తరే భాగే గణేశాయ తనం విదుః ॥ వరుణస్యోత్తరే
భాగే మరుతాంస్థానమవ్యతే । గగనస్పర్శనో వాయు రనిలోమరుతస్తథా । ప్రా
ణిపాణేశజీవాచ మరుతోష్టాప్రతీతీతాః । ధటస్యోత్తరభాగేతుదుర్గామావా

హయేద్భుధః । ఏతాసాంజేవతానాంచ స్వనామ్నాభూజనంవిదుః । భూషావసా
నంధమాణ్య దత్వాచాభ్యుదయోక్తమాత్ । అభ్యుదయోక్తమాత్ గానాం భూ
షాంతాంపరికల్పయేత్ । గంధాదికాంఘ్రేద్యాంతాం పరివర్త్యంప్రకల్పయేత్ ।
చతుర్విత్త తథాహేమః కర్తవ్యో వేదపారగ్ఘః । ఆశ్లేష హవిషాచైవ స
మిద్భి హేమమసాధయైః । సావిత్యా ప్రణవేనాథ స్వాహంతేనైవ హేమ
యేదితి ॥ ప్రణవాదికా గాయత్రీ ముచ్చార్య పునఃస్వాహంకారాంతే ప్రణవ ము
చ్చార్య సమిదాభ్యుచరూప్రత్యేక వస్త్రోత్తరశతం జహుయాత్ - అనుక్తసం
ఖ్యానుత్రస్యా చ్ఛతమస్తోత్తరం స్మృతమితి ॥ ఏతత్సర్వముపవాసాది పూర్వకం
కర్తవ్యం ॥ తదాహ నారదః ॥ అహేమారాత్రోపితేన్నత ఆద్రవవాససిమానవే
పూర్వాస్తే సర్వదివ్యానాం ప్రదాన మనుకీర్తిత మితి ॥ యాజ్ఞవల్క్యేషి ॥ స
చేలస్నాతమాహూయ సూర్యోదయ ఉపోషితమ్ । కారయేత్సర్వదివ్యాని నృప
చాస్తాణసన్నిధావతి ॥ పితామహేషి ॥ త్రారాత్రోపోషితాయైవఏక రాత్రోపితా
యవా । నిత్యంజేయానిదివ్యాని శుచయేచాద్రవవాససంభితి ॥ అయం చోపవాసవి
కల్పోబలవదబలవద్విషతయాద్రవ్యవ్యః ॥ హేమమాసంతరంపితామహః ॥ యంచార్ధ
మభియుక్తస్యాస్త్రిభిత్వాతంతుఃత్రకే । మంత్రేణాననసహితం తత్కార్యంచశి
రోగతమ్ ॥ మంత్రశ్చ ॥ ఆదిత్యచంద్రావనిలోనలశ్చ ద్యౌర్భూమిరాపోహృదయం
యచశ్చ । అహశ్చరాత్రీశ్చ ఉభేదసంధ్యేధర్మశ్చజానాతి సరస్వ వృత్తమితి ॥ అ
యంచవిధిస్సర్వదివ్యసాధారణః ॥ ఇమంమంత్రవిధింకృత్స్వంసర్వదివ్యేషుయోజయే
దితి పితామహ స్మరణాత్ ॥ ప్రయోగావసానే దక్షిణాండద్యుత్ ॥ తథాచసప
వ ॥ ఋక్సంహితాచార్యా దక్షిణాభిశ్చతోషయేదితి ॥ ఇతి దివ్యమాతృకా.

—(*) అథ ధటవిధిః. (*)—

తత్రపితామహః ॥ ప్రాబ్ధుభోనిశ్చలఃకార్యః శుచాచేదేధటస్సదా । ఇంద్ర
స్థానేసభాయాంవా రాజద్వారేచతుష్పథఇతి ॥ నారదోపి ॥ సభారాజగృహద్వా
ర సురాయతనచత్వరఇతి ॥ పితామహః ॥ వికాలాముచ్చితాంశుభ్రాం ధటశా
లాంతుకారయేత్ । తత్రస్థానోపహన్యేత శ్వభిశ్చండాలవాయనైః । కవాట బీజ
సంయుక్తాం పరిచారకరక్షితాం । పానీయాదిసమాయుక్తా మశూన్యాంకారయే
న్నృపఇతి ॥ ధటనిర్మాణప్రకారమాహ - పితామహః ॥ చతుర్థాస్తామలాకా

ర్యాపాదాకార్యానధాః । అంతరంతుతయోహస్తా భవేదభ్యర్థమేవనా ।
 భిత్వాతుయజ్జంయంవృతం యూపవన్తంత్రపుర్వకమ్ । ప్రణవ్యతాకపాలేభ్య
 స్తులాకార్యామసిధిరితి ॥ నారదః ॥ ఖాదిరీంకారయేత్తత్రనిద్రణాంశుక్లవకాః
 తామ్ । శింశుపాంతదలాభేతు సాలంవాకోటరైర్వి నా । అజుఁనస్త్రీలకోశోకాతి
 నిశారక్తచందనః । ఏవంవిధానికాస్తాని ధటాభంపరికల్పయేత్ । చతురశ్రాస్థిః
 స్థానైర్ధటకరగటకాదిభిః ॥ పితామహః ॥ చతురశ్రాతులాకార్యాద్బధాఙు
 జ్వితద్రవచ । కటకానిచదేయాని త్రిషుస్థానేషుయత్పతః । హస్తద్వయంనిఖేదంతు
 పాదయోరుభయోరపి ॥ శ్యాసః ॥ హస్తద్వయంనిఖేయంతు ప్రోక్తంముండకయో
 ద్వయోః । పద్మస్తంతుతయోఃప్రోక్తం ప్రమాణంపరిమాణతథితి ॥ పితామహాపి ॥
 తోరణేతుతధాకార్యే పాశ్వయోరుభయోరపి ॥ ధటాద్భుచ్చతరేస్యాతాం ని
 త్యండకభింగులైః । అవలంబాతుకర్తవ్య తోరణాభ్యావధోముఖా । మృణ్మ
 యాసూత్రసంబంధౌ ఘటమక్తకమనినావతి ॥ నారదః ॥ శిక్యద్వయంసమానజ్వ
 ధటకరగటయోర్ధ్వః । ఏకత్రశిక్యేపురుష మన్యత్రతులయేచ్ఛిలామ్ । మృత్పిండమ
 భిశస్తంచ తులాయంధారయేత్సమమ్ । ధారయేదుత్తరేపాశ్వే పురుషందక్షిణేః
 లామ్ । పిటకంపూరయేత్తస్మిన్నిష్కకాగ్రావపాఁసుభిరితి ॥ పితామహాపి పరీక్షకా
 నియోక్తవ్యా స్తులామానవిశారదాః । వణిజోహేమకారశ్చ కాంస్యకారాస్తథే
 వచ । కార్యోపరిక్షతైర్నిత్య మవలంబసమోధటః । ఉదకంచప్రదాతవ్యంధటస్యో
 పరిపండితైః । యస్మిన్మస్థసతేతోయం సపిణ్డేషు ససమోధటఇతి ॥ పితామహః ॥
 తోలమత్వానరంపుర్యం పశ్చాత్తమవతారయేత్ । ధటంతుకారయేన్నిత్యం ప
 తాకాద్వజశోభితమ్ । తతఅవాహయేద్దేవావిధినాసేనమంత్రయేత్ । వాదిత్రతూర్య
 ఘోషేణ గంధమాల్యానులేపనైరితి ॥ అత్రవిశేషమాహనారదః ॥ రక్తార్గంధేచ్ఛ
 మాత్రైశ్చదధ్యపూషాతుతాదిభిః । అర్చయేత్తుధటుపూవంతత శ్శిష్టాంస్తుపూజ
 యే దితి ॥ ఇంద్రాదీనిత్యర్థః - తతఃప్రాడ్వివాక స్తులామామంత్రయేత్ ॥ తదా
 హ పితామహః ॥ ధటమా మంత్రయేచ్ఛైవం విధివాసేన శాస్త్రవిత్ । త్వం
 ధటబ్రహ్మణాస్పృష్టః పరిత్యార్థం దురాత్మనామ్ । ధకారా ధర్మమూర్తిః స్తవ్యం
 టకారాతుంటిలంనరమ్ । ధృతో భావయసేయస్తా ధటస్తేనాభిధీయసఇతి ॥ శా
 స్త్రాత్పూర్జివాకః ॥ త్వమేవధటజానిషే సవినుర్యానిమానవాః । వ్యవహారాభి
 శబ్దోయం మానుషస్తోల్యతత్వయి । తదేనంసంశయాత్తస్మాద్ధర్మతస్మాత్తుమర్హ

సీతి || తతఃశోధ్యాస్తులూమామంత్రయేత్తదాహ || యజవల్క్యః || తులాధార
ణవిద్యద్విరభియుక్తస్తులాశితః || ప్రతిమానసమీభూతోరేఖాంకృత్యావతారి
తః || త్వంతులేనత్యధామాసి పురాణేవైర్వినిర్జితా || తత్సత్యంవదకల్యాణే సంశ
యాన్తాంవిమోచయ || యద్యస్మిపాపపృన్తాతః తతోమాం త్వమధోనయ || శుద్ధ
శ్చేద్యమయే దూర్ధ్వం మాంతులే త్యభిమంత్రయేదితి || తతఃప్రాడ్వివాకస్తులా
ధారకం శపథేర్నియమ్యతోధ్యం పునరారోపయేత్ || తథాచనారదః || సమయం
పరిగృహ్యభవనరారోపయేన్నరమ్ || నివాతేవృష్టిరహితే శిరస్యారోహ్యపత్రకమి
తి || సమయాశపథాః || తేచ విష్ణునాదర్శితాః || బ్రహ్మఘ్నేయేకృతాలోకాః యే
లోకాఃకూటసాక్షిణః || తులాధారస్యతేలోకాస్తులాంధారయతోమృషేతి || పు
నరారోపణానంతరం || నారదః || త్వంవేత్సిసర్వభూతానాం పాపాని సుకృతా
నిచ || త్వమేవదేవజానీషే నవిదుర్యానిమానవాః || వ్యవహారాభిశస్తోయం మాన
వస్తోత్యతేత్వయా || తదేనంసంశయారూఢంధర్మతస్త్రాతుయర్హసీతి || దేవాసురమను
ష్యాణాంసత్యేత్వమతిచ్యుతేనత్యసంధోసిభగవత్ శుభాశుభవిభావనైః || ఆదిత్య
చంద్రావనిలోనలశ్చ ద్యౌర్భూమిరాపోహృదయంయమశ్చ || అహశ్చరాశ్చైశ్చభవ
సంధ్యేధర్మశ్చజానాతి సరస్యవృత్తమితి || తడనంతరంపితామహః || జ్యోతిర్వి
ద్యాప్రకాశత్యః కుర్యాత్కాలపరీక్షణం || వినాద్యఃపంచజ్ఞేయఃపరీక్షాకాల
కోవిదైః || సాక్షిణోబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠా యథాదృష్టార్థవాదినః || జ్ఞానిసత్కుచయో
లుభా నియోక్తవ్యాన్యపేణతు || తేషాంవచనతోగమ్య శ్శుశ్శ్యశుద్ధినిణయభితి ||
త్రిశతగుర్వక్షరోచ్చరణకాలః పంచవినాద్యాత్మకోభవతి || ఉక్తంచ || దశగుర్వ
క్షరఃప్రాణః షట్పాణిస్సాస్యాద్విరాడికేతి || శుభ్యశుద్ధినిణయకారణ మాహనా
రదః || తులితోయదివధేత సశుద్ధస్సాన్యన్నసంశయః || సమోవాహీయమానో
వా నవిశుద్ధోభవేన్నరభితి || వ్యాసః || అథోగతోనవైశుద్ధ్యే చ్చుద్ధ్యేదూర్ధ్వగతి
స్తథా || సమోపినవిశుద్ధ స్సాన్యదేహాశుద్ధిరుదాహృతా || శిక్యభేదేక్షభంగేచ
భూయశ్చారోపయేన్నరం || ఏవంనిస్సంశయజ్ఞానా త్తతోభవతినిణయః || శుద్ధే
స్తుసంశయోనారదేనప్రపంచితః || తులాశిరోభ్యాముద్భ్రాంతంవిచలస్యస్త్రుతక్షణం ||
యదావాయు ప్రపన్నోవాచలత్యూర్ధ్వమధోపిహ నిర్ముక్తస్సహసావాపితదానైక
తరంప్రశేదితి || అయమథః || యదాతులాంతో తిర్యక్చాలితో, యదాచస మ
మతాజ్ఞానాథం స్యస్తముదకాదిచలితం, యదాచ వాయునాప్రేరితాతులాః

ధ్వజమధశ్చకంపత్యేయదావకులాధారకేనహస్తాత్ప్రముచ్యతే, తదాజయంపరా
జయంవాసనిశ్చనుయాదితి॥ రాజ్ఞఃకర్తవ్యమాహపితామహః॥ నసంతిసాక్షిణస్సర్వే
శుద్ధశుద్ధిస్తేతదా । సద్భిఃపరివృతోరాజా శుద్ధమాహాయపూజయేత్ ॥ ఋ
త్విక్ష్పరోహితాచార్యాః దక్షిణాభిశ్చశోషయేత్ । ఏవంకారయితారాజా ఘ
క్త్వాభోగామనోరమా ॥ మహతీం కీర్తిమాప్నోతి బ్రహ్మభూయాయకల్ప
త ఇతి ॥

—(*) ఇతి ధటవిధిః. (*)—

అధాగ్నివిధిః తత్రపితామహః ॥ అగ్నేర్విధిః ప్రవక్ష్యామి యథావచ్ఛా
స్త్రచోదితమ్ । కారయే న్నండలాస్యష్టే పురస్తాన్నవమం తథా ॥ అగ్నేయం
మండలం చాద్యం ద్వితీయంవారుణం తథా । తృతీయం వాయుదైవత్యం చతు
ర్థం యమదైవతమ్ । పంచమం త్వింద్రదైవత్యం షష్ఠం కౌటేర ముచ్యతే ॥ స
ప్తమంసోమదైవత్యం సావిత్రంత్యష్టమంతథా ॥ పురస్తాన్నవమంయత్తు తన్నహ
ద్దైవతంవిదుః॥ గోమయేనకృతానిస్య రద్భిఃపర్యుక్షితానిచ । ద్వాత్రింశదంగులం
ప్రాహుమణండలా న్నండలాంతరమ్ । అష్టభిమణండలై రేవ మంగులీనాం శతద్వ
యం । షట్పంచాశత్సమధికం భూమేస్తు పరికల్పనా ॥ మండలేమండలేదేయాః కు
శాఃశాస్త్రప్రచోదితాఃఇతి॥ తత్రనవమంమండలమపరి మితాంగుళిప్రమాణకం॥ త
ద్విహాయాష్టభిర్నండలై రష్టభిశ్చాంతరాత్తైఃప్రత్యేకం షోడశాంగులిప్రమాణకైరం
గులీనాంషట్పంచాశదధికశతద్వయంసంపద్యతే॥ అంగులిప్రమాణంచ స్త్రుత్యంతరే
భిహితం॥ తిర్యగ్యవోదరాణ్యష్టాపూర్ధ్వావాప్రీహాయస్త్రయః॥ ప్రమాణమంగులసోఽ
క్తంవిత స్తిర్ధ్వాదశాంగులైతి॥ అత్రచగమ్యానిసప్తైవమండలానిసతమాదాయ సప్తై
వమండలానిశచైత్రవ్రజేదిత్యాజ్ఞ పల్క్యస్మరణాత్॥ నారదోపి ॥ హస్తాభ్యాంతంస
మాదాయప్రాడ్వివాకసమీరతఃస్థితైకస్త్రింస్తతోన్యానివ్రజేత్సప్తత్వజిహ్వాగః॥ అ
సంభ్రాంతశ్చైర్గచ్ఛేదక్రుద్ధసోఽస్త్రిమంప్రతిసపాతయేత్తామప్రాప్యయాభూమిఃప
రికల్పితానమండలమతిక్రామన్నచార్వాగర్వయేత్పదం॥ మండలంచాష్టమంగతావత
తోగ్నింవిసృజేన్నరఇతి॥ అగ్నివిసర్గశ్చనవమేమండలేకార్యః॥ తదాహపితామహః॥ అ
ష్టమంమండలంగత్వా నవమేషీపెద్భుభఇతి ॥ అభిషేదపరిమాణ మాహపితామ
హః ॥ అశ్రీహీనంసమంకృత్వా అష్టాంగులమయోమయం । పిండంతుపాతయేద
గ్నౌపంచాశత్పలికంసమమితి॥ ప్రథమమండలాద్దక్షిణతోగ్నింప్రతిష్ఠాప్య . అగ్నయే
పావకాయస్సాహేతిమంత్రేణాష్టోత్తరశతవారంప్రాడ్వివాకోజహుయాత్ . శాం

త్వదంజుమయాదగ్నః పుతమహ్నితరంతమిన్ద్రరణితః ॥ తస్మిన్నేవాగ్నోవ
యఃపిండంబాహు కా రేణితాపథేత్ ॥ తదాహవారదః॥ జాత్ర్యవలోహకారో
యః కుశలశ్చగ్నికమణిః । దృష్టప్రయోగశ్చన్యత్రతే నాయోగ్నోతుతాపయే
త్ । అగ్నివణిమయః పిండంసస్ఫులింగంసురిజితంపంచాశత్పైకంభూయః కా
రయిత్వా శుచిర్విజః । తృతీయతాపే తప్యంతం బూయాత్సత్య పురస్కృత
మితి ॥ లోహశుద్ధ్యర్థక ముపతప్తం లోహముదకే నిషిష్య పునస్సంతాప్యోదకే
నిషిష్య పునస్సంతాపనం తృతీయస్తాపః - తస్మిన్తాపే వతమానే ధర్మావా
హ నాదిపూర్వోక్తవిధిం విధాయపిండస్థమగ్ని మేభిమంత్రై రభిమంత్రయేత్॥
మంత్రాశ్చ వారదేన దశితాః ॥ త్వమగ్నే వేదాశ్చత్వార స్త్వంచ యజ్ఞేషు
హూయసే॥ త్వదేమఖంసర్వంవానాంత్యంముఖంబ్రహ్మ వాదినాంజఠరస్థోహిధూ
తానాంతతో వెణ్మశుభాశుభం । పాపంపునాసీవైయస్మా త్తస్మాత్పాపకముచ్చ్య
సే । పాపేషుదశయాత్సగ మచిన్యాన్భవపావక । అపవాశుద్ధభావేషు శీతో
భవహుతాశన । త్వమగ్నేసర్వభూతా నామ తశ్చగససాక్షివత్॥ త్వమగ్నేదేవ
జానీషేన విదుర్యానిమానుషాః । వ్యవహారాభిసంతాయంమానుషస్సిద్ధిమిచ్ఛతి । త
దేనంసంశయాదస్తా ధర్మతస్త్రాతుమహాసీతి ॥ తత్రాదావేవప్రీహి విమదనే
నశోధ్యన్యకరాలక్షయేత్ ॥ తదాహవిష్ణుః॥ కరవిమృదితప్రీహీతస్యా దావేవలక్ష
యేదితి - లక్షయేదిత్యస్యాధోనారదేనవివృతః ॥ లక్షయేత్తస్యదిచక్షుని హస్త
యోరుభయోరపి । ప్రకృతాని చగూఢానిప్రణాన్యవణానిచ । హస్తక్షతేషున
వేషుశుర్యాధం సపదానితం ॥ అగ్నిధారణాత్పూర్వ మేతానీతిజ్ఞానార్థంతస్య
శోధ్యన్యకరద్వయస్థిత ప్రణాదిస్థానేషుఅలక్తకాదిరసేనహంసపదాని శుర్యాచిత్య
ర్థః ॥ తతఃకతవ్యమాహ యజ్ఞ వల్క్యః ॥ కరవిమృదితప్రీహీ లక్షయిత్వా
తతోన్యగేత్ । సప్తాశ్వత్థస్యపణాని తా వత్సూత్రేణవేష్టయేదితి ॥ పణానిచ
సమాని పత్రైరంజలిమూసూర్య అశ్వత్థై స్సప్తభి స్సమైతి స్తరణాత్ ॥ వేష్టన
సూత్రాణిచసేతానిహతవాని॥ వేష్టయేచ్ఛసీత్రేహాస్తా సప్తభిస్సూత్రతంతుభి
రితి వారదస్తరణాత్ ॥ తథాసప్తపిప్పలపత్రాణి సప్తైవదూవాపత్రాణి ద
ధ్యక్తాంశ్చక్షతానః॥ అశ్వత్థ పత్రాణా ముపరివిన్యసేత్॥ తదుక్తంస్త్రుత్యంతః॥ స
ప్తపిప్పలపత్రాణిలక్షతా న్సుమనోదధిహస్తయోర్నిషిపేత్తత్రసూత్రాణాంవేష్ట
నంతథేతి॥ యత్పుత్యంతరం॥ అయ స్తంతం పాణిభ్యామకపత్రైస్తుసప్తభిః॥

అంతఃపాతంపూరన్ముద్ధస్త్వద్ధస్త్వప్రమేషదశతి॥తదశ్వశ్చత్రాలాభావిషయం॥తా
 తోశ్వశ్చత్రాలాం ముఖ్యశ్వమాహ పితామహః॥ పిప్రూణ్ణాయశేషహిక్షః పి
 ప్పలాపృక్షరాల్పస్థితః॥ అతస్తస్యతుత్రాణి హస్తయోనికషీపేచ్ఛధః॥ఇతి॥అ
 నంతరకతకవ్యమాహసవీవ॥తతస్తంసముపాదాయ రాజాధమకపరాఽయః॥ స
 దంశేననియుక్తోవాహస్తయోస్తస్యనిషీపేత్॥త్వరమాణోనగచ్ఛేత్తు స్వస్థోగచ్ఛే
 చ్చనైశ్చనైః॥ నమండలమతిక్రామేన్నాంతరాస్థాపయేత్పదం॥ అష్టమంమండలం
 గత్వా నవమేస్థాపయేద్భుధః॥ భూతాతఃపాతయేద్భుస్తు వ్రణంవనవిభావ్యతే॥
 పునరాహారయేల్లోహం స్థితీశేషాద్భధీకృతేతి॥ యదాదగ్ధాదగ్ధసందేహః - తదా
 హనారదః॥ జ్ఞానేననవిభావ్యశ్చ దగ్ధావితకరాతదా॥ ప్రసీనశివయజ్ఞేన సప్త
 వారాంస్తుమదకయేత్॥ మదితోయదినోద్గంసభైరేవనిస్థితః॥ మోచ్యశుద్ధ
 స్తుసత్యత్య దగ్ధోదండ్వాయధాక్రమం॥ పూర్వదుష్టేషుచిహేషు తతోశ్వ
 త్రాపిలక్షణం॥ మండలంక్రంతంకాశం తత్రాన్యచ్ఛాసంభవం॥ సోపిశుద్ధస్తువి
 జ్ఞేయ స్యత్యధమకవ్యవస్థితశ్చితి॥ యత్తుసంత్రాసాత్ప్రజ్ఞా లేనహస్తాభ్యామన్య
 త్రదహ్యేత తదాశ్వశుద్ధోనభవతి॥ తథాకాత్యాయనః॥ ప్రజ్ఞాలేనాభిశస్త్రశ్చ
 త్సానాదన్యత్రదహ్యతే॥ అదగ్ధంతంవిదుడేవాస్తస్యభూయోపిదాపయేదితి॥శు
 ద్ధికాలావధిమాహ పితామహః॥ హృలేచమథయేత్పశ్చ ద్వీప్రహన్వాయదివాయ
 చాత్॥ నివికారేదినస్యాంతే శుద్ధంతమితినిదిక శేదితి॥ఇత్యగ్నివిధిః॥

—(*) అధజలవిధిః. (*)—

తత్రపితామహః॥ తోయస్యాభప్రవత్యౌమి విధింధమ్యంసనాతనం॥ మం
 డలంధూపవీపాభ్యాం కారయేత్విచక్షణః॥ శరాన్సంపూజయేద్భక్త్యా వైజవంత
 ధనుస్తదా॥ మండలైఃపుష్పభూపైశ్చతతఃకర్తృసమాచరేదితి॥ధనుష్యసమాణమా
 హనారదః॥కూరంధనుస్సప్తశతంమధ్యమంవల్చుతంస్మశం॥ మందంపంచశతంజ్ఞే
 య మేషజ్ఞేయోధనుర్విధిః॥ మధ్యమేనతుచాపేన ప్రక్షిపేచ్ఛశరత్రయం॥ హస్తా
 నాంతుశతేసార్థేలక్ష్యంకృత్వావిచక్షణః॥ న్యూనాధికేతుదోషస్సాగ్ధీపతస్సా
 యకాంస్తథేతి॥ శరాంశ్చనాయసాగ్రాంశ్చ ప్రకుర్వీతవిశుద్ధయే॥ వేణకాం
 డమయాంచైవక్షేప్తాతుసుదృఢంక్షీపేదితి॥ క్షేప్తాచక్షుత్రియస్తద్వత్త్రిరాస్త్రా
 ణోవాత్రదాహపితామహః॥ క్షేప్తాచక్షుత్రియఃకార్యస్తద్వత్త్రిరాస్త్రాణోహేమా
 అక్షూరహృదయ శ్శంతసోపవాసఃక్షీపేదిమాత్॥ శరస్యతపనంధాగ్నిశ్చాంసప

ఱంతువివజఱయేత్ | సర్వసర్వశరోయఱ యఱద్వఱరఱద్వఱరతరఱఱహః|| ఇమఱ
 న్నుపక్షఱేద్విద్వాన్తఱరతేవఱతివఱభృతం| విషమేధఱప్రదేశేచవృక్షస్థఱఱసమఱకు
 లే||తరుగుల్లలతఱవల్లిపంకపఱషఱఱసంయుతేతి || తోరఱంచమజ్జనసమీపస్థఱనేన
 మేశోధ్యకఱఱప్రమాణోచ్చిత్తంకఱర్యం||తదఱహనఱరదః||గత్వాతుతజ్జలస్థఱనంత
 టేతోరఱమండితే| కువీతకఱఱమాత్రంతఱఱధఱమిభఱగేసమేశుచౌ||ఉపఱదేయఱను
 పఱదేయఱలేవివిన క్షిపితఱమహః || స్థిరవఱరిణిమజ్జేత్తుగంధవణకరసఱన్వితే||తృణఱై
 వఱలరహి లేజలఱకఱమత్స్యవజీతే | నఱభిమఱత్రేసిమజ్జేతనచఱగఱధేనచఱల్పకే||దే
 వభఱతేమయత్తోయంతస్తినుగ్రఱ్యద్విశోధనం| ఆపఱ్యేవర్ణయేత్తోయంశీఘ్రగఱను
 నదీషుచ||ఆవిశేదమలేనిత్యఱమఱమిపంకవివజీతే| స్థఱపయేత్ప్రభమంతోయేప్రం
 భవత్పురుషంస్పృశః || ఆగతంప్రాజ్ఞుఖం కృత్వాతోయమధ్యేతుకఱర్యిణం | తత
 స్త్వావఱహయేద్దేవఱ న్సలిలం చఱనుమంత్రయేత్ || తత్రచఱదఱవరుణపూజఱ కతఱ
 వఱ్య||తదఱహనఱరదః|| గంధమఱత్రైస్సురభిభి మఱఱఱక్షీరఘృతఱదిభి || వరుణస్య
 ప్రకుర్వీత పూజఱమఱదఱసమఱహితేతి||ఏవంవరుణపూజఱంకృత్వా ఆవఱహనఱది
 సకలదేవపూజఱ హౌమంసమంత్రకంప్రతిజ్ఞఱయ్ శిరోనివేశనఱంతంకృత్వా ప్రా
 క్షివఱకోజలఱభి మంత్రఱంకురఱ్యత్ || మంత్రశ్చవిష్ణునఱదర్శితః || త్వమంభస్సర్వ
 భూతఱనఱమంతశ్చరసిసఱక్షీవత్ || త్వమేవఱంభోవిజఱనీషే నవిదురఱనిమఱనవఱః|
 వ్యవహఱఱభిశస్తోమం మఱనుషస్త్యయిమజ్జతి || తదేనంసంశయఱదస్తఱ ధర్మతస్త్రా
 తుమర్హసితి || పితఱమహౌషి || తోయత్వంప్రాణినఱంప్రాణఃసృష్టేరఱదఱతునిర్మి
 తః | శుదేధేస్త్యంకఱరఱంప్రోక్తంద్రవఱ్యఱణఱదేహినఱంతధఱ|| అత స్త్వందర్శయఱ
 త్తఱనంశుభఱశుభపరీక్షఱఱతి||శోధ్యస్యేతికర్తవ్యతఱమఱహయఱజ్ఞవలఱఱః|| సత్యే
 సమఱభిరక్షత్వం వరుణేత్యభిశఱయ్యకం|నఱభిదఱఱ్ఱఱదకస్థస్య గృహేత్వోరఱజలం
 విశేదితి || తదనంతరకతఱవ్య తఱమఱహసఏవ || సమకఱలమిషంముక్త మఱసి
 యఱన్యోజపీనరః || గతేస్యస్తిన్నిమగ్నఱంగం పశ్యేచ్ఛేచ్ఛుద్ధిమఱఱ్ఱయఱదితి || అ
 యమథఱః - త్రిషుశరేషు ముక్తేష్యేకోవేగవఱన్తధ్యమశరస్థఱనం గత్వాతమఱదఱ
 యతత్రైవశిష్యతి - అన్యోపివేగవఱన్సురుషః శరమోక్షస్థఱనే తోరఱణమఱలేతిష్ఠ
 తి - ఏవంతోరఱణమఱలశరపతనస్థితయోస్తృతీయస్థఱం కరతఱలికఱయఱంశోధ్యో
 నిమజ్జతి - తత్సమకఱలమేవ తోరఱణమఱలస్థితోపిద్రుతతరం మధ్యమశరపఱతస్థఱ
 నంగచ్ఛతి - అన్యోపి శరగఱగ్రహీతస్తిన్నఱప్రైద్రుతతరంతోరఱణమఱలం ప్రఱప్య

అంతఃజలగతమయది నపశ్యతి తదానతభోభవతీతి-ఏతదేవస్త్వీకృతం || పితామహేన || గంతుశ్చాపివకతుశ్చ సమంగమనమజ్జనం | గచ్ఛేత్తోరం మూలాత్తు లక్ష్మస్తానంజవీనరః || తస్మిన్ తద్వితీయోపివేగాదాదాయసాయకమ్ | గచ్ఛేత్తోరం మూలంతు యతస్సప్రయవోగతః | అగతస్తుశరగ్రాహీ నపశ్యతియదాజలే | అంతఃజలగతంసమ్యక్తదాశుద్ధంవినిదిశేదితి|| జవినోశ్చ నరయోద్నిధారణం కృతం నారజేన || పంనాశతోధావకానాం యాస్యాతామధికౌజవే | తావ తత్రసియోక్తవ్యా శరానయనకారిణౌపితి || నిమగ్నస్థానాంతరగమనే అశుద్ధిమూహా|| పితామహః || అన్యధానవిశుద్ధస్సన్య జేకాంగస్యాపిదశకనాత్ | స్థానాదన్యత్రగమనాద్యస్మిన్సూర్వంనివేశతఇతి|| ఏకాంగదశకనాదితి - కణాన్ద్యభిప్రాయే|| శిరోమూత్రంతుద్యశ్యేతే నకణాన్సాపినాసికా | అపుప్రవేశనేయస్య శుద్ధంతమవినిదిశేదితి విశేషస్తరణాత్ - కారణాంతరోన్మజ్జనేపునరపి కతకవ్యం|| తదాహకాత్యాయనః || నిమజ్జన్మవతేయస్తు దృష్టచేత్ప్రాణిభిర్నురఃపునస్తత్రనిమజ్జేత్సదేశచిహ్నవిధావితఇతి ||

—* ఇతి జలవిధిః *—

—(*) అథ విషవిధిః (*)—

తత్రప్రజాపతిః || విషస్యాథప్రవక్ష్యామి విధింభక్షణచోదితమ్ | అభియుక్తాయదాతవ్యం యనమాత్రంప్రదీయతే | యవాన్సప్తప్రదాతవ్యా అభవాపట్న సంఖ్యయాశృంగిణోవత్సనాభస్య హైమజన్యవిషస్యవే|| విషభక్షణేవజ్యోగ్యాహనవప|| చరితానిదజీణాని కృత్రిమాణితధైవచ | భూమిజాతానిసర్వాణి విషాణిపరివజయేదితి || నారదోపి || భగ్విష్ణుంచ చరితలక్ష్మైవ భూమిష్టం మిత్రతంతథా | కూలకూటయధాశుద్ధం విషంయత్సేనవజయేదితి||కాలశ్చతేనైవోక్తౌతోలయిశ్చేష్ఠితేకాలే చేయ తద్దిదినాగమే | నాపరాస్తేనమధ్యాహ్నానసంభ్యా యాంతుధమేవిదితి || కాలాంతరేతాక్తప్రమాణౌ దల్పంచేయం తదాహనవప|| దక్షేచతుర్థవామాత్రా గ్రీష్మేపంచయవాస్తస్సృతాః| హేమంతేసాస్తయవాశ్చరద్యల్పతతోపిహేతి||విషంఘృతప్లుతంచేయం|| తదాహనవప|| విషంతుపలషడ్భాగాద్భాగోవింశతిమస్తుయః|తమష్టభాగహీనంతు శోఢ్యేదద్యాఘృతప్లుతమితి||అలం చాత్రవతుస్సువణకం - తస్య వస్త్రోభాగోదశమాషాదశయవాశ్చ భవంతి . ౪౨

మృత్యుదక్ష్మవలః పంచక్ష్మలకోమావః పంచదశవాభవంతి - ఏవ దశానాం
 మామాతాం యవాస్సాధః శతంభవంతి పూర్వేదశయవాః కలస్య షష్ఠోభాగః శ
 స్తార్థింశతితమోభాగోష్టయవాః - తస్మాద్దశభాగహీనః ఏకఏవహీనః తమి
 శతితమంభాగం సప్తదశవంస్యతల్లతం దవాత్ - ఘృతంపిమాత్రింశద్గుణం గ్రా
 హ్యం || తదాహకాత్యయనః || పూర్వాష్టాశీతలేదశే విషందేయంతు దేహి
 నామ్ || ఘృతంతుయోజితశ్శక్త్యం విషశ్రింశద్గుణాన్వితమితి || నారదః || ప్రదద్యా
 తోసహసాయ దేవబ్రాహ్మణసన్నిధావతి || ధూపోపహరమంత్రైశ్చ పూజయి
 త్వామహేశ్వరమ్ | ద్విజానాంసన్నిధావేవ చక్షికాభిమఖిన్ధితే | ఉదబ్బుఖిప్రా
 బ్బుభోవా దద్యాన్విసస్సమాహితఇతి || ప్రాప్తివాకఃకృతోపవాసఃమహేశ్వరం
 సంపూజ్యతత్పరతోవిషంస్థాపయిత్వా ధర్మావాహనాదిపూజాం హవనాంతాం
 పూర్వవద్విధాయ ప్రతిజ్ఞాపత్రం శోభ్యస్యశిరసినిధాయవిషమభిమంత్రయేత్ || మం
 త్రశ్చపితామహేనోక్తః || త్వంవిషబ్రహ్మతాస్పష్టంపరితౌఢందురాత్మనాంపా
 పేషదర్శయాత్పారం శుద్ధానామమృతంభవ | మృత్యుమూలేవిషత్వంపి బ్ర
 హ్మకాహివిషమంత్రం || త్రాయస్త్వనంసరంపాపా త్సత్యేనాస్యామృతంభవేతి || క
 త్రాతువిషమభిమంత్ర్యృషిక్షయేత్ || మంత్రస్త్వయజ్ఞవల్క్యేనోక్తః || త్వంవిష
 బ్రహ్మణఃపుత్రఃసత్యధర్మఃశ్రవణస్థితః | త్రాయస్వాస్తాదభిశాపా త్సత్యేనభవమే
 మృతమ్ | ఏవముక్త్యావిషంశౌణ్డంభక్షయేద్ధిమశైలజమ్ | యస్యవేదార్థినాజీర్ణ్య
 చ్చుద్ధితస్యవినిదిశేత్ || వేగోరోమాంచమాద్యోరచయతివిషజస్సేవదవక్రోపశో
 షే తస్యోధ్వఃస్వత్యరాద్వేవపుషిజనయతో వణఃభేదప్రవహే | యోవేగఃపంచ
 మోసా జనయతివిషతాం కంతభంగంచహిక్మాం షష్ఠోనిశ్వాసమోహావితరతి
 చమృతింసప్తమోభావకస్యేతి || శోభ్యస్తు || కుమాకాదిభయాగ్రాహ భారయేద్దివ్య
 కారణం | ఓషధీమంత్రయోగాంశ్చ గూఢోత్పన్నాన్మరీక్షయేదితి || శుద్ధేకాలా
 వధిమాహనారదః || పంచతాలశతంకాలం నిర్వికారోయదాభవేత్ | తదాభవ
 తిసంశుద్ధస్తవఃకుర్యాచ్చికిత్సితమితి || యావత్కరతాలికం శతపంచకంతావత్ప్ర
 తీక్షణీయఇత్యర్థః || యత్తుపితామహేనోక్తం || భక్షితేతుయాదాస్వస్థో మూర్ఖా
 భదిఃవివజ్జతః | నిర్వికారోదినస్యాంతే శుద్ధంతమపినిదిశేదితి | తదేతదల్పమా
 త్రావిషయం ||

*

— * అథ హోశవిధిః * —

తత్రాపారదః ॥ అతఃపరంప్రవక్ష్యామి కోశస్యవిధిముత్తమమ్ । శాస్త్రవిద్భ్యో
 య్యధాప్రోక్తం స్వకాలావిరోధినమ్ । పూర్వాష్టాసోపవాసస్య స్నాతస్సార్ధ
 పటస్యచ । అభిశస్తప్యసనిసోకోపానంవిధియతే । ఇచ్ఛతఃశ్రద్ధధానస్య దేవత్రా
 హ్మణసన్నిధావితే ॥ యజ్ఞపల్క్యం ॥ దేవానుగ్రాహ్యమభ్యర్చ్య తస్మాదనోదకమా
 హానేత్ ॥ ఉగ్రాశ్చగుద్రదుగ్ధాదయః ॥ పితామహూపి ॥ ప్రాజ్ఞుఖంకార్యణం కృ
 త్వా పాయయేత్ప్రసృతిత్రయమ్ ॥ పూర్వోక్తేనవిధానేన స్నాతమాద్రక్షపటంచత
 మితి ॥ పూర్వోక్తేనేథమావాహనాదికోధ్యశిరసిపత్రారోపణాంత మంగకలా
 పంవిధాంశ్శ్లోకః ॥ అభియుక్తంప్రాజ్ఞుఖంకృత్వాపసృతిత్రయంపాయయేత్ -
 తత్రవిశేషోనారదేనోక్తః ॥ తమాహూయాభిశస్తంతం మండలాభ్యంతరేస్థితమ్ ।
 వినశ్యశ్రావయిత్వాతం పాయయేత్ప్రసృతిత్రయమితి ॥ స్నాపనీయదేవానాహపి
 తామహా ॥ భక్తోయోయస్యదేవస్యపాయయేత్తస్యశబ్దలమ్ । సమభావేతుదేవా
 నా మాదిశ్యశ్శుభంపాశయేత్ । దుగ్ధాయాఃపాయయేచ్ఛరా యేచశస్త్రో
 పజీవినః । భాస్కరస్యశుభయంత్రాంతం బ్రాహ్మణంతస్సపాయయేదితి ॥ స్నాపనీయ
 స్రదేశేవిశేషమాహాసవప ॥ దుగ్ధాయాఃస్థాపయేచ్ఛుల మాదిత్యస్యతుమండలం
 క్షతరేషాంతుదేవానాం స్థాపయే దాయుదానివీతి ॥ శుద్ధికాలావధిమాహాపితా
 మహా ॥ త్రిరాత్రాత్సప్తరత్రాద్వా ద్విసప్తాహదధాపివా ॥ వైకృతయస్యద్వశ్యే
 త పాపకృత్సతుమానవః । తస్యైకస్యసర్వస్య జనస్యయితితద్భేదేత్ ॥ రోగో
 గ్నిజ్ఞాతమరణం ప్రేవతస్యవిభావనా ॥ విష్ణుః ॥ యస్యపశ్యేద్విసప్తాహ త్రిస
 ప్తాహదధాపివా । రోగోగ్నిజ్ఞాతమరణం రాజదండమధాపివా ॥ తమశుద్ధంవిజా
 నీయా త్తదాశుద్ధంవివర్ణయితి ॥ నారదోపి ॥ సప్తాహభ్యంతరేయస్యద్విసప్తా
 హేనపాపునః । రోగోగ్నిజ్ఞాతమరణ మర్థభ్రంశోధనక్షయః । ప్రత్యాత్మికం
 భవేద్యస్య విద్యాతస్యపరాజయమితి ॥ ఏతాని త్రిరాత్రావ్యవధివచనానిద్రివ్యా
 లుత్పమహత్వాభ్యాంవా న్యతరస్థాపనీయాని ॥ అపభేరూర్ధ్వంవైకృతదర్శనేనప
 రాజయ ఇత్యాహ నారదః ॥ ఉర్ధ్వయస్యద్విసప్తాహద్వైకృతం సుమహద్భ
 వేత్ । నాభియోజ్యసనిదుమా కృతకాల వ్యతిక్రమాదితి ॥ బృహస్పతిరపి ॥ స
 ప్తాహద్వాద్విసప్తాహద్వస్యార్చిర్జాయతేనతు । ఘృతదారధనానాంవా సశుద్ధ

స్వామ్యసంకలుభితి || ఇతి కోశవిధిః.

—* అథ తండులవిధిః. *

తత్రపితృమహాశిలంతులూనాంప్రవక్ష్యామి విధింభక్షణచోదితమ్ | చార్మ్యము
తండులాదేయా నాన్యస్థినితనిచ్చయః || చార్మ్యగోహణమర్థవివాదప్రదర్శనార్థం
తదర్థార్థస్యతండులాభితి ధనవివాదేకాత్యాగపేన దర్శితత్వాత్ || పూర్వేద్యుర్వ
త్సర్వవ్యంతదాహసవీవ || తండులాక్షాతయేచ్ఛక్లాంఛ్యతేయాక్ యన్యకస్య
భిత్ | మృగ్మయేభాజనేకృత్వా ఆదిత్యస్యాగ్రత స్థుచిః | స్నానోదకేన సంఘ
శ్రాక్ష రాత్రాతతైర్వివాసయేత్ | ఆవాహనాది పూర్వంతు కృత్వా రాత్రావి
ధానత ఇతి || ధర్మావాహనాదిసాధారణ విధినాదిత్యస్యపురతః కృత్వా దేవతా
స్నానోదకేన తండులానాల్లత్య ప్రభాతసర్వంతం ప్రాడ్యేవాక స్తతైవ స్థాప
యేత్ - తదనంతరకతవ్యం తేనైవదర్శితం || ప్రభాతేకాగ్నిజేదేయాస్త్రీకృత్వా
పాగ్నిజ్ఞానాయతః సోపవాససూర్యగ్రహే తండులాన్వ క్షయేచ్ఛుచిః | శుద్ధస్వాచ్ఛ
క్షనిష్ఠీవే వివరీతేచదోషభాక్ | శోణితంద్యశ్యతేయస్య హనుస్తానాచగర్భితే | గా
త్రంబకంపతేయస్య తస్మానుద్ధింవినిదిశేదితి || —* ఇతి తండులవిధిః. *

—* అథ తప్తమాషవిధిః. *

తత్రపితృమహాశిలంతులూనాంప్రవక్ష్యామి విధింభక్షణచోదితమ్ | కారయేదాయ
సంపాత్రంతామ్రంవామోడశాంగులమ్ | చతురంగులభాతంతుచ్ఛిన్నయంవాధసండు
అమితి || మండలంవర్తులం-ఏవంవిధపాత్రంఘృతతైలాభ్యాంఘృరియేత్ || పథాచనవ
వ || పూర్వయేద్ధృతతైలాభ్యాం వింశత్యావాపతైస్తుతత్ | గవ్యంఘృతముపాదాయ
తదగ్నే తాపయేచ్ఛుచిః | సువర్ణమాషకం తస్మిన్సుతప్తే నిక్షిపేత్తతః | అంగుస్తాం
గుళియోగేన తప్తమాషకముద్ధరేత్ | కరాగ్రంయోనధునియావిరోధోవాసజాయ
తేశుద్ధోధవతిధమేజనివికారక రాంగులిరితి || అంగుస్తాంగులియోగేనతర్జ్వన్యంగు
ష్టమధ్యమానాం సమూహేనేత్సర్థః || కేవలగవ్యఘృత తాపనపత్యేవ శేషమాహసవీ
వ || సోపణేకరాజతేతామ్రే ఆయనేమృగ్మయేషివా | గవ్యంఘృతముపాదాయ
తదగ్నే తాపయేచ్ఛుచిః || సోపణేకంరాజతంతామ్రీ మాయసీంవాసుశోధితాం |
సలిలేనసకృద్ధా తాంప్రక్షిపేత్తత్రముద్రికాం || భూమ్యుచితరంగాగ్నే అనఘస్పశక్త

గోచరే । పరీక్షే తామ్రసజ్జేనసచీత్కార సఖావికమితి ॥ ప్రియవారో ధ
మావాహనాది శోభ్యశిరః పత్రారోపణాంతం కమః కృత్వాభిమంత్రణం కు
ర్యాత్ ॥ మంత్రస్తుతేనైవదశితః ॥ ఋషవిత్రమమృతంఘృతవ్యాయజ్ఞకమః
ఘ ॥ దహపావకపాపత్వం హిమశీతంశుచోభవ ॥ ఉపోషితంతతస్సన్నత మా
ర్రవాససమాగతం ॥ గ్రాహయేన్ముద్రికాంతాంతు ఘృతమధ్య గతాం తథేతి ॥
శోభ్యస్తుత్వమగ్రేసర్వసూతానామిత్యస్య పతనంకుర్యాత్ ॥ శుద్ధిలింగాన్యాహసవి
వ ॥ ప్రదేశించితస్యాథ పరీక్షేయఃపరీక్షకాః ॥ యస్యవిస్ఫోటకానసుక్తి శుద్ధో
సావస్యధాశుచిరితి ॥ —(*) ఇతి తప్తమావనిధిః. (*)—

—(*) అథ ఫాలవిధిః. (*)—

తత్ర బృహస్పతిః ॥ ఆయుసంద్వాదశపలం ఘటితంఫాలముచ్యతే । అష్టాం
గులంభవద్దీఘం చతురంగులవిస్తృతం ॥ అగ్నినణంతుతచ్ఛరో జిహ్వయాలే
హయేత్సకృత్ ॥ నదగ్ధ శ్చేచ్ఛుద్ధిమియాదన్యధాతుసహాయతఇతి ॥ అత్రాపిధమా
వాహనాదిశోభ్యశిరః పత్రారోపణాంతంకార్యం ॥

—(*) ఇతి ఫాలవిధిః. (*)—

—(*) అథ ధర్మాధర్మవిచారవిధిః. (*)—

తత్రపితామహః ॥ అధునానంప్రవక్ష్యామి ధర్మాధర్మపరీక్షణం ! రా
జవంకారయేధర్మః మధుమంసీసకాయసం ॥ లిఖే ద్భూజేపటేవాపి ధర్మా
ధర్మాసితాసితా ॥ అధ్యక్ష్యపంచగవ్యేన గంధమాల్యై స్సమచక్షయేత్ ॥ సిత
పుష్పస్తు ధర్మస్సాస్య దధమోఽసితపుష్పసృక్ ॥ ఏవంవిధాయోపలిప్య పిండయో
స్తానిధాపయేత్ ॥ గోమయేనమృదావాపి పిండోకాయానమంతతః ॥ వృద్ధ్యాం
డకేసుపహతే స్థాప్యోచానుపలక్షితౌ ॥ ఉపలిప్తేశుచోదేశే దేవచార్మకాన్సన్నిధౌ ॥
ఆవాహయేత్తతోదేవా లోకపాలాంశ్చపూజవనత్ ॥ ధర్మావాహనపూజం
తు ప్రతిజ్ఞాప్రణకంలిఖేత్ ॥ యదిపాపవిముక్తిహం ధర్మస్త్యాయాతుషేకరే । అ
భిముక్తస్తతశ్చైకం ప్రగృహ్ణీతాపిలంబితం ॥ ధర్మేగృహ్ణీతేశుద్ధస్సాస్య దధమే
తుసహాయతే ॥ ఏవంసమాసతఃప్రోక్తం ధర్మాధర్మపరీక్షణమితి ॥ సీసకాయ
సంసీసకమిశ్రాయసం ॥ —(*) ఇతి ధర్మాధర్మవిచారవిధిః. (*)—

—(*) ఇతి క్రియాపాదః. (*)—

—(*) అథ నిర్ణయపాదః. (*)—

అథక్రమప్రాప్తినిర్ణయపాదః కథ్యతే॥ అత్రబృహస్పతిః॥ ధర్మేణవ్యవహారేణచరిత్రేణ్యపాజ్ఞయా॥ చతుస్ప్రకారోభిహితస్సందిగ్ధే ధర్మవినిర్ణయః॥ ఏకైకోద్వివిధః ప్రోక్తః క్రియాభేదాన్తవీషభిరితః॥ అపరాధానురూపంతు దండంశపరికల్పయేత్ ॥ ప్రతివాదీప్రపద్యేత యత్రధమన్స్పనిర్ణయః । దివ్యైర్వాశోధితస్సమ్యగ్ద్వితీయస్సముదాహృతః । ప్రమాణనిశ్చితోయస్తు వ్యవహరస్సఉచ్యతే । వాక్సలానుత్తరత్వేన ద్వితీయఃపరిశీతః । అనుమానేననిర్ణేతం చరిత్రమితి కథ్యతే । దేశస్థిత్యాతృతీయస్తు తత్వవిద్భిరుదాహృతః । ప్రమాణరహితోయస్తు రాజాజ్ఞానిర్ణయస్తృప్తః । శాస్త్రసభ్యావరోధేన చతుర్థః పరిశీతః తథితి ॥ సంగ్రహకారోపి రాజాపరీక్ష్యసభ్యైశ్చస్థాప్యోజయపరాజయా । యోయధోక్తాన్యతమక్రియయా ఖం ప్రసాదయేత్ । భాషాక్షరసమసాధ్యం సజయి పరిశీతః । అసాధయేత్ సాధయి త్యావిపరీతాథకమాత్మనః । ఇష్టకారణదోషోవాచ్యంపునస్సపరాజయితి॥ వ్యాపోషి॥ జితంతుదండయేద్రాజా జేతుఃపూజాప్రపతకయేత్ । అజితాలపి దండ్యాస్యై వేదశాస్త్రవిగోధినఇతి॥ పూజాకరణానంతరం॥ కాత్యాయనః॥ సిద్ధేనాథేనసంయోజ్యో వాదీనతాగ్రపూర్వకం । లేఖ్యంస్వహస్తసంయుక్తం తస్మైదద్యాతుపాథివఇతి॥ నారదోపి॥ మధ్యేయత్థాపితం ద్రవ్యంచలంఛాయ దివాక్థీరం । పశ్యత్తతోనదయందాప్యోజయిషత్రసంయుతమితి॥ పత్రంజయషత్రం॥ తదాహబృహస్పతిః॥ పూర్వోత్తరక్రియాయుక్తం నిర్ణయంతంయదాస్యపః॥ ప్రదద్యాజ్ఞయినేలేఖ్యం జయషత్రంతదుచ్యతే ఇతి ॥ ధనదాపనప్రకారవిశేష మాహ కాత్యాయనః॥ రాజాతుస్వామినేవిద్రం సాంక్షేనైవప్రదాపయేత్ । దేశాచారేణచాన్యాంస్తు దుష్టాన్సంపీడ్యదాపయేత్ । రిక్తింసంసుచ్చదంపాపి ఫలేనైవప్రదాపయేదితి॥ ప్లేవలంస్వామిధనదాపనమాత్రం- స్వయమవిపదంశ్యస్త్రీయాదిత్యాహ సారదః॥ ఋణికస్సభనోయస్తుదౌరాత్యాన్నప్రయచ్చితి॥ రాజ్ఞాదాపయితవ్యస్యాన్యిద్ద్యహీత్యాం శంతువింశకమితి ॥ ఏతదవిపన్నఋణికవిషయం-విప్రతిపన్నఋణికవిషయేతు॥ విష్ణురాహ॥ ఉత్తమణిశ్చేద్రాజానమియా తద్విభావితోధమణోరాజ్ఞేధనదశభాగసమందండందద్యాత్ । ప్రాప్తార్థశ్చిత్తమణోక వింశతితమమంశమితి॥ ఉత్తమణేకధనదానం భృతిత్వేననదండత్వేన - యదాతురాజ్ఞఃప్రియోధమణోక పలాపబుధ్యా రాజ్ఞేపూర్వకంనివేదయేత్ ॥ తత్రదండవిశేషమాహమనుః॥

యస్మాదయంతం సందేన వేదయేద్ధనికం సృషేన రాజ్ఞాణామతుభాగం దావ్యస్త
 గ్యవతద్ధనమితి యత్తు తేనైవాత్మం యోయావన్నిహ్నువీతాభం మిధ్యాభావ
 తివాచకేతే । తస్మై పేజస్యధమణ్ణాదాప్యోనర్దిగుండమమితి । తద్దూతాధ
 మగ్నోత్తమణావిషయం యత్తు యాజ పల్కేనోత్తం ॥ నిహ్నువేభావితోదద్యాద్ధ
 సంరాజ్ఞేవతత్సమితి తర్దిగుండవండపర్యాప్తధ వాభావవిషయమిధ్యాభియో
 జినను అపర్యాప్తధనస్యాపితతత్సమోదాడః ॥ యదాహసవప ॥ మిధ్యాభియోగీద్వి
 గుణ మభియోగాద్ధనం వహేతి ॥ తావద్ధనాభావేషు ఆన్యాయకమణాగచ్ఛేది
 త్యుగతల్పప్రవృత్త్యః - ప్రథమం నిహ్నువంకృత్వా పశ్చాత్సవ్యయం సలసితవ్యతేత
 స్యాంధం దండమాహావ్యాసః ॥ నిహ్నువేతు ముదావాదీ స్వయంతత్ప్రతిపద్యతే । జ్ఞే
 యాసాప్రతిపత్తిస్తు తస్మాతోపనయస్త్వత ఇతి ॥ యత్తు నమణానోత్తం అర్థే
 వ్యయం సమానం తుకారణేన విభావితం । దావయేద్ధనికస్యార్థం దండలేకం చ క్రిత ఇ
 తి ॥ తత్సవ్యం ప్రసాద్యోన్మాదాధమణావిషయం - సిద్ధే నాథేన సంయో
 జ్య ఇత్యన్యకృద్విషయే విశేషమాహా ॥ యాజ్ఞావల్క్యః ॥ నిహ్నువేతి ఖతం నైక మేక
 దేశవిభావితః । దావ్యస్సవం సృషేదార్థం సగ్రాహ్య స్త్వవివేదిత ఇతి ॥ హిరణ్య
 వస్త్రా భరణాద్యనేకం ప్రజ్ఞాకాలే విఖతమభియుక్తః ప్రత్యక్షీయది సర్వమేవ మి
 ధ్యైతదితి ప్రతిజావీతేతదాథివాపకదేశ భూతహిరణ్యవిషయే సమావతః ప్ర
 త్యక్షిభావితః అంగీకారితోతదాసర్వం పూర్వవిఖతమర్థినే సృషేదార్థం దావ్యః భా
 మాభావల్గి నాలవేదితః పశ్చాన్నిమేద్యమానో సగ్రాహ్యః - నాదర్శనస్సపేదే
 శ్యరః ॥ నారదోఽపి అనేకార్థాభియుక్తేన సర్వార్థవ్యయాయనా । విభావితైకదేశే
 న దేయం యదభియుజ్యత ఇతి ॥ నమప్రాచీనవచనానాం ప్రాగుక్తార్థాభిధానే ధ
 ర్మనిర్ణయార్థ తానస్యాత్ - ఇలామసార్థేణ తేషాం వ్యవహారస్థియాభిధాయక
 త్వ - త్వత్వం తథాపినదోషః ॥ ప్రాగుక్తవిషయే వ్యవహార నిర్ణయస్యధర్మనిర్ణ
 యదాభ్యత్వాత్ ॥ అతేన వట్టకాస్తతి ॥ కేవలం శాస్త్రమాశ్రిత్య క్రియతేయత్రిన్ద
 యః ॥ వ్యవహారస్సవిజ్ఞేయో ధర్మస్తేనాపమీయత ఇతి ॥ యత్తు కాత్యాయనవచనం అ
 నేకాథాభియోగేపి యావత్సంసాధయేద్ధనిసాక్షిభిస్తావదేవాసౌంధ్య తేసాధితం
 ధనమితి - తత్ప్రత్యాదిదేయమిత్యాచ్యుతవిషయం - తత్రహింసాపథానభియు
 క్తః - శ్రుతాచిన్దవామీతివచనం సనిహ్నువనాదీనభవతీతి ఏక దేశవిభావితస్యాయ
 న్యతతాప్రవృత్తైః ॥ దివ్యేజయపరాజయావధారణేదండవిశేషః కాత్యాయనేనద

శ్లో॥ కతార్థం దాపయేత్పుద్గమశ్చద్ధోదండభాగ్యవేత్ | విషేతో యేషుతాశేచ
తుల్యతో శేచతండుచితప్రమావకేదిచ్చేచక్రమాద్దండంప్రకల్పయేత్ | సహస్రంపట్న
తందైవ తథాపంచకతానిచాచతుస్త్రి ద్వ్యేక మేవంతుసీసంసీశానేభుకల్పయేదితి || స
పణవివాదేవిశేషసహాయాజ్ఞవల్గ్ || సపణ శ్చేద్వివాదస్సాన్యత్త్రసీసంతుదా
పయేత్ | దండంచస్వపణంచైవధనినేధనమేవచేతి || ఉక్తస్యదుడస్యైవవిధ్యమా
హసపివ || శారీరశ్చార్థదండస్యదుడస్తుద్వివిధస్సప్తభితి || శారీరస్తాడనానిస్తుమరణాం
దేశస్థితితి || కాకణ్డ్యాదిస్తవర్థదండస్సర్వస్వాంతస్తనైవచ | శారీరోదకధాప్రోక్తో
హ్యర్థదండస్వనేకశేతి || దకభోసనంభ్యానియమార్థంబహువిధస్యబంధనాంకర
ణకన్యకరణబంధనాగావప్రవేశనతాడనరూపస్యశారీరస్యవిద్యమానత్వాత్ || తత్ర
సవవిధస్యశారీరధండస్యద్యయతి || మనుః || దకస్థానానిదండస్యమనుస్సాన్యయంభు
వోబ్రవీత్ | ఉపస్థముదరంజిహ్వాహస్తాపాదౌచపంచమం || చతుర్నాసాచకర్ణౌచధ
నంచహస్తస్తైవచేతి || ద్వివిధభిత్త్యుపలక్షకార్థం శిరసోముండనందండస్తస్యనిర్వాస
నంపురాత్ | లలాటేచాభిశస్తాంకాంప్రయాణంగర్దభనచేతి || విద్యంతరస్యాపిస్త్రి
తత్వాత్ || యాజ్ఞవల్క్యస్తుదండస్యబాతువిధ్యమాహ || వాగ్దండస్తవధధిగ్దండో
ధనదండోవధస్తథా | యోజ్యావ్యస్తాస్సమస్తావాప్యపరాధవశాదిమితి || వాగ్దం
డఃపురుషశాపవచనాత్తకః ధిగ్దండోధిగితిభత్సనం || సమస్తానాంయోజనేక్రమ
మాహమనుః || వాగ్దండంప్రథమంకుర్యా ధిగ్దండంతదనంతరం | తృతీయంధనదం
డంతు వధదండమతఃపరమితి | వ్యవస్థానాంయోజనేవ్యవస్థామాహ బృహస్ప
తి || స్వప్నేపరాధేవాగ్దండోధిగ్దండఃపూర్వసాహసే | మధ్యమేధనదండస్తురా
జన్రోహేచబంధనం | నివాససంపదోవాపికార్యమాత్తహితైషిణా || వ్యస్తాస్స
మస్తాపికస్య మహాపాతకకారిణితి || పురుషతారతమ్యేన వ్యవస్థామాహసపివ ||
మిత్రాదిషుప్రయుంజీత వాగ్దండంధిక్తపస్వినాం | వివాదినోనరాంశ్చన్యాక్ దో
షిణోర్ధేనదండయేత్ | గురూక్పురోహితాక్పూజ్యాన్వాగ్దండైవదండయేత్ |
వివాదినోనరాంశ్చన్యాక్ ధిగ్దనాభ్యాంశ్చదండయేదితి || యత్తుశంఖేనోక్తం | అదం
త్యోమాతాపిత రొన్నాతకపురోహితా పరివ్రాజకవానప్రస్థా జన్మకర్తృశత్రుశీల
శౌచాచారవంతశ్చేతి || యదపికాత్యాయనేన || ఆచార్యస్యపితృర్మాతృరాన్పంధవా
నాంతర్ధైవచ | ఏతేషామపరాధేషు దండోనైవవిధియతభితి || యత్తుగౌతమేనతు ||
చద్ధింపరిహర్యో రాజ్ఞావధ్యశ్చ బంధ్యశ్చాదండ్యశ్చ భసాహార్యశ్చపరివాద్య

శ్చ పరిహార్యనేతి తదేతత్సమీక్షయమనుక్రమేన భవతి లోకజేదవేదాంగ విద్యాకోవా
 క్యేతి హాసపురాణకుశల స్రుతజేత స్రుత్వత్తత్త్వత్వరిం శత్రుసాగరైస్సంసృతే
 స్త్రీషుకర్త స్వభిరతః పట్నువాసామయాచారికేషు అభినితభితి ప్రతిపాదితబహు
 కృతవిషయం || యత్తుషిత్రాదీనాందంఢవిధానం మనుబృహస్పతిఖ్యాముక్తం || పి
 తాచార్యస్సుహృత్తాతా భార్యపుత్రఃపురోహితః | నాదః డ్యోనామరాజ్ఞోస్తేద
 ర్గార్హివలతస్వకాత్ | ఋషిష్టకృగోహితామాత్యాః పుత్రాస్సంబంధిబాః ధవాః |
 ధర్గార్హివలతాదండ్యనిర్వాన్యారాజహింసకాశ్చతి || తదేతచ్ఛరీరార్థదండవ్యతి
 రిక్తవిషయం || గురూః పురోహితాః పూజ్యాన్వ్యగ్రంజేనైవవతుడయేత్ | ఇత్యు
 క్తత్వాత్ || బ్రాహ్మణస్యవధదండోనైవకార్యశ్చత్యాహకాత్యాయనః || నజాతు
 బ్రాహ్మణంహాన్యా తస్యపాపేష్వవస్థితం | రాష్ట్రాదేనంబహ్మణ్యైర్వా తస్యగ్ర
 ధనమక్షతమితి || యస్యతునబహిష్కారః తస్య క్షత్రియాదివచేదదండ ఇత్యాహ
 సవవ || చతుర్థామపివర్ణానాం ప్రాయశ్చిత్తమకుర్వతామ్ | శారీరం ధనసం
 యుక్తం దండంధమ్యం ప్రకల్పయేదితి || యత్తుగౌతమేన || సశారీరోబ్రాహ్మణః
 డభితి || తదంగభంగరూపదండనిషేధాథకం - నత్వంగభేదం విప్రస్యప్రవదంతివని
 పిణిభితి హరితేనోక్తత్వాత్ || యత్తు శంఖేనోక్తం || త్రయాశ్వామపివర్ణానాం
 ధనాపహరణవధబంధక్రియా-వివాసనాః కరణే బ్రాహ్మణస్యేతి - తదకించనబ్రాహ్మ
 ణవిషయం || తథాచగౌతమః | కమఃవియోగవిఖ్యాసనవివాసనాంకరణాన్యవృ
 త్తావితి - అవృత్తినిధానః || ధనదానాసమక్షం ప్రత్యాహుమనుః || త్రిత్ర
 విట్కుద్రయోనిస్తు దండందాతుమశక్తువత్ | ఆన్యజ్యంకమఃకాగచ్ఛే ద్విప్రోద
 ద్యాశ్చనైశ్చైవైరితి || కమఃకరణాసామర్థాతు కౌత్యాయనఆహ || ధనదా
 నాసహంబుభ్యాన్వార్ధీనం కమఃకారయేత్ | అశక్తౌబంధనాగారం ప్రవేశ్యోబ్రా
 హ్మణాద్యభితి || మనురపి || స్త్రీబాలోన్మత్తవృద్ధాసాం దరిద్రానాథ రోగికామ్ |
 శిషావిదరజ్వాన్తైర్విదధ్యాన్మృపతిడమమితి || బ్రాహ్మణవధస్థానే హండ్యం
 విదధాతిమనుః || హండ్యంప్రాణాంతికోదండో బ్రాహ్మణస్యైధీయతేభితి సేషాంత
 తువర్ణానాం దండప్రాణాంతికోభవేత్ | సబ్రాహ్మణవధాత్పాపా దధమోకవి
 ద్యతేక్వచిత్ | తస్మాదన్యవధంరాజా మనసాపినచింతయేదితి || లలాటేంకోబ్రా
 హ్మణస్య నానోద్గండోవిధీయతే | మహాపాతకయ్యైష్టి నవిప్రోదధమహాత్మితి ||
 రాస్వనాం కనేహండ్యం తస్యకుర్యాన్నరూధిభితి || అంకనేచవిశేషోనారకేన

శ్లోతః॥ గురుతల్పేభగఃకార్యస్సురాపానేనురాధ్వజః । స్త్రేయేతుశ్చక్షదకార్యం
 బ్రహ్మహుణ్మశిరాఃపుమా॥ అంసంసక్షత్రయాదిషుకతకవ్యంతదాపహాశనా॥ బ్ర
 హ్మణస్తాస్సురాధేతు చతుష్పాంకోవిధీయతే॥ గురుతల్పేసురాపానే స్త్రేయేబ్రహ్మ
 ణహింసనే । ఇతరేహింతువణానామంకనంనాత్రకారయేదితి॥ న కేలంసభ్యాదీ
 నామేవదండః క్షిప్తుజయినోపీత్యాహ॥ బృహస్పతిః॥ నిశ్చిత్యబహుభిన్నార్థం బ్రాహ్మ
 శ్లోతాస్త్రపారగైఃదండయేజ్జయినాసాకం పూర్వంసభ్యాంస్తుదోషిణఇతి ॥ యా
 జ్ఞవల్క్యసి॥ దర్శప్రాంస్తుపునద్యుష్ట్యా వ్యవహారాన్నృపేణతుసభ్యాంజ్జయి
 నోదద్యా వివాదాద్విగుణందమమితి ॥ రాగలోభాదినావ్యవహారస్యాన్యధాకర
 ణేజయినహితా స్సభ్యాప్రత్యేకం వివాదపరాజయనిమిత్తాద్దమాద్విగుణందమం
 దండ్యాంయదాపునసాక్షిణవదండ్యాః - నసభ్యాదయఇత్యర్థః - యిపున రాన్య
 యతోనిణీకతమపి వ్యవహారమాధత్వాద ధర్మతోజాతమితి మన్యతే తంప్రత్యా
 హనారదః ॥ తీరితంచానుశిష్టంచ యోమన్యేతవిధర్మతః । ద్విగుణందండమాస్థాయ
 తత్కార్యంపునరుద్ధరేదితి ॥ వసిష్టోపి ॥ యోమన్యేతాజితోస్తీతి న్యాయేనాపి ప
 రాజితః । తమాయాంతంపునర్జిత్యా దాపయేద్విగుణందమమితి ॥ తీరితానుశిష్ట
 యోగ్యేదః కాత్రాయనేన స్పష్టికృతః ॥ అసత్యాదియింపక్ష స్సజ్జైరాజావ
 ధార్మతే । తీరితస్తోనుశిష్టస్తు సాక్షివాక్యాత్ప్రకీర్తితఇతి॥ యత్పునర్మనునోక్తం॥
 తీరితంచానుశిష్టంచ యత్రవ్యవహరదృశేత్ । కృతం యద్ధర్మతోవిద్యా న్మతదుచ్చ
 యోనివర్తయేదితి॥ తత్ ప్రకృతత్వానివృత్తిహేత్వభావవిషయంత్రాదివిషయే
 పునర్వ్యవహారఃప్రవచనీయః॥ తదాహనారదః॥ స్త్రీషురాత్రాబహిర్గామ దంతవే
 శ్చన్యరాతిషు । వ్యవహారఃకృతోప్యేవః పునఃకర్తవ్యతామియాదితి ॥ బలాత్క
 రాదివాక్యతోపి వ్యవహారోనివర్తనీయఇత్యాహ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ బలోపధివిని
 ర్వృత్తాన్యవహారాన్నివర్తయేత్ । స్త్రీసక్తమంతరాగార బహిశ్శత్రుకృతాం
 స్తథేతి ॥ వ్యవహారృపైగుణ్యేషిపునర్వ్యవహారానిధిమాహ-సవవ ॥ మత్తోన్మ
 త్కర్తవ్యసని బాలభీతాదియోజితః । అసంబంధ కృతశ్చైవ వ్యవహారోనసిద్ధ్యతీ
 తి ॥ ఆదిశక్తేనవృద్ధాది ప్రయుక్తవ్యవహారోగృహ్యతే॥ తథాచమనుః ॥ మత్తోన్మ
 త్కర్తవ్యసని బాలేనస్థవిరేణవా । అసంబంధకృతశ్చైవ వ్యవహారోనసిద్ధ్యతీతి॥ నా
 రదోపి ॥ పురరాష్ట్రవిరుద్ధశ్చ యశ్చరాజ్ఞావివర్జితః । అనాజయోభవేద్వాదాధ
 ర్మవిచ్ఛిరుదాహృతఇతి ॥ హరీతోపి ॥ రాజ్ఞావివర్జితోయస్తు స్వయంపారవిరోధి

కృత్ । రాష్ట్రస్యవాసమస్తస్య ప్రకృతీనాం తద్దైవచ । అన్యేవామే పురగామీ
 మహాభువీర్ధకాః । అనాదేయాయై నర్మే వ్యవహారానికీర్తితాః- ఇతి ॥ స్వ
 వాక్యజితస్యతుపునన్యాయవిత్త్యానానారదః ॥ సాక్షిసభ్యాజనన్నానాం నూన
 తేదర్శనంపునః । స్వవాచైవజితానామతు నోక్తః పానర్హహావిధిరితి ॥ అన్యాయపిని
 పరస్మియ వ్యవహారానామనుజి ॥ యోగాధమనవిక్రీతం యోగదానప్రతిగ్రహం
 యత్రవాపునః పింపశ్యే తత్సర్వంతునివ ర్తయేదితి ॥ పరకీయధనస్యాక్తి యత్వాపా
 దక హేత్వభావేపి యాచితకాదినాప్రాప్తిర్యోగః అధనమాధిః- యోగేనాధమనం
 యోగాధమనం ఏవం యోగవిక్రీతాదావపివిగ్రహః ॥ యమోపి ॥ బలాద్ధత్తంబలా
 ద్భుక్తం బలాద్యచ్చాపి తేభిరతమ్ । సర్వాన్సలకృతానర్థాన్నివర్త్యానానా వైమ
 నుతితి ॥ కాత్యాయనోపి ॥ ఉన్నతైవమత్తేన తథాభావాంతరేణవా । యద్ధత్తం
 యత్ప్రతంవాదం ప్రమాణంనైవ తద్భవేదితి । యద్బలమరుతేకార్యమస్వతంత్ర
 స్తద్దైవచ । అకృతంతదపిసాహు శ్వాస్తే శాస్త్రవిదోజనాః । గర్భస్థైస్సర్వ
 శోజ్ఞేరు అప్తమాద్యస్స రాచ్చినుః । బాలఅమోడకాద్యర్థా తోగండశ్చేతి కథ్యతే
 పరతోవ్యవహారస్య స్వతంత్రః పితరావృతే । జీవతోవ్యస్వతంత్రస్సాన్యజ్జరయాపి
 మన్వితః । తయోరపిపితాశ్రేయో నిజప్రాధాన్యదకనాత్ । అభావేచీజివో
 మాతా తదభావేతుపున్వభితి ॥ కచితార్కవిశేషేషు ప్రాణమస్వాతంత్ర్యమి
 త్యాహ హరితః ॥ దానేచభవసేవాపి ధర్మార్థేవావిశేషతః । ఆదానేవావిస
 గేవా నస్త్రీస్వాతంత్ర్యమిర్నాత్తితి ॥ నారదః ॥ అస్వతంత్రాః ప్రజాసర్వా స్వ
 తంత్రః సృణిషంతి ॥ అస్వతంత్రస్స స్వతంత్రస్య ఆచార్యేషు స్వతంత్రతేతి ॥ అత్ర
 స్వతంత్రకృతవ్యవహారనివర్తనం స్వతంత్రాసమ్మత్యభావవిషయం వేదితవ్యం ॥ త
 థాచనారదః ॥ ఏతాన్యేవప్రమాణాని భూతాద్యదునుమన్యతే । పుత్రపత్యురభా
 వేవా రాజావాసతిపుత్రయోః । తథాదానకృతంకార్యమకృతంపరిచక్షతే । అ
 స్వత్రస్వామిసందేశా న్మదానోప్రభురాత్మనః । పుత్రేణకృతంకార్యం యత్స్యా
 దచ్చందతఃపితుః । తదవ్యక్తతమేవానుః దానోపుత్రశ్చతాసమావితి ॥ కాత్యాయ
 నోపి ॥ నక్షేత్రగ్రహదాసానాం దానాధమనవిక్రయాః । అస్వతంత్రకృతాస్సిద్ధిం
 పాప్రస్తుయూర్నానుమజ్జితాః । ప్రమాణంసర్వపివైతే పఞ్చానాంక్రయవిక్రయే
 యదిసంవ్యవహారంతే కుర్వంతోహ్యనుమోదితాః । క్షేత్రాదీనాంతద్దైవస్మృత్యా
 తాభ్యాత్పస్తుతసుతః । నిస్పృహాఃకృత్యకరణే గురుకాయదిగచ్ఛతేతి ॥ బృహస్పతి

దశి || యస్మాన్మహిమాయతస్తద్ధామవ్యయపాతయే || మహావ్యభిచారిణ్య ని
 స్పృహాభావస్తానస్త్రయః || ప్రమాదంతత్యజంతస్త్వం భాభాలాభావ్యయోదయమ్ ||
 స్వదేశేవావిదేశేతా స్వామీతనవిసంపదవిశి || అమమత్యభావేషుఃకుంభభారణా
 భం అస్వతంత్రకృతం స్వతంత్రో నాన్యధాకథామర్త తీత్యాహమనుః || కటుం
 బాధేత్యధీవోపి వ్యవహారంసమాచరేత్ || స్వదేశేవావిదేశేవాతంజ్యాంఘాన్నవి
 చాలమేషితి || ప్రకృతిస్థస్వతంత్రకృతంకార్యంసిద్ధ్యతిసాప్రకృతీస్థస్వతంత్రకృతంత
 ధాచనారదః || కులశ్శేషస్తథాశ్రేష్ఠఃప్రకృతిస్థశ్చయోభవేత్ || తత్కృతంస్యాశ్శు
 తకార్యం నాస్వతంత్రకృతంకృతమితి || స్వతంత్రప్రకృతిస్థకృతమపి కార్యకృతవిన్న
 సిద్ధ్యతీత్యాహ - కాత్యాయనః || మతస్యసుతదారాణాంవశిత్వంత్వనుశాసనే |
 విక్రయేచైవదాసేవ వశిత్వంసనుతేపితురితి || ఏవంశాస్త్రోక్తమాన్దేణ నిణయంకు
 ర్వతోరాజ్ఞఃఫలందర్శయః || బృహస్పతిః || ఏవంశాస్త్రోదితంరాజా కుర్వన్నిణయ
 పాలనంవితత్యేహయశోలోకే మహేంద్రసద్యశోభవేత్ || సాక్షిసభ్యామనూనేన
 ప్రకుర్వక్ కార్యనిణయమ్ | వితత్యేహయశోరాజా బ్రహ్మసాక్షిప్తివిష్టపమితః ||

— ❀ ఇతి నిణయపాదస్సమాప్తః ❀ —

— (*) అష్టాదశపదోపయోగిసేవ్యపహారమాశ్చకానిరూపితా. (*) —

అథేదానిమష్టాదశపదానిక్రమశోనరూప్యంతే || తత్రబృహస్పతిః || పదం
 శస్సహితస్తేష్ట వ్యవహారఃప్రకీర్తితః | వివాద కారణాన్యస్య పదాని శ్రుణుతా
 ధువా | ఋణాదానప్రదానాని య్యతాహ్వనాంతకానిచ | క్రమశస్సంప్రవత్స్య
 మిక్రియాభేదాంశ్చతత్వతథితి || తత్రప్రథమోద్దిష్టత్వేన ఋణాదానాభ్యన్య పద
 న్యవిధిరుచ్యతే - తత్రఋణాదానంసప్తవిధం తదాహ || నారదః || ఋణందేయ
 మదేయంబయేనయత్రయధాచయత్ | దానగ్రహణధర్మాచ ఋణాదానమి
 తస్మృతమితి || తత్రాధమగ్నేపంచవిధః - ఈదృశవ్యుంజేయం ఈదృశమదేయంల
 నేనాధికారిణాదేయం - అస్తిన్యమయేదేయంలనేనప్రకారేణ దేయమితి || ఉత్త
 మణేణద్వివిధం - దానవిధిరాదానవిధిశ్చేతి - తత్రదానవిధిపూర్వకత్వా దితరే
 షాం - తత్రాదాదానవిధిరుచ్యతే || తత్రబృహస్పతిః || పరిపూర్ణంకృహీత్వా
 ధింబంధంవా సామలగ్నకమ్ | లేఖ్యరూఢం సాక్షిమదా ఋణం దద్యాద్ధనీ

నదేతి || అభిమరితాఽభ్యసం వృద్ధిఃకమాలాః క్రమ్యసర్వాత్తతా || వృద్ధిః ప్ర
కారాశ్చ భూకాశ్చుతిన నిరూపితాః || వృద్ధిశ్చతువిధాః ప్రాకారాశ్చ మధ్యైః ప్రాకారైః
తా || మత్స్యభాస్త్రిన్యమాభ్యాతా తత్వతస్తాన్విబోధత || కాయకాకాలికాదైవచ
క్రవృద్ధిరతోపరాః కారితాదశిఖా వృద్ధిభోగలాభస్తదైవచ || కాయకాకర్తృసం
యుక్తా మాసగ్రాహ్యతకాలికావృద్ధేవృద్ధిశ్చక్రవృద్ధిః కారితాత్వజినాకృతా
ప్రత్యహంగృహ్యతేయాతుశిఖావృద్ధిస్తుసామతా || గృహస్తామఃశదక్షేతా ద్భో
గలాభప్రకీర్తిత ఇతి || వృద్ధేస్తుపరిమాణోమనునోక్తః || అశిఖాగంగృహీయాన్తా
సివాధుఃపికశ్చత ఇతి || వృద్ధ్యధఃసంహితేప్రయుక్తే సపాదసిమ-పరిమితాం
వృద్ధిం మాసిమాసిగృహీయాత్ - ఏతత్సంబంధకవిషయం || తథాచయజ్ఞవల్క్యః ||
అశిఖాగోవృద్ధిస్సాన్యస్మాసిమాసిసంబంధకే || వణకక్రమాచ్యుతంద్విత్రిచతుః పం
చకమన్యధేతి || అన్యథాబంధకరహితే ప్రయోగే-అథబ్రాహ్మణాదిక్రమేణద్వికంత్రి
కంఽతుష్కం-పంచకంశతం ధన్యకంభవతీత్యర్థః || తథాచమనుః || ద్వికంత్రికం
చతుష్కంచ పంచకంశతమేవవా || మాసస్యవృద్ధింగృహీయాద్వణానా మానుషా
ర్వశితి || సలగ్నకప్రయోగేవ్యాసః || సంబంధభాగజితం వస్తోభాగస్యలగ్నకే || ని
రాధానేద్వికశతం మాసలాభఉదాహృత ఇతి || గృహీతృభేదేనవృద్ధేః పరిమా
ణాంతరమాహ || యజ్ఞవల్క్యః || కాంతారగాస్తుదశకంసాముద్రావింశకంశతమి
తి || కాంతారగాఃదుగళమవత్తే గంతారః తేప్రతిమాసందశకంశతంద్యుః సా
ముద్రాఃసముద్రగంతారః వింశకశతంద్యుఃస్యధః || కారితాయాంతుననియమఇ
త్యాహసఏవ || దన్యవాసకృతావృద్ధిం సవేసహాసుజాతిష్వితి || సవేబ్రా
హ్మణాదయోధమణాః || బంధకేఅబంధకేవాసహాసు జాతిషుఉత్తమణభూ
తాసు స్యాన్యపగతాంవృద్ధిందన్య- క్వచిదనంగీకృతాపివృద్ధిభవతి || తదాహవి
ష్ణుః || యోగృహీత్వాబుణంపూజాం శివోదాస్యామిశిసామకం || నదద్యాల్లాభ
తఃపశ్యాత్తదహ్నో వృద్ధిమాఘ్నయాదితి || సమమేవసామకంప్రతిపాదన కాలావ
ధిమంగీకృత్యగృహీతమ వృద్ధికంధనంయదితతః పాశ్చదదాతదాలవధే రనంతర
కాలాదారభ్యవధఃతపిచేత్యర్థః || కాలావధిమనంగీకృత్యస్వీకృతస్యధనస్యషణ్ణాసా
దుర్ధవ్వంవృద్ధిర్భవతీత్యాహ || నారదః || నవృద్ధిఃప్రీతిదత్తానాం స్యాదనాకారితాక్వచి
త్ || అనాకారితమపూర్వధ్వంవత్సరాద్ధాద్వివర్ధత ఇతి || యాచితంగృహీత్వాదేశాం
తరగమనేకాత్యాచుసః || యాయాచితకమాదాయతమదత్యాదిశంవ్రజేత్ || ధర్మం

సంవత్సరాత్త్యతద్ధనంవృద్ధిమాఘ్నయాదితి || ఏతచ్ఛాప్రచియాచితకవిషయం || ప్ర
తియాచితేతుసవివాహాక్యతోవృద్ధారమదత్వాయోయాచితస్తుదిశంప్రజేత్ | ఊర్ధ్వం
మాసత్రయాత్తస్యతద్ధనంవృద్ధిమాఘ్నయాదితి || కృతోవృద్ధారంయాచితకమాదాయే
తగ్గణః- యస్తుయాచితకం గృహీత్వాస్వదేశ ఏవస్థితోయాచితేషి యాచితకంప్ర
యచ్ఛేత్ || తంప్రత్యాహసవీవ || స్వదేశేఽస్థితోయస్తు నదద్యాద్యాచితంక్వచిత్ | తం
తతోకారితాంవృద్ధిమనిచ్చంతందదాపయేదితి || తతోప్రతియాచనకాలాదారభ్యేత్య
ర్థఃప్రీతిదత్తేచప్రతియాచితేవృద్ధివిశేషస్తేనైవోక్తః || ప్రీతిదత్తంనవర్థేతయావన్నప్ర
తియాచితంయాచ్యమానమదత్తంచేద్యర్థతేపంచకంశతమితి || నిజేపాదావపిసవీవ ||
నిజీప్తంవృద్ధిశేషంవక్త్రయవిక్రయమేవచ | యాచ్యమానమదత్తంచేద్యర్థతేపంచకం
శతమితి || గృహీతృపణ్యమూల్యానర్పణవిషయేశుసవీవ || పణ్యంగృహీత్వాయోమూ
ల్య మదత్త్వేవదిశంప్రజేత్ | ఋతుత్రయస్యోపరిష్టా తద్ధనంవృద్ధిమాఘ్నయాది
తి || ఏతచ్ఛాప్రచియాచితవిషయం || అనాకారితవృద్ధేరపవాదోనారజేనదశితః || ప
ణ్యమూలంభృతిన్యాసో దండాయశ్చప్రకల్పితః | వృద్ధాదానాక్షికపణావధాంతే
నావివక్షితాఇతి || వృద్ధాదానసంకూదిభ్యఃప్రతిశ్రుతం ఆక్షికపణఃద్యూతద్రవ్యం అ
వివక్షితాలనాకారితాః || పణ్యమూల్యస్యవృద్ధిభావః ప్రవాసప్రతియాచనాభా
వే నాన్యస్యశువృద్ధ్యభావః || యథావస్థానేప్రతియాచనాచిరకాలకృతి || రూప్యం
త్రపునీసకం శదః తేత్రఫలంపుష్పమూలఫలాది, తత్సర్వంఅధమణాయోగ్యతాను
సారేణదుభిక్షాదికాలవశేనవాచ్యవస్థాపసియం || దేశభేదేనాపిపరాంవృద్ధిం ద
ర్శయతి నారదః || ద్విగుణంత్రిగుణంచైవతదాన్యస్థిచతుగుణం | తథాష్టగుణమ
స్యస్థిచేయంచేవేవతదృశ్యతే || చేయమృణంవధానానం చిరకాలావస్థితంక్వ
చిద్దేశద్విగుణం క్వచిద్దేశేత్రిగుణంక్వచిద్దేశే చతుగుణంక్వచిదష్ట గుణంవర్ధతఇ
త్యర్థః || వసియోపి || వజ్రశక్తిప్రవాళానాం స్వణస్యరజితస్యవా | ద్విగుణాదీయ
తేవృద్ధిక్రృతకాలానుసారిణి | తాంమూయఃకాంస్యరీతానాంత్రపుణస్సీసకస్యచ || త్రి
గుణాతిష్ఠతేవృద్ధిఃకాలాచ్చిరకృతస్యోపి || శుక్రితిముక్తాఫలంలక్ష్మ్యతే వజ్రసాహ
చర్యాత్ || వ్యాసోపి || శాకకాపాఃసబీజేక్షౌ వద్గుణాపరికీర్తితా | వదం త్యష్ట
గుణాకాలే మద్యక్షిహదసాసవా ఇతి || కార్త్యాయనోపి || త్రైలానంచైవస
వేషాంసుద్యానామధసపిషాం | వృద్ధిర్వ గుణాజ్ఞేయాగుడస్యలవణస్యచేతి |
యత్రవృద్ధిశేషశ్చూయతేతత్రద్విగుణైవ || తథాచవిష్ణుః || అనుక్తానాంద్విగుణేతి || అ

యంచ వృద్ధ్యుపరమః కృత్ప్రయోగేన కృదాహరణేచేదితవ్యః॥ తథానమనుః॥ కు
 సేదవృద్ధిదైవగుణ్యంనా త్యేతసకృదాహితేతి॥ ఉపశయాభాంప్రయుక్తంద్రవ్యకుసీదం
 తస్యవృద్ధిఃకుసీదవృద్ధిః॥ దైవగుణ్యంనా త్యేతి॥ యదిసకృదాహితానకృత్ప్రయుక్తాః పు
 రుషాంతరసంక్రమణాది నాప్రయోగాంతరకరణే తస్మిన్నేవనాపురుషేరేకసేకా
 భ్యాంప్రయోగాంతరకరణే దైవగుణ్యమతిక్రమ్యపూర్వవద్వర్ధతే - సకృదాహృతేతి
 పాతశ్చైశ్వరైః ప్రతిదినం ప్రతిమాసం ప్రతిన - వత్సరంవాధమణాదాహృతాత్
 దైవగుణ్య మత్యేతతి వ్యాఖ్యేయం ॥ గాతమోఽపి ॥ చరస్థానే దైవగుణ్యం ప్రయో
 గశ్యేతి॥ ప్రయోగస్త్రేయ కవచనిదేశాత్ - ప్రయోగాంతరకరణేదైవగుణ్యాక్ర
 మః - చిరస్థానభిక్షుదేశశాచ్చైశ్వర్యైర్వృద్ధిగ్రహణాత్ దైవగుణ్యాతిక్రమోభిమతః -
 ఉత్తస్యవృద్ధ్యుపరమస్య క్వచిద్వ్యవస్థావిశేషే అపవాదమాహబృహస్పతిః ॥ తులకా
 మేష్టకాసూత్ర క్షిప్రచరమాస్థివమణాం । హేతిప్రవృత్తలాపంచ వృద్ధిస్తుననివ
 తతేతి॥ కింఞ్విసురాద్రవ్యోపాదాన భూతోమూల విశేషః - చమదాకాదిని
 రకఃఫలకః - వమతనుత్రంహేతిరాయుధం పుష్పఫలయోవృద్ధినివృత్తభావః -
 అత్యంతసమృద్ధాధమణవిషయః - అన్యధాత్రిగుణవృద్ధిప్రతిపాదక వసిష్ఠవచనవి
 రోధాపత్యైః ॥ విష్ణుశపి॥ క్షిప్రకాపాణసూత్రచర్మవమాయుధేష్టకాభారాణా
 మక్షయేతి॥ కాపాణేతుషడ్గుణప్రతిపాదకవ్యాసవచనవిరోధః - పూర్వవద్విజ్ఞేయః॥
 వసిష్ఠోపి ॥ దంతవమాస్థిశృంగాణాం మృగ్నయానాంతధైవచ । అక్షయావృద్ధి
 రేతేషాం పుష్పవూలఫలస్యచేతి ॥ బృహస్పతిరపి ॥ శిఖావృద్ధింకాయికాంచ భో
 గలాటంతధైవచ । ధనీతావత్సమాదద్యా ద్యావన్నులోనకోధితేతి॥ తదైవం
 పరిపూణం గృహీత్వాధిమిత్యత్రాధః - పరిపూణత్వ నిరూపణ ప్రసంగతా
 విశేషావృద్ధినిరూపితా॥ ఇదానీమాధి నిరూప్యతే ॥ తత్రనారదః ॥ అధిక్రియత
 ఇత్యాధి ర్విజ్ఞేయస్ఫద్విలక్షణః । కృతకాలోపనేయశ్చ యావద్దేయోద్యతస్తథా॥
 సపునర్ద్వివిధఃప్రాక్త గోప్యోభోగ్య స్తధైవచ । గృహీతస్యద్రవ్యప్రసరివిశ్వా
 సాథఃశుభమణేన ॥ ఉత్తమణేధిక్రియతే అధీయతఇత్యాధి॥ కృతకాలేఅదా
 నకాలవ వర్ధివసామ్యవధి అయమాధిమాయామోచ్యతే - అన్యధాతవైవ భవి
 వ్యతీత్యేవనిరూపితకాలేఉపనేయః మోచనీయఇత్యర్థః - యావద్దేయోద్యతః గృ
 హీతధనప్రత్యహణావధి నిరూపితకాలఇత్యర్థః - గోప్యోరక్షణీయః - భోగ్యోఽప
 లభోగ్యాదిః ॥ బృహస్పతిరపి ॥ అధిబంధనమాఖ్యాతః సచప్రకృత్యువిధః ।

జంగమస్థానవరశ్చైవ గోప్యభోగ్యస్తదైవచ || యాదృచ్ఛికస్సవధిశ్చలేఖ్యరూ
 ధశ్చసాక్షిమాణ్ ఇతి || అధినామభంధః సద్వివిధః గోప్యభోగ్యశ్చేతి తునశ్చైవైక
 శోద్వివిధః - జంగమస్థానవరశ్చేత్యవంచతువిధః - తునరపిప్రత్యేకంద్వివిధః యాదృ
 చ్ఛికస్సవధిశ్చేతి యావద్బంధతవనదదామితావదయమాధిరత్యేవం కాలమితేషా
 వధిశూన్యతయాకృతో యాదృచ్ఛికఃకృతకాలోపనేయస్సవధిః తునశ్చలేఖ్యరూ
 ధః - సాక్షిమాణ్ ద్వివిధః || భరద్వాజప్రకారంతేదాధశ్చతుర్విధ్యమాహ ||
 ఆధిస్తుద్వివిధఃప్రోక్తో భోగ్యోగోప్యస్తదైవచ | అథప్రత్యయహేతుశ్చచతుర్థ
 స్తావజ్ఞయావృతః | శ్రావణాపూర్వకలిఖతో భోగ్యాధిశ్చేత్యుక్తవ్యతే || గోప్యాధి
 స్తుపలేఖ్యస్సందత్వాయోగోప్యతేగృహే | అథప్రత్యయహేతుయఃప్రత్య
 యాధిస్స ఉచ్యతే || ఆజ్ఞాధినామయోరాజ్ఞా సంసదావాజ్ఞయావృతః | శ్రావ
 ణాసంసదిప్రకాశనం - ఆధేగ్రహణాసంతరం నాశహాసవికారాదయో
 ధానభవంతతథాహేలీయఇత్యాహ || హేరీతః || బంధోయధాస్థాపితస్యా త
 దైవపరిపాలయేత్ | అన్యధానశ్యతేలాభో మూలంవాతద్వ్యతిక్రమాదితి || బృ
 హస్పతిరపి || న్యాసవత్పరిపాల్యసౌ వృద్ధినశ్చే త్తధాపిసా | భుక్తవాసార
 తాంప్రాప్తే మూలహనిప్రజాయతే || బహుమూల్యో యత్రనష్టః ఋణికంతత్ర
 తోషయేత్ | దైవరాజోపఘాతేన యత్రాధినాశమాప్నయేత్ || తత్రాధిం
 దాపయేదద్యా తోషదయం వాధనంత్యుచీతి || దైవోపఘాతః అగ్న్యదకడోప
 స్లవాదిః స్వాపరాధాభావేపి కృతోరాజోపఘాతః యదితాభ్యామాధిరాశ
 మాప్నయేత్తదాన్యమాదద్యాత్ - సోదయంధనంవాదద్యాత్ || తథాచవ్యాసః ||
 దైవరాజోపఘాతేతు నదోషోధనినాంకృచీత్ | ఋణందాప్యస్తుతన్నాశే బంధం
 వాన్యమృతీతదేతి || ఆధేరసారజ్ఞేప్యేవమను సంధేయం || తథాచనారదః || రత్య
 మాణోపియద్యాధికాలేనేయాదసారతాం | ఆధిరన్యోధవాకార్యో చేయంవాధ
 నినేధనమితి || యాజ్ఞవల్క్యోపి || ఆధేస్వీకరణాన్విధీరత్యమాణోప్యసారతాం |
 యాతశ్చేదన్యథేయో ధనభాగ్వాధనిభవేదితి || అయమథః || ఆధేగోప్యస్యభో
 గ్యస్యన్వీకరణాత్ గ్రహణాదుపభోగాచ్చసిద్ధిఃససాక్షిలేఖమాత్రేణ నాప్యగ్దేశ
 మాత్రేణ || తదాహనారదః || ఆధిస్తుద్వివిధఃప్రోక్తో జంగమస్థానవరస్తథా | సిద్ధిర
 సోగ్ధాయస్యాపి భోగోయద్యస్తి నాన్యథేతి || ఏవంచనతియాస్వీకారంతా క్రి
 యాసామూర్వాబలవతీ | స్వీకార దహితాతుసాన బలవతీత్యుక్తంధవతి - ఏవం

సతితిధిః ప్రయత్నైనరక్ష్యమాణోపి కాలాదివ శేనయద్యసారతాం గతస్తదానన్య
 ఆధేయః అధవాధనిసేధనంజేయంసోదయం ఆధిసద్ధాభోగపవప్రమాణమిత్యా
 హ॥ విష్ణుః॥ ద్వయోనిఃప్రతిధాతు వివదేతాయదానరౌ॥ యన్యభుక్తిఃయ
 స్తస్య బూతూరంవిసాకృతేతి॥ ద్వయోరపిభుక్తిమతపవాహ॥బృహస్పతిః॥ తే
 త్రమేకంద్వయోబంధేయ ద్దత్తంసమకాలికం॥ యేనభుక్తంభవేత్సాన్యం తస్య
 తద్విధిమాన్యాయాదితి॥ వసిష్ఠోపి॥ తుల్యకాలేపిసృష్టానాంలేఖ్యానామాధికమణి॥
 యేనభుక్తంభవేత్సాన్యం తస్మాద్విభజనవత్తరగతి॥ భోగావిశేషేనపవహానయ
 ద్యేకదివశతాతు భోక్తకామాపుసాగతౌ॥ విభక్త్యాధిస్సనుస్తత్ర భోక్తవ్య
 త్తతస్యైవగతి॥ ద్వయోగేకమాధికువత్తో దండమాహకాత్యాననః॥ ఆధిమే
 కంద్వయోమేస్తు కుర్యాద్వాప్రతిపద్భవేత్॥ తయోఃపూర్వకృతంగ్రాహ్యం త
 త్రతాహారదండభాగితి॥ ప్రతిపత్ప్రపత్తిరిత్యర్థః॥ ఆధివిశేషేదండవిశేషమా
 హ॥ విష్ణుః॥ గోవర్తమాత్రాధికాం భువన్యన్యస్యాధిక్యతాం తస్మాదనిర్దేశ్యాన్య
 న్యయః ప్రయచ్ఛేత్సవధ్యుడైనాచేత్ మోడశసువణాదండ్యగతి॥ సాక్షిలేఖ్యసి
 ధయోద్దేఖ్య సిద్ధి బలవదిత్యాహ॥ కాత్యానినః॥ ఆధానంవిక్రయోదానం లేఖ్య
 సాక్షికృతంయదా॥ ఏకక్రియామిరుద్ధంతు లేఖ్యంత్రాపహారకమితి॥ లేఖ్యసిద్ధ
 త్యావిశేషేపి బలాబలంసపవాహ॥ అగ్నిష్టంబగ్నిష్టమేకత్రవిలేఖితంసేవవిఖ
 తంజయ్యమితికాత్యానినోబ్రవీదితి॥ నిరీష్టానిరీష్టయోస్వయాపమాహసపవ॥
 యోవిద్యమానంపునమ మనాదిష్టస్వరూపకం॥ ఆకాశధూతమాదధ్యాశాది
 ష్టంనైవతద్భవేత్॥ యత్తద్యదాన్యవిశ్లేత తదాదిష్టంవినిదిశేది॥ అనుమథః॥
 ఆధాతురాధాన కాలేయద్విద్యమానం ధనంనిరూపితంస్వయంజగద్ధనం ఆధిశ్టే
 నాదిష్టంతన్నిరీష్ట మిత్యుద్యతేతద్విపరీతంతు ధనమాధిత్వేనకల్ప్యమానమనిదిశ
 ష్టమితి॥ నిదిశేదితి॥ నిదిశ్చ త్యావిశేషేయాజ్ఞవల్క్యః॥ అథాప్రసక్తాహేత్రేతేపూ
 వాతుబలవత్తరేణి॥ ఏకమేవక్షేత్రే మేకస్యాధిక్యత్వాకిమపిగృహేత్వాపునరన్య
 స్యాధాయక్రయం కిమపిగృహంతి - తత్రపూర్వస్యైవతతేక్షేత్రం భవేనోత్తర
 స్యపవం ప్రతిగ్రహేక్రయేచయోజనయం॥ ఋణాదిషుతూత్తరక్రియాయః ప్రాబ
 ల్యమాహసపవ॥ సవేష్యధానివాచేషు బలవత్కుత్తరాక్రియేతి॥ యదైకంక్షే
 త్రంఏకస్యాధిం కృత్వాఅన్యస్యక్రియతే॥ తత్రాహవసిద్ధః॥ యంపూర్వతరమా
 ధాయవిక్రీణేతేషుతంపునః॥ కమేతయోబలీయస్యాత్ప్రకృతంబలవత్తరమితి॥ ఆ

ధ్యానాంతరంగపద్యేష్వాహ ॥ నవవ ॥ కృతంయత్రైకవిశేషే దానాధవనవి
 క్రయాః | క్రయానామితనం దేహే కథంతత్రవచితయేత్ | క్రయోపితద్ధనంధవ్యం
 విభజేముయేధాంతతః ॥ ఉభాక్రియానుసారేణ త్రిభాగేనప్రతిగ్రహీత్ | ఏతదాధి
 తోష్ఠ్యధికముంశిషయంబుగంపర్యాస్తథనాంశేత్యాహవారదః | వినష్టేమూలనాశ
 స్సాన్యదైవరాజకృతాదృతేశతి ॥ గోప్యాధిభోగే లాభహానిమాహ ॥ యా
 జ్ఞవల్క్యః ॥ గోప్యాధిభోగేనోష్ఠ్యధి సోపకారేధహాపితే | నష్టోదేయోపినష్టశ్చ
 దైవరాజకృతాదృతేశతి ॥ అయమఫః ॥ గోష్ఠసాధ్యే సమయాతీక్రమేణ భో
 గేనత మహత్యపిచ్చిహాతవ్యా - సోపకారేనవృద్ధికే భోగ్యాహహాపితే న్యవ
 హారామత్వం ప్రాపితేనతినవృద్ధిః - నష్టోవికారంప్రాపితేభూర్వవత్కృత్వాదే
 యః - వినష్టశ్చేదంత్యంత నాశనంప్రాప్తశ్చేత్ మూల్యాదిద్వాదేవ సవేద్యః
 గోప్యాధిభోగనోష్ఠ్యధి రిశ్యేతత్ బలాత్కార భోగవిషయం ॥ అతేవమనుః ॥
 సభోక్తవ్యాబలాదాధిఃఘంజానోష్ఠ్యధిముత్సృజేతి ॥ వంచనాదిసాధిభోగేభోగా
 నుసారేణలాభద్రవ్యస్యహాశమాహనవవ ॥ యస్సాన్యమిదాననుజ్ఞాతమాధింబుజ్జై
 విచక్షుః | తేనాధావృద్ధిమోక్షవ్యా తస్యభోగస్యనిష్కర్మరితి ॥ క్వచిద్విష
 యేమూలద్రవ్యహాశేన సహలాభనాశస్య వికల్పమాహ కాత్యాయనః ॥ అకా
 మమననుజ్ఞాత మాధింయోకమకారయేత్ | భాక్తాకమకఫలంధర్మ్యో వృద్ధిం
 వాలభతేనసశతి ॥ దాస్యాద్యాధాకమకఫలంవేతనం - ఆహితదాస్యాదిషీడనేసప
 వాహ ॥ యస్తాద్ధిం కమకకువాణం వాచాదండేనకమకః | షీడయేద్ధర్మ
 యేచైవ ప్రాప్నుయాత్సాహసమతి ॥ ఆహితస్యద్రవ్యస్యస్వస్వవివృత్తి
 కాలమాహ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ఆధిప్రణశ్శేద్ధిగుణేధనేమదినమోక్ష్యతే | కాలే
 కాలకృతేనశ్శేత్ఫలభోగ్యోననశ్యశీతి ॥ ప్రయుక్తేధనేస్వకృతం యావద్ధ్యాకాల
 క్రమేణైవగుణ్యం ప్రాప్తేనతి యద్యకృతకాలోగోప్యాధిః నమోక్ష్యతే తదాన
 శ్శేదధమణస్యసనం - ప్రయోక్తుస్సంభవతి - కృతకాలోగోప్యాధోగ్యాధిః
 సంప్రతిపన్నేకాలేయదినమోక్ష్యతే తదాధమణస్యనశ్యేత్ - అకృతకాలఃఫలభో
 గ్యః కదాచిదపిననశ్యతి - దైవగుణ్యనిరూపితకాలయో రుపరివతుడశ చివసప్ర
 తీక్షణం కతవ్యమిత్యాహ వ్యాసః ॥ హిరణ్యేద్విగుణీభూతే పూర్ణేకాలకృతా
 వధౌ | బంధకస్యధనీస్వామి ద్విసప్తాహంప్రతీక్ష్యతు | తదంతరాధనందత్వాబు
 ణేబంధకమాప్నుయాదితి ॥ నన్వాధేస్వతస్వవివృత్తికారణం నాస్తివిషయోపినా సి

మెనం నకేవలీ దానాదిరేవస్వత్సృష్టికారణం ప్రతిగ్రహదిరేవనా స్వత్వాప
త్తికారణం - కింతుననద్యైగుణ్యైనిరూపితకాల ప్రాప్తాచద్రవ్యాదీనామపియాజ్ఞా
వల్క్యవచనేనైవ ఋణిభవినోరాత్యంతకస్యత్సృష్టిస్వత్వాపత్వోకారణత్వా
వగమాత్ - నదమనువచనవిరోధః - తస్మాత్కృతకాలభోగ్యాదివిషయత్వే నాప్య
పపత్తేః ॥ యత్సుభూతస్వతినాదశచివసప్రక్షీణముక్తం ॥ సూర్యోజ్జ్వలశతలాభ
బుధస్సామీధనీభవేత్ ॥ అగ్రగణేదశామేతు ఋణిమోక్షీతుమహాతీతి ॥ తద్వ్య
ధ్యథఃప్రయుక్తవస్త్రాదివిషయంపీరణ్యేద్విగుణేభూతఇతివ్యాసేనవిశేషోపాదా
నాత్ ॥ యత్సునస్తేనైవోక్తం ॥ గోప్యాధిద్విగుణాదూర్ధ్వం కృతకాలోయధావి
ధి ॥ ఆవేదయిత్యణఃకులే భోక్తవ్యస్తదనంతరమితి ॥ తద్దోగమాత్రవిధిపరం-ను
పునస్సృష్టాసత్తిపరం ॥ యదాతుశాంతలాభేనసంభస్యతద్దేశావస్థితస్య మోచ
నాత్పాక్తి ఋణికస్యమరణాదిభవేత్ - తదా కింకార్యమిత్యపేక్షితత్వాహాబ్ధి
హస్యతి ॥ పీరణ్యేద్విగుణేభూతేవ్యతేనష్టేధమణఃకే ॥ ద్రవ్యంబరీయంసంగృహ్య
విక్రీణితససాక్షిమ్ ॥ రత్నైర్దావ్యకృతసూర్యంశు దశాహంజనసంసది ॥ ఋణా
మరూపంపరతో గృహీతాన్యస్తువజఃయేదితి ॥ పీరణ్యేద్విగుణేభూతే అధిమో
క్షణాదవాగధమణఃకే వృతేనష్టే కుత్రచిద్గతే చిరకాల మవిజ్ఞాతేనతి అధీకృ
తుద్రవ్యం ససాక్షికుంవిక్రీణియమణామరూపంద్విగుణేభూతద్రవ్యపర్యాప్తం గృహీ
తతతోవర్జ్యం వజఃయేదితి ॥ రాజ్యేనమర్చయేదిత్యథః ॥ తథాచకాత్యాయనః ॥ ఆ
థాతామిత్రసస్యాత్తు సేబంధుంపదయేత్ ॥ రాజ్ఞాతతస్సవిఖ్యాతోవిక్రేయఇతిథా
రణా ॥ సప్తధికగృహీత్యాతుశేషంరాజన్యధార్పయేదితి ॥ రాజ్యేనమర్చయంచ జ్ఞా
త్యాద్యభావవిషయం - తత్సప్తవేతతైత్రివసమర్పణస్యన్యాయ్యత్వాత్ - అన్య
త్తువజఃయేదిత్యనేన ధనద్యైగుణ్యైకృతకాలావధికాధా - ధనికస్యాస్వామిత్వ
మవగమ్యతే - ధనద్యైగుణ్యైస్వత్వప్రతిపాదకం - యాజ్ఞవల్క్యవచనం సమానా
ధివిషయం - అతఏవన్యూనే అధికేవబంధేనాధినాశోస్తే - కింతుద్విగుణేభూతంప్ర
స్యపివరాజ్ఞాదాప్యఇత్యహయాజ్ఞవల్క్యః ॥ చరిత్రబంధకకృతం సమ్మధ్యాదా
పయేద్ధనమ్ ॥ సత్యంకారంకృతప్రద్రవ్యం ద్విగుణంప్రతిపాదయేదితి ॥ చరిత్రంశోభ
నాచరితం స్వచ్ఛాచయత్వం తేనయద్బంధకంచరిత్రబంధకం తేనయద్ద్రవ్యమాత్మసా
త్కృతంపరాధీనవాక్యతం తచ్చరిత్రబంధకకృతం - తత్సప్తధికమేవదాపయేత్ - న
ధనద్యైగుణ్యైస్యాధినాశః సత్యంకారకృతం తదపిద్విగుణమేవదేయం నాధినాశః

అయమభిప్రాయః బంధకాగ్నిసమయవ మయాప్యిగుణపేద్రవ్యం దాతవ్యం
 నాధినాశఇతి - అథవాక్రమసిక్రమాదివ్యవస్థానిర్వాహయ యదంగుళీయకాది
 హస్తే సమర్పితంతత్సత్యంకారకృతంతత్రాంగుళీయకాదివిగుణప్రతిపాదయేత్ -
 ఇతరశ్చేద్యగుళీయకాదిమేవజ్యోత్ - అథవాచరిత్రమేవబంధకం చరిత్రబంధకం-
 చరిత్రశబ్దేనగంగాసానాగ్నిహూత్రాదిజనితా పూర్వముచ్యతే - యత్రతదేవాధీ
 కృత్యమద్ద్రవ్యమాత్మసాత్కృతం తత్రతదేవద్విగుణీకృతం దాతవ్యంనాధినాశ
 ఇతి - అన్యథానియమమాహప్రజాపతిః || ధనీధనేన తేనైవ పరమాధిపనయేద్యది
 కృత్యాతదాధిభితం పూర్వంబాన్యసమన్వయేదితి || యద్బంధస్వామినిధనంప్రయు
 క్తం తత్తుశ్చేదైవధనేన పరంధనికాంతరమాధి నయేన్నత్వధికేన అయంబాన్వా
 దివధనస్యదైవగుణైసతి - సంప్రతిపత్తుదైవగుణ్యాదర్వాగపిద్రవ్యః || అథా
 దిమాచనం || తత్రబృహస్పతిః || ధనమూలీకృతందత్వా యదాధిప్రాథమ్యేద్య
 ణీ | తదైవతస్యమోక్షవ్యస్తస్యధాదోష భాగ్ధనీతి || మూలీకృతమధమణేన
 దేయధనం - తచ్చభౌగ్యాభౌమాలమాత్రం గోప్యాభౌతుసప్తధికంజద్గత్వాఋ
 ణీఆధిప్రాథమ్యే తదాధిపాసమోక్షవ్యః - అన్యధాదోషభాక్ స్తేయ దోష
 భాగ్భవేదిత్యుక్తః || తదాహయాజ్ఞవల్క్యః || ఉపస్థితస్యమోక్షవ్య ఆధిస్తేనోన్య
 ధాభవేత్ | ప్రయోజకేనతిధనం కులేన్యస్యాధిమాపున్నయాదితి || ధనంప్రయోక్త
 రిఅసన్నిహితేనతి తదాప్రహస్తేన వృద్ధికధనం నిధాయన్వకేయమాధి గృహ్సా
 యాత్ - భౌగ్యానిస్తుమాలమాత్రం దత్వాభలకాలాలే మోక్షవ్య ఇత్యాహ ||
 వ్యాసః || ఘభౌగ్యంపూర్ణకాలం దత్వాద్రవ్యంతుచామకమితి || సమష్టేవసా
 మకం మూలమాత్రందత్వాఋణీబంధ మవాప్నుయాదితి || ఆధినాశనిబంధనదైవ
 గుణ్యాదికాలాదర్వాగేవాధిర్హోక్షవ్యః || తదాచనవజ || అతోంతరాధనందత్వా
 ఋణీబంధకమాపున్నయాదితి || యత్తుతేనైవోక్తం || గోప్యాధింద్విగుణాదుర్ధ్వం
 మోక్షయేదమణికఇతి || తత్ దైవగుణ్యామాన్వంఅర్వాక్ ద్విసప్తాహ స్సోద
 యేదిత్యేవం పరం - అన్యథాఆధిప్రణశ్శ్యేద్విగుణైసతి యజ్ఞవల్క్యవచనవిరో
 ధాపత్తేః || యదిప్రయోక్తర్య సన్నిహితేతు-లేధనగృహీతారోససంతి - యది
 వాధిపిత్రయేణధనదిత్సాధమణ్యతత్రయత్రార్తవ్యం || తదాహయాజ్ఞవల్క్యః ||
 తత్కాలవృతవిమాల్బోవా తత్ర తష్టేదవృద్ధిక ఇతి - ఋణదానేచ్ఛకాలే యస్త
 స్యాధేమూల్యం తత్పరికల్పితతైగ్రధనినితమాధింవృద్ధికహితం స్థాపయేత్ - త

తదార్థవంధనంనవర్థత ఇతి - భౌగ్యాధిపిషయేక్వవిద్విశేషమాహ బృహస్పతిః॥ తే
త్రాదికంయదాభుక్త ముత్పన్న మధికంతతః । మూలభయ ప్రవృత్తంజేత్తదాధిం
పాప్రస్తుయాద్యణి । పరిభాష్యయదాక్షేత్రం ప్రదద్యాధనికేత్స్వణీత్వయేతచ్ఛాం
తలాభేభే భౌక్తవ్యమితినిశ్చితం॥ ప్రవిష్టేసోదయేద్రవ్యే ప్రదాతవ్యంత్యయామమే
తి ॥ ఋణగ్రహణకాలేధనద్యేగుణ్యానంతరం భాగేన ప్రవిష్టేసోదయేద్రవ్యేత్వ
యైతన్యోక్తవ్యమిశ్యేవం పరిభాష్యయదాక్షేత్రాదికమాదధ్యాత్ - తదాభోగేన
క్షేత్రార్థవ్యయసహితసవృద్ధికథనప్రవేశేనతి - ఆధింముంచేదుత్తమణ ఇత్యర్థః॥
యజ్ఞవల్క్యేపి ॥ యదాతుద్విగుణీభూత మృణమాధాతధాకృతే । మోచ్యత
ధిస్తదుత్పన్నే ప్రవిష్టేద్విగుణీభవతి ॥ అయమేవక్షయాధిరిత్యుచ్యతే - లోకైః
యత్రతువృద్ధ్యర్థ ఏవాధిభాగ ఇతిపరిభాషా-తత్రభాగేనాధికథనప్రవేశేపి యావ
న్మృణదానం తావదాధిర్న్యోక్తవ్యఇతి ॥ యత్రవృద్ధేరప్యపర్యాప్తోభోగఃతత్రమూ
లద్రవ్యదానేనాపి నాధిలాభఇత్యాహబృహస్పతిః ॥ యత్రాహితం గృహక్షేత్రం
భోగేనప్రతికర్షితమ్ । తత్రణీనాశ్చయూర్ధ్వంధం ధనీచైవఋణంతథా । పూ
ణైప్రకర్షేత తస్యవ్యయ ముభయోఃపరికీర్తితమ్॥ అపూణైప్రకర్యతాంపర
స్పరమతేనతావతి ॥ క్షేత్రార్థవ్యయాదధికోభోగః ప్రకర్షశబ్దవాచ్యః - తస్మి
న్మృణవృద్ధ్యపర్యాప్తేధనినిష్క్రిష్టేనతి మూలమాత్రందత్వాధమన్తోబంధంనా
ప్తోతి ॥ ధనీచఋణంమూల మాత్రంనగృహ్స్థాయాత్ - కింతుపూణేప్రకర్షేనమ
గ్రిసృద్ధిపర్యాప్తే ధనేప్రవిష్టేనతి - ధనినోమూలమాత్రంచేయం ఋణినోబంధ
లాభఇతి ॥ ఏతచ్చ పరస్పరానుమత్త్యభావే-పరస్పరానుమతౌతు వృద్ధ్యపర్యాప్త
భోగేపిమూలమాత్ర దానేనైవాధిలాభఇత్యర్థః- పరిభాషితకాలైకదేశేనైవ సమ
గ్రిసృద్ధిపర్యాప్తప్రకర్షప్రదేశే సవీవాహ ॥ యదిప్రకర్షితంతస్యోత్తదానధ
నభాగ్ధనీ । ఋణీనలభతేబంధం పరస్పరమతవినేతి ॥

—(*) ఇత్యాధిపిః. (*)—

—* అథ ప్రతిభూః ప్రకరణమ్. *—

తత్రబృహస్పతిః॥ దశకేనేప్రత్యయేదానే ఋణీద్రవ్యార్పణేతథా । చతుః
ప్రకారఃప్రతిభూత్వాస్తేత్రిషష్టీమనపిభిః । ఆహ్లాకోదర్శయామితిసాధురిత్యపరో
బ్రవీత్ । దాతాహమేవద్రవిణమర్పయామితి చాపరఇతి ॥ అహమేతంపలాయన

ప్రవృత్తంతవదర్శయిష్యామితి ప్రాతిభావ్యంభజన్మాహ - అపరఃప్రత్యయ ప్రతి
 భాః - ఏషసాధురవంచకోమత్ప్రత్యయేనాగ్యధనంసమచ్యేబ్రూతేదానప్రతి
 భూరపరః - యద్యయంనదదాత్రిదవిణం గృహీతంసమృద్ధికం తిహ్యోహామేవ ప్ర
 తిభూః యదాయంగృహీతంనదదాత్ తదాహామేతదీయంధనమర్పయామితిబ్రహ్మితి.
 ఇతివతుణాంప్రతిసువాంభదః॥దర్శనప్రతిభవఃకృత్యమాహసవేవ॥దర్శనప్రతిభూ
 ర్యస్తు దేశేకాలేవదర్శయేత్ । నిబంధంవావహేత్తత్ర దైవరాజకృతాదృతఇతి॥ని
 బంధంచేషద్రవ్యమావహేత్ - ధనిసంప్రాపయేత్ - యస్తుదశయతి ॥ తంప్ర
 త్యాహమనుః ॥ యోయస్తుప్రతిభూస్తిష్ఠే దర్శనాయేహమానవః । అదశయన్ధ
 నంతస్య ప్రయచ్ఛేత్సవనాద్యుమితి ॥ దర్శనాయకాలందద్యాదిత్యాహబృహస్ప
 తిః ॥ నష్టస్యాన్వేషణికాలం దద్యాత్ప్రతిభువేధసి । దేశానురూపతఃపక్షం మా
 సంసార్థమధాపివేతి॥ కాత్యాయనోపి ॥ నష్టస్యాన్వేషణార్థంతు దేయంపక్షత్ర
 యంపరిమే । యద్యసాద్యయేత్తత్ర మోక్షవ్యప్రతిభూర్భవేత్ । కాలేవ్యతీతే
 ప్రతిభూ ర్యదితంనైవదర్శయేత్ । సతమర్థంప్రదావ్యస్యాస్య ప్రేతేదైవంవిధియ
 తేఇతి ॥ దానప్రత్యయప్రతిభువాః కృత్యమాహనారదః॥ ఋణిష్టప్రతి కుర్వత్సు
 ప్రత్యయేచాధహాపి తే । ప్రతిభూస్తుఋణందద్యాదనుపంస్థాపయంస్తథేతి॥అప్రతి
 కుర్వత్సువంజనయాదారిద్యేగ్రీవాఋణచగమత్సుప్రత్యయేహాపితేవశ్వాసోపగ
 తేధనార్పణప్రతిభవః కృత్యమాహసవేవ ॥ ఎశ్వాసార్థంకృతస్తావిధి ర్మప్రాప్తోధ
 నినాయదా । దాపవీయస్తదాదానే దేయంవాధనికేధనమితి ॥ అధిప్రత్యర్పణప్ర
 తిభువంప్రత్యాహసవేవ ॥ ఖాదకోవిత్తహీనశ్చ లగ్నకోవిత్తవాస్యసి । మూలం త
 స్యభవేద్యేయంనవృద్ధిందాతుమర్హతీతి॥ ఖాదకోబంధధక్షకః - లగ్నకోప్రతిభూః-
 నవృద్ధిందాతుమర్హతి ॥ ఖాదకోవ్యత్రమూలేన తోషయేదేనమితివచనాత్-తస్మా
 లమూత్రమేవందేయం-ఏవమితరేషాంప్రతిభువామపి ॥ దేయద్రవ్యవిధయో ద్రవిష్ట
 వ్యాః॥ ప్రతిభూగ్రహణవిమిత్రానిదశయతి॥ హరితేతి॥ అభయేప్రత్యయేదానే ఉ
 పస్థానేచదర్శనేపంచస్వేష్యప్రకారేషుగ్రాహ్యహిప్రతిభూఋణైరితి॥ కాత్యాయ
 ననోపి॥ దానోపస్థాపనాదేషువిశ్వాసశపధాయచ । లగ్నకంకారయేదేవంయ
 ధాయోగంవిషయేఇతి॥ఉపస్థానందశకనం॥వ్యాసోపి ॥ లేఖ్యంకృతేచదిక్యేవాదా
 నప్రత్యయదశకేనేగృహీతబంధోపస్థానేఋణద్రవ్యాపణేతథేతి॥ ప్రతిభూర్గ్రా
 హ్యఇతిశేషః గృహీతబంధోపస్థానంయచిత్ కత్వేనకతుడక్షకానార్థంవా॥ప

తీర్థామరణేష్వపస్థామాహయాజ్ఞవల్క్యః ॥ దశానప్రతిభూర్యత్రమృతః పాత్ర్య
యిహోపివానతత్ప్రతాముణందద్యుర్దద్యద్ధానాయస్థితః ॥ ౭౬ ॥ యదాదర్శనప్ర
తిభూప్రాత్యయికోవామృతస్తదాతయోఃపుత్రాః ప్రాచీభావ్యానాతంపితృకృత
మృణందద్యుః యస్తుదానాయస్థితః ప్రతిభూమృతః తత్పుత్రాః ఋణందద్యుః ॥
సతత్పుత్రాః పుత్రైశ్చైరపిమూలకేవదేయం నవృద్ధిరేతయా ॥ తథాచవ్యాసః ॥ ఋణం
పైతామహం పౌత్రః ప్రాచీభావ్యాగతంసుతః ॥ సమందద్యాత్తత్పుతౌతునదాప్యా
వితినిశ్చయః ॥ తత్పుతౌపాత్రప్రపాతౌ ॥ బృహస్పతిః ॥ ఆధాతువితథేదాప్యా శు
ల్కాదావేదితః ధనం ॥ ఉత్తరాశువిసంవాదేతా వినాతత్పుతౌతదేతి ॥ ఆచార్యదర్శ
నప్రత్యనుప్రతిఘటావితథేతహవేనందశయిష్యామి అసౌసాధురీశ్వర విభయో
వాశ్యయోర్నిధ్యాన్వేరాజ్ఞాదాప్యా ॥ ఉత్తరాదానఋణిద్రవ్యావృణప్రతిభూవౌ
విసంవాదేదాధ్యానివాధనినే ఋణిశేనప్రతిదతైదాప్యా ॥ తయోరభావేతత్పు
తౌదాప్యప్రత్యయప్రతిభూవత్ ప్రమాణప్రతిభూరేవదాప్యనతత్పుత్రః వివాదప్ర
తిభూస్తుసాధితంధనందంధంచదాప్యః ॥ తదభావేతత్పుత్రోపీత్యాహ ॥ వ్యాసః ॥ విప్రత్య
యేలేఖ్యదివ్యదర్శనవాక్యతేనతి ॥ ఋణందాప్యః ప్రతిభూవః పుత్రంతేహంనదాప
యేత్ ॥ దానవాదప్రతిఘటాదాప్యతత్పుత్రకౌతథేతి ॥ యత్రదర్శనప్రత్యయప్రతిభూ
వాబంధకం గృహీత్వాప్రాచీభావ్యమంగీకృతవంతౌ ॥ తత్రవిశేషమాహకాత్యాయ
సః ॥ గృహీత్వాబంధకంయత్రదశానస్యస్థితోభవేత్ ॥ ఎనాపిత్రాధనంతస్సాద్దాప్య
స్సాస్యత్తదృణంసుతఇతి ॥ అనేకప్రతిభూదానప్రకారమాహయాజ్ఞవల్క్యః ॥ బహవ
స్తుయదిన్వాంశైః దద్యుః ప్రతిభూవాధనమపికథాయాశ్రితేష్వేషుధనికస్యయథారుచీ
తి ॥ ఏకచ్ఛాయాశ్రితాః ప్రతిభూవః ఋణంవిభజ్యస్వాంశేనదద్యుః - ఏకథాయా
శ్రితేషుయంధనికః ప్రాథమ్యతే సవీవకృత్స్వం దద్యాత్ - నాంశతః ॥ ఏకథా
యాశ్రితేషుయదికస్యైశ్చాంతరంగతః - తదాశత్పుత్రోపిదద్యాత్ - మృతేతుపితరి
పుత్రః పిత్రంశేవదద్యాత్ - నకృత్స్వం ॥ తథాచకాత్యాయనః ॥ ఏకథాయాప్ర
విష్టానాం దాప్యేయస్తత్రదృశ్యతే ॥ పోషితేతత్పుతస్సహంపిత్ర శంతుమృతేసు
తఇతి ॥ పాత్రిభావ్యాసలాపేందమాహపితామహః ॥ యోయస్యప్రతిభూభూ
త్వామిథ్యాచైవతుగచ్ఛతి ॥ ధనికస్యధనందాప్యే రాజ్ఞాదండంచతత్సమమగుర్యా
చ్ఛప్రతిభూర్వాద మృడేకాశ్లేఖినాసహ ॥ సోపసగస్తదాదండ్యో వివాదా
ద్విగుణందమమితి ॥ తదాప్రతిభూదత్తప్రతిక్రియావిధిః ॥ తత్రయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్ర

తిథిహారాః పితృయత్ర ప్రకాశంధనినాంధనమద్విగుణంప్రతిదాతవ్యమృణేకైస్తస్య
తద్భవేదితి ॥ ధనికేన పీషితస్య ప్రతిధూస్తత్సతోవా జనసమక్షం రాజ్ఞాయద్ధ
నందాపితః తద్విగుణమృణేకఃప్రతిభువేదద్యాత్ ॥ తథాచనారదః ॥ యంచాశం
ప్రతిధూడద్యాద్ధనికేనోపపీడితః । ఋణికస్తంప్రతిభువే ద్విగుణంప్రతిపాదయే
దితి ॥ కదాహిద్విగుణందద్యా దిత్యేతేయాయమాహ ॥ కాత్యాయనః ॥ పాశి
భావ్యంతుయోదద్యా స్పీడితంప్రతిభావితః । ప్రిపత్యత్సరతస్సార్థం ద్విగుణంబ
వన్తతీతి ॥ ద్వేగుణంహిరణ్యవిషయం॥పశ్వాదాతువిశేషోఽయజ్ఞవల్క్యేన దర్శి
తః ॥ సంతప్తీప్రసహజ్యేవ ధాన్యఃక్రిగుణమేవచ । వస్త్రంవతుర్గుణంహోక్తం ర
సశ్చష్టగుణస్తృతఇతి ॥ ధర్మాదీనుపాయా బృహస్పతిరాహ ॥ ధర్మోపధిబ
లాతాగరైర్గృహ సంశోధనేనచేతి ॥ ధర్మాదీన్స్వయమేవాహ ॥ సుహృత్సం
బంధినంద్విష్టే స్సామోక్తానుగమేనచ॥ ప్రియేవాపిఋణేదాప్యోధర్మవిష ఉదాహృ
తః । ఛర్మనాయాచితంచార్థ మానీయఋణికాన్ధని । అన్వాహితాదిసంగ్రహ్యా
దాప్యతే యత్రసోపధి । బధ్వాన్స్వగృహమానీయ తాడనాద్యైరుపక్రమేః । ఋ
ణికోదాప్యతేయత్ర బలాతాగరస్సఉచ్యతే॥ పుత్రదారపశూన్సధ్వా దత్వాద్వా
రోపవేశనమ్ । ఆత్రర్ణికోదాప్యతేర్థం తదాచరిత ముచ్యతఇతి ॥ మనురపి ధర్మా
దీనుపాయాన్దర్శయతి ॥ ధర్మోవ్యవహారేణ ఛలేనాచరితేనచ । ప్రయుక్తం సాధ
యేదర్థం సంవశేన బలేనచేతి ॥ ధర్మాదయశ్చోపాయాః పురుషాపేతుయా ప్ర
యోక్తవ్యాః ॥ తదాహంకాత్యాయనః॥ రాజానంస్వామినంవిప్రం స్వాంతేనైవప్ర
దాపయేత్ । రిక్థినంసుహృదంచాపి ఛలేనైవప్రదాపయేత్ । వణిజఃకర్ష కాశ్చైవ
శిల్పినశ్చబ్రవీద్భృగుః ॥ దేశాచారేణచాన్యాంస్తు దుష్టాన్సంపీడ్యదాపయేదితి॥దా
పజవిశేషమాహయాజ్ఞవల్క్యః ॥ గృహీతానుక్రమాదాప్యో ధనినామధమణి
కః । దత్వాతుబాహ్మణామైవ నృపతేస్తదనంతరమితి ॥ సమానజాతీయేషు ధని
షు యుగపత్సృష్టేషు గృహీతానుక్రమాద్ధనం దాప్యోభిన్నజాతీయేషుతు బ్రా
హ్మణాదిక్రమేణ స్వయంసాధయితుమశక్తంధనికం ప్రత్యాహయాజ్ఞవల్క్యః॥ రా
జ్ఞాధమణికోదాప్య స్సాధీతాదశకంశతమ్ । సంవకంతుశతందాప్యో పాశ్చి
తోహ్యత్సమర్థ కఇతి॥ప్రతిపన్నస్యార్థస్యరాజాదశమాంశమధమణికా ద్దండ
రూపేణగృహీయాత్ - ఉత్తమణాద్వింశతితమంభాగం భృత్యభాగం గృహీయా
దిత్యర్థః॥ పాశ్చిభాష్యేనిషేధ్యానాహ కాత్యాయనః ॥ నస్వామినదైవశత్రుఃస్వా

మినాధీశ్వరప్రభా । నిరుద్ధోదండితశ్చైవ సందిగ్ధశ్చైవనక్వచిత్ ॥ నైవరిక్తి నమి
త్రించ నదైవాత్యంతవాసినః । రాజకార్యనియుక్తశ్చ యేచప్రవజితానరాః॥ వా
శక్తో ధనిసేదాతుం దండంరాజ్ఞేవతత్సమమ్ । నావిజ్ఞాతో గృహీతవ్యః ప్రతిభా
త్వక్రియాంప్రతీతి॥ సందిగ్ధోఽభిశస్తః - అత్యంతవాసినఃనైష్ఠికబ్రహ్మచారిణః॥ యా
జ్ఞవల్క్యీతి ॥ భాగ్యూణా మథదంపత్యో పితృపుత్రస్యచైవహి । ప్రాతిభావ్య
మృణంసాత్యమావిభక్త్యేనతుస్తృతమితి॥ నారదోపి ॥ సాక్షిత్వ ప్రాతిభావ్యంచ
దానగ్రహణశేవచ । విభక్తాభాగ్రహణకుర్య రావిభక్తాఃపరస్పరమితి ॥ అస్వతం
త్రేషుధనప్రయోగనిషేధమాహకాత్యాయనః॥ నస్త్రీభ్యోదానచాలేభ్యః ప్రయ
జ్ఞేత్సత్వచిదధ్ధ్రివమ్ । దత్తంసలభ తేతత్తు తేభ్యోదత్తంతుయద్వస్వీతి॥అధాధమర్ల
గ్రహణధర్మాః - తత్రీయాజ్ఞ వల్క్యః ॥ ప్రపన్నంసాధయన్నర్థం నవాచ్యోన్మ
పతేభావేత్ । సాధ్యమానోన్మపంగజ్ఞేద్దండందాప్యస్తేద్దనమితి॥అస్సార్థః అధ
మణేనాభ్యసగతం సాత్యోదిభిర్భావితంవా ధర్మాదిభిరుపాయై సాధయన్
రాజ్ఞాననివారణీయః - అధనికముణదాన ప్రకారమాహసవచ ॥ హీనజాతంపరి
క్షీణ మృణాథకంకమకారయేత్ । బ్రాహ్మణస్తుపరిక్షీణ శ్చవైర్దాప్యో యథోద
యమితి॥ అత్రబ్రాహ్మణగ్రహణముత్సృష్టజాత్యపలక్షణాథకం॥కమకాపిసమం
కుర్యా ధనికంచాధమణికః । సమోనికృష్టజాతిశ్చదద్యాజ్ఞేయ్యాంస్తు తచ్ఛవై రి
తి॥నారదోపి ॥ అథశక్తివిహీనస్సాన్య దృణికాలవివర్ణయాత్ । శక్త్యపేక్షమృణం
దాప్యః కాలేకాలే యథోదయమితి ॥ దుష్టాధమణికం ప్రత్యాహమనుః ॥ ఋ
ణికస్సధనోయస్తు దారాత్కృన్మప్రయచ్ఛతి రాజ్ఞాదాపయితవ్యస్సాన్యగ్రహీ
త్వాన్విగుణంతత ఇతి॥సందిగ్ధే థేధనసంగ్రహణంకుర్వతః - అర్థహన్దండశ్చైత్యా
హబృహస్పతిః॥ అనావేద్యతురాజ్ఞేయ సందిగ్ధేథేప్రవతతే । ప్రసాహసవిన
యస్సాన్య తస్మాద్యథోకనసిద్ధ్యతీత ॥ కాత్యాయనోపి ॥ పీడయేత్తుధనియత్ర ఋ
ణికంన్యాయవాదినమ్ । తస్మాదథాత్సహీయేత తత్సమంచాపున్యాద్దమమితి॥
యస్త్యధమర్లస్తూత్రమర్ల సకాశాద్యవహారార్థం ధనంగృహీతవాన్ - సతస్యై
వధనందద్యాత్ నాన్యేషాం-తదాహకాత్యాయనః॥ యస్యద్రవ్యేణయత్సన్యాసాధి
తంయోవిభావయేత్ । తద్ద్రవ్యమృణికేనైవ దాతవ్యంతస్యనాన్యథేతి॥ నిర్ధవాధ
మణికవివయే ఋణప్రతిదానప్రకారమాహ ॥ భరద్వాజః ॥ ఋణికస్యధనాభా
వేదేయోన్యోర్ధస్తతఃక్రమాత్ । ధాన్యంహిరణ్యంలూహంవా గోమహిష్యాదికం

తథా । వస్తుభూదాసవర్గం చ వాహనాదియథాక్రమమ్ । ధనికస్యతు విక్రీయ
 ప్రదేయమనువూర్వకః । క్షేత్రాభావేతథారామస్తస్యాభావేఋణక్రయః । ద్వి
 జాతీనాంగ్రహభావేశాంతిహారోఽధీయతే ॥ మనురపి ॥ ఋణం దాతుమశక్తోయః
 కతుమిచ్ఛేత్తునక్రియామ్ । సదత్వానిజీతాంవృద్ధిం కరణంపరివర్తయేదితి॥ అ
 యమథః॥ ప్రతిదానకాలే ధనాసంపత్తివశాత్ - సవృద్ధికమాదానాశక్తోఽధమ
 ర్హః ॥ ఋణస్య చిరంతనత్వపరిహారతోధనికస్య సమాసాధాక్రియాం లేఖ్యాదిరూ
 పాంపునఃకతుమిచ్ఛేత్ - సనిష్పన్నాంవృద్ధిందత్వా కరణంపరివర్తయేత్ - పు
 నర్లేఖ్యాదిక్రియాంవత్సరాదిచిహ్నతాంకుర్యాదితి॥ యఃపూర్వనిజీతాంవృద్ధిందా
 తుమశక్తస్సతుతాఽమూలత్వసారోపయేత్ ॥ తదాహసపివ ॥ అదర్శయిత్యాత
 తైవ హీరణ్యంపరివర్తయేత్ । యావత్సంభవేద్వృద్ధిస్తావతీందాతుమహతీ
 తి॥ హీరణ్యమదర్శయిత్యానిజీతాంవృద్ధిమదత్వా తతైవలేఖ్యంపరివర్తయేత్॥
 ఋణప్రతిదానకాలేసవృద్ధికం మూలందాతుంశక్నోతి॥ తంప్రత్యాహయాజ్ఞవ
 ల్క్యః॥ లేఖ్యస్యపృష్టేవిలిఖేత్ దత్వాదత్వణికోధనమితి॥ లేఖ్యాసన్నిధానేవిష్టుః॥
 సమగ్రదానేలేఖ్యాసన్నిధానేచోత్తమర్హః - స్వలిఖితందద్యానీతి ॥ నారదోఽపి॥ గృ
 హీతోఽపగతందద్యా దృణికాద్యోధనంధనీ । ఆదద్యాద్యాచ్యమానస్తు కేషంహః
 నిమవాప్నుయాదితి ॥ ధనప్రదేశదినమారభ్య యావత్లేఖనంలేఖాదానంవానకరో
 తితావదధమణాదుపాత్తంధనంవృద్ధిమాప్నుయాత్॥ తథాచనారదః॥ యదివానో
 పరిలిఖేదృణినాచోదితోఽపిసకాధనికస్యైవవర్ధేతతదైవఋణికస్యచేతి ॥ యస్తు
 ఋణాపాకరణంనకరోతి తస్యప్రత్యవాయోపురాణేదర్శితః ॥ తపస్వీవాగ్నిహో
 త్రివాఋణవాణ్మియతేయదితపత్యైవాగ్నిహోత్రంచసర్వంతద్ధనినోభవేదితి॥
 కాత్యాయనోఽపి ॥ ఉద్ధారాదికమాదాయ స్వామినేనదదాతియః । సతస్యదాసో
 భృత్యస్త్రీసశుర్వాజాయతే గృహణతి ॥ ఉద్ధారాదికందాతుఃప్రదేయతయాస్థి
 తం ॥ నారదోఽపి ॥ యాచ్యమానంనదద్యాద్య ఋణంవాదప్రతిగ్రహమ్ । తద్ద్రవ్యం
 వర్ధతేతావద్యావత్కృతీతంభవేత్ । తతఃకోటిశతే పూజేఽష్టైతస్సేనక
 మణా । అశ్వేభిరోప్పయేదాసో భవేజ్జన్మ నిజన్మనీతి ॥ ప్రతిదాతుఃకర్తవ్యమా
 హయాజ్ఞవల్క్యః ॥ దత్వణికంపాటయేల్లేఖ్యం శుద్ధ్యైవాన్యత్తుకారయేత్ । సా
 ష్టిణాంస్థాపయేద్దద్యాత్ దాతవ్యం వాససాక్షికమితి - ససాక్షికం ఋణపత్రసా
 ష్ఠీసమక్షమేవదాతవ్యం పూర్వసాక్షిణ్యసంభవేసాక్ష్యంతరసమక్షమేవదాతవ్యం

తి॥ నారదోపి ॥ లోక్యందత్వాఋణీశుద్ధ్యే తదభావేప్రతిశ్రుతిరితి॥ ధనికర్ణకయోరే
 వంశిశుద్ధిస్సాస్యత్ప్రతిశ్రవమితి ॥ ఋణప్రదాతృనాహ బృహస్పతిః ॥ యావ్య
 మానాయదాతవ్యమల్పకాలమృణంకృతం॥ పూర్ణైవధాశాంతలాభమభావేవపితు
 స్సుతైరితి॥ అల్పకాలమదీఘకాలం ఋణంయావ్యమానసమనంతరమేవదేయంసం
 బంధిత్వేన కృతంతు పూర్ణేత్యవధా శాంతలాభం లాభశాంత్యంతరమృణగ్రస్త
 స్య పితరభావేపి తత్కృతమృణం సుతైరవశ్యం దాతవ్యం ॥ అవశ్యం దాతవ్య
 మిత్యత్రహేతుమాహ నారదః ॥ ఇచ్ఛంతి పితరఃపుత్రాన్ స్వాధికారేహోయక
 తస్తతః ॥ ఉత్తమణాధమణాభ్యాం మామయం మోచయిష్యతి ॥ అతఃపుత్రే
 ణకాలేన స్వాధికారముత్సృజ్యయత్నతః ॥ ఋణాత్పితా మోచనీయో యదాన
 నరకం ప్రజేదితి ॥ ఉత్తమమృణం జాయమానోవై బ్రాహ్మణస్త్రిఋణవాన్జ్ఞా
 యత ఇత్యాది ప్రతిప్రతిపాదితమృణం పరహస్తాత్కుసీదవిధినా గృహీతం॥ కా
 త్యాయనోపి పితృణాంసూనుభిజాతై దాకననైవాధమాదృణాత్ ॥ విమో
 త్తస్తకృతస్తస్మాదిచ్ఛంతిపితరస్సుతానితి ॥ జాతైరిత్యభిధానా జ్ఞాతమాత్రస్యఋ
 ణమోచనసాధికారః కింతుప్రాప్తవ్యవహారస్తు- పితర్యుపరతేక్వచిత్- కాలేషువి
 ధినాదేయం వసేయు స్మకరకేన్యథేతి ॥ క్వచిద్విద్యమానేపి పితరిస్తుతైరేదేయమి
 త్యాహసరవ ॥ విద్యమానేపి రోగాతఃస్వదేశాత్ప్రేషితేతథా ॥ విశాత్సంవ
 త్సరాద్దేయ మృణంపితృకృతంసుతైరితి ॥ సాన్నిధ్యేపితుఃపుత్రైః ఋణందేయవి
 భావితమ్॥ జాత్యంధ పతితోన్మత్ర క్షయశ్చిత్రాదిరోగిణిఇతి ॥ ఋణదానేధికా
 రిణంపుత్రందశకయతి ॥ కాత్యాయనః ॥ ఋణంతుదాపయెత్పుత్రం యదిస్యాన్ని
 రుపద్రవః ॥ ద్రవిణాహాశ్చఘర్షశ్చ నాన్యథాకాపయెత్పుత్రమితి॥ నారదోపి ॥ పి
 తర్యుపరతేపుత్రా ఋణందద్యయథాంశతః॥ విభక్తావాఽవిభక్తావా యోవా
 తామద్యహేత్వరమితి ॥ విభాగోత్తరకాలే పిత్రాయదృణంకృతంతతేనదేయ
 మిత్యపేక్షతఆహ ॥ కాత్యాయనః॥ పితృణేవిద్యమానేతు సచపుత్రో ధనంమాతే
 త ॥ దేయంతద్ధనికేద్రవ్యం మతేగృహ్లాంతువాప్యతదతి ॥ పిత్రాదికృతణాసమ
 వాయో దానక్రమమాహ బృహస్పతిః ॥ పిత్యమాదావృణందేయం పశ్చదా
 త్తీయమేవచ ॥ తయోపైతామహంపూర్వం దేయమేతదృణంసదేతి ॥ పితామ
 హఋణంసమమేవదేయం తదాసవీవ ॥ ఋణమాత్మీయవప్తిత్యగ్ని పుత్రైరేవ
 యవిభావితం ॥ పైతామహంసమందేయ మదేయంకృతస్యత్వతి॥ తత్పుత్రస్త్వా

సహిత తద్దనస్యపుత్రపౌత్రస్య ఏతదేవాభిషేత్యాహ నారదః॥ క్రమాదవ్యాహత
 ప్రాప్తం పుత్రైర్వృతతామధ్యసమ్ ॥ దద్యుఃపైతామహంపౌత్రాస్తద్భతుర్థా
 వ్యవతతతతి ॥ కాత్యాయనోపి ॥ పుత్రాభావేతు దాతవ్యమృణంపౌత్రేణయ
 స్మతః ॥ చతుర్థేననదాతవ్యం తస్మాత్తద్వినివతతతి ॥ దేయమృణమనేన
 దేయమేతస్మిన్కాలే దేయమిత్యేతద్వృతతయం ॥ యాజ్ఞవల్క్యతా ॥ పితరీప్రో
 పితేషేతే వ్యసనాభిప్లుతేపివా ॥ పుత్రపౌత్రైఃఋణందేయం నిహితేసాక్షిభా
 వితమ్ ॥ అదేయమృణమాహబృహస్పతిః॥ సౌరాక్షికంవృధాదానం కామక్రోధప్ర
 తిశ్రుతం ॥ ప్రాతిభావ్యందండశుల్కం శేషంపుత్రానదాపయేత్ - తతి ॥ సురాపా
 నాథం యత్కృతం తత్సేరం ద్యూతపరాజయనిమిత్తమాక్షికం వృధాదానం
 ధూతాణదిభ్యోదత్తం - కామక్రోధప్రతిశ్రుతయోః స్వరూపకంకాత్యాయనేనద
 శితం ॥ లిఖితంముక్తకంవాపి దేయంయత్ప్రతిశ్రుతం ॥ పరపూజాస్త్రియైద
 త్తంవిద్యాకామకృతంత్వృణం ॥ యత్రహింసాంసముత్పాద్య క్రోధాద్గర్హ్యంవిస
 శ్యచ॥ ఉక్తంతుష్టికరంతత్తు విద్యాభ్యోధంకృతంతుతదిః॥ ముక్తకంలేఖపరహీతం॥
 తధాచమనుః ॥ ప్రాతిభావ్యంవృధాదాన మాక్షికంశౌరికంచయేత్ ॥ దండశుల్క
 వశిష్టంచ నపుత్రోదాతుమహాతి ॥ దశనప్రాతిభావ్యేతు విధిస్సాన్యత్పార్వచోది
 తతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ సురాపానన్యూతకృతం దండశుల్కవశిష్టకం ॥ వృధా
 దానంతతైవేహ పుత్రోదద్యాన్నపైతృకమితి ॥ ఉశనాపి ॥ దండంవాదండశేషంవాశు
 ల్కంతచ్ఛేషమేవవా ॥ నదాతవ్యంతుపుత్రేణయచ్చనవ్యావహారికమితి ॥ కుటుంబార్థే
 పితృవ్యాధినాకృతమృణం గృహేదద్యాదిత్యాహ బృహస్పతిః ॥ పితృవ్యభ్రాతృపుత్ర
 స్త్రీ దాసశిష్యానుజీవిభిః ॥ యద్గృహేతేకుటుంబార్థే తద్గృహేదాతుమహాతి
 తి ॥ నారదోపి ॥ శిష్యాంతేవాసదాసిస్త్రీ ప్రేష్యకృత్యకరైశ్చయేత్ ॥ కుటుంబహే
 తోరుత్తిప్తందాతవ్యంతకుటుంవినేతి ॥ శిష్యోత్రవిద్యాధీశిల్పకాస్త్రార్థి అంతే
 వాసీ ॥ ఉత్తిప్తమసన్నిధానాది నాస్వానుజ్ఞాంవినాపితృతమృణం ॥ కాత్యాయ
 నోపి ॥ ప్రోపితస్యామతేనాపి కుటుంబాథవృణంకృతం ॥ దాసస్త్రీమాతృశిష్యై
 వా దద్యాత్పుత్రేణవాభ్యుగతితి ॥ కుటుంబాథవృతిరిక్త ఋణవిషయేయాజ్ఞవ
 ల్క్యః ॥ నయోపిత్పతిపుత్రాభ్యాంనపుత్రేణకృతంపితాదద్యాదృతేకుటుంబాథం
 నపతిస్త్రీకృతంతథేతి ॥ నపుత్రేణకృతఃపితే త్యస్యకృచ్ఛిదపవాదమృహబృహస్ప
 తిః॥ ఋణంపుత్రకృతంపిత్రా శోధ్యంయదనుమోదితం ॥ సతుస్సేహేనవాదద్యా

న్నాన్యథాదాతుమహతి || నారహాపి || పితృరేవవియోగాద్వా కుటుంబభ్రాతృ
 యః | కృతంవాన్యద్యుక్తంభేదద్యాత్వైకేణతత్త్వేతి || అత్రపుత్రగ్రహణం కు
 టుంబోపలక్షణార్థంపితృగ్రహణం చప్రభోరుపలక్షణార్థం | తథాచకాత్యా
 యనః || కుటుంబార్థమశక్తేషు గృహీతంవ్యాధితేధవా | ఉపప్లవనిమిత్తంచవిద్యా
 దాపత్యుతంబయత్ | కన్యావైవాహికంచైవ పేతకార్యేషుయత్కృతశివతత్స
 ర్వం ప్రదాతవ్యం కుటుంబేనకృతంప్రభురితి || నపతిస్త్రీకృతంతథేత్యస్యా పవాద
 మాహయాజ్ఞవల్క్యః || గోపశాండికశ్చైలూష రజకవ్యాధయోషితాం | ఋణం
 దద్యాత్పరిస్తాసాం యస్మాద్వృత్తిస్తదాశ్రయేతి || యోషితఃప్రత్యాకృతమృణంన
 దద్యాదిత్యస్యాపవాదమాహనారదః || దద్యాదపుత్రానిధవా నియుక్తానాముమూ
 ఘాణా | యాసాంతద్రిక్తమాదద్యా ద్యతోరిక్తమృణంతత ఇతి || యాజ్ఞవల్క్యః ||
 ప్రతిపన్నంస్త్రీయాదేయం పత్యావాసహయత్కృతం | స్వయం కృతంవా యదృ
 ణంనాన్యస్త్రీదాతుమహతి | అప్రతిపన్నమపి తద్రిక్తగ్రహణేస్త్రీయాదేయమి
 త్యాహ || కాత్యాయనః || మర్తుకామేనయద్యత్రా ఉక్తాదేయ మృణంతయా |
 అప్రపన్నాపిసాదాప్యా ధనంయద్యాశ్రితంస్త్రీయేతి || అవిభక్తభార్యత్పరివశయేయా
 జ్ఞవల్క్యః || అవిభక్తైకుటుంబార్థే యదృణంతుకృతంభవేత్ | దద్యుస్తద్రిక్తినః
 ప్రేతేప్రాప్తితేవాకుటుంబిసేతి || అవిభక్తైకుటుంబార్థంకృతమృణంకుటుంబీదద్యా
 త్ - తస్మిన్నేతేతద్రిక్తినస్సవేదద్యుః || నారహాపి || పితృవ్యేణావిభక్తేన భా
 త్రావాయద్యుంకృతం | మాత్రావాయత్కుటుంబార్థేదద్యుస్తత్సర్వరిక్తిన ఇతి |
 అనేకఋణదాతృసమవాయేయాజ్ఞవల్క్యః || రిక్తగ్రాహఋణందాప్యో యోషి
 ద్గ్రాహస్తధైవచ | పుత్రోనన్యాశ్రితఃద్రవ్యః పుత్రహీనస్యరిక్తిన ఇతి || యోయదీయం
 ద్రవ్యం రిక్తరూపేణ గృహ్యతి సతత్కృతమృణందాప్యః తదభావేతు రాగాదివశా
 ద్యో యదీయం భార్యంగృహ్యతి సతత్కృతమృణందాప్యః - తదభావేనన్యా
 శ్రిత ద్రవ్యఃపుత్రఃఋణందాప్యః || ఏతేషాం సమవాయే పాతక్రమాదేవదాప్యః
 నస్యేతేషాం సమవాయోపవానుపపన్నః || పుత్రేనత్యన్యస్య రిక్తగ్రాహిత్యాసం
 భవాత్ నచపుత్రేనత్యపి పితృభ్రాత్రోః రిక్తగ్రాహిత్యమితి వాచ్యం || నభ్రాత
 రోపపితరః పుత్రారిక్తహారాపితుః || పితాహరే దపుత్రస్య రిక్తంభ్రాతర ఏవ
 వేతి మనునాపుత్రాభావఏవ తయోఃరిక్తగ్రాహిత్యస్యస్త్వతత్వాత్ || యోషిద్గ్రా
 హ ఇతిసంభవతః - నప్తియిక్ష్వాసాధ్వీనాం క్వచిద్భతోపదిక్యత ఇతి || తేనైవో

క్రత్వాత్ ॥ శ్రుతీనవ్యాభిప్రాయ ఇత్యేతదవ్యవహారం ॥ రిక్తగ్రాహణమునదావ్య
భిప్రాయనైకాభావాత్ శ్రుతీహీనస్యరిక్తినభిప్రాయదవ్యవహారం సత్సమిప్రతేరిక్తగ్రా
హణవిషయమునా పాకరణాధికారిత్వస్యరిక్తగ్రాహణమునదావ్యభిప్రాయక్రత్వాదితి-
తదేతదసంగతం - సత్సమిక్తి బాధిమప్రతేషు వివృత్యావీనారిక్తగ్రాహిత్యసంభవా
త్ ॥ శ్రీబాదీనారిక్తగ్రాహిత్యాభావంమనురాహ ॥ అనంశాక్షీ బహితౌ జాత్యం
ధమధిరాతథా ॥ ఉన్న త్తజడమూకాశ్చ యేవకేచిన్నిరింద్రియాభితి ॥ సవణాశ్రుతస్యా
న్యాయ శ్రుతీస్యరిక్తాయోగ్యతాగతమలహ ॥ తథాసవణాశ్రుతీస్యన్యాయవృ
త్తానలభ్యతైకేమామితి ॥ అతః శ్రుతేనత్యపిరిక్తగ్రాహణాన్యస్సంభవతి యోషిధ్రాహి
తాస్త్రనిషిద్ధోస్యతిక్రాంతనిషేధస్సంభవత్యేవ యోషిధ్రాహిః కీదృశః ఋణందద్యా
దిత్య పేషి తేనారదలహ ॥ పరభూవాప్త్ర్యైస్త్వస్యన్యః సప్రప్తేక్తా యథాక్ర
మం ॥ తునభూవాప్త్ర్యవిధాతాసాం నైవరిణీతుచతుర్విధా ॥ కన్యైవాత్మతయోని
ర్యాపాత్రోగ్రహణదూషితా ॥ తునర్హుః ప్రథమాప్రోక్తా తునస్సంసారకమణిదే
శధర్మానవేక్ష్యస్త్రీగురుభిర్యాప్రదీయతే ॥ ఉత్పన్నసాహసాన్యస్తే సాద్వితీయాప్ర
కీర్తితా ॥ అనత్సదేవరేషుస్త్రీబాంధవైర్యాప్రదీయతే ॥ సవర్ణ యాసపిందాయసాత్మ
తీయాప్రకీర్తితా ॥ స్త్రీప్రసూతాప్రసూరావాపత్యావేవతుజీవతీ ॥ కామాత్మమాత్ర
యేదన్యంప్రథమాస్తేవరీణీతునా ॥ కామారంభముత్సృజ్యయాత్వన్యంత్రురుషంశ్రీ
తా ॥ తునఃపత్యుగృహహయాయాత్ సాద్వితీయాప్రకీర్తితా ॥ మృతేభతేకరితుప్రా
ప్తాదేవరాదీనపాన్యయా ॥ ఉపగచ్ఛేత్పరంకామాత్సత్పతీయాప్రకీర్తితా ॥ ప్రా
ప్తాక్షేకాద్ధనక్రీతా యుప్తిపాసాతురాచయా ॥ తవాహమిత్యుపగతా సాచతుర్థా
పుక్తికేతా ॥ అంతిమానైవరిణీనాయా ప్రథమాచతుసంభూతామ్ ॥ ఋణం త
యోఃప్రతికృతం దద్యాద్ధస్తేతిపాశ్రితభితి ॥ యత్తుతేనైవోక్తం - యాతుసప్రథ
నైవస్త్రీ సాపత్యావాన్యమాత్రయేతే ॥ సోస్యాదద్యాద్ధుగంధతురుత్సృజేద్వా
తద్దనతాదిని ॥ తదాశ్రితభాగ్యాదివిషయం - అపవిత్రాత్మయః ॥ బాలపు
త్తాధికారాభావాభిరామరంయన్యమాత్రితా ॥ అశ్రితస్తద్యుగందద్యాద్బాలపు
త్తాధిపిన్దస్యైతభితి ॥ యదపిసారజేనైవోక్తం ॥ అధనస్యహ్యత్రుతస్య మృతస్యోపైతి
యస్త్రియమ్ ॥ ఋణంవోధుస్సభజతే నైవచాన్యధనస్త్వైతమితి ॥ తద్దనభాగిపు
త్రయోషిధ్రాహియోగభావేయః ॥ యోషియోషిదుపభోక్తాఋణందద్యాత్ - ఇత్యే
వంబుధిపాదనాథకేత్రత్రస్య తునస్వచసంక్రమాధకం - అపన్యాభిప్రాయఇత్యేత

దనధాకంనభవతి - పుత్రాదాంబహునాం సమవాయే రిక్తగ్రహణయోగ్యమవపు
త్రోదద్యాత్ - నాయోగ్యక్లిబాదిరిత్యేవం ప్రతిపాదనాథకత్వాత్ - పుత్రహీనస్య
రిక్తిన ఇత్యేతదవినవ్యథకం - పుత్రపౌత్రయోరభావే ప్రపాత్రోవిరిక్తగ్రాహీదద్యా
దిత్యేవం ప్రతిపాదనాథకత్వాత్ - యద్యా పుత్రహీనస్య రిక్తిన ఇత్యనేన పుత్రా
భావేయోషిద్ధ్రాపిచా దావ్యుత్పత్త్యవ్యతే - రిక్తశబ్దేన - సైవచాన్యధనంస్త్వతమ
తియోషితోవివక్షితత్వాత్ - అయమభిప్రాయః - స్త్రీవిరజ్జనాలంతిమాయాపున
ర్భువాం ప్రథమాయాశ్చసప్తధనస్యాపత్యస్త్రీయాశ్చగ్రాహీణేభావే పుత్రోదా
యః పుత్రాభావేనిధాననిరపత్యయోషిద్ధ్రాహీదావ్యుత్పత్తిః ॥ అతనివనారదః ॥ ధన
స్త్రీహారిపుత్రాణామృణభాగ్యోధనంహరేత్ ॥ పుత్రోఽసహోస్త్రీధనీనోస్త్రీహారి
ధనపుత్రయోరితి ॥ ధనస్త్రీహారిపుత్రాణాం సమవాయేధనహారి ఋణంబదద్యాత్
ధనహారిస్త్రీహారిజోరభావే పుత్రవపదద్యాత్ - ధనపుత్రయోర సహోస్త్రీహారిద
ద్యాత్ ఇతి ॥ అథవాపుత్రహీనస్య రిక్తిన ఇత్యనేనపుత్రహీనస్యోత్పత్తయోగ్యయోరి
క్తీతస్యధనస్త్రీహారిపుత్రాఋణంబదాప్యాకత్వవ్యతే ॥ తథాచనారదః ॥ బ్రాహ్మ
ణస్యతుయద్దేయం సాన్వయస్యనచాస్తిచేత్ ॥ నివృత్తత్సకుత్సేషు తదభావేస్య
బంధుషు ॥ యదాతుననకుల్యాస్సుర్నచసంబంధిబాంధవాః ॥ తదాదద్యాద్విశే
భ్యస్తు తేవ్యసత్స్వప్రసనిక్షిపేదితి ॥

—* ఇతిఋణాదానప్రకరణమ్. *

—(*) అథ నిక్షేపాఖ్యాన్యద్విత్తియస్య పదస్యవిధిసవ్యతే. (*)—

తత్రనిక్షేపస్వరూపమాహనారదః ॥ స్వద్రవ్యంవిప్రమారంభా నిక్షేపత్య
విశతీతః ॥ నిక్షేపోనామతత్రోపక్తంవ్యవహారపదంబుధైరితి ॥ ఉపనిధిన్యాసానిక్షే
పావాంతరపదవిశేషాః ॥ తయోఃస్వరూపమాహ బృహస్పతిః ॥ అనాఖ్యాతంవ్యవ
హిత మసంఖ్యాతమదశితమ్ ॥ ముద్రాంకితంచయద్ద్రవ్యం తదాపనిధిసంస్కృతమ్ ॥
రాజహారాంతిభయోదాయాదానాంచవంచనాత్ ॥ స్థాప్యతేన్యగృహంద్రవ్యం
న్యాసస్సపరికిత ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ వాసనస్థమనాఖ్యాత హస్తేన్యస్యయద
వ్యవతే ॥ ద్రవ్యంతదాపనిధికం ప్రతిదేయంతధైవతదితి ॥ వాసనస్థం కరంచాది
స్థద్రవ్యంరూపసంఖ్యాదివిషయంమకథయిత్వాసముద్రమన్యహస్తేయత్థాన్యతేత
ద్ద్రవ్యమాపనిధికం - నిక్షేపస్థాపనవిధిమాహమనుః ॥ కులశేషవృత్తసంపన్నేధర్మ
జ్ఞేనత్యవాదిని ॥ మహాపక్షేధనిన్యాప్తే నిక్షేపనిక్షిపేద్బుధఇతి ॥ బృహస్పతిః ॥ స్థా

సంగృహం గృహస్థం చ తద్వక్షణం వివిధాన్లుకాః । సత్యం చాపి ధర్మం చ సరిత్య
స్థాపయేన్మిదిమతి ॥ తస్య నిత్యే పశ్యేత్సదైవకవిద్యమామానారదః ॥ సత్యనర్మకవిధిః
ప్రాక్త స్సాక్షిమానతరస్తథా । ప్రతిదానంతరైవాస్య ప్రత్యయస్సాన్యద్విపర్యయా
ఇతి ॥ బృహస్పతిః ॥ ససాక్షికరహితాదత్తం ద్వివిధంతదుదాహృతమ్ । పుత్రపత్నరి
పాల్యంతద్విసశ్యత్యనపేక్షయా । స్థాపితం యేనవిధినా యేనయచ్చవిభావితమ్ । త
దైవతచ్చదాతవ్య మదేయం ప్రత్యనంతరఇతి ॥ స్థాపకేతరస్యయస్యస్థా పితద్రవ్యే
స్వామ్యమస్తి ఇహప్రత్యనంతరఇత్యుచ్యతే ॥ మసురపి ॥ యోయథానిశ్చిపేదస్తే
యదభకం యస్యమానవః । సతదైవగృహీతవ్యో యథాదాయస్తథాగ్రహఇతి ॥
దాయోదానం స్థాపనమితీయావత్ గ్రహాగ్రహణం - పాలయితుః ఫలమాహ బృ
హస్పతిః ॥ దదతోయద్భవేత్సుగ్ధం హేమరూప్యాంబరాదికమ్ । తత్స్యాత్పాల
యతోన్యాసం తదైవశరణాగతమితి ॥ భక్షకస్యదోషస్తేనైవదశితః ॥ భత్యు
దోహేయథానార్యాః పుంసః పుత్రసుహృద్వధే । దోషోభవేత్తథాన్యాసే భక్షి
తోపేక్షితేనృణామితి ॥ దైవాదుపఘాతేన యదితస్మాశమాపుయాత్ - గృహీ
త్పద్రవ్యసహితం తత్రదోషోనవిద్యతఇతి ॥ గృహీతురితిశేషః ॥ రాజశబ్దేనాస
మాదేయ నిమిత్తముపలక్ష్యతే ॥ అతఏవకాత్యాయనః ॥ అరాజదైవికేనాపి నిశ్చి
ప్తంయత్రనాశితమ్ । గృహీతుస్సహభాండేన దాతుం నష్టంతదుచ్యతఇతి ॥ నా
రదః ॥ గృహీతుస్సహయోధేన నష్టేనష్టసదాయనః । దైవరాజ్యకేతద్వన్న
చేత్తజ్జప్తకారితమ్ । దైవగ్రహణం తస్మిన్లోపలక్షణార్థం - అతఏవ యాజ్ఞవ
ల్క్యః ॥ నదావ్యోపహృతంతత్తు రాజదైవికతస్మైరైరితి ॥ మనుః ॥ చోరైశ్చౌ
తంజలేనోధ మగ్నినాదగ్ధమేవచ । నదద్యాదితితస్మాత్స నసంహరతికించనేతి ॥ య
దితస్సాద్యనాత్సోకమపిసగృహంతి తదానదద్యాదిత్యర్థః - తథాచసవప ॥ సముద్రం
నాపుయాత్సాచి ద్యదితస్సాన్నసంహరేదితి ॥ క్వచిదేన కేనచిద్ధేతునానష్టమ
పిగృహీతామూల్యద్వారేణ నదాప్యఇత్యాహ ॥ కాత్యాయనః ॥ జ్ఞాత్వాద్రవ్యవి
యోగంతు దాతాయత్రవినిశ్చిపేత్ । సహాపాయవినాశేపి గృహీతానైవదా
చ్యతఇతి ॥ జీపేతాదినానాశేతుబృహస్పతిరాహ ॥ భేదనోపేక్షయాన్యాసం గృ
హీత్వా యదివాశయేత్ । నదన్యాద్యాచ్యమానోవాదాప్యస్యాత్సోదయంభవే
దితి ॥ కాత్యాయనోపి ॥ న్యాసాదికంపద్రవ్యం ప్రభక్షితముపేక్షితమ్ । అజ్ఞా
ననాశితం దైవ యేనదాప్యస్సవీవతదితి ॥ అత్రవిశేషమాహవ్యాసః ॥ భక్షయం

తోనదయందాప్యసమందాప్యఃపేక్షతే । కించిదూనం ప్రదాప్యస్యాద్భివ్యవజ్ఞా
ననాశితమితి ॥ యాచనానంతర మదత్తస్య పశ్యాన్చైవరాజోపహృతే స్థాపకా
యమూలమాత్రందేయం॥ తథాచవ్యాసః॥ యాచనానంతరంనాశేదైవరాజకృతే
పిసః । గృహీతంప్రతిదాప్యస్యాదితి॥ మూలమాత్రమితిశేషః - ప్రత్యపకంఃలం
బమాత్రాపరాధేనవృద్ధిదాపనాయోగాత్ యాచనానంతరమదాక్షేపదమాహ॥
నారదః ॥ యాప్యమానస్తుయోదాతు ర్నిక్షేపంనప్రయచ్ఛతి । దండ్యస్సరాజ్ఞాభ
వతి నష్టేదాప్యశ్చతత్సమమితి ॥ యేపునఃస్థాపకాననుజ్ఞయానిక్షేపముపఘంక్షేత
స్యదండమాహసవేవ ॥ తత్రాథకంసాధయేత్తేన నిక్షేపురననుజ్ఞయా । తత్రాపి
దండ్యస్సభవే త్తంససోదయమావహేదితి॥ యాజ్ఞవల్క్యుఃపి ఆజీవకేవ్యచ్యూ
దండ్యో దాప్యస్తంచాపిసోదయమితి ॥ బృహస్పతిః ॥ న్యాసద్రవ్యేణయఃకశ్చిత్సా
ధయేత్కార్యమాత్మనః । దండ్యస్సరాజ్ఞాభవతి దాప్యస్తచ్చాపిసోదయమితి॥ ఆ
త్మదండేపిసమమేవగ్రాహ్యః ॥ తదాహమనుః ॥ నిక్షేపస్యాపహతాకారం తత్స
మందాపయేద్దమమ్ । తథోపనిధిహతాకారం విశేషేదైవపాథివఇతి ॥ బృహ
స్పతిః॥గృహీతానిహన్నతేయత్ర సాక్షిభిశ్చపథేనవా । విభావ్యదాపయేన్నాగ్రసం
తత్సమంవిసయేన్నుపఇతి॥ స్థాపకస్యావృతవాదిత్వే దండమాహ మనుః ॥ నిక్షే
పోయంకృతంయేన యావాంశ్చకులసన్నిధౌ । తావానేవసవిజ్ఞేయో విబ్రువందమ
హాతీతి ॥ ససాక్షీకనిక్షేపేసాక్షీవచనవిరుద్ధం వదకదండ్యః॥ ఆసాక్షీకేతుబృహ
స్పతిరాహ॥ రహితాదత్తేనిధాయత్ర వినంవాదఃప్రజాయతే । విభావకంతత్రదివ్య
ముభయోరపితత్త్వమితి ॥ గృహీతృస్థాపకయోరన్వృతవాదిత్వే దండమాహమ
నుః॥ నిక్షేపస్యాపహతాకార మనిక్షేప్తారమేవచ । సర్వైరుపాయై రన్విచ్ఛేచ్ఛ
పథైశ్చేచ్యవదైవికైః । యోనిక్షేపంనార్పయతి యశ్చానిక్షేప్యయాచతే । తావుభౌ
చారవచ్ఛాస్యా ప్రదాప్యౌతత్సమందమమితి॥ నిక్షేప్తద్రవ్యమకాలేదదతోఽవిగ్రహో
దండః॥ తదాహకాత్యాయసః॥ గ్రాహ్యసూపనిధిఃకాలే కాలహీనంతువర్జయేత్ ॥
కాలహీనందదద్దండంద్విగుణంచ ప్రదాప్యతేఇతి ॥ యద్భయా దుపనిధి రన్యస్యహ
స్తేన్యస్తస్తద్భయాతీతే కాలేనగ్రాహ్యఇత్యథః - తద్భయాతీతేకాలేపిన్వయమేవ
యాచితమర్పణీయం సకృద్భాచితమర్పయేదితి - బృహస్పతిస్తరణాత్ ॥ తద్భయే
వతకమానేస్య యమయాచిం దీయమానంకాలహీనం తస్యదానం దాప్యేనై
వేతి - తద్దదతోపిదండోయుక్తః - యస్తుబలావష్టంభేన నిక్షేపంనదదాతితంరాజా

సగృహ్యదాపయేదిత్యాహుమనః ॥ తేమాంనదద్యాద్యదితు తద్ధిరణ్యంయథావిధి |
 వ్యయంనిగృహ్యదాహ్యంస్యాదితిధర్మస్యధారణా ॥ నిశ్చిప్తస్యధనస్యైవం ప్రీత్యో
 పనిహితస్యచ ॥ కుర్యాద్వినియోగం రాజా అక్షిణ్యన్నాస్యసధారణమితి ॥ అక్షి
 ణ్యం అతాడయ్యం నిశ్చేప్తరిమృతేతత్ప్రత్యనంతరదానేనదోషకత్యాహుసపవ॥ స్వ
 యమేవతుయోదద్యాన్యైతస్యప్రత్యనంతరే ॥ నసరాజ్ఞభియోక్తవ్యాసనిశ్చేప్తు
 స్తుబరధుభిరితి ॥ యదాతుస్వయమేవనదదాతి తదాప్రత్యనంతరంప్రత్యాహుసపవ॥
 అచ్చలేనైవచాన్విచ్ఛేతమథకంప్రతిపూర్వకమ్ ॥ విచార్యతస్యవ్యావృత్తంసామ్యే
 వపరిసాధయేదితి ॥ నిశ్చేపేనిహితంభయం యాచితాదివ్యతిదిశతినారదః ॥ ఏవ
 ఏవవిధిర్ధృష్టో యాచితాన్వాహితాదిభు ॥ శిల్పిమాపనిధాన్యాసేప్రతిన్యాసేతథై
 వచేతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యేపి ॥ యాచితాన్వాహితన్యాస నిశ్చేపాదివ్యయంవిధిరితి |
 యాచితంఉత్సవాదిభుపరకీయమలంకారాద్యధికం యాచిత్యాస్వసమీపమానీతంఅ
 న్వాహితంస్వస్థిస్థితం పరధనంధనికాంతరస్థతయాకృతం ॥ న్యాసనిశ్చేపౌపూర్వ
 మేవాభిహితా ॥ బృహస్పతిరిపి ॥ అన్వాహితేయాచితకే శిల్పిన్యాసేనబంధకేఏవ
 ఏవోదితోధర్మకస్తథాచశరణాగతఇతి ॥ శిల్పిన్యాసోనామఅంగుళీయవణాదికం
 అనేనాయాచితస్య శిల్పిహస్తస్యస్తస్యదైవరాజోపమాతేన వినాశేస్వణకారప్ర
 భృతయోనదాప్యా ఇత్యుక్తంభవతి - అత్రాపవాదమాహకాత్యాయనః॥ యైశ్చ
 సంస్తూయతేన్యాసో దివదైవేపరినిచ్చితైః ॥ తదూర్ధ్వంస్థాపయేచ్ఛిల్పి దావ్యోదైవ
 హతేపితమ్ ॥ నైమల్కార్థకం రజకహస్తస్యస్తవస్త్రాదివిషయేసపవాహ॥ న్యా
 సదోషాద్వివాశస్సాస్య చ్ఛిల్పినంతన్నదాపయేత్ ॥ దాపయేచ్ఛిల్పిదోషాత్తత్సం
 స్కారాథికంయదప్రీతమితి ॥ యత్రతం త్వాదికంవస్త్రాద్యధికం కులిందాద్యేషు
 స్యస్తంభంబహూచితశాయాం నష్టపరిపూర్ణాదశాయాంవాకువిందాదినాదీయమా
 నం సాన్వమినానగృహీతం॥ నష్టంచతత్రాప్యాహుసపవ॥ స్వప్తేనాపిచ యత్కామం
 నష్టంచేద్భృతకస్యతత్ ॥ పర్యాప్తందిత్సతస్తస్య విసశ్యేత్తదగృహ్లాతఇతి॥ యత్కా
 మంవస్త్రనిమాణాదిస్వప్తేనాపి ప్రాంతవానాదినా వికలంనష్టంచేద్భృతకస్యశి
 ల్పినపవతన్నష్టం॥ పునర్వేతనగ్రహణమంతరేచైవ వానాదిక్రియాంకుర్యాదత్కర్థః
 యదిస్వామీపునస్తంత్యాగికం నార్చయతితదాపునర్వానాద్యభావేపి వేతనంశిల్పినే
 దత్తంఫలభతే - పర్యాప్తం పరిపూర్ణం వస్త్రాదికందిత్సతో భృతకస్యయస్సాన్వి
 మీతస్యదీయమానమగృహ్లాతః తత్పర్యాప్తంవిసశ్యేత్॥ యాచితవిషయేపి విశేషస్తే

నైవోక్తః ॥ యదితత్కార్యముద్దిశ్య కాలంపరిమియ్యవా । యాచితోర్ధక్వతే త
స్మి న్మహాప్రేసతుదాప్యత ఇతి ॥ యత్కార్యం దీఘకాలసాధ్యం తత్కార్యమ
ధ్యేయదియాచితః- యదివాసంవత్సరపర్యంతంయతామిత్యేనంకాలంపరిమియ్య
యాచితః తస్మాత్కార్యమధ్యేపరినియతకాలమధ్యేనా ప్రతియాజ్యమానోయాచి
తకంయో నదదాతి అసౌనసోదయందాప్యత ఇతి యాచితకమాత్రమేవ ॥ అసౌక్య
తేకార్యపరినియతకాలాత్యయేవాదద్యాత్ - యదితదాపినదదాతి తదాదైవాదితో
వినాశేహరణేవా జాలేమూల్యం చేయమిత్యాహసవ ॥ ప్రాప్తకాలే కృతేకార్యే
నదద్యాద్యాచితోపిన ॥ తస్మిన్ నష్టేహృతేవాపి గృహీతామూల్యమావహే ది
తి ॥ క్వదిదప్రాప్తేపికాలేకార్యమధ్యే యాచితకందాప్యత్యాహసవ ॥ అథకా
ర్యవివత్తిస్తు తస్మైవసామినిభవేత్ । అప్రాప్తేవైసకాలేతు దాప్యస్తర్ధక్వతే
పితదితి ॥

—* ఇతి నిక్షేపాఖ్యంద్వితీయపదమ్. *

—(*) అథాస్వామివిక్రయః. (*)—

తస్య స్వరూపమాహనారదః ॥ నిక్షేప్తంవాపరద్రవ్యం నష్టంలభ్యాపహృ
త్యవా । నిక్షేయశేసమక్షయ తస్యజ్ఞేరోఽస్వామివిక్రయః ॥ బృహస్పతిరపి ॥ నిక్షే
పాన్యాహితన్యాస హతయాచితబంధకమ్ । ఉపాంశుయేనవిక్రీత మస్వామిసోభి
ధీయత ఇతి ॥ అస్వామినాకృతోవ్యవహారోనివతకనియ ఇత్యాహ కాత్యాయనః ॥
అస్వామివిక్రయందాన మాధించవినివతకయేదితి ॥ నారదోపి ॥ అస్వామినాకృతో
యస్తు క్రయోవిక్రయవచ । అకృతస్సతువిజ్ఞేయో వ్యవహారేషునిశ్చత ఇతి ॥ తత
శ్చాస్వామివిక్రీతం ద్రవ్యంస్వామిగృహీతాయాత్ ॥ తథాచనవ ॥ ద్రవ్యమస్వామివి
క్రీతం ప్రాప్యస్వామి తదాప్నుయాత్ - తదనాప్తిశ్చరాజ్ఞే నివేదయత్తైవ అస్య
ధాదండువిధానాత్ ॥ తథాచయాజ్ఞ వల్క్యః ॥ హృతంప్రసప్తంయోద్రవ్యం పర
హస్తాదవాప్నుయాత్ । అనివేద్యనృపేదంశ్య స్సమపణ్ణవతింపశానితి ॥ యదాపునః
పరహస్తాదవాప్నునుసమర్థఃస్వామితదాహసవ ॥ నష్టాపహృతమాసాద్యహారా
రంగ్రాహయేన్నరః । దేశకాలాతిపత్తేవా గృహీతాన్వస్వయమర్పయేదితి ॥ నష్టమ
పహృతంవాన్వకీయంద్రవ్యమధిగంతురపహతుకవాహస్తే దృష్ట్వాఅధిగంతారమ
పహరారం గాజపురుషాదిభిగ్రాహయేత్-రాజపురుషాద్యాసయనాథకం దేశ

కాలాతిక్రమశ్చేద్భవతిస్వయమేవ గృహీత్వా రాజ్ఞే సమర్పయేదిత్యర్థః - యదాపు
సర్విక్రయాదూర్ధ్వమేవస్వకీయంద్రవ్యంక్రేతుహాస్తేపశ్యతి॥ తదాప్యాహసవీవ॥
స్వంలభేతా న్యవిక్రీతం క్రేతుదోహోప్రకాశితే । హీనాద్రహోహీనమూల్యేవే
లాహీనేచతస్కరభితి॥ స్వం ఆత్మ సంబంధీద్రవ్యం అన్యస్యవిక్రీతుంయదిపశ్యతి-తదా
లభేత - అస్వామివిక్రయస్యస్వ త్వహేతుత్వాభావాత్ - క్రేతుఃపునరప్రకాశితేగో
పిత్రక్రయేదోహోభవతి - హీనాత్ క్రయద్రవ్యాగమోపాయహీనాత్ - రహఃపి
కాంతహీనమూల్యే అబ్బతరణాధికమూల్యక్రయే - వేలాహీనేరాత్ర్యాదౌ కృతే.
క్రయేచసహోభవతి- తస్కరవద్దండోభవతీత్యర్థః - యథోక్తంమనునా ॥
ద్రవ్యమస్వామివిక్రీతం ప్రాప్యస్వామీతదాపున్యాత్ । ప్రకాశఃక్రయతశ్శుద్ధిః క్రే
తుస్తేయంరహఃక్రయాదితి ॥ బృహస్పతినాపి అజ్ఞానతోజ్ఞానతశ్చ క్రేతునికదో
షతానదోషతాచదశితా॥యేనక్రీతంతు మూల్యేనప్రాగ్రాజ్ఞే వినివేదితంనతత్ర
విద్యతేదోషస్తేనస్వాదుపవిక్రయాదితి॥యేనక్రీతంహీనమూల్యేనక్రియాత్ప్రాగే
వరాజ్ఞేనవేదితంనతత్రదోషః॥ఉపవిక్రయశ్చబ్రహ్మార్థస్తేనైవదర్శితః॥అంత్యకృహేబ
హిగ్రామాన్నిశాయామనతోజనాత్ హీనమూల్యంచయత్యేతంజ్ఞేయోసాపుప
విక్రయభితి ॥ అనతోజనాత్ - చందాలాదెరిత్యర్థః - అనర్గళహణంస్వామ్యేన
నుతదాన జూసాద్యపలక్షణార్థం॥ తథాఅతవీవనారదః॥అస్వామ్యనుమతాద్దాసా
దనతశ్చజనాద్రహః । హీనమూల్యమవేళాయాం క్రిణోతద్దోషభాగ్యవేదితి॥ త
ద్దోభాక్ - చారదోషభాగిత్యర్థః - అథస్వామివిక్రీతద్రవ్యవిప్రతిపత్తౌ ప్రమాణే
నసాధయేదిత్యాహ ॥ కాత్యాయనః ॥ నాష్టికస్తుప్రకుర్వీతతద్ధనంజాతీభిస్సృకం॥
నాష్టిలోకేనష్టధనః - తద్ధనంనష్టధనం-స్వకమాత్మీయంజాతిభిః - ప్రకుర్వీతసాధ
యేదిత్యర్థః - కథంసాధయేదిత్యపేక్షితఆహ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ఆగమేనోపభో
గేన నష్టంభావ్యమితి ॥ ఆగమస్తుస్మృత్యంతరేభి హీతోద్రష్టవ్యః ॥ లబ్ధందానక్ర
యప్రాప్తం శౌర్యంవైవాహికంతథా । బాంధవాదప్రజాజ్ఞాతం షడ్విధస్తుధనాగ
మభితి ॥ ధనస్యస్వకీయత్వావగతిరపి దానాద్యభావేనసాధనీయేత్యాహ॥ కాత్యాయ
నః॥అదత్తత్యక్తవిక్రీతంకృత్వాస్వంలభతేధనమితి॥దత్తంత్యక్తం విక్రీతంచనభవతి
ప్రమాణైఃప్రసాధ్యస్వకీయంధనంనాష్టికఃవిక్రీతాదేస్యకాశాల్లభత్యభ్యర్థః - అ
త్రక్రేతునివయేవిశేషమాహబృహస్పతిః॥పూర్వస్వామీతుతద్ద్రవ్యం'యదాగత్యవి
చారయేత్ । తత్రమూలందశకీయం క్రేతుశ్శుద్ధిస్తతోభవేదితి ॥ మూలం-విక్ర

తా॥మూలదశానంతరం వ్యాసః ॥ మూలేసమాహృతేక్రేతా నాభియోజ్యుఃక
 థంచనామూలేసమావాదస్తు నాష్టికస్యతదాభవేదితి ॥ యదాతుదర్శితోవిక్రేతా
 నకించిదుత్తరందదాతి - తదాత్వాహబృహస్పతిః ॥ విక్రేతోదశితోయత్ర హీయ
 తేవ్యవహారతః । క్రేతేరాజ్ఞేమూలదండౌ ప్రదద్యాత్వామినేధనమితి ॥ నార
 దః ॥ విక్రేతాస్వామినేధంస్వం క్రేతేమూల్యంచతత్కృతమ్ । దద్యాద్దండంతథా
 రాజ్ఞే విధిరస్వామివిక్రయశ్చితి ॥ యదాతుమూలభూతో విక్రేతాదేశాంతరంగ
 తః ॥ తదాకాత్యాయనఆహ॥ మూలానయనకాలశ్చ దేయోయోజనసంఖ్యయాప్ర
 కాశంచక్రయంకుర్యాత్సమభిజ్ఞాతిభిస్త్వకైః ॥ సతతాగ్రన్యాక్రియాభోక్తా దై
 వికీనచమానుషీ । విశోధితే క్రయేరాజ్ఞా వక్తవ్యస్సనకించనేతి ॥ అయమథః-
 యస్తుక్రేతా కాలవిలంబేనాపి మూలదశాయితం నశక్నోతి క్రయప్రకాశనం
 చకరోతి సరాజ్ఞాదండ్యః ॥ తస్మాచ్ఛనాష్టి కోధనంలభతశ్చితి ॥ తదుక్తంమను
 నా ॥ అథమూలమనాహార్యం ప్రకాశక్రయశోధితమ్ । అదంశ్యోముచ్యతే రా
 జ్ఞా నాష్టికోలభతేధనమితి ॥ క్రేతుస్సకాశాధన గ్రహణమర్థమూల్యం దత్వై
 వ॥తథావకాత్యాయనః ॥ వణిగ్విధీపరిగతం విజ్ఞాతంరాజపూరుషేః । అవిజ్ఞా
 తా శయాత్క్రేతా విక్రేతా యత్ర వామృతః । స్వామీదత్వాథకమూల్యత్ర
 ప్రగృహ్ణీయాత్స్వకంధనమితి ॥ అవిజ్ఞాతాశ్రయాదవిజ్ఞాతస్థానకాదిత్యథః - క్ర
 యప్రకాశనయనపక్షయోః సతీసంభవేమూలానయనపక్షపక్షగ్రాహ్యః॥ తదుక్తం
 కాత్యాయనేన॥ యదామూలముపన్యస్య పునవాదీక్రయంచదేత్ । ఆహారేన్ముల
 మేవాసానక్రయేణప్రయోజనమ్ । అసమాహార్యమూలస్తు క్రయమేవవిశోధయేదితి॥
 యదామూలదశానం క్రయప్రకాశనంవానకరోతి తదాదండ్యశ్చత్యాహసవప॥ అ
 నుపస్థాపయన్తు లంక్రయంచాప్యవిశోధయత్ ॥ యథాభియోగం ధనినేధనందా
 ప్యోవమంచనశ్చితి ॥ నాష్టికవిషయే ప్యాహసవప ॥ యదిస్వంవైవకురుతేజ్ఞాభి
 నాన్వాప్తికోధనం । సప్రసంగనివృత్త్యథం చోరవద్దండమహాతీతి॥ ప్రసంగోతిప్రసం
 గః ॥ దండపరిమాణమాహయాజ్ఞ వల్గ్యః॥ఆగమేనోపభోగేన నష్టంభావ్యమతో
 న్యథా । పంచబంధోదమస్త త రాజ్ఞే తేనావిభావితశ్చితి॥వివాదాస్పదస్యపంచమోం
 శోయస్త్రిన్మా లేబధ్యతేపంచబంధః । ఏతదల్పపరాధవిషయం-మహాపరాధేతువ్యా
 సః॥ వాదీచేన్తాగితతద్రవ్యం సాక్షిభి నైవవభావయేత్ ॥ దాప్యస్యాన్యద్విగుణం
 దండం క్రేతాతద్ద్రవ్యమహాతీతి ॥ యత్రప్రకాశితేక్రయేక్రేతుః స్వత్వప్రతిపాద

కంఠరీచివచనం॥ వణిగ్విధిపరిగతంవిజ్ఞాతంరాజభూరుమైదివాగృహీతంయత్సే-
తా సమద్ధోలభతేనమితి॥ తజేతన్నాష్టికేనాసాధితద్రవ్యవిషయం - అన్యధాఅ-
భిమానినాపాఠ్యమితిప్రాగుదాహృతమనువచన విరోధప్రసంగాత్॥ యదాక్ర-
తాసామ్యోదిభిః క్రయంసవిభావయతి - నాష్టికోపిస్వకీయత్వం - తదానిజాయమా-
హ ॥ బృహస్పతిః ॥ ప్రమాణహీనవాదేతు పురుషోపేక్షయాన్యపః॥ సమన్యూనా-
ధికత్వేన స్వయంకుర్యాద్వినిగయమితి ॥ పురుషయోః నాష్టికక్రేతృపురుషయోః
సాధుత్వాద్యపేక్షయా వివాదాస్పదంధనం సమన్యూనాధికత్వేన విభజ్యవీతావ-
త్తవేతిరాజ్ఞానిజాయంకుర్యాత్ - ననుమానుషప్రమాణాభావే దివ్యస్యవిద్యమాన-
త్వాత్ప్రమాణహీనో వాదవచనసంభవతీతి - ఉచ్యతే - అస్మిన్నస్వామివిక్రయవి-
వాదే దివ్యాభివాధిధానాత్ ॥ తథాచకాత్యాయనః ॥ ప్రకాశంచక్రయంకుర్యా-
త్సాధుభిజ్ఞాతభిస్సవ్యతేః । సతతా న్యాక్రియాప్రోక్తా దైవికీనచమానుషీతి॥కిం-
చ॥అభియోక్తాధనంకుర్యాత్ప్రథమంజ్ఞాతభిస్సవ్యతః॥ పశ్యాదత్త విశుధ్యర్థంక్రయం
క్రేతాస్వబంధుభిరితి॥ వచనేనసాక్షితప్రమాణభావోపగమ్యతే॥యత్తుకాత్యాయ-
నేనోక్తం॥ అలేఖ్యాసాక్షికేదైవీం వ్యవహారేవినిది - శేదితి॥తద్దివ్యనిషేధకస్యతభా-
వవిషయమితిమంతవ్యం-అసత్ప్రమాణకే వివాదేక్రేతృనాష్టికయో రధఃపానిమా-
హకాత్యాయనః ॥ అధికంద్వయోరపి హృతం తత్రస్యాద్యవహారతః । అవిజ్ఞా-
తక్రయోవోష స్తథాచపరిపాలనం । ఏతద్వయంసమాఖ్యాతంద్రవ్యహానికరంబు-
ద్ధైరితి॥ అవిజ్ఞాతస్థానాత్కృయోవిజ్ఞాతక్రయః॥ అథవాచరమాశ్చతోయం స్వా-
మిత్యవిజ్ఞానాత్ క్రయోవిజ్ఞాతక్రయః॥ మరీచిరపి॥ అవిజ్ఞాతనివేతత్వా ద్యత్రమా-
లంసలభ్యతే॥ హానిస్తత్రసమాకల్ప్యక్రేతృనాష్టికయోద్వయోరితి॥అస్వామివిక్రే-
తురివస్వామ్యుదత్తముపభుంజానస్య దండమాహనారదః ॥ ఉద్దిష్టమేవభోక్తవ్యం
స్త్రీపశువహనుధాపివా॥అనపిఃతంతుయోధుశ్చై- భుక్తభాగంప్రదావయేత్ । అ-
నుద్దిష్టంతుయద్ద్రవ్యంవాసక్షేత్రగృహాదికం॥ స్వబలైస్తేవభుంజాన శీఘ్రవద్దండమ-
హాతీతి ॥ అనద్వాహంతథాధేనుం నావందాసంతథైశచ । అనుద్దిష్టంతభుంజా-
నోదద్యాశ్చపివతుష్టయం॥దానేనైకాతథాధుర్లోబధకంసోపభుజ్యతే॥ఉపభో-
క్తాతుతద్ద్రవ్యం పక్ష్యేనైవవిశోధయేత్ ॥ దివసేద్విపణందాసీం ధేనుమష్టపణంత-
థా । త్రయోవశత్వపశ్యాహ మశ్వంధూమించపేదక । నౌకామశ్వంచ ధేనుంచ
లొంగలంకాషికస్యచ॥బలాత్కారేణయోధుశ్చై- దాప్యశ్చష్టపణందినే॥ఉల్లా-

ఖలేపదార్థాంతమునలస్యపదవ్యయంశూర్పస్యచపదార్థాంతముజైమినిముకనిరట్ర
విదితిః

—(*) ఇత్యస్వామివిక్రయాశ్శ్యంవివాదపదం. (*)—

—* అథసంఘాయసముత్థానాఖ్యాయముశ్చతే *—

తస్యస్వరూపంనారదఅహ ॥ వణిక్ప్రభృతయోయత్ర కమకసంఘాయకు
వకతే । తత్సంఘాయసముద్ధానం వ్యవహారపదంస్తృతమితి ॥ తత్రాధికారిణోద
శకయతిబృహస్పతిః ॥ కులీనతక్షానలస్తేఃప్రాక్షజ్జే నాణక వేదిభిః । ఆయవ్యయజ్జే
శ్శుచిభి శ్శూరైః కుర్యాత్సహక్రియామితి । క్రియాంప్రవీవాణిబృశిల్పక్రతుసంగీతస్తే
సాత్త్వికాంనాణకవిజ్ఞత్వం వాణిజ్యక్రియాయాముపయుజ్యతే - క్రతుక్రియాయాం
తు కులీనత్వప్రాజ్ఞత్వశుచిత్వాది - స్తేస్యక్రియాయాంశూరత్వమాత్రం దత్తత్వా
నలసత్వేతు సవత్రోపయుజ్యతే । అతవివాదతాదీన్నిషేధతి ॥ సవీవ ॥ అశక్తాలస
రోగాతక మందభాగ్యునిరాశ్రయైః । వాణిజ్యద్యాస్సహేతైస్తున కతకవ్యాబుధై
క్రియామితి । కువకంతి తేమూలద్రవ్యప్రక్షేపానుసారేణలాభభాజః ॥ తథాచబృహ
స్పతిః ॥ ప్రయోగంకువకతేయేతు హేమధాన్యరసాదినా । సమన్యూనాధీకైరంతై
లాభస్తేషాంతథావిధిభితి ॥ లాభవదేవవ్యయాది రపితధైవేత్యాహ ॥ సవీవ ॥
సమోన్యూనాధికోవాంతో యేనక్షిప్తస్తధైవసః । వ్యయందద్యాత్కమక శూర్యా
ల్లాభంశ్శస్తేతదైవహీతి । ద్రవ్యానుసారేణలాభ ఇత్యసాధ్యపవాదమాహ ॥ యజ్ఞ
వల్క్యః ॥ సమవాయేనవణిజాం లాభార్థకంకమకమకతాం ॥ లాభాలాభాయ
ధాద్రవ్యం యదావాసవిధాకృతావితి । సంవిధానమయేనపురుషవిశేషానుసారేణ
కృతాకృత్తాలాభాలాభజ్ఞేయా - నతుద్రవ్యానుసారేణేత్యర్థః ॥ సంఘాయకాతి
తాంకతకవ్యమాహవ్యాసః ॥ సమత్వమసమత్వంవా వంచయంతఃపరస్పరం । నానా
పణ్యాను సారాత్రైప్రకర్యుక్తయశక్రయా । అగోపయంతేథాండాని శుల్కం
దద్యుచ్చేతేద్దని । అన్యధాద్విగుణందాప్యా శ్శుల్కస్థానాద్భూస్థితాభిః ॥ వారహో
పి ॥ భాండపిండవ్యయార్థార భారసారాన్వవేక్షణమ్ । కుర్యుస్తేవ్యభిచారేణ స
మయేష్యేవ్యవస్థితాభిః । సంఘాయకారిణాంపరఃగృహ్నియస్తేశతఃపరభితి । యస్తు
సమవాయిభిః ప్రయక్తంధనం సమవాయిభిస్సహ ప్రతియోవ నాభి నకసాధయ
తి - తస్యలాభహని ప్రదాహా బృహస్పతిః ॥ సమవేత్తైస్తుయార్ద్రత్వం ప్రార్థకవీయం
తదైవతత్ । నయాశ్చ తేవయఃకశ్చిల్లాభాత్పరిహీయతేభితి । సర్వేషామమమతఃస

వేషాంకార్యమేకవకుర్యాత్తదాహసవ ॥ బహూనాంసమ్మత్యస్తు దద్యా
 డేకోధనంరహః । కరణంకారయేద్వాపి సవైరేవకృతంభవేదితి ॥ కరణంలేఖ్యా
 దికం - సంఘాయకారిణాం ఋత్విజాంతతవ్య మాహమనుః ॥ ఋత్విజస్సమవే
 తాస్తు యథాసత్రేని మంత్రితాః । కుర్యయధాహతఃకమః గృహ్ణీయర్దక్షి
 ణాంతథేతి ॥ ఋత్విగ్వశేషో లేఖానుసారేణ దక్షిణాంగృహ్ణీయ రిత్త్యథః ॥ త
 ధాచసవ ॥ సంఘాయస్వానికమాని కువఽద్భిరిహమానవైః । అనేనకమః
 యోగేన కతవ్యాంశప్రకల్పవా ॥ ఇయంచాంశకల్పనాతస్య ద్వాదశశతందక్షిణే
 త్యేవంక్రతుసంబంధిమాత్రతాయాం ॥ అతవోక్తం తేనైవారథంహరేతవాధ్వర్యు
 బ్రహ్మధానేచ వాజినః । హౌతానివిద్యరంచాశ్వముద్గాతాచాప్యనఃక్రయే ॥ ద
 క్షిణాంశకల్పమాహసవ ॥ సవేషామధిఁనోముఖ్యా స్తదధేనాధిఁనోపరే
 తృతీయ నస్తృతీయాంశా శ్చతుర్థాంశాస్తు పాదినఇతి ॥ సవేషాంషోడశత్వి
 జాంమధ్యే ముఖ్యాశ్చత్వా రోహూత్రధ్వర్యుబ్రహ్మద్గాతారో గోశతస్యధిఁ
 నః - సవేషాంభాగపరి ఘాణోప పత్తివశాత్ - అష్టాదత్వారింశ ద్రూపా
 థేనాధభాజః - అపరే మైత్రావరుణ ప్రతిప్రస్థాతృ బ్రాహ్మణాఞ్చం సిప్రస్తో
 తారః - తదధేనచతుర్వింశతి రూపేణాధభాజః ॥ యేభున స్తృతీయనోచ్చా
 వా కనేష్ట్రాగ్నిధిప్రతిహతాఽరస్తేతృతీయనో ముఖ్యాంశస్యషోడశగోరూప తృ
 తీయాంశభాజః - యేపాదినోగ్రావస్తుహ్యస్తేతృ పోతృసుబ్రహ్మణ్యాస్తేముఖ్యస్య
 భాగస్యచతుర్థాం శేనద్వాదశగోరూపేణాంశభాజః ముఖ్యానాంచతుర్ణాంమి
 థో విభాగస్సమత్వేనైవ ॥ ఏవమేవతదనంతరాదీ నామపిమిథోవిభాగః ॥ తధాచ
 కాత్యాయనసూత్రం ॥ ద్వాదశద్వాదశాదెభ్యఃషట్ షట్ ద్వితీయేభ్యశ్చతస్రశ్చతస్ర
 స్తృతీయేభ్య స్తీస్ర స్తీస్ర ఇత్యంత రేభ్యఇతి - స్వీయకమఃకలాపాంశకతుఃకృతా
 నుసారేణభాగోదేయఇత్యాహమనుః ॥ ఋత్విగ్వదివృతో యజ్ఞేన్వకమః పరిభావ
 యేత్ । తస్యకర్మానురూపేణ దేయోంశస్సహకర్తృభిః - ఇతి ॥ కర్తృభిస్సంఘా
 యకారిభిరీత్యథః - కృతకమానుసారేణదక్షిణాందద్వాదిత్యుక్తంతస్యక్వచిద
 పవాదమాహసవ ॥ దక్షిణాసుచదత్తాసుస్వకమఃపరిభావయేత్ । కృత్సమేవలథే
 తాంశ మస్మేనైవచకారయేదితి ॥ స్వగణవతిఁనాంమధ్యేప్రత్యాసన్నేన - కమఃమ
 థ్యేఋత్విక్రరణే నారదఆహ ॥ ఋత్విజాంవ్యసనేవ్యేవమన్యస్తత్రమఽని స్తరేత్
 లభేతదక్షిణాభాగంస తస్మాత్సంప్రకల్పితమితి ॥ సంఘాయకారిణాంకృషికాణా

కథావ్యమాహ బృహస్పతిః ॥ పవనో నగరాభ్యాశే తథారాజపదస్యచః షోషరం
 మూషికావ్యాప్తం తేత్రం యత్తేనవజయేదితి ॥ వాహ్యసవజనీయా నాహ
 సవప ॥ కృతావృద్ధం తుద్రంచ రోగిణం ప్రపలాయనం । కాణంఖంజంచనాదద్యా
 ద్వాహ్యం ప్రాజ్ఞః కృషీవలః ॥ ప్రాతిన్వికదోషాత్పలహః నావిశేషమాహసవప ॥ వా
 హ్యబీజాత్యయాద్యస్య తేత్రహనిః ప్రజాయతే । తేనైవసా ప్రదాతవ్యా సర్వే
 షాంకృషిజీవినామితి ॥ వాహ్యబీజగ్రహణంకృషిసాధనానాముపలక్షణార్థం ॥ సం
 భూయకారిణాంశిల్పినాం లాభవిభాగమాహసవప ॥ హేమకారాదయోయత్రశి
 ల్పంసంభూయకువతే । కమానురూపనివేశం లభేరంస్తేయధాంతతః ॥ ని
 వేశోభృతిః ॥ కాత్యాయనోపి ॥ శిక్షకాభిజ్ఞకుశలా ఆచార్యశ్చేతిశిల్పినః । ఏక
 త్విత్రివతుర్నాగాన్త రేయుస్తేయథోత్తరంకాష్టాదిమయహర్ష్యాదినిమాతృ
 ణాంముఖ్యస్యభాగమాహ బృహస్పతిః ॥ హర్ష్యం దేవగృహంవాపి చామికోప
 సు-రాణిచసంభూయకువతాంచైషాం ప్రముఖ్యోద్వ్యంశమహతి ॥ నతకా
 నామేషవపధమకస్సద్భిరుదాహృతః ॥ తాలజ్ఞోలభతేద్యధం గాయనాస్తుసమాంశి
 నతి ॥ ఏషధమకశ్శిల్పముఖ్యస్యోక్తోధమకః - తేనాయమథః - ప్రముఖ్యోద్వ్యం
 శమర్హతీతియోయంసంభూయహర్ష్యాదికంకుర్వతాంశిల్పినాంముఖ్యస్యోక్తః । స
 వపధర్మోద్వ్యంశభాగిత్వరూపో నర్తకాదీనాం సంభూయ నృత్తాదికం కుర్వతాం
 ముఖ్యస్యసద్భిరుదాహృతతః । అధ్యర్థమధాధికంభాగంతాలజ్ఞోలభతే ॥ ప్రేనాన్పు
 త్యాహసవప ॥ స్వామ్యాజ్ఞయాతుయచ్చరైః పరదేశాత్సమాహృతం । రాజ్ఞే
 దత్వాతుషడ్భాగం భజేయుస్తేయధాంతతః । చతురోంశాన్సజ్జేస్తుఖ్య శూర
 స్త్ర్యంశమవాప్నుయాత్ । సమర్థస్తుభవేద్వ్యంశం శేషాస్త్యస్త్యేసమాంశినః । ప
 రదేశాత్వైరిదేశాత్పర్థః । బ్రహ్మతర వైరిదోదాహృతవిషయమేతత్ ॥ దుర్బల
 వైరిదేశాదాహృతవిషయేత్వాహ ॥ కాత్యాయనః ॥ పరరాష్ట్రార్థనయత్స్యాచచ్చి
 రై స్వామ్యాజ్ఞయాహృతం । రాజ్ఞోదశాంశముత్సృజ్య విభజేత్తయధావిభిషో
 రాణాంముఖ్యసూతస్తు చతురోంశాంస్తతోహరేత్ ॥ శూరోంశాంస్త్రీకసమర్థో
 ద్వా శేషాస్త్యైకమేవచ ॥ సమర్థఃశక్తః ॥ ఏతేషాంహనిరక్ష్యేవ మేవేత్యాహ-
 సవప ॥ తేషాంచేత్ప్రసృతానాయోగ్రహణంసమవాప్నుయాత్ । తన్నోత్తరం
 తుయద్దత్తం వహేయుస్తేయధాంతతః ॥ సనుసంభూయకారిణాంసమయానుసా
 రతవీవాంశకల్పనాయా లాభహన్యోనికభాగోభవిష్యతీతి వృద్ధావిభాగవిధను

ఇత్యాశంక్యానా - సమవ॥వణిజాగవకాకాంచనాకాంశిల్పశాంతథా । ఆ
నియమ్యాశంకత్యూకాం సత్వేయామేషనిజాయః॥ లాభహాన్యాస్యమయేనప్రతి
శ్రమషమంతమనియమ్య వాణిజ్యాదికత్యూకామిత్యుభయః॥ ... *

—(*) ఇతి సంభూయసముత్థానాఖ్యంవివాదపదమ్. (*)—

—(*) అథ దత్తాప్రదానకమ్. (*)—

నారదః ॥ దత్వా ద్రవ్యమసంగమ్య పునరాదాతుమిచ్ఛతి । దత్తాప్రదాని
కంనామ వ్యవహారపదంపితత్ । అథ దేయమదేయంచ దత్తంచాదత్తమేవచ । వ్య
వహారేషువిజ్ఞేయో దానమాగశ్చతుర్విధః - ఇతి॥ అదేయస్య స్వరూపభేదా
నాహుర్నాస్యతిః ॥ సామాన్యపుత్రచారాధి సవశస్వన్యాసయాచితమ్ । ప్రతిశ్రు
తంతదాన్యస్యవదేయం తస్మద్ధాన్యతమితి॥సామాన్యంఅనేకస్వతంత్రస్వామికంర
థ్యాది । నారదోపి ॥ అన్వాహితంయాచితక మాధిస్నాధారణంచయత్ । నిజే
షుపుత్రదారాశ్చసవశస్వంచాన్వయేనతి॥ ఆపత్స్వహికస్తాసు చర్తమానేనదే
హినా॥అదేయాన్యాశురాచార్యా యదాన్యస్యై ప్రతిశ్రుతమితి॥ అన్వాహితాది
వత్స్త్రిసనమప్యదేయం॥అతఏవదత్తః॥ సామాన్యంయాచితంన్యాస మాధిర్గారా
శ్చతద్దనమ్ । అన్వాహితంచసత్తే సస్సర్వస్వం చాన్వయేనతీతి॥ అతఏవ నారదః॥
గృహ్యతగ్గద త్రంయోమోహో చ్యుప్యాదేయం ప్రయచ్ఛతి । దండనీయాపుభావేతా
ధర్తజ్ఞేనమహీక్షితేతి ॥ కి.త్స్లి దేయ మిన్యపేక్షతే సపవాహా ॥ కుటుంబభరణా
ద్భివ్యంతుత్సించిదతిచ్చితే । యజ్ఞేయముపహత్యాన్యం దదద్దోషమవాప్నుయా
దితి ॥ అన్యముపహత్యభర్తవ్యకుటుంబ ముపరుచ్ఛేత్యర్థః ॥ కాత్యాయనోపి ॥ స
ర్వవ్యగృహవర్తంతు కుటుంబభరణాధికమ్ । యద్భివ్యంతస్వకందేయ మదేయం
స్యాచతోన్యధేతి ॥ యజ్ఞవల్క్యోపి ॥ స్వకుటుంబావినోధేన దేయందారసుతాదృ
తఇతి॥అతసుతస్యాదేయత్వమేకపుత్రవిషయం తస్యాదిదానేకృతేనంతానవిచ్ఛేదా
పత్తే తథాకపుత్రస్యదాననిషేధతివసిన్యః॥ నత్వేకంపుత్రందద్యాత్ప్రతిగృహ్స్థాయా
ద్యాసహిసంతానాయ పూర్వేషామితి॥అతః॥ సుతస్యసుతదారాకాంచశిత్వంత్య
నుశాసనే॥ విక్రయేచైవదానేవశిత్వంనను లేపితురితి॥ ఏవమాదీనిసుతస్యాదేయత్వ
ప్రతిపాదక వచనానిఏకపుత్రవిషయాచేత్యవగమ్యతేఅనేకపుత్రేష్యపిమాతాపితృ
యోగసహనక్షమఏవ దేయః॥ విక్రయంచైవ దానంచననేయాస్సృజరనిచ్ఛవః॥దారాః

పుత్రశ్చేతి కాత్యాయనస్తరణాత్ - ససేయాస్సురనిచ్చవభిర్యనాపద్విషయం॥ అ
పత్యా-లేతుకర్తవ్యంజానంవిక్రయవవా॥ అన్యథానప్రవర్తంతః॥ ఇతతానేవాధిక్య
త్యతైనైవోక్తత్వాత్॥ పుత్రస్యప్రతిగ్రహప్రకారవిశేషోపసిష్టేనదర్శితః॥ పుత్రంప్రతి
గృహీష్యక్ బంధూనాపహాయరాజనిచావేద్యనివేశనస్య మధ్యేవ్యాహుతిభిర్హుతా
దూరేబాంధవమసన్ని కృష్టమేవగృహీయాదితి॥ అనూరేబాంధవంసన్నికృష్టమూతం
లాదిబాంధవం॥ అసన్నికృష్టంసన్నికృష్టభాగ్యతృప్తతాగ్రదివ్యతిరిక్తమేవప్రతిగృహీయా
దిత్యర్థః॥ స్థావరవిషయేదేయద్రవ్యమాహ ప్రజాపతిః ॥ సప్తారామగృహక్షేత్రా
ద్యద్యత్తేత్రం ప్రచీయతే॥ పితృయవాధ స్వయంప్రాప్తం తద్దాతవ్య వివక్షితమితి॥
సప్తభ్యుతరామాదిభ్యోయత్ప్రచీయతే- అధికంస్యాత్తద్దాతవ్యత్వేన వివక్షితమితి॥
స్వయంప్రాప్తం ద్రవ్యంఅవిభక్తధనైర్భాగ్యభిరననుజ్ఞాతమపిదేయం- స్వేచ్ఛాదే
యంస్వయంప్రాప్తమితి బృహస్పతివచనాత్॥ యత్తు తేనైవోక్తం॥ విభక్తావావిభా
క్తావా దాయాదాస్తావరేనమాః । ఏకోహ్యసీశస్సవత్రదానాధమనవిక్రయఇ
తి ॥ తదవిభక్తస్థావరవిషయం-సప్తానధికస్తేన దేయత్వేనాభిధానాత్॥ కించిద్భు
తాగ్రాభార్యానుజ్ఞాతమేవదేయం కించిద్దాసేనస్వాజీతమపి స్వామ్యనుజ్ఞాతమేవ
దేయం॥ తథాచసపవ॥ సౌదాయకయమానూతం శౌర్యప్రాప్తంచయద్భువేత్॥ స్త్రీ
జ్ఞాతిస్వామ్యనుజ్ఞాతం దత్తంసిద్ధిమవాప్నయాదితి ॥ సౌదాయకంవివాహఅభ్యంక్ర
మాయాతంపితామహాది క్రమాయాతంస్త్రీజ్ఞాత్యమమతం - సావశేషందేయం ॥
జైవాహికేక్రమాయాతే సవదానంసవిద్యతేఇతి తేనైవోక్తత్వాత్ - ఇన్ధంబే
యాదేయ స్వరూపంనిరూపితం - దత్తాదత్తయాస్తు స్వరూపంనిరూప్యతే - పణ్య
మూల్యంభృశిస్తుప్ర్యాగ్నేహప్రత్యుపకారతః॥ స్త్రీశులూకనుగ్రహార్థంచ దత్తందాన
విదోవిదుః । అదత్తంతుభయగ్రోధ శోకావేశరుగన్వితైః । తథోక్తౌచపరీహాన
వ్యత్యాసఫలయోగతః । బాలమూఢాస్వతంత్రాతః మత్తోన్మత్తాపవహితం । క
తామమాయంకమేకాతి ప్రతిలాభేచ్ఛయాచయతే । అపాత్రేపాత్రమిత్యక్తే కా
ర్యేచాధమకాసంహితే॥ యద్దత్తంస్యాదవిజ్ఞానా దదత్తంతదపిస్మృతమితి॥ పణ్యస్యక్రీ
తద్రవ్యస్య యన్నూల్యంభృశిర్వేతనం - కృతకమకాణోదత్తం తుప్త్యావందివరణా
దిభ్యోదత్తంస్నేహః ద్విహిత్రాదిభ్యోదత్తంప్రత్యుపకారతః ఉపకృతవతేప్రత్యుప
కారరూపేదదత్తం. స్త్రీశులూకంపరిణయనార్థందత్తం-అనుగ్రహార్థంఅదృష్టార్థంచ
త్తం - తదేతన్నుగ్రమూల్యాది సప్తవిధదత్తమేవ - నపత్యావారణీయం తథా

శ్రీ మాధవీయ వ్యవహార కాండః.

చయాజ్ఞ వల్గ్నః ॥ జేయంప్రతిశ్రుతం చైవ దత్వానాపహరేత్సునరితి । భయేనవం
 దిగ్రహణిభ్యోదత్తం - క్రోధేనపుత్రాదివిషయకోపనిర్భాతనాయాన్యస్తేదత్తం
 పుత్రాదివియోగాదినిమిత్తశోకావేశేనదత్తం - ఉత్కోచేనకార్యప్రతిబంధ నిరా
 సాధకంఅధిక్యతేభ్యోదత్తం - పరిహాసేనఉపహాసేనదత్తం వ్యత్యాసేనఏకస్యద్ర
 వ్యమన్యస్తేదదాతిఅన్యోపి తస్తేదదాతి తద్వ్యత్యాసేనదత్తం - ఛలయోగ
 తశతాధేనాభిసంధాయసహస్రమితి పరిభాష్యదత్తం బాలేనాప్రాప్తమోడశవ
 షేణదత్తం - మూఢేనలోకవేదానభిజ్ఞేనదత్తం - అన్వతంత్రేణపుత్రదాసాదినాద
 త్తం - ఆతేనరోగోపహతేనదత్తం - మత్తేనమదనీయనిమిత్తేనదత్తం - ఉన్మత్తేన
 వాతికాద్యున్మాదగ్రస్తేనఅపవజీతం - అయంమదీయమిదంకరిష్యతీతిప్రతిలాభేచ్ఛ
 యాప్రతిలాభమకుర్వాణాయదత్తం - అయోగ్యాయయోగ్యోక్తిమాత్రేణదత్తంయ
 జ్ఞంకరిష్యామీతి భనంలభ్యాన్యూతాదావినియుంజానాయదత్తంఏవంమోడశప్రకా
 రమపిదత్తం పునఃప్రత్యాహరణీయత్వాదదత్తమిత్త్యుచ్యత ఇతి ॥ తథాచకాత్యాయ
 నః ॥ కామక్రోధాస్వతంత్రార్త క్లిబోన్మత్తప్రమోహితైః । వ్యత్యాసపరిహాసా
 చ్చయద్దత్తంతత్పునహరేత్ ॥ యాతుకార్యస్యసిద్ధ్యర్థకంయతోదాప్యాప్యశ్రితశ్చ
 తా । తస్మిన్నపిప్రసేద్ధేధే నదేయాస్యాత్కథంచనఅథప్రాగేవదత్తాస్యాత్ప్ర
 తిదాప్యస్తతోబలాత్ । దండంచైకాదశగుణ రూపంగాగీయ మానవా ఇతి ॥ ఉ
 త్కోచస్వరూపమాహనపవ ॥ స్త్రీయ సాహసీకోద్వత్త పారదారికశంసనాత్ ॥ ద
 ర్శరాద్యుత్తనప్తస్య తథాసత్యప్రవతేనాత్ ॥ ప్రాప్తమేతైస్తుయస్మింఽచి దుత్కో
 చాఖ్యంతదుచ్యతే । నదాతాతత్రదండ్యస్యాన్యన్యభ్యస్తశ్చైవదోషభాగితి ॥ మధ్య
 స్థః - ఉత్కోచాపాదకః సముచ్చయతే తావభాదోషభాజౌదండనీయావిత్యర్థః
 ఆతేనదత్తస్యాదత్తత్వం ధర్మశౌర్యవ్యతిక్రవిషయం ॥ తథాచనపవ ॥ స్వస్థేనా
 తేనవాదత్తం శ్రావితంధర్మకారణాత్ । అదత్వాతుమృతేదాప్యస్తత్సుతోనా
 త్రాసంశయః ఇతి ॥ మనురపి ॥ సోపాధికదానాదేః నివతేనీయతామాహ ॥ యో
 గాధమనపిత్రీతం యోగదానప్రతిగ్రహమ్ । యత్రదాప్యసంధింపశ్యే తత్సర్వంవిని
 వతేయేదితి ॥ యోగఃఉపాధిః ॥ అదేయదానప్రతిగ్రహయోదకంఠో నారదేనో
 క్తః ॥ గృహ్యశ్లోకదత్తంయోమాహ ద్యశ్చాదేయంప్రయచ్ఛతి । దండనీయాపుభావే
 తా ధర్మజ్ఞేనమహీక్షితేతి ॥

అథ వేతనానసాకమాఖ్యంవివాదపదమువ్యతే
 తస్య స్వయాపమాహనారదః॥ భృత్యానాంవేతనస్యోక్తి దానాదానవిధిక్ర
 మః॥ వేతనస్యాంపాకమ౯ తద్వివాదపదనస్త్వతమితి॥ వేతనం కమ౯ మూల్యం-త
 స్యానసాకమ౯ భృత్యానాం సమర్పణం సమపి౯తస్యపరావత౯ననా ॥ తత్రస
 మర్పణేవిశేషమాహ సపవ ॥ భృత్యానాంవేతనందద్యా త్క-మ౯స్వామీయథాక్ర
 మమ్ । అదామధ్యేవసానేవ కమ౯ణోయద్వినిశ్చితమితి॥ ఏతావదేవ తత్క-మ౯
 కరణాయదాస్యామీతి పరిభాషాయాలభావేవిశేషమాహ సపవ॥ భృతావనిశ్చి
 తాయాంతు దశభాగమవాప్నుయాత్ । లాభగోవీర్యసస్యానాంవణిగ్గోష్ఠకృషీ
 వలాః । గోవీర్యం పాల్యమానగవాది పశుప్రభవంపయః ప్రభృత్యవాప్నుయూః
 యథాక్రమేణేతిశేషః - యదికమ౯స్వామీభృత్యానదశమంభాగం నప్రయచ్ఛతి॥
 తదాసారాజ్ఞాదాప్యథిత్యాహ॥ యజ్ఞవల్క్యః ॥ దాప్యస్తుదశమంభాగం వాణి
 జ్యపశుషుస్త్వతః । అనిశ్చిత్య భృతిం యస్తు కారయే త్సమహీషీతేతి ॥ యత్తు
 బృహస్పతిన్ోక్తం॥ త్రిభాగంపంచభాగంవా గృష్ణీయాత్సీరవాహకఇతి॥తదాయా
 ససాధ్యకృష్టక్షేత్రకర్త౯విషయంతత్రాపిత్రిభాగంపంచభాగ౯వ్యవస్థయా వికల్పితా
 వేదితవ్యా॥తథాచసపవ ॥ భక్తాచ్ఛాదభృతస్సీరా ద్భాగంగృష్ణీతపంచమమ్ । జా
 తసస్యాత్రిభాగంతు ప్రగృష్ణీయాదనాభృతఇతి॥అతనాచ్ఛాదనాభ్యాంభృతః కృషీ
 వలాంలాంగలవికృష్టక్షేత్రజాతసస్యాత్పంచమంభాగంగృష్ణీయాత్ - తావభావస్త్ర
 తీయం భాగమిత్యర్థః - ఏతావ ద్దాస్యామీతి పరిభాషాయాం సత్యాపిక్వచి
 త్తతోన్మానం స్వామిబుద్ధిపరికల్పితంవేతనందేయం - క్వచిత్తతోష్ఠశికం దేయం
 తదాహయాజ్ఞవల్క్యః । దేశంకాలంచయోతీయా ల్లాభాయుర్యాచ్చ యోన్యధా ।
 తత్రస్యాత్సామిసత్సందోధికందేయంకృతేధికఇతి॥యస్సాన్వయాజ్ఞామంతరేణవా
 ణిజ్యాగిలాభసాధనే దేశకాలాదిక్రమంకరోతి లాభంచబహుతరవ్య కరణాదల్పం
 కరోతితస్మై స్వామీస్వేచ్ఛాసుసారేణ కించిద్దద్యాత్ - యస్తుస్వాతంత్య్రేణబ
 హులాభం కరోతితస్మై పరిభాషితమూల్యా ద్యధికం దేయమిత్యర్థః ॥ అనేక
 భృత్యకర్త౯కకమ౯ణివేతనాప౯ప్రకారమాహ సపవ ॥ యోయావత్సురుతే
 కమ౯ తావత్తస్యతువేతనమ్ । ఉభయోరప్యసాధ్యంచే త్సాధ్యేకుర్యాద్భృతాశ్ర
 తమితి ॥ యదాపునశేకంకమ౯నియతవేతనముభాభ్యాం బహుభివా౯క్రియమాణ
 ముభయో రప్యసాధ్యంచేత్తదాయో యావత్క-మ౯ కరోతి తస్మైతత్క-మ౯

నానా రేణుద్యస్తకల్పితం వేదసందేయం - నలనస్సత్వం - సాత్త్వికభాద్యంతంగ్మ
 జీవనమాపి తేహ యథాక్రమం శత్రుభాషితం తావదుభాద్యంత్యయం తునః
 ప్రత్యేకంకృత్స్వంవేదసందేయమాపి కమాకనురూపంభిక్వల్లదేయంభృత్యా
 వాంకల్పకత్వమాహ నారదః || కమాకపకరణం బైషం క్రియాత్ప్రతి యదా
 హితమితి ప్రభావేతద్రక్ష్యంనదీహ్యేనకదాచనేతి || ఏషాంకమకస్వామినాం క
 'మోకపకరణం భాంగలాదికం కృష్ణాదిక్రమామపవశ్యయస్త్రిక్ భృత్యేనిహితంతే
 న సర్వదావికాత్మేనరక్ష్యమిత్యర్థః || బృహస్పతిరపి || భృతకస్తునకుర్వీత స్వామిని
 శ్చాత్యమన్వసి || భృతిహానిసమాప్నోతి తతోవాదప్రవతకతథితి || యస్తు భృతిం
 స్వీకృత్యకమకనకరోతి || తదప్రత్యాహసవప || గృహీతవేతనఃకమక నకరోతి
 యదాభృతః || సమర్థశ్చేద్యమందాప్యో ద్విగుణంతచ్చవేతనమితి || అగృహీతవే
 తనవిషయే యాజ్ఞవల్క్య ఆహ || అగృహీతే సమంచాప్యో భృత్యేరత్వ్య ఉప
 పూరణితి సమంయావతావేతనేన భృత్యత్వం మంగీకృతం తావదేవ స్వామినేద
 ద్యాన్నతురాజ్ఞే దండమిత్యర్థః - యద్వాత్రాంగీకృత వేతనం దత్వా - బలా
 త్కారయితవ్యం || తదాహనారదః || కమాకకుర్వక్ ప్రతిశ్రుత్యకార్యోదత్వాభృ
 తింబలాత్ || భృతింగృహీత్వాకుర్యాదోద్విగుణంభృతిమాత్మయూదితి || ప్రతిశ్రుతేతి
 ప్రాగ్భంభస్యాత్మ్యసలక్షణార్థంబుదాహకార్యాయనః || కమాకంభంతుయ్యేక్య
 త్వ సిద్ధింవైవత్తుకారయేత్ || బలాత్కారయితవ్యోసా వకుర్వాక దండమహా
 తీతి || కాషాకపణద్వికేతమితిశేవః యదాహ - వృద్ధమనుః || ప్రతిశ్రుత్యనకుర్యాద్యుః
 సకార్యస్వాద్యబలాదపి || సచేన్నకుర్యాత్తత్కమకప్రాప్త్యయోద్వికేతందమమితి ||
 ద్వికేతం కాషాకపణోనామిత్యేర్థః || యత్తుచనువచనం || భృతోనాతోకనకుర్యా
 ద్యోదపాకత్కర్తృయథోదితమ్ || సదండ్యుఃకృష్ణలాసప్టా నదేయంచాస్యవేతనమి
 తి || తదధాకావశేషితవిషయం కించిన్నాత్మావిశేషేతు దండవజంవేతనం-తదా
 హసవప || యథోక్తమాగకసంస్థావా యస్తత్కమకనకారయేత్ || నతస్యవేత
 నందేయ మల్పితస్యాపేకమకంభితి || యస్తుకాలవిశేషాదికం కర్తృత్యజితంప్ర
 త్యాహనారదః || కాలేహారేకత్యజ్కమక భృతేనాకశమవాత్మయాదితి || అ
 స్త్రిస్తేవవిషయే మహాపారువ్య కరణాది స్వామిదోషతస్త్యజ్క భృత్యోయావతి
 కాలేకమకతత్కాలానుసారేణకల్పితంవేతనంలభత ఇత్యాహనారదః || స్వామి
 దోషాదప్రకామక యావత్కృతమవాత్మయాదితి || యస్తుప్రమాదాదినాస్వదో

మేఘస్వభావప్రకృతిం బలవదాకం నాశయతి తంప్రకృతానాం ధర్మః తద్దోషేణ
 చయద్విసత్కేత తస్మాద్విసత్కేతయదన్యతరాజ్ఞైరపహుతాదినన్త్యేతి యన్మ
 ల్గంయోగ్యతత్యేయమిత్యథాః అత్రోషవిశేషా ద్విశేషమాహవృద్ధమనుః । ప్ర
 మాదాన్నాశితం దాన్య స్సమంద్విద్రోహనాశితం । నతు దాన్యస్యతంహోరైర్ద
 గ్ధమూఢజలేన కేతి ॥ ప్రమాదాన్నాశితం అవధానానాశితం సమమేవ కర్మాత్
 ద్రోహనాశితం - తీవ్రప్రహారాదినా నాశితంతత్ - ద్విదాన్యోద్విగుణం దద్యాది
 త్యథాః ॥ నారదః ॥ భాండంవ్యసనమాగచ్ఛే ద్యదివాహకతోషతః । దాన్యోమ
 త్తత్రనశ్యేత్తు దైవరాజకృతాదృతేషి ॥ కాత్యాయనః ॥ విష్ణుమన్వాహకోదాన్యః
 ప్రస్థానేద్విగుణాంభృతిమితి ॥ యాజ్ఞవల్క్యుః ॥ ప్రకాంలేనప్రమతిభాగం చతుర్థం
 పథిసంత్యజ్ ॥ భృతిమధఃపథేనవాతప్రదాన్యస్యాజికోపి కేతి ॥ అరాజకదైవి
 కోపహుతేనతియస్యభాండంప్రజ్ఞాహీనతయా వాహుకేనాశితం తదాతన్మ ల్గ
 మసారేణ తద్భాండం దాన్యః - యస్తుప్రస్థానలగ్న సమయమేవా భ్యుపగతం క
 ముత్యజప్రస్థానవిష్ణుంకరోతి తదాసోద్విగుణాం భృతిందాన్యః యః త్రనః పథిప్ర
 క్రాంతేగమనేవ రత్నమానేనతికర్తవ్యజతి-సభృత్యత్సత్వంభాగందాన్యః అర్థపథే
 త్యజస్సర్వాం భృతిందాన్యః - యస్తుస్వామిభృత్యంకమకర్యాణం త్యాజయతి
 శూర్వోక్తచేతేషు అసావపిశూర్వోక్తసప్రమభాగాదికందాన్యః - ఏతద్వాక్యాధి
 తాదివిషయం - వ్యాధితస్యాపరాధాభావాత్ ॥ యదాచనవ్యాధిరోవ్యాధ్యప
 గమేంతరితదివసాత్ పరిగణేయపూరయతి ॥ తదాలభతేవ సవాంభృతితదా
 హమనుః ॥ అతః శ్రుతు ర్భాగభాషితమాదితః ॥ సుదీర్ఘస్యాపికాం
 స్య తిల్లభేతైవవేతనమితి ॥ త్యాజకస్వామినః - చితుర్థభాగాదిదాన మవిక్రీ
 తభాండవిషయం ॥ విక్రీతేభాండేవిశేషో వృద్ధమనువాహితః ॥ పథివిక్రీయత
 ద్భాండం వజిగ్భృత్యంత్యజేద్యది । అథతస్యాపిచేయస్యా ద్భృతేరథకలభేత
 కేతి ॥ అపేధేన ప్రతిబంధభాండవిషయే రాజాద్యపహృతభాండవిషయే చాహ
 కాత్యాయనః ॥ యదాతుపథితద్భాండమాసిధ్యేతస్మియేతవా ॥ యావానధ్వగతస్తే
 న ప్రాప్నుయాత్తావంత్యుతిమితి ॥ భాటకస్వీకృతేనయానాదినాతం భాండేనేతా
 రంప్రత్యాహనారదః ॥ అనయైభాటయిత్వాతుభాండంవాయానవాహనే ॥ దాన్య
 భృతిత్వతుభాగం సవామధఃపథేత్యజ్ ॥ అనయైవాహకోద్యవం భృతిహ
 నమపాత్నుయాదితి ॥ యశ్చకటాదికంభాటయిత్వా తదేవోపకారకూన్యమాదా

యజ్ఞేకాంతరంగచృతిభాటకంచనప్రయచ్చరితంప్రత్యహంబృహన్నమః॥ యోభాట
యిత్యాశకటంసీత్యాచాన్యత్రగచృతిభాటంచదద్యాదాప్యసన్యదాహాభసన్యపిభా
టకమితి॥ కార్యోపధికపరిక్రయమూల్యమితియావత్ ॥ ఆరూఢసాగ్రపి అకృత్యోపకా
రసాగ్రపి శకటాదేర్భాటకందాన్యత్యర్థః॥ కాత్యాయనస్తు॥ కృతేకృత్యసమంతరస
మప్పితస్యవాహనాదేసమర్పణపర్యంతంభాటకానివృత్తిత్యాహ॥ హస్త్యశ్వగోభ
కోష్ఠాగ్రిడిగృహీత్యాభాటకేనయః॥ నార్పయేత్కృతకృత్యార్థఃసతుదాప్యసన్యా
టకంఏవంగృహీదేరపీత్యాహసపివ ॥ గృహవార్యాసహాదీని గృహీత్యాభాటకేన
యః॥ సామినేనార్పయేద్ద్యావత్రావద్దాప్యసన్యాభాటకమితి॥ వారిశబ్దేనతదాధారోల
త్యతే॥ పరభూమాగృహనిర్మాణాయభాటకదాతారంప్రత్యాహ॥ నారదః॥ పరభూ
మాగృహంకృత్యాస్తోమంగత్యావకేత్తుయః॥ సతద్గృహీత్యానిర్గచ్ఛేత్తృణకాష్ఠే
ష్టకాదికం॥ స్తోమాప్రదానేప్యాహసపివ ॥ స్తోమాద్వినావసీత్యాతు పరభూమా
వనిశ్చితః ॥ నిగత్యంస్తృణకాష్ఠాది నగృహీత్యాతగ్రంథంచన ॥ యాన్యేవతృణకా
ష్ఠాని త్విష్టకావినివేశితాః ॥ వినిగత్యంస్తుతత్సవం భూమిస్వామినివేదయేత్ ॥
అనిశ్చితఇతి వదన్తృణకాష్ఠాది గ్రహణాగ్రహణపరిభాషావిహీనఇత్యర్థః పరి
భాషితేతు యథాపరిభాషాతథేతి - భాటకందత్వాద్రవాద్యద్యవతాథకంగృహీ
తమణికాదిపాత్రభేదనాదావప్యాహసపివ ॥ స్తోమవాహీనిభాండాని పూణకా
లాన్యపానయేత్॥ గృహీతురాభవేద్భగ్నం నష్టంచాన్యత్రసంప్లవాదితి ॥ సంప్లవః
పరస్పరసంఘటనః తేనలేశతఃకాత్యేన్యనవాభిన్నంపూర్వవత్కృత్యాతన్మూల్యం
వాభాండస్వామినేదేయం ॥ సంప్లవాదన్యత్రభేదేతు భాటకగృహీతురాభవేది
త్యర్థః॥ కృతకమణే భృత్యామివేతనాదాతారం ప్రత్యాహంబృహన్నమః॥ కృతే
కమణియస్సాన్వీమీనదద్యాద్యేతనాభృతే॥ రాక్షాదావయితవ్యస్సాన్వీద్యనయంచా
నురూపతః - ఇతి ॥ రుగ్ధంభృత్యంపధిత్యజతో దండమాహకాత్యాయనః॥ త్యజేత్ప
ధిసహాయయః శ్రాంతంరోగాతకమేవవాప్రాప్నుయాత్సాహసంపూర్వకం గ్రా
మేత్యగ్రహమపాలయన్నితి॥ పణ్యస్త్రీతదుపభోక్తృనిషయేత్యాహనారదః॥ శుక్లం
గృహీత్యాపణ్యస్త్రీనేచ్ఛంతీద్విగుణంవహేత్ ॥ అనిచ్ఛేత్శుక్లదాతాపిశుక్లహ
నిమవాత్ప్రయాదితి॥ ఏతదవ్యాధితాదివిషయం॥ వ్యాధితాదివిషయేతుస్తృత్యంతరం॥
వ్యాధితాసంభ్రమావ్యగ్రా రాజధర్మపరాయణా ॥ ఆమంత్రితావనాగచ్ఛేదవా
చ్యాబదధాన్యతా ఇతి ॥ అత్యంతావశ్యకేషుకార్యేషు జాతసంభ్రమావదేనా

క్రాబడబాదానీ-తద్గ్రహణమత్రపణ్యస్త్రీ ప్రదక్షనాథం- వ్యాధ్యాభ్యవ్యయనిబం
ధస్యా న్యత్రాశిశుల్యత్వాత్॥ఉపధోక్తారంప్రత్యాహనారదః॥అప్రయచ్ఛంస్తధా
శుల్క-మనుగూఢపుమాకస్త్రీయం॥ఉక్రమేగసంగచ్ఛేద్ధుతదంతనఖాదిభిః । ౬
యోనాయస్సమాక్రామేద్భహుభిర్వాభిసాధనైః ॥ శుల్కంసోష్టగుణంబాచ్యోన
యంతావదేవస్య ॥ పణ్యస్త్రీయస్త్యపరాధే దుదాధిక్యం వత్సపురాణేభిహీ
తం॥గృహీత్వాపేతనంవేశ్యాలోభాదన్యత్రగచ్ఛతి॥తాండమందాపయేద్దద్యాదితర
స్యాపిభాటకమితి ॥ అత్రనిణ్డేత్యనాహ నారదః ॥ వేశ్యాప్రధానాయేతత్ర కా
ముకాస్తద్గృహిణి తాంతత్సమృద్ధేషుకార్యేషు నిణ్డయంసంశయేవిదురిః॥

—(*) ఇతివేతనానపాకమాఖ్యం వివాదపదం. (*)—

—* అథాభ్యుపేత్యాశిశుషాఖ్యవివాదపదమధిధీయతే. *—

తస్యస్వరూపంనారదఅహ॥అభ్యుపేత్యశిశుషాం యస్తాన్నత్రతేద్య
తే । శిశుషానభ్యుపేత్యై తద్వివాదపదముచ్యతే । శిశుషాకః పంచవిధస్యా
స్త్రీ దృష్టోమనీషిభిః ॥ చతుర్విధ కర్మకర శ్చేషానాశాస్త్రీసంచకాః । శిష్యాం
తేవాసిభృతకా శ్చతుర్థ స్వధికర్మకృత్ । ఏతేకర్మకరాజ్ఞేయాః దాసాస్తు
గృహజాదయః । సామాన్యమస్వతంత్రత్వ మేషామాహుర్మనీషిణః । జాలికర్మ
కృతస్తూక్తో విశేషోవృత్తితస్తధా । కర్మాపిద్వివిధంజ్ఞేయ మశుభంశుభమేవచ
అశుభందాసక మోక్తంశుభమన్యదుదీరితం । గృహద్వారాశుచిస్థాన రథ్యావ
సురశోధనంగుహ్యంగస్పృశనోచ్ఛిష్ట వినిష్కాతగ్రహణోజ్ఞనమ్ । ఇష్టతస్సాన్వి
మినశ్చంకై రుపస్థానమధాంతతః । అశుభం కర్మవిజ్ఞేయం శుభమన్యదతఃపర
మితి ॥ తత్రశిష్యోవేదవిద్యాధీ అంతేవాసీశిల్పశిష్యాం - మూర్ఖేనయఃకర్మ
కరోతి నభృతకః - అధికర్మకృత్ - కర్మశుర్వతామధిష్ఠాతా అశుచిస్థానం ఉ
చ్ఛిష్టప్రక్షేపణాథంగతాడికం ॥ అవసురఃగృహసమ్మజితేత పాంసాద్విని
యః - ఉజ్ఞానంత్యాగః - భృతకశ్చిత్రవిదః॥ తదుక్తంతేనవ॥ఉత్తమకార్యకతా
చమధ్యమస్తుకృషీవలః । అధమోభారవాహీస్యాదిత్యేవం త్రివిధోభృతఇతి ॥ దా
సస్వరూపమపి తేనైవదక్షితం ॥ గృహజాతస్తధాత్రో లబ్ధోదాయాదుపాగతః
అనాకాలభృతస్తద్వ దాహితస్సాన్విమినాచయః । మోషితోమహతశ్చణ్డాద్య
జ్ఞేప్రాప్తఃపణేజితః । తవాహమిత్యుపగతః ప్రవ్రజ్యావసితఃకృతః । భక్తదాసశ్చ
విజ్ఞేయస్తత్రైవబడబాహృతః॥ వికేతాచాత్తనశ్చస్త్రీదాసాఃపంచదశస్తృతాఇతి॥

గృహజాతః - గృహదాస్యాంజాతః - క్రితోమూర్ఖేనస్వాస్యంతరాత్ప్రాప్తః |
 బ్ధిప్రతిగ్రహదీనాంప్రాప్తః - దాయాదుపాగతః - రిక్తగ్రాహిత్యేనప్రాప్తః - అనాకాల
 భృతః - దుభిక్షేనోపిషితః - అపితస్త్వామినాధన గ్రహజేనాదితోపిషితః - ఋ
 ణాన్తోపిషితః - ఋణమోచనప్రత్యుపకారతయా దానత్వమభ్యుపగతః - యు
 ధేప్రాప్తః - సమరేవిజిత్యగృహతః - పణేజితః - దానత్వవణకే ద్యూతాదాజితః - త
 వాహమిత్యుపగతః - తవదాసోస్తీతిస్వయమేవాగతః - ప్రవ్రజ్యావసీతః - ప్రవ్రజ్యా
 తస్యృతః - కృతః - ఏతావంతంకాలం త్వద్దానభత్యుపగతః - భక్తదానస్సర్వకాలం
 భక్తార్థేషవదానత్వమభ్యుపగతః - బడబాహ్యతే - బడబయా గృహసాదాస్యా
 హృతః - తల్లాభేనతాముద్వాహ్య దానత్వేనప్రవిష్టః - యతత్ప్రాప్తంవిక్రీణేనా
 వార్తానికేతా - ఏవంధమకౌస్తేదాసాంపంచదశప్రకారాస్త్యంతాభత్యుపగతః |
 యత్తుమనునోక్తం || ధ్వజాహృతోభక్తదాసో గృహజుక్రతదత్త్రిమా | మైత్ర
 కోదంజదానశ్చ సప్తైతేదానయోనయతి || తత్తేమాం సత్వప్రతిపాదనార్థంస
 తుపరిసంఖ్యాభం || అత్రశిష్యాణాం కమకృతోవిశేషోనారదేనోక్తః || అవిద్యా
 గ్రహణాచ్ఛిష్య శ్చుశ్రూషేతయతోగురుః | తద్వృత్తిగురుదాదేషగురుపుత్రేతథై
 వచేతి || విద్యాచాత్రత్రయీతదుక్తం బ్రహ్మస్మతినా || విద్యాత్రయీసమఖ్యా
 తా ఋగ్యజుస్సామలక్షణా | తదర్థంగురుశిశ్రూషాం ప్రతుర్యాచ్ఛాస్త్రచోదితా
 మితి || అంతేవాసినామపికమకృతోవిశేషస్తేనైవోక్తః || విజ్ఞాన ముచ్యతే శిల్పం
 హేమకుప్యాపిసంస్కృతిః | సృతాదికంచతత్ప్రాప్తం కుర్యాత్కమకృతోర్న
 హంభతి || నారదేనాపి || స్వశిల్పమిచ్ఛన్నాహతుం బాంధవానామనుజ్ఞయ | ఆ
 చార్యగృహనేదంతే కాలంకృత్యానునిశ్చితమితి || ఆచార్యస్యాపికతతవ్యమాహ ప
 ఏవ || ఆచార్యశ్చిత్తయేనేనం స్వగృహేదత్తభోజనమ్ | నచాన్యతాగరయేత్క
 మకృత్రవదైచ్చనమాచరేదితి || అన్యతేకమకృతశిల్పవ్యతిరక్తంకమకృతతాగర
 మాచార్యం ప్రత్యాహ కాత్యాయనః || యస్తునగ్రాహయే చ్చిల్పం కమాణ్య
 న్యానికారయేత్ | ప్రాపున్నయాత్సాహసంపూర్వం తస్మాచ్ఛిష్యేనివతతభితి || ప
 రిభాషితకాలాత్ప్రాగేవ విద్యాప్రాప్తావపితావతాగలంనివసేదిత్యాహనారదః ||
 శిక్షతోపికృతంకాల మంతేవాసీసమాపయేత్ | తత్రకమకృతయత్కుర్యా దాచా
 ర్యస్తైర్వతతల్లమితి || యాజ్ఞవల్క్యీశ్చిత్తశిల్పవినివసేత్ కృతంకాలంగురోగృహ
 హే || అంతేవాసీగురుప్రాప్తభోజనస్తత్ఫలప్రదశితి || దుష్టంప్రత్యాహనారదః || శిక్ష

యంతమదుష్ట. చ యస్త్యాచార్యం పరిత్యజేత్ । బలాద్దాసయంతవ్యసాన్య ద్వధమా
 ధాచసోహాంతితి ॥ వధోత్రతాడనాదిఃపరిభాషితకాలసంపూతౌ కతవ్యమా
 హనారదః ॥ గృహీతశిల్పస్సమయే కృత్వాచార్యప్రదక్షిణమ్ । శక్తితశ్చానుమా
 న్యైసమంతేవాసీనివతయేదితి ॥ భృతకానామపిభృతీకృతః కమఃకృతఃకాలకృ
 తశ్చవిశేషోబృహస్పతినాదశితః ॥ యోభుక్తైఃపరదాసీంతం సజ్జేయోబడబాభ్య
 తః । కమఃతస్సామినఃకుర్యా త్యధాన్యోథకభృతోనరః । బహుధాథకభృతః
 ప్రోక్తస్తధాథాగభృతోపరః । హీనమధ్యోత్తమత్వంచ సర్వేషామేవచాదిత
 దీనమాసాథకషణ్మస త్రిమాసాబ్దభృతస్తథా । కమఃకుర్యాత్ప్రజ్ఞాతం లభే
 తపరిభాషితమితి ॥ అథకభృతస్యబహువిధత్వమథాల్పత్వమపాత్వాభ్యాం ద్రష్ట
 వ్యం - తేచాల్పత్వరూపేభృత్యశక్త్యనుసారతో ద్రష్టవ్యోత్రధాచనారదః ॥ భృ
 త్యశ్చవిధోజ్ఞేయోడత్తమోమధ్యమోధమః । భృత్యశక్త్యనుసారాపాస్యాదేషాం
 కమాశ్రయాభృతీతి ॥ భాగభృతస్యదైవిభగ్యమాహ బృహస్పతిః ॥ ద్విప్రకా
 రాభాగభృతాః కృషిగోసీవినస్తస్మతాః ॥ జాతసన్యాత్తధాక్షీరా త్వలభేతసం
 శయఇతి ॥ ఆధికమఃకృతస్తస్మిన్పూజమాహనారదః ॥ సర్వేష్వధికృతోయస్సాన్య
 త్సు-యంబస్యతథోఽపి । సోధికమఃకృతోజ్ఞేయ స్సచకౌటుంబికస్తస్మతఇతి ॥ ఏ
 వంబరూపితేభ్యోష్యాంలేహానిభృతకాచికమఃకరేభ్యో దాసానాంభేదందాసశబ్ద
 త్వస్త్రిప్రదశకసమభేనాహ ॥ కాత్యాయనః ॥ స్వతంత్రస్యాత్సనోదానా ద్దా
 సత్వోదారవద్భృగురితి ॥ అయమథః - యథాభతుఃస్సంభోగార్థం స్వశరీర
 దాన్యోదారత్వం తథాస్వతంత్రస్యాత్సనో దానాద్దాసత్వమిభృగురాచార్యోమ
 స్యతభ్యభ్యథః - అనేనాత్యంతపారథ్యకమాసాద్యతు శ్రూషకాస్తుకమకరా
 ఇత్యుక్తంభవతి - దాసత్వంచద్రాహ్మణవ్యతిరక్తేష్యేవ-త్రిమవణేకషువిజ్ఞేయం దా
 స్యోవిప్రస్యనక్వచిత్ - ఇతితేనైవోక్తత్వాత్ - తప్తపిదాస్యమానులోష్యేనైవే
 త్యాహసంపద ॥ షణ్ణానామానులోష్యేన దాస్యంప్రతిలోమతః । రాజస్యవైశ్య
 కూద్రాణాం త్యజుతిహిస్వతంత్రతామితి ॥ ప్రాతెలోష్యేనదాసత్వ నిషేధఃస్వ
 కమఃపరిత్యాగిభ్యోయతిభ్యోన్యత్రద్రష్టవ్యం ॥ తథాచనారదః ॥ షణ్ణానాంప్రా
 తిలోష్యేన దాసత్వంనవిధీయతే । స్వధమఃత్యాగినోన్యత్ర దారవద్దాసతామ
 తాఇతి ॥ దారవద్దాసతేతి - వచనాద్భాగ్యుజస్యసవణం ప్రతిదాసత్వ మాప
 ద్విప్రాప్తమివాభాతితిబుధ్యాతన్నిషేధార్థమాహకాత్యాయనః ॥ సమవణేపివిప్ర

తుదాసత్వంనైవకారయేదితి || యదిబ్రాహ్మణ స్వేచ్ఛయాదాన్యంభజతే తదా
సౌనాశుభంకమకూర్మాదిత్యాహ - సవప || శీలాధ్యయనంపన్న తదానంక
మకామతః | తత్రాపివాశుభంకించి త్వక్రికువీతద్విజోత్తమభితి || యస్తుద్విజాతం
బహుసౌ కమకారయేత్తస్యదండమాహ సవప || దాన్యంతు కారయే న్నోహః
ద్వాగ్రిహుసంసృతాకద్విజాత | అనిచ్ఛతఃప్రాభవత్వాదా జ్ఞాదాన్యశ్చతాని
పపితి || ప్రభవతోభావఃప్రాభవత్వంతస్సాదితీశూద్రతుయధాకథంచిదపిదాన్యం
కారయేదిత్యాహ || సవప || శూద్ర తుకారయేద్దాన్య క్రితమక్రితమేవవా | దాన్యాన్యై
పహిస్యహోసౌ స్వయమేవస్వయంఘవేతి || పంచదశప్రకారాణాం దాసానాంమ
ధ్యేగృహజాతక్రేతలబ్ధదాయాగతానాం చతుర్థాం దాసత్వం స్వామిప్రసాదాదే
వముచ్యతే నాన్యధేత్యాహనారదః || తత్రపూర్వశ్చశుర్వరో దాసత్వాన్నవిము
తే | ప్రసాదాత్స్వామినోన్యత్ర దాన్యమేషాంక్రమాగతమితి || ఆత్మవిక్రేతురపి
దాసత్వం స్వామిప్రసాదాదన్యతోనాప్తేతీత్యాహనారదః || విక్రేణేతన్వతంతస్సక
యతత్త్వానంసరాధమః | సజసున్యతమస్తేషాం సోపిదాస్యాన్నముచ్యతే || సవప ||
రాజ్య ఏవతుదాసస్యా త్వక్రిజజ్యావసితోనరః | సతన్యప్రతిమోక్షోస్తి నాత్రశు
ద్ధిశంభవనేతి || యాజ్ఞవల్క్యోపి || ప్రవజ్యావసితోరాజ్ఞో దాసఃమరణాంఠికభి
తి || ప్రవజ్యావసితస్యదాసత్వం బ్రాహ్మణేతరవిషయం || బ్రాహ్మణస్తునిర్వాన్యభి
త్యాహకాత్యాయనః || ప్రవజ్యావసితోయేతు త్రయోవణాంద్విజాతయః | ని
ర్వాన్యంకారయేద్విప్రం దాసత్వంతుత్రవిడ్భృగురితి || నిర్వాన్యప్రకారమాహ నా
రదః || పారివ్రజ్యంగృహీత్వాతు యస్స్వభర్తే లోకవృతః | శ్వపదేనాంకయిత్వాతు
రాజాశేఘ్రిప్రసాదయేదితి || ప్రవజ్యావసితాత్త్వవిక్రేత్య వ్యతిక్తానామనాకా
లభ్యతాదీనాం దాస్యావసయనప్రకారమాహ సవప || అనాకాలభ్యతోదాస్యా
న్యవ్యతేగోయుగండదత్ | అహితోపిధనందత్వా స్వామీయధ్యేనముద్ధరేత్ | ఋ
ణతుసోదయందత్వా ఋణేవాస్యాప్రముచ్యతే || తమాహవిశ్వుపగతోయుద్ధే
ప్రాప్తఃపణేజేజితః | ప్రతిశీర్షప్రదాసేనమున్యేరంస్తుల్లగర్తణా || కృతకాలవ్యయగ
మాత్యుతకోపివిముచ్యతే | భక్తసోత్తేపణాపసోభ్యో భక్తదాసో విముచ్యతే | ని
గ్రహద్వదబాయాస్తు ముచ్యతేబదబాభృతభితి || స్వామినఃప్రాగ్గతం రక్షణాదఃగృ
హజాతాదయేనకాలభ్యతాదయశ్చ సర్వస్యాన్యవ్యత ఇత్యాహనారదః || యశ్చే
షాంస్వామినంకన్చి న్నోవయేత్ప్రాగ్గతంశయాత్ | దాసత్వాత్సనిముచ్యేత పుత్ర

భాగంలభేతః॥దాసాభాసానాంమోచనమాహయాజ్ఞవల్క్యః॥ బూధాసీకృత శ్చోరైర్విశ్రీతస్సపిమువ్యతః॥చకారాదాహితోదత్తోవాగ్మహ్యతే॥ వారదోపి చోరాపహృతవిశ్రీతాయేచదాసీకృతాబలాత్॥ రాజ్ఞామోచయితవ్యస్తేదాసత్వం తేషునేవ్యతః॥ యస్తైకస్యపూర్వందాస్యమంగీకృత్యాపరస్యాపిదాసత్వమంగీకరోతిఅసావపరేణ విసజన్తీయఇత్యాహసవీవ॥తవాహమితిచాత్మానంయోస్త్వ తంత్రోప్రయచ్ఛతి॥ నసతంప్రాప్నుయాత్కామం పూర్వస్వామీలభేతతేమితి॥దా సవిమాక్షణేతి కతవ్యతామాహసవీవ॥ స్వందాసమిచ్ఛేద్యోకతృ మదాసంప్రీ తమానసః॥ సుంధాదాదాయతస్యాసౌ భింద్యాత్సుభంసహంభసా॥ సా త్మాభిసృప్తాభిమూర్ధాన్యద్భిరవాకిరేత్॥ అదాసఇతిహక్వాత్రిప్రాజ్ఞుఖం తమధోత్సృజేత్॥ తతఃప్రభృతివక్తవ్యః స్యామ్యనుగ్రహపాలితః॥ భోజ్యానోపిత ప్రతిగ్రాహ్యా భవత్యభిమతస్సతామితి॥ ...

—(*) ఇత్యస్యపేత్యాశుశ్రూషాఖ్యం వివాదపదమ్. (*)—

—(*) అథసంవిద్యత్క్రమాఖ్యంవివాదపదస్యవిధిరుచ్యతే. (*)—

తస్యలక్షణంనారజేన వ్యతిరేక ముభేనదశితమ్॥ పాపండనైగ మాచీ నాం స్థిన్సమయ ఉచ్యతే॥ సమయస్యానపాకమే తద్వివాదపదంస్తృతమితి॥ సమయస్యానపాకమే అవ్యక్తమఃసమయపరిపాలనంతద్వ్యక్తమణంవివాదప దుభవతీత్యర్థః॥ తమపయోగినమథమాహబృహస్పతిః॥ వేదవిద్యావిదోవిప్రాః శ్రోత్రియానగ్నిహూత్రిణః॥ ఆహృత్యస్థాపయేత్తత్ర తేషాంవృత్తిప్రకల్పయేదిః॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥రాజాకృత్యాపరేస్థానంబ్రాహ్మణాన్వ్యస్యతత్రతా॥ త్రైవిద్యం వృత్తిమద్బుక్రియాత్ స్వధర్మంపరిపాల్యతామితి॥ బ్రాహ్మణంత్రైవిద్యంవేదత్రయ సంపన్నంవృత్తిమత్ - భూమివీరణ్యాదిసంపన్నం కృత్వాసధమోఽవణాశ్రమ నిమిత్తః శృతివిహితో భవద్భిరనుష్ఠీయతామితిబ్రూయాత్-వృత్తిసంప్రతిశ్చబృహ స్పతినాదశితా॥ అనాచ్ఛేద్యకరాస్తేభ్యః ప్రదద్యాగ్ధృహభూమయః॥ ముక్త భావ్యాశ్చవృతతి లేఖయిత్వాస్వశాసనే॥ అగామిన్యపఃభిరగ్రాహ్య కరాఃశ్చ సవిసృప్తక రాశ్చగృహధూమీతేభ్యోదద్యాదిత్యభః॥ తేషాంకతవ్యమాహబృ హస్పతిః॥ నిత్యంనైమిత్తికంకామ్యం శాంతికంపౌష్టికంతథా॥పౌరాణాంకమే కుర్యుస్తే ఘదిగ్ధేనిణాయంతథేతి॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ నిజధర్మావిరోధేన య స్తుసామయికోభవేత్॥ సోపియత్సేనసంరక్ష్యోధమోరాజకృతశ్చయఇతి॥శ్రౌ

తస్మాత్తథమానుషధర్మేణ గోప్యప్రచారరక్షణ దేవగృహపాలనాగి రూపో
యోధుః సమయానిష్ఠునో భవేత్సోపియత్నేన పాలనీయః తథారాజ్ఞాచ ని
జ్ఞధర్మావిరోధేనైవ యావత్సర్వభోజనంచేమంతస్తదరాతిమండలం తురంగా
ధయోనప్రస్థాపనీయాఇత్యేవంయాససమయనిష్ఠః సోపిరక్షణీయః॥ ఏవంరాజ్ఞి
యుక్తసముదాయవిశేషస్యకర్తవ్యవిశేషోవిహితః ॥ గ్రామాదిసర్వసముదాయా
సాంతుసాధారణకార్యసూహ బృహస్పతిః॥ గ్రామశ్రేణీగణానాంచసంకేతస్సమ
యక్రియేతి బాధాకాలేతుసాకార్యాధర్మకార్యేతద్దేవచ॥ చాటచోరభయేచాధా
స్సర్వసాధారణాస్త్వృతాఃతత్రోపశమనంకార్యంసర్వైవైకేనకేనచిది॥చకా
రేణపాషండనైగమాదీనాంచోపసంగహః తతశ్చగ్రామశ్రేణీగణ పాషండనైగ
మాదీనాముపద్రవకాలేషమకార్యేచయాంపారిభాషికిసమయక్రియాంవిరోపద్ర
వోదుష్పరిహారో ధర్మకార్యంచమస్సాధం సాపారిభాషికిసమయక్రియాసవైకా
మితిత్రైకార్యాచాటోన్మకః - చాటచోరభోభయేప్రాప్తేతదాచోపశమనంస
వైకస్సంభూయకతవ్యమిత్యర్థః ॥ ధర్మకార్యేషుసమయస్తేనైవోక్తః॥ సభా
ప్రపాదేవగృహ తటాకారామసంస్కృతిః॥ తథానాథదరిద్రాణాం సంస్కారో
యైవనక్రియా కులాయననిరోధంచకార్యమస్మాభిరంశతః । యత్రైవంలిఖితంపత్రే
ధర్మ్యాసాసమయక్రియా । పాలనీయాసమధైన్వీతి॥ యజనక్రియాసోమయా
గాదికర్తవ్యభోధానం కులాయనందుఃఖితాది పీడితయుధాగమనం తస్మిన్న
గతేసతియత్సంవిధానంవిధేయంతదేవతచ్ఛ్రేణోవ్యతే నిరోధఃకుభితాద్యంగమ
వ్యంతంకులాయనధారణంఅంశతఃగృహతేత్రపురుషాది ప్రయుక్త్యాసంగ్యహీత
ధనేనమధ్యకత్వేనస్థితేనధనేనవాకార్యమితి ఏవంకృతాసమయక్రియా - నకేవలంస
ముదాయభిః పాలనీయాకింతురాజ్ఞాపీత్యాసూనారది॥పాషండనైగమశ్రేణీ పూగ
వ్రాతగణాదిషుసంరక్ష్యేష్యమయంరాజాదుగ్ధేజనపదేతద్దేతి॥పాషండావేవోక్త
లింగధారివ్యతిక్రాంసర్వేలింగిస-తేషుమతాదిభిత్తాచరణాద్యఃసమయాస్సంతి-నై
గమాస్సార్థికావణిక్పృథుతయః-తేషుసకంఠుకసందేశహరపురుష తిరస్కారిణో
దండ్యాఇత్యేవమాదయో బహవస్సమయావిద్యంతే-త్రేణయఃఏకశిల్పపజీవిసః కు
విందాదయః తాన్విదమనయైవశ్రేణ్యవిక్రేయమిత్యాదికాస్సమయాస్సంతి-పూగాః
హస్త్యశ్వారోహకాదయః॥వ్రాతగణశబ్దయోరథఃకాత్యాయనేనదశితః ॥ నా
నాయుధధరావ్రాతాః సమవేతాఃప్రకీర్తితాః॥ కులనాంతుపమూలస్తు గణస్సం

పరికితః తథితి ॥ పూగేవ్రాతేచాన్యోన్యముత్సృజ్య సమగేనగంతవ్యమిత్యాదయః
సంతసమయాః - గణేతుపంచమేహానిపంచమేపాదైకకావేదకతకవ్యఇత్యాదిః-స
మయఃదుగేధాన్యాకం గృహీత్యాన్యత్రయాన్యో నతద్విక్రేయమిత్యాదిరస్తి
సమయః జనపదేతుక్వద్విక్రేతృహస్తే దశబంధగ్రహణంకాన్యా - క్వద్విక్రేతృ
హస్తఇత్యాదితోస్త్యనేకవిధస్సమయః తత్సమయః తమయధానభ్యోనవవ్య
వతక తేతత్తథా రాజాతుర్యాదిత్యథఃసముపాయుషు పురుషవిషయే విశేషమో
హాబృహస్పతిః॥కోశేనలేఖ్యక్రియయా మధ్యస్తే వాపరస్పరంవిశ్వాస ప్రధమం
కృత్యాకుర్యుః కార్యాన్యవంతరమితి॥మధ్యస్తే సహిపూభిఃకార్యాణామూహాకా
ర్యాణి॥కాత్యానినోపి॥ సమూహానాంతయోధమస్తేననమేతేనదా । ప్ర
కుర్యుస్సవకమాణస్వ ధమేమవ్యవస్థితాఇతి ॥ సమూహకార్యకారిషు హే
యోపాదేయావిధజిబృహస్పతిః ॥ విద్వేషిణోవ్యసనినః శాలానాలసభిరవః ॥
వృద్ధాబుభాశ్చబాలాశ్చనకార్యాకార్యచింతకాఃశుచయోవేదసమజ్ఞాదయోదాం
తాఃకులోద్భవాః॥ సవకకార్యప్రవీణాశ్చకతకవ్యాశ్చమహత్తమాఇతి॥ యాజ్ఞవ
ల్క్యస్త్రి ॥ స్వకార్య చింతకానామపి సమూహహితవాదినాంవచనం సవైకస్వ
మూహిభిఃకార్యమిత్యాహ॥కతకవ్యంవచనంసవైక స్సమూహహితవాదినామితి॥
యస్తుహితవాదినాంప్రతికూలస్సాన్యత్ ససమూహేనప్రధమసాహసందంభ్యఇత్యా
హ - సపివ ॥ యస్తత్రవిపరీతస్సాన్య త్సదాప్యోప్రధమందమితి ॥ కాత్యానినో
పి ॥ యుక్తియుక్తంచయోహన్యా ద్వక్తుయోక సవకాశతః । అయుక్తంచైవయో
బూయా త్సదాప్యోపూర్వసాహసమితి॥బృహస్పతిరపి॥ యస్తుసాధారణం హిం
స్యాత్ ఓషేత్తైవిద్యమేవవా । సంధిక్రియాంవిహన్యాచ్చ సనివాన్యస్తతఃపురా
దితి ॥ సమూహనామవ్యధమేణ ద్వేషాదినాకార్యకరణే దుడమోహసపివ॥బా
ధాంకుర్యుయోదైకస్య సంఘాతాద్వేషసంయుతాః॥ రాజ్ఞాజ్ఞాత్వానివార్యాస్తు
శాస్త్వాశ్చైవానుబంధతః॥ నయధాసమయంజింహ్యోన్యమాగేస్థాపయేచ్చతా
నితి॥యస్తుముఖ్యసమూహద్రవ్యాదికమపహరతతస్యదండమాహయాజ్ఞ పల్క్యా ॥ గ
ణద్రవ్యంహారేద్యస్తుసంవిదం లంఘయేచ్చయః॥సవకస్వహరణంకృత్యాతంరాష్ట్రే
ద్విప్రహాసయేదితి॥ మమోక్షాట్టుటకాదీనాం పురాన్నివాకసనదండఇత్యాహబృహ
స్పతిః ॥ అతుంతుదస్మాచకశ్చ భేదకృత్సాహసీతదా । శ్రేణిపూగన్యపద్యిష్టః ఓ
ప్రనివాన్యతేతతః॥ కులశ్రేణిగణాధ్యక్షాఃపురదుగ్గేనివాసినః । వాగ్విగ్ధమంపి

త్యాగం ప్రకుర్వ్యాపాపకారిణాం॥ త్రైకృతేంద్రస్వధర్మేణనిగ్రహాన్య
 కాం॥ తద్రాజ్యాధ్యమంతవ్యం నిస్సప్తాధాపితేస్సృతాశ్చ॥ నిస్సప్తాధా
 అనుజ్ఞాతకార్యాభ్యర్థః - పాపండాదిసర్వసమూహేతు యథారజ్ఞావర్తిత
 వ్యం॥ తదహనాదికః॥ యోధర్మకర్తృయచ్ఛేష ముపస్థానవిధిశ్చయః॥ యచ్చై
 మాప్రత్యూపాదాన మనుమన్యేతతత్తదా॥ ప్రతికూలంవయద్రాజ్యః ప్రకృత్యావ
 సత్తుచయత్॥ బాధనంచయదర్థానాం తత్రైభ్యోఽనివర్తయేత్॥ దోషవత్కరణం
 యత్యాగధర్మవాచకత్వేన॥ ప్రవృత్తమపితద్రాజాగ్రేయస్కామోనివర్తయేదితి॥
 ధర్మోజ్జీవావత్త్వాదికర్తృవృత్తం ప్రవృష్టితభిక్షౌటనాదికం॥ ఉపస్థానవిధిసమూహ
 కార్యార్థంపటహాదిధ్వనిమాకర్ణ్యమంటపాదౌమేలనం ప్రత్యూపాదానంజీవసార్థం
 తాపసవేషపరిగ్రహః రాజ్యఃప్రతికూలంసార్థకాదిమాద్రకత్వేకం-త్రైవిధ్యైకపా
 రాదీనాం వివాదేధర్మవివేచనంతస్యవ ప్రతికూలత్వముక్తం॥ స్మృత్యంతరే॥ యస్య
 రాజ్యస్తుక్తురుతే శూద్రాధర్మవివేచనం॥ తస్యప్రభుత్వ్యేతేరాష్ట్రంబలంకోశశ్చనశ్యతి
 తి॥ ప్రకృత్యావసతం స్వభావత ఏవావజ్ఞాతం పాపండాదిషు తాంబూల భ
 షణం॥ మిథఃసంఘాతకరణ మహితేశస్త్రధారణం॥ పరస్పరోపతాపంచ తే
 మాం రాజానివతేయేదితి॥ మిథఃసంఘాతకరణం ఉపస్థానవిధేఃపూర్వంపుధక్పు
 ధగ వాంతరస్తోమకరణం అహితే కులజాదౌ పరస్పరోపతాపః॥ రాజపురు
 షాశ్రయే ణాన్యోన్యమథాప హరణాదికః - దోషవత్కరణం శ్రుతిస్తృతివి
 రుద్ధం-విధవాదౌవేశ్యాత్వాదికంపాపండాదిభిఃప్రకృత్యంతం॥సంవిల్లంసునేదండుమాహ
 మనుః॥యోగ్రాహదేశసంఘానాం కృత్వాసత్యేనసంవిదమ్॥ విసంవదేనరోహభా
 త్తంరాష్ట్రాద్విప్రవాసయేత్॥ నిగృహ్యదాపయేదేనం సమయవ్యభిచారిణమ్॥ చ
 తుస్సువర్ణంవణ్ణిహం శతమానంచరాజతమ్॥ ఏవందండవిధింకుర్యాద్ధార్మికఃపు
 ధీవీవతిః॥ గ్రామజాతిసమూహేషు సమయవ్యభిచారిణమితి॥ సత్యేనశపధేనఏతే
 మాంనిర్వాసనచతుస్సువర్ణవణ్ణిహం-శతమానరూపాణాంజాతివిద్యా గుణాద్యపే
 షయావ్యవస్థాకల్పనీయా-సమూహపూజార్థం రాజ్ఞానమర్పితం ద్రవ్యంసమూహా
 యయోనదదాతి-తంప్రత్యాహయాజ్ఞవల్క్యః॥సమూహకార్యాయతాకృతకా
 ర్యాన్నిసర్జయేత్॥ సదానమానసతాగైరైః పూజయిత్వామహీపతిః॥ సమూ
 హకార్యప్రహితో యల్ల భేతతదర్పయేత్॥ ఏకాదశగుణందాప్యో యద్యసౌ నా
 ర్పయేత్స్వయమితి॥ విభజ్యగ్రహణమతుచ్ఛద్రవ్యవిషయం॥యతస్తుచ్ఛద్రవ్యవిషయే

సవివాహః ॥ మోక్షానికం మానసికంవా విభక్తవ్యం యథాంశతః । దేయం వా సస్య
 పృథ్వాంధః శ్రీబాలాతురనోగిషు । సంతానికాదిమతధా ధర్మకవీష సనాతనః ॥
 రాజప్రసాదలబ్ధం ఋణమపి సర్వేషాం సమమిత్యాహ సవీవ ॥ యత్యైః ప్రాప్తం
 రక్షితంవా గణాధేవాఋణంకృతమ్ । రాజప్రసాదలబ్ధంచ సర్వేషామేవతత్స
 వమితి ॥ నీతదభక్షితవిషయం ॥ భక్షితేతు కాత్యాయన ఆహ ॥ గణముద్దిశ్యయ
 త్కించి తృప్త్యణకంభక్షితంభవేత్ । ఆత్మాధేంవినియుక్తంవా దేయంతైరే
 వతద్భవేదితి ॥ యేతుసముదాయం ప్రసాద్య తదంతగతాః యేచసముదాయ
 తోభాదినాతతోబహిర్భూతాః - తాన్ప్రత్యాహసవీవ ॥ గణినాం శిల్పివగాణ
 ణాం గతాన్స్వయేతుమధ్యతామ్ । ప్రాక్తనస్యధనణకస్య సమాంశాసర్వవ
 తే । తత్రైవభోజ్యవైభావ్య దానధర్మక్రియాసుచ । సమూహస్థోంశ భాగీస్యా
 త్ప్రగతస్త్యంశభాజ్జతు - ఇతి ॥

ఇతి సంవిద్యృతిక్రమాఖ్యం వివాదపదమ్.

—* అథ శ్రీత్వానుశయికథ్యతే. *

తత్స్వరూపం నారదేనోక్తం ॥ శ్రీత్వామూల్యేనయత్ప్రణం క్రేతానబహు
 మన్యతే । శ్రీత్వానుశయిశ్యేత ద్వివాదపదముచ్యతఇతి ॥ శ్రీత్వానుశయా నైత్ప
 త్త్యణకం క్రేతాక్రయాత్ప్రగేవ సన్యక్పరీక్షేత - తథాచసవీవ ॥ క్రేతాప
 ణ్యంపరీక్షేత ప్రాక్ స్వయంగుణదోషతః । పరీక్ష్యాభిమతంక్రీతం విక్రేతుర్భవే
 త్పునరితి ॥ పరీక్ష్యాభిమతంక్రీతం తద్దోషదశకేనపి గ్రహీతురేవభవేత్ సక్రేతాః
 తదాచబృహస్పతిః ॥ పరీక్షితంబహుమతం గృహీత్వానచనస్త్యజేదితి ॥ తత్కా
 లపరీక్షితస్య పునరర్పణాభావః పశ్యాది విషయః - తత్రసద్యఃపరీక్షణస్యవిహిత
 త్వాత్ ॥ తథాచవ్యాసః ॥ చమకాకాష్టేష్టకాసూత్ర ధాన్యాసవరసస్యచ । వసు
 కుప్యహిరణ్యానాం సద్యవీవ పరీక్షణమితి ॥ శ్రీతానాంపశ్యానాం ద్రవ్యవిశేషేణ
 పరీక్షణకాలాపభిమాహసవీవ ॥ త్యగ్హద్దోహ్యాంపరీక్షేత పంచాహద్వాహ్యామే
 వతు । మణిముక్తాప్రవాళానాం సప్తాహంస్యాత్పరీక్షణం । ద్విసదామర్థమాసం
 స్యాత్పుంసాంతద్విగుణంస్త్రీయః । దశాహంసర్వబీజానామేకాహంబోహవాస
 సామ్ । అతోర్యాకృత్యదోషస్తు యదిసంజాయతేక్వచిత్ । విక్రేతః ప్రతిదేయం
 తత్ క్రేతామూల్యమవాప్నుయాదితి ॥ యథోక్తపరీక్షాకాలాధిక్రమేతు సప్రతిదే

యమిత్యాహకాత్యాయనః ॥ అవిజ్ఞాతంతు యత్క్రితం దుష్టపశ్చద్విభావితం |
 క్రితంతత్సామినేదేయం కాలేదేదన్యధానన్వితం ॥ అవిజ్ఞాతం పరిక్షానైథిల్యత్
 తత్వతోపరిజ్ఞాతః యశ్య ద్రవ్యస్యయావాన్పరిక్షాకాలఉక్తః - తస్మి నా-లే ప్ర
 తిదేయః - అన్యధాత త్కాలాదతిక్రమే దుష్టతయా పరిజ్ఞాతమపీక్రీతం తత్సాన్వి
 మినేనదేయమిత్యర్థః ॥ పశ్యానాందేశకాలవకాదుపచయాపచయాప్రథమతోజ్ఞాత
 వ్యావిత్యాహనారదః ॥ క్షయంవృద్ధిచజానీయా శ్చపశ్యానామాగమంతథేతి ॥ అశ్వా
 దిపశ్యానామస్మి నా-లే అస్మిన్ దేశేచవృద్ధిభావవివృత్తిజానీయాత్ । తథాఅగ
 మంకులీన త్యాదిజ్ఞానార్థముత్పాదకం జన్మభూమ్యాదికంచజానీయాదిత్యర్థః - ఏ
 వంసమ్యక్పరీక్ష్యగుణదోషదశకారణ మంతరేణనానుశయః కార్యభిత్యాహయా
 జ్ఞవల్గ్ ॥ క్షయంవృద్ధిచవణిజాం పణ్యనామవిజానతా । క్రీత్యానానుశయఃకా
 ర్యః కుర్వన్ దృఢాగదండభాక్ ఇతి ॥ పరిక్షితక్రీతపశ్యానాంక్రయోత్తరకాలంక్ర
 యకాల పరిమాణతోఽథకృతాం వృద్ధిమపశ్యతః క్రేతురనుశయో నభవతీతివ్యతి
 రేకానుక్తంభవతి - వృద్ధిక్షయపరిజ్ఞానా భావేనుశయకాలాభ్యంతరే యద్యనుశ
 యంకరోతి తదా పణ్యపద్యాగదండనీయః - అనుశయకారణసద్భావే అనుశ
 యకాలాతిక్రమేణయోనుశయంకరోతి సోష్యేవం దండనీయః - ఏతచ్ఛ్రవణోగేన
 వినశ్వరవస్తువిషయం ॥ ఉపభోగేనావినశ్వరవస్తువిషయే ప్రత్యర్పణ విధిమామా నా
 రదః ॥ క్రీత్యామూల్యేనయఃపణ్యం దుష్క్రితం మన్యలేక్రయా । ఏక్రేతుఃప్రతిదే
 యంత తస్మిన్నేవాహ్నివీక్షితమితి ॥ ద్వితీయాదిదివసేప్రత్యర్పణేతు విశేషస్తేనై
 వోక్తః ॥ ద్వితీయేహ్నిదదత్ క్రేతామూల్యాత్త్రింశాంశమావహేత్ । ద్విగుణం
 తు తృతీయేహ్ని పరతఃక్రేతురేవతదితి - పరతోనుశయో నకర్తవ్యభిత్త్యర్థః ॥ యత్తు
 మనునోక్తం ॥ క్రీత్యావిక్రీయమాకించి ద్యస్యేహనుశయోభవేత్ । సోంతదశా
 హస్తద్ద్రవ్యం దద్యాద్యైవాదదీతచేతి ॥ తదుపభోగేననశ్వరగృహక్షేత్రయానశ
 యనాదివిషయం ॥ వాసోవిషయేపినారదః ॥ పరిశుక్తంతుయద్వాసః క్లిప్తరూపంమ
 లీషునమ్ । సదోషమపితక్రితం విక్రేతుర్నభవేత్పునరితి ॥ తత్రైవదశాహాదేరుక్త
 త్యాత్ - తథాచకాత్యాయనః ॥ భూమే దశశాహానుశయః క్రేతుర్విక్రేతురేవ
 చ । ద్వాదశాహంసపిండానా మవిచార్యమతఃపరమితి ॥

—(*) ఇతి క్రీత్యానుశయః. (*)—

— అథ విక్రీయానంప్రదానమ్. —

తస్యచ స్వరూపం నారదేనోక్తం ॥ విక్రీయపణ్యంమూల్యేన క్రతుర్వ్యవహరితే ॥ విక్రీయానంప్రదానంత ద్వివాదపదముచ్యత ఇతి ॥ పణ్యస్యచ ద్వైవిధ్యముక్తం తేనైవ ॥ లోకేష్టికాద్వివిధం ద్రవ్యం స్థావరం జంగమం తథా ॥ క్రయవిక్రయభేదేన సర్వతత్త్వమచ్యతే ॥ షడ్విధస్తస్యతుబుధై దాకనాదాన విధిక్రమః ॥ గణేమంతరిమంపేయం క్రియయాతూపతః శ్రియేతి ॥ గణేమంసంఖ్యేయంకృముకఫలాదితులిమంతలాయధార్యం హేమచందనాది-మేయంప్రస్థాదినాప్రిహ్యదిక్రియయావాహనాదిక్రియోపలక్షిత మశ్వమహిష్యాది-రూపతః పణ్యాంగనాది-శ్రియోపద్ధరాగాది-తదేతత్ షడ్విధికారమపి పణ్యం విక్రీయానంప్రయచ్ఛక్ సోదయం దాప్య ఇత్యాహయజ్ఞవల్క్యః ॥ గృహీతమూల్యంయః పణ్యం క్రతునైకప్రయచ్ఛతి ॥ సోదయంతస్యదాప్యోసౌ దిగ్లాభంచదిగాగతే ఇతి ॥ గృహీతమూల్యం పణ్యం విక్రేతా ప్రాథమ్యానానాయ స్వదేశవణిజేక్రేతేన సమమ్యయతి - తచ్చ పణ్యంయది విక్రయకాలే బహుమూల్యంసత్ కాలంతరే పృథ్విమూల్యేనైవ లభ్యతే తదాసోదయం వృధ్యాసహితం విక్రేతాక్రేతేదాపసీయః యదా మూల్యస్యహ్నిసః కృతః పణ్యస్యోదయోనాస్తికింతు క్రయకాలే యావదేవయావతో మూల్యస్య యత్పణ్యమితి ప్రతిపన్నం తావదేవతదా తత్పణ్యమాదాయ తస్మిన్దేశే విక్రేతానస్య తేనోదయేన సహితం ద్వికంఠికమిత్యాది ప్రతిపన్న వృద్ధిరూపోదయేన సహితం విక్రేతాక్రేతేదాపసీయః - యదాహనారదః ॥ ఆథ శ్చేదపహీయేత సోదయం పణ్యహవహేత్ ॥ స్థాయినామేషనియమో దిగ్లాభందిగ్విచారిణామితి ॥ యదాత్వభేదమహత్వేన పణ్యస్యస్యానభావః - తదా తస్మిన్పక్ష్యేవస్థాదికేయఉపభోగః - తదాచ్ఛదనసుఖనివాసాదిరూపో విక్రేతస్తత్సహితం పణ్యమసౌదాప్యః యదాహనారదః ॥ విక్రీయపణ్యంమూల్యేన యః క్రతునైకప్రయచ్ఛతి ॥ స్థావరస్యక్షయందాప్యో జంగమస్యక్రియాఫలమితి ॥ ఉయశ్చేన గత భోగ ఉక్తః ॥ యద్యపి తస్య దానమవశ్యకం తదాపితదనుగుణం ద్రవ్యం దేయం జంగమానాంతుతత్కర్తవ్యమిత్తం మూల్యందాప్యః - యదాత్వసౌక్రేతాదేశాంతరాత్పణ్యగ్రహణార్థమాగతః - తదాతత్పణ్యమాదాయ దేశాంతరేణ విక్రేతానస్యయోలాభస్తేన సహితం పణ్యం విక్రేతాక్రేతేదాపసీయః ॥ విప్లుస్తు విక్రేతుర్దండమప్యహ ॥ గృహీతమూల్యంయః పణ్యం క్రేతురైవదద్యాత్తస్యా సౌసోదయందాప్యోరాజ్ఞా

చపరాశతందంధ్యభితి || యస్తువిక్రియానుశయా దనర్వకః యశ్చక్రియానుశయాత్
 దత్తమూల్యస్యపణ్యస్యాగ్రహకః తాప్రత్యాహ || కాత్యాయనః || క్రిత్వాపా
 ప్తంనగృహ్ణీయా ద్యోనదద్యాదదూషితమ్ | సమూల్య ద్దశభాగంతు దత్వాన్వం
 ద్యస్యమాప్నుయాత్ || అప్రాప్తేధకక్రియాకాలే కృతేనైవప్రదాపయేత్ | ఏవం
 ధర్మోదశాహంతు పరతోనుశయోనత్వితి || అదూషితంజలాది నేతిశేషః || దోహ్య
 పాహ్యద్విపణ్యస్య దోహవాహనాదికాలోధకక్రియకాలః - తస్మిన్నాప్రీప్తీసతిఅగ్ర
 హణే అదానేవాకృతేనైవదశమం మూల్యభాగంప్రదాపయేత్ || కింతుతమదత్వై
 వస్వంద్రవ్యమాప్నుయాత్ - ఏషః ధర్మోదశాహం త్వాగ్గేద్విదితవ్యః - తతఃపరమ
 నుశయోనకతవ్యః - విక్రియాసంప్రయచ్ఛతోపివిక్రితంపణ్యం విక్రేతృహస్తేస్థితంత
 స్య చుదిదైవాదినానాశస్సాన్యత్రదావిక్రేతురేవహనిరిత్యాహయాజ్ఞవల్క్యః - దైవ
 రాజోసఘాతేన పణ్యదోషఉపాగతే హనివిక్రేతురేవాసా యాచితస్యాప్రయ
 చ్ఛతఇతి || యాచితస్థితి విశేషణాదయాచనేన విక్రేతుహం నిత్యధాన్ దవగ
 మ్యతే || నారదోపి || ఉపహస్తేతవాపణ్యం దమ్యేతాపప్రీయేతవా | విక్రేతురే
 వసోనర్థో విక్రియాసంప్రయచ్ఛతఇతి || యథాపణ్యదోషఉపాగతేయాచితస్యా
 ప్రయచ్ఛతోవిక్రేతుహంని - తథాదీయమానంపణ్యమగృహ్ణతఃక్రేతుర పీత్యాహ
 సఏవ || నీయమానం నగృహ్ణతి క్రితంపణ్యంచయఃక్రియా | సఏవాన్యభవేద్దోషోవి
 క్రేతుయోన్ప్రయచ్ఛతఇతి || యాజ్ఞవల్క్యపి || విక్రితమపివిక్రేయం పూర్వక్రేతర్య
 గృహ్ణతి | హనిశ్చక్రేతృదోషేణ క్రేతురేవహిసాభవేదితి - యస్తునిదోషం ప
 ణ్యందశయిత్యావనదోషంవిక్రిణోతే - యశ్చన్యహస్తేవిక్రియా న్యసైతత్ప్రీయచ్ఛ
 తి || తయోన్యహంనోదండకత్యాహ నారదః || నిదోషందశయిత్యాతు యస్స
 దోషంప్రయచ్ఛతి | మూల్యంతద్విగుణందాప్యో వినయంతావదేవచ || తథాన్యహ
 స్తేవిక్రియ యోన్యసైతత్ప్రీయచ్ఛతి | సోపితద్విగుణందాప్యోవినయంతావదేవ
 త్వితి - ఏతద్బుద్ధిపూర్వకం కపిషయి||జ్ఞాత్వానదోషంయః పణ్యంవిక్రిణోతేవిదక్షణః ||
 తదేవద్విగుణం దాప్యస్తత్సమంవినయం తథేతి బృహస్పతినోక్తత్వాత్ - అబుద్ధి
 పూర్వకేసుక్రయపరావతకనశేవ - అయంవిధిదత్తమూల్యేపణ్యేద్రవ్యవ్యః || అద
 త్తమూల్యేభునః పణ్యేక్రేతృవిక్రేత్రోః సమయాద్యతేషవ్యత్రా వానదోషః - తథా
 చనారదః || దత్తమూల్యస్యపణ్య విధిరేవప్రకీర్తితః | అదత్తేన్యత్రసమయాన్మ
 విక్రేతురతిక్రమఇతి || అత్ర భునవాన్దత్తేణ క్రయోధూదితి - విక్రేతృహస్తేక్రే

త్రాయామి-విద్యోవ్యంధ త్తంత్రవిక్రతుదోకవవశేన క్రయాసిద్ధాక్రేత్యదత్తం ద్ర
వ్యంత్రైస్సద్విగుణంధ ద్యాత్ - తథాచయాజ్ఞ వల్క్యః॥ సత్యంకారకృతంద్రవ్యంద్విగు
ణంప్రతిపాదయేదితి॥ క్రయంసత్యంకతుకంయద్విక్రేత్యహస్తేకృతంత్రసత్యం కార
కృతం॥ క్రేత్యదోవవశేనక్రియాసిద్ధా త్వాహవ్యాసః॥ సత్యంకారంచయోదత్వా య
థాకాలంనదృశ్యతే । పణ్యంభవేన్నిస్పృష్టం తద్దీయమానమగృహ్యత ఇతి ॥ అత్ర ప
ణ్యద్రవ్యసోత్పన్నకాః సత్యంకారద్రవ్యసోత్పన్నగాః॥ తోభిమతః - క్రేత్యానుశయా
నుత్పత్త్యథకం కతిపయపణ్యానాం విక్రయానహత్వమాహ- మనుః ॥ నాన్యద
న్యేనసంస్పృష్టం రూపంవిక్రయమహతి । నసావద్యంనచమృతం నదూరేనతిదో
హితమితి ॥ *

—* ఇతి విక్రియానంప్రదానాఖ్యంవివాదపదమ్. *

—(*) అథ స్వామిపాలవివాదపదవిధిః. (*)—

తత్రతు తదభిధానప్రతిజ్ఞామను నాకృతా ॥ పశుషు స్వామినాం చైవ
పాలానాంచవ్యక్తిక్రమే । వివాదంసంప్రవత్సోమి యథావద్ధమంతత్వత ఇతి॥ వివా
దంవివాదాపసోదకంవిధిమిత్యథః॥ స్వామిపాలయోకతవ్యమాహ - నారదః॥
ఉపానయేద్దాగోపాలః పునఃప్రత్యర్పయేత్తథేతి॥ యావంతఃప్రాతస్సమర్పితాస్తా
వంతస్సాయం ప్రత్యర్పణీయాఇత్యర్థః - గవాదిపరిపాలకస్య భృతిపరిమాణమా
హసవప॥ గవాంశ తాద్వత్సతరి ధేనుస్సాగ్విశ్చ తేభృతిః । ప్రతిసంవత్సరం గోపేనం
దోహశ్శష్టమేహనీతి॥ ప్రతిసంవత్సరంవత్సరీద్విహంయనీగాః భృతిఃగోశతేపాలక
కల్పనీయా ద్విశతేసవ త్సాగాః అష్టమేవదివసేనందోహశ్చభృతిత్వేనకల్పనీయఇత్య
థః॥ సందోహస్సర్వదోహాః॥ తథాధేనుభృతఃక్షీరం లభేత్సాగ్విష్టమేఖిలమిత్స్వర
ణాత్ ॥ భృతివిశేషేసవదేయః॥ మనుస్తుప్రకారాంతరేణ భృతీయత్తామాహ॥
గోపఃక్షీరభృతీయస్తు సదుహ్యోద్ధశతోవరామ్ । గోస్వామ్యనుమతోభృత్యః సా
స్యాత్పృగభృతేభృతిరితి ॥ దశతఃదశదోగ్ధృణాంమధ్యేఅవరాముత్కృష్టాం స్వీ
కృత్యతత్తక్షీరంక్షీరభృతో భృత్యోగృహ్ణీయాత్ - క్షీరశూన్యానాంతుక్షీర మూ
ల్యతోభృతిఃకల్పనీయా-యద్భగసానద్రవ్యాంతరేణభృతః - తత్రైమాభృతిత్వర్థంయ
త్త్యేవంపరికల్పితం శేతసంగృహీత్వాపశూనాపరయః॥ భృతసందోషేణపశూన్తా
రయతివివాశయతి వాతంపత్యాహ యాజ్ఞ వల్క్యః ॥ ప్రమాదమృతసప్తాంశ్యప్ర

దాస్యకృతవేతనభితి || ప్రమాదగ్రహణంపాలకవోషోపలక్షణాభం || ప్రమాదశ్చ
 మనునాస్పష్టికృతః || నష్టంవిసప్తంకృమిభిఃశ్వహతంవిషమేమృతంహీనంపురుషకారేణ
 పరిదవ్యాత్పలపవతు || ప్రసహ్యతోరై రపహృతఃసదాస్యః - తథాచనశ్చ || పిఘ
 వ్యతుహృతంచారై ర్మపాలోదాతుమహతి | యది దేశేచ కాలేచ స్వామిన
 స్స్వస్యశంసతి || వ్యాసోపి || పాలగ్రహేగ్రామఘాతే తథారాష్ట్రస్యనిభిః ||
 యత్ప్రసప్తంహృతంహస్యా న్మపాలస్తత్రకిన్హీతి || ఏతత్పురుషకారకరణేవేదిత
 వ్యం - పురుషకారకరణేతుభవత్కేవకిన్హీ - పురుషకారస్వరూపంజ నారదేన
 దశితం || కృమిచారవ్యాఘ్రభయాద్దరీశ్వభ్రాచ్చపాలయేదితి || వ్యాయచ్చేచ్ఛక్తి
 తఃక్రోశేత్ స్వామినేవానివేదయేదితి || వ్యాయచ్చేత్తయతేతత్కథంయస్తునాత్ర
 యతతే తప్రత్యాహసవ || అవ్యాయచ్చన్నక్రోశక స్వామినేవానివేదయే ||
 వోధుమహతిగోపస్తాం వినయంచైవరాజసితి || వినయప్రమాణమాహయాజ్ఞ
 వల్క్యః || పాలదోషవినిశేతు పాలేదండోవిధీయతే | అర్థత్రయోదశపణః
 స్వామినేద్రవ్యమేవచ || ఇతి || అర్థత్రయోదశపణః - సాధకత్రయోదశకామాప
 ణః || పాలదోషమాహమనుః || అజావికేతుసంయధే వృక్షైఃపాలే త్వనాయతి |
 యాంప్రసహ్యవృకోహన్యా త్పాలేతక్రిన్హిషంభవేదితి || అనాయతి - ఉపద్రవని
 వారణాయానాగచ్ఛతీత్యర్థః - యాంఅజావికజాతీయాం వృక్షిమిత్యర్థః - ఏతత్పు
 గమస్థలస్థితవిషయం || దుగ్ధమస్థలస్థితవిషయేతునవోషఇత్యాహసవ || తాసాం
 జేదవరుద్ధానాం చరంతీనాంమిథోవనే | యాముపేత్యవృకోహన్యా న్మపాలస్త
 త్రకిన్హీతి || అవరుద్ధానాంపాలకై స్థాపితానామిత్యర్థః - దైవమృతానాంపునః
 కణాదికందశశనీయం - తథాచమనుః || కణాచమవచాలాంశ్చ వస్తిస్నా
 యూన్నిరోచనామ్ | పశుస్వామిషుదవ్యాత్తు మృతేష్వంకాభిదర్శనభితి || గోప్రచార
 రమాహయాజ్ఞవల్క్యః || గ్రామేచ్ఛయాగోప్రచారో భూమిరాజవశేనవేతి || గ్రా
 మేచ్ఛయాగ్రామజనేచ్ఛయా భూమ్యల్పత్వమహత్వాపేక్షయావా రాజేచ్ఛయావా
 గవాంతృణాదిభక్షణాభం కియానపి భూభాగోక్యవ్యపరికల్పనీయః - గవాంప్ర
 చారస్థానానససాకర్యాగ్ం గ్రామక్షేత్రయోరంతరమాహసవ || ధనుశ్శతంప
 రీణాహాగ్రామక్షేత్రంతరంభవేతి | జ్వేశతేఖర్వటస్యస్యాన్నాగరస్యచతుశ్చ
 శమితి - గ్రామక్షేత్రయోరంతరంధనుశ్శతపరిమితంసర్వదైకం విధినానుష్టనస్యం
 కార్యం-ఖర్వటస్యజ్వేశతే - అనుష్టనస్యంకార్యం - నగరస్యటపశుజనసంఖ్యాస్య

ధనుషాంచతుశ్చతపరిమితమనుప్తసస్యం కార్యమితి - తత్రపశునివారణాయ వృ
త్తిరపి పరికల్పనీయేత్కాహ - కాత్యాయనః ॥ అజాతశ్రేష్ఠవనశ్రేష్ఠు కుర్యాదా
వరణంచమహత్ । దుఃఖేనవినివార్గంతే లబ్ధస్వాదురసామృగాఇతి ॥ నారదోఽపి ॥ ప
థితేత్రేవృత్తికార్యా యామఃప్ర్యోవావలాకయేత్ । నలంఘయేత్పశుర్నాశ్వోన
చభింద్యాచ్చసూకరఇతి ॥ ఏవంపశునివారణోపాయేష్య తేజితమిత్రమ్యసస్యాచిపివా
శేనతిమనురాహ ॥ పథితేత్రేపరివృతేగ్రామాంతీయేథవాపునః ॥ సపాలశ్చతదండా
ర్హోవిపాలంవారయేత్పశుమితి ॥ గ్రామాంతీయేగ్రామసమీపవతిత్వే ప్రేపరివృతేనతి
తాంపుతిమిత్రమ్యసస్యఘాతీనపాలశశుఃకార్హా పణశతదండాహణః ॥ మనుస్తుసా
క్షాద్దండంషేషభితి ॥ తత్రాపరివృతంధాన్యంవిహంస్యఃపశవోయది । నతత్రప్రణయే
ద్దండంస్తృపశుశశురక్షితామితి ॥ ఏతదదీర్ఘ కాలప్రచారవిషయం ॥ దీర్ఘ కాలప్రచారేతు
దండమహతి ॥ అతఏవాల్పప్రచారే దోషాభావ మాహవిష్ణుః ॥ పథిగ్రామేవిహీ
తాంతే తేత్రేదోషోల్పకాలమితి ॥ దండపరిమాణంతుషశువిశేషేణదశితం-యా
జ్ఞవల్క్యేన ॥ మాషానష్టేతు మహిషీనస్యఘాతస్యకారిణీ । దండనీయాతదర్థం
తుగౌస్తదధికమజావికం ॥ భక్షయిత్వోపవిష్టానాం యథోక్తార్ద్విగుణోదమః । స
మమేషాంవివీతాంతే ఖరోష్ట్రంమహిషీనమమితి. పరసస్యఘాతకారిత్వాః మహి
ష్యాఃస్వామీప్రతిమహిషి అష్టామాషా ॥ దండనీయః - చతురోమాషా ॥ గోస్వా
మీ-ఛాగ మేషస్వామీద్వాద్వామాషా ॥ ఏషామేషపశూనాంసస్య భక్షణాదారభ్య
యావచ్చయన మనివారితానాం స్వామీయథోక్త దండాద్విగుణంపూర్వవద్దండనీ
యః ॥ తథాఅజావికవత్సానాం-పాదోదండఃప్రకీర్తితఇతిస్తృత్యక్తంవేదితవ్యం ॥ మా
షశ్చత్రతామిక్రికపణస్యవిం శతతమోభాగః ॥ మాషోవింశతమోభాగఃపణస్యపరికీ
ర్తితఇతి-నారదస్త్రరదాత్ ॥ భక్షయిత్వోపవిష్టసవత్సవిషయేయథోక్తా చ్చతుర్గుణో
దండః - తదుక్తంస్తృత్యంతరేవసతాంద్విగుణఃప్రోక్తః సవత్సానాంచతుగుణ
ఇతి । యత్సనర్హరదేవోక్తం ॥ మాషంగంధావయేద్దండం ద్వైమాషేమహిషీత
థా ॥ తథాఅజావికవత్సానాం దండస్యాదధికమాషికఇతి - తస్మహూతమాత్ర
క్షభణనిషయం ॥ అతఏవాహతుః శంఖలిఖిత్ ॥ చరంతీగాఃపంచమాషా ॥ గ్రాసే
త్వదండఇతి - ఆతురపశువిషయేతు నదండఇత్యాహనారదః ॥ రాజగ్రహ గృహే
తోవా వక్రశనిహితోపివా । అధసశేణవాదప్రో వృత్తాద్వాపతితోభావేత్ ॥ వ్యా
ఘాదిభిహితోవాపి వ్యాధిభిర్వాప్యపయితః ॥ సతతదోషఃపాలస్యనచదోషోన్తి

గోమినా మేతి అనాతురేవ్యపి కేమచి త్సమచంభాభావంసపవాహః॥ దశాక్షమాతా
 దశాహంతం మహూతౌపిచకుంజతాఃనివార్యాస్తుప్రయత్నేన తేషాంస్వామీనదం
 డభాగితి మనురపి॥ అనిదకశాహంగా స్సూతాంప్రమాణేవసుతస్తధాఅపాలా
 న్వాసపాలాన్వా నదండాన్మనురబ్రవీదితి - వృషామహూతౌః అధవృషోత్సర్గ
 విధానేనోత్సస్తౌః - యజ్ఞా వల్క్యపి ॥ మహూతోత్సృష్టపశవఃసూతికాగం
 త్తుకాదయః॥పాలాయేషాంచతేమోచ్యాదైవరాజపరిష్లుతాఇతి- ఆదిశబ్దేనమృతవ
 త్సాదయోగ్యత్యంతే - ఆతపివాశనా ॥ అదండామృతవత్సాచసంజ్ఞారోగవశీకృ
 తా । అదండాగంతుకీగశ్చ సూతికాసాభిసారిణీ । అదండాశోచ్యేత్సవేగావఃశ్రా
 ద్ధకాలేతదైవచేతి - సమూలసస్యనినాశే న కేవలం గోస్వామీదండనీయః- ఆపి
 తుశద మవదాపనీయః॥ తథాచబృహస్పతిః ॥ సస్యాన్నివారయేద్దాస్తు చీణేదో
 మోద్వయోభావేత్ ॥ స్వామీశదదమందాప్యఃపాలస్తాదనమహాత్మితి - శదోదమ
 శ్చశదదమంచీణేసమూలేనస్యేభక్షితే ॥ అతపివనారదః॥సమూలసస్యనాశేతు
 తత్స్వామీప్రాప్తుయాచ్ఛదం॥వధేనగోపాముచ్చేత దండంస్వామీ నిపాతయే దితి॥
 తత్స్వామీసస్య స్వామీ॥ దండశ్చసామంతాదిభిః పరికల్పితోదేయఃతథాచసపివ॥
 గోభిష్టుభక్షితంసస్యం యోనరఃప్రతియాచతే॥సామంతాసుమతందేయం ధాన్యం
 యత్తత్రవాపితమితి - యస్తూశనసాయాచన నిషేధోధాతక్రృతః॥ గోభివినా
 శితంధాన్యంయోనరఃప్రతియాచతే । పితరస్తస్యనాశ్చంతి నాశ్చంతిత్రివిధాకసఇతి॥
 సగ్రామాదిసమీపస్థానా వృతక్షేత్రవిషయః॥

—(*) ఇతిస్వామిపాలాఖ్యంవివాదపదం. (*)—

—(*) అథసీమావివాదనిర్ణయః. (*)—

తత్రతావత్సీమాచతుర్విధా ॥ జనపదసీమాగ్రామసీమా గ్రహసీమాక్షే
 త్రసీమాశేతి ॥ సాచయధాసంభవంపంగలక్షణా ॥ తదుక్తంనారదేన॥ ధ్వజినిమ
 త్సినీచైవ నైధానీభయవజితా । రాజశాసనమిత్యాచ సీమా పంచవిధాస్తృతే
 తి ॥ ధ్వజినివృత్తాదిలక్షితా - మత్సినీజలలింగాన్వితా - నైధానీభాళతుషాంగారా
 దిమణీ భయవజితా- ఆర్థికప్రత్యర్థినాన్యంపరస్పరసమ్మతనిమితా-రాజశాసన
 మిత్యాక్షాత్పరిహర్యభావే రాజేభ్యయానిమితా ॥ తథాచవ్యాసః॥గ్రామయో

రుభయోస్సీమ్నివృత్తాయత్రసమున్నతాః । సముచ్చితధ్వజాకారా ధ్వజసింహా
 పక్షితాః । స్వచ్ఛందగాబహుజలా మత్స్యకూర్మసమున్వితా । నిత్యప్రవాహిని
 యత్ర సా సీమామత్స్యసిమతా । తుషాంగారకపాలైస్తు కుంభేరాయతనైస్తథా ।
 సీమాప్రచిహ్నితాకార్యా నై ధాసీసానిగద్యత ఇతి ॥ వృత్తాశ్చస్యగ్రోధాదయః
 తదాహమనుః ॥ సీమావృత్తాంస్తు కురీవృత స్యగ్రోధాశ్చత్థకింకుకాః । శాల్మలీక
 సాలతాలాంశ్చ క్షీరిజలైశ్చ పాదపానితి ॥ నిత్యప్రవాహినిత్యనేనవాప్యాదీనిప్రకా
 శచిహ్ని ఉపలత్యంతే - తానిచ బృహస్పతిః ॥ వాక్షీకూపతటాకాని చైత్యారా
 మసురాలయాః । స్థలనిమ్ననదీస్రోత శ్వరగ్మల్లనగాదయః । ప్రకాశచిహ్నిత్యతా
 ని సీమాయాంకారయేత్సదేతి ॥ తుషాంగారకపాలై రితి కరీమాదీనాం గుప్తం
 గానామప్రపలక్షణం ॥ తానిచ తేనైవదర్శితాని ॥ కరీమాస్థితుషాంగారశర్కరాశ్చ
 కపాలికాః । సికతేష్టక గోవాల కాపాసాస్థీని భస్మచ / ప్రక్షిప్యకుంభేష్వే
 తాని సీమాం తేషు నివాపయేదితి ॥ తానిచ సీమాలింగానిస్తవిరై ర్వాచనాం
 దశకనీయాని - తథాచ బృహస్పతిః ॥ తతఃపొగండబాలానాం ప్రయత్నేన ప్రదర్శ
 యేత్ । వార్ధిక్యేవశిశూనాంతే దర్శయేయ స్తథైవచ । ఏవం పరంపరా జ్ఞానే
 సీమాభ్రాంతిర్నజాయత ఇతి ॥ ఏవం నిరూపితై లింగాగై స్సీమావివాదనిర్ణయం
 కుర్వాదిత్యాహ మనుః ॥ ఏతై లింగాగైర్నయేత్సీమాం రాజావివదమానయోఽయ
 దిసంశయఏవస్యాల్లింగానామవిదర్శనే సాక్షిప్రత్యయఏవస్యా త్సీమావాదవినిర్ణా
 యే । సాత్యభావేతుచత్వారో గ్రామ సీమాంతవాసినః । సీమావినిర్ణయంకుర్యుః
 ప్రియత్రా రాజసన్నిధావితీ - ప్రథమంతావదర్ధిక ప్రత్యర్ధిలింగా స్సీమావివాదని
 ర్ణయః - అధార్ధికన్యప్రవిశ్వాసః తదాలింగవిషయకాత్సీమావిషయకాద్వాసా
 క్షిప్రత్యయాన్నిర్ణయః - యదాసాక్షిణామభావః తదాసామంతై ర్వినిర్ణయఇ
 త్యర్థః - తేషామభావేసామంతాఇతి కాత్యాయనే నోక్తత్వాత్ ॥ కేపునఃసా
 మంతాఇత్యపేక్షితే సేవవాహ ॥ సంసక్తకాస్తు సామంతా స్తత్సంసక్తాస్తథో
 త్తరాః । సంసక్తసక్తసంసక్తాః పద్మాకారాః పక్షికాః ॥ విప్రతికస్నసీమాక
 స్యక్షేత్రస్యచతస్యమదిత్యుసన్నిహిత గ్రామాదిభోక్తారస్సంసక్తకాః - ఏతఏవసా
 మంతశబ్దాభిధేయః - యదా పునరదృష్ట సంసక్తకానంతి తదా సంసక్త సం
 సక్తకై నిర్ణయఃకార్యః ॥ తదాహసఏవ ॥ స్వాథకసిద్ధాప్రదృష్టేషు సామంతే
 వ్యర్థకారవాత్ । తత్సంసక్తైస్తుకతకవ్య ఉద్ధారోనాత్రసంశయః ॥ యదాతు

తేషామప్రకటదోషసద్భావస్తదాప్యాహసవీవ ॥ సంసక్తకస్సదుష్టేషు తత్సం
సక్తాః ప్రకీర్తితాః । కతతన్యానప్రదుష్టాంస్తు రాజ్ఞాధమకంవిజానతాః । తేషామ
భావేనామంతా మాలవ్యనోద్భృతాదయః । స్థావరేషుప్రకారేషి కార్యవాత్రవి
చారణేతి ॥ వృద్ధాదిలక్షణం తేనైవాక్తం ॥ నిష్పాద్యమానంయైద్యుఃప్రపంచతా-ర్థం
స్వకుశాన్వితైః । వృద్ధావాదుదివాపృద్ధాస్తేచవృద్ధాః ప్రకీర్తితాః । ఏతత్రపూర్వ
సామంతాః పశ్యాద్దేశాంతరంగతాః । తన్ములత్వాత్తుతేమాలాముషిభిః పరికీర్త
ితాః । ఉపశ్రవణసంభోగకార్యభ్యావోపలిప్సితాః । ఉద్ధరంతి పునర్యస్మా
దుద్భృతాస్తే తతస్తస్మితాః ॥ సామంతప్రభృత్యర్థతపర్యంతానామభావేమ
సురాహ ॥ సామంతానామభావేతుమాలానాం సీమసాక్షిణామ్ । ఇమాన
వ్యసయంజీత పురుషాన్వనగోచరాత్ । వ్యాధాన్యకునికాన్లోపాత్ కైవ
రైర్ములభానరాత్ । వ్యాళగ్రాహం సంభవ్యతీనన్యాంశ్చ వనగోచరాత్
ఇతి ॥ అన్యాశ్చేతిచకారేణ సీమాకర్షకాఉపలక్ష్యుతే ॥ తథాచయాజ్ఞ
వల్కుః ॥ సీమోవివాదేక్షేత్రస్య సామంతాన్వనిరాదయః । గోపాస్సీమాకృ
షాణాశ్చ సర్వేవనగోచరాః । నయేయరేతేసీమానం స్థలాంగారతుషద్రుమైః ।
నేతువల్క్రికసీమాస్థిచైత్యాద్యైరుపలక్షితామితి ॥ నారదోపి ॥ గ్రామసీమా
సుచబహిర్వేచమ్యుః కృషిజీవినః । గోపాశ్చకునికావ్యాధా యేచాన్యే వనగో
చరాఇతి ॥ ఏతేచశపథైః శాపితా ఏవనిజాయం బ్రూయం - తథాచబృహస్ప
తిః ॥ శపథైః శాపితాస్తేన్వస్తేన్వర్హ్మియుస్సీమానిర్ణయం । దశకయేయ
శ్చలింగానిశస్త్రిమాణమితిస్థితిరితి ॥ నైవోన్వేరితి ॥ సత్యేవశాపయేద్విద్రంక్షత్రియం
వాహనాయుధైరిత్యాదినోక్తవ్యవస్థానతిక్రమేణేత్యర్థః ॥ మనురపి ॥ గ్రామేయ
కకులనాంఘ్రపమక్షంసీమసాక్షిణిః ॥ ప్రప్తవ్యాస్సీమలింగాని తథైవచవివాదినోః । తే
పృష్టాస్తుయదాబ్రూయం సీమాసంధిఫలక్షణం । తత్తథాస్థాపయేద్రాజాధరే
ణగ్రామయోద్భవయోరితి ॥ సీమాసాక్షిలక్షణమాహబృహస్పతిః ॥ ఆగమంచప్రమా
ణంచభోగంకాలంచనామచ । భూధాగలక్షణంచైవయేవిదుస్తేత్రసాక్షిణిఇతి ॥
యదాపునశ్చిహ్నాని నసంతివిద్యమానానివాలింగాని సంధ్యానితదానిణయేన్యా
యమాహయాజ్ఞవల్కుః ॥ సామంతావాసమగ్రామాశ్చత్వరోష్టాదశాపివా
రక్తస్సగ్విసనాస్సీమాం నయేయఃక్షితిధారిణిఇతి ॥ రక్తస్సగ్విణోరక్తాంబరధరాః శి
రోరోషక్షితిఖండాః సీమాంపదశకయేయః - నైవోన్వేరితిశపథైశ్శాపితాస్సంత

స్సీమాంసయేయః - తథాచమనుః ॥ శిరోభిస్తేగ్యసీతోవీం సగ్నిణోరక్తవా
ససః । సుకృతైశాపితాఃస్వైఃస్వైః నయేయస్తేసమంజసమితి ॥ నయేయరిః బ
హువచనమవివక్షితం - ఏకస్యాపిసీమాప్రదశకకస్యబృహస్పతినాప్రదశకకత్వాత్ ॥
జ్ఞాతృచిహ్నో విజానాసాధురే కోవ్యుభయసన్తుతాః । రక్తమాల్బ్యాంబరధరోమృ
దమాదాయమూర్ధణి సత్యవ్రతఃసోపవాసః సీమాంసందశకయేన్నరఇతి ॥ య
త్తునారణేనోక్తం ॥ నైకస్యమున్నయే స్సీమానరేద్రత్యయవానపి । గురుత్వాన్య
శ్యకార్యస్యక్రియేషాబహుషుస్థితేతితదుభయానుమతధమకవిద్య్వోరిక్తవిషయః ॥
స్థలాదివిహ్నిభావేపిసాక్షి సామంతాదినాసీమాజ్ఞానే ఉపాయవిశేషమాహనా
రదః ॥ నిమ్నగాఢహృతోత్సృష్ట నష్టచిహ్నాసుభూమిషు । తత్ప్రదేశానుమానాశ్చ
ప్రమాణా ద్స్పృగదశకనా దితి ॥ ప్రత్యర్థిక సమక్ష మవిప్రతిపన్నాయః స్థా
తకాలోప లక్షితఘక్తే నికణయేయ రిత్యర్థః ॥ ఏలేషాం సాక్షి సామంత
ప్రభృతీనాం సీమాచక్రమణ దినాదారభ్యయవత్త్రిపక్షంరాజదైవిక వ్యసనం
నోత్పద్యతే - తదాతత్ప్రదశకనాత్ సీమానికాయః ॥ తథాచకాత్యాయనఃసీ
మాచక్రమణంక్రోశే పాదస్పశేకతధైవచ । త్రిపక్షపక్షసప్తాహం దైవరాజక
మివ్యతఇతి ॥ యస్తత్రనిషేధః స్మృత్యంతరేభిహితః ॥ పాక్పారుష్య మహీవా
నే దివ్యానిరవిజయేదితి సఉలక్షణపురుషభావవిషయః - ఇత్యుపరోధః ॥ క
థంతహ్యకత్రనికాయ ఇత్యపేక్షితేనారదః ॥ యదాతునస్యజ్ఞాతారంసీమాయా
నవలక్షణంతదా రాజాద్వయోస్సీమామున్నయేదిష్టతఃస్వయమితి ॥ ఇష్టతః ఇచ్ఛా
తః ॥ యాజ్ఞవల్క్యీఽపిఅథాపిజ్ఞాతృచిహ్నానాం రాజాసీమ్నప్రవతకతేతిజ్ఞాతృ
ణాంసామంతాదీనాంచిహ్నానాంవృత్తాదీనాంఅథావేరాజైవసీమ్నప్రవర్తయితా
గ్రామద్వయ మధ్యవత్రిసంవివాదాస్పదీ భూతాం భువంసమం ప్రవిభజ్యోభయో
ర్గ్రామయోస్సమర్పతన్త ధ్యేసీమాలింగానికారయేత్ - యదాతస్యాధూమేయ
తైవ్రోపకారాతకయోద్యత్యతేతదాతన్తేయ గ్రామస్యనకలాభూస్సమర్పణీయా ॥
తదాహమనుః ॥ సీమాయామవిషహ్యయాంస్వయంరాజైవధమకవిత్ । ప్రవిశేద్భూ
మిమేకేషా మపకారాదిఽస్థితిదితి ॥ అవిషహ్యయాంజ్ఞాతృజ్ఞాపకశూన్యాయామిత్య
ర్థః ॥ యుజాదినికాయవత్ సీమాదినికాయో నావేదనానంతరమేవకార్య కింతు
ప్రకాశితేషుసత్వాదిషు ॥ తదాహసవవ ॥ సీమాంప్రతిసముత్పన్నే వివాదేగ్రామ
యోద్వయోః ॥ జ్యేష్ఠమాసినయేస్సీమాం సుప్రకాశేషుకేతుషు ॥ గ్రామగ్రహణం

సగరాదేవప్రపలక్షణాథం॥ అతపవ కాత్యాయనః॥ సామంతభావేసామంతైః
కుర్యాత్తేత్రాదినిణయం॥ గ్రామసీమాసుచతధా తదన్వగరచేశయోరితి॥ య
దారాగ్రాధాది వశాస్సీమాసాక్షిణో నిణయంనకుర్మ్యేతదాదృషియాభిత్వా
హసవ ॥ బహునాంతగృహీతానాం ససవేనిణయంయది॥ కుర్మ్యభా
ద్యలోభాద్య దాప్యాస్తూ త్రమసాహసమితి॥ సామంతానామన్యత వాదిశ్వేత్వా
హనారదః ॥ అధచేదన్యతంబూయస్సామంతాస్సీమనిణయోసవేపృథక్పృథ
గ్దండ్యాః రాజ్ఞామధ్యమసాహసమితి ॥ సామంతాత్పరతోయే స్యుస్తత్యంసక్తామృ
నోదితే ॥ సంసక్తసక్తసక్తాస్తు వినేయాఃపూర్వసాహసం॥ మాలవ్యద్దాదయస్త్య
నేదండనీయాఃపృథక్పృథక్॥ వినేయాఃప్రథమేనైవసాహసేనాన్యతైస్థితాభిః॥ సా
క్షికాంమిథోవై మత్యాభిధానేదండమాహ॥ కాత్యాయనః॥ కీర్తితేయదిభేదస్సాన్య
ద్దండ్యాస్తూ త్రమసాహసమితి ॥ సీమాచక్రమణకళ్యాణాం అన్యతేస్థితానాం
దుడమాహసవ ॥ యథోక్తేననయంతస్తే పూయంతేసత్యసాక్షిణః॥ విచరితం
నయంతస్తు దాప్యాన్యద్విశేతందమమితి ॥ అజ్ఞానాదన్యతవచనేసాత్మ్యాదీన్దండ
యత్వాపూర్వవద్విచారః॥ కారయితవ్యః॥ తథాచకాత్యాయనః॥ అజ్ఞానోక్తాదం
డయత్వాత్పతన స్సీమాంవిచారయేత్॥ త్యక్త్వా దుష్టాంస్తు సామంతాం స్తతస్సా
లాదిగిన్నరూ॥ సమీత్యకారయేస్సీమా మేవంధమకవిదోదురితి॥ నద్యోశ్శుష్టతై
త్ప్రవిషయేనిణయమాహ॥ బృహస్పతిః॥ అన్యగ్రామాత్సమాహృత్య దత్తాన్యన్య
యదామహే॥ మహానద్యాధనారాజ్ఞాకథంత్రవిచారణా॥ నన్యోత్సృష్టారాజవత్తా
యన్యతప్రైవసామహే॥ అన్యధానభవేల్లోభోన రాణాంరాజవైవికః॥ క్షయోదయా
జీవ సంవదైవరాజవశాన్నుశాం॥ తస్మాత్సర్వేషుకార్యేభుతత్కృతంనవిగాలయే
త్॥ గ్రామయోరుభయోర్యశ్రమర్యాదాకల్పితానదీ॥ ఖరుతేదానహరణంభాగ్యా
భాగ్యవశాన్నుశాం॥ ఏకత్రకూలపాతంతుభూమేరన్యత్రసంస్థితం॥ నదీతీరేప్రకురు
తేతస్యతాంనవిచాలయేదితి॥ ఏతదనుప్తసన్యతీరవిషయం॥ ఉప్తసన్యతీరవిషయేతుసపి
వాహా॥ తేత్రంససన్యముల్లంఘ్య భూమిచ్ఛిన్నాయదాభవేత్॥ నదీసోశక్రవాహే
ణపూర్వస్వామి లభేతతామితి॥ తాంస సన్యాభూమింభేదనాదూర్వకమపిపూర్వ
స్వామీయావదుప్త సన్యథలపాప్తిః తావల్లభేతేత్యథః - ఫలప్రాప్తేరూర్వకం
తు పూర్వకవచనవిషయసమానతా॥ రాజ దత్తభూమివిషయేక్వచిదపవాదమాహ
సవ ॥ యారాజ్ఞాకోద్రలోభేన చలాన్యాయేనవాహృతాప్రదత్తాన్యత్యుష్టేన

సాసీద్ధిమవాప్నుయాదితి - ఏతచ్చస్వత్వకేతుప్రమాణ వత్తేత్రవిషయం || ప్రమా
ణాధావేతుసవవాహ || ప్రమాణరహితాంఘరామిం ఘంజతోయస్యయావృత్తా
గుణాధికాయవాదతతా తస్యతాంసవిచాలయేదితి || గృహీతవిషయేతునిణాయస్తే
నైవదశితః | నివేశకాలాదారభ్య గృహవార్యాపణాదికం | యేనయావద్యధా
భుక్తం తస్యతన్నవిచాలయేత్ | విణ్వాత్రోదకవప్రపంచ వహ్నిశ్వభ్రానివేశనంత
రత్పిద్యయముత్సృజ్య పరకుడాన్వివేశయేత్ ఇతి||అవస్థు-రాధిశ్చతుష్పధాదికంస
రోధయేదిత్యాహనారదః|| అవస్థు-రస్థలశ్వభ్రామస్యందనికాదిభిఃచతుష్పథసు
రస్థానరాజమాగాఁ న్నరోధయేదితి|| బృహస్పతిః|| యాంత్యాయాంతినాయేన
పశవశ్చానివారితాః | తదుచ్యతేసంసరణంసరోధవ్యంతుకేనచిదితి|| యస్తుసంసర
ణేశ్వభ్రాదికంకరోతి తస్యదండమాహసవ|| యస్తత్రసంకరంశ్వభ్రాం వృత్తారో
పణమేవవా | కామాత్పురిషంకుర్యా చ్చైత్రస్యదండస్తుమాపకఇతి || రాజమాగై
తుపురిషకతుఁ దండమాహమనుః|| సముత్స్యజేద్రాజమాగే యస్త్రమేధ్యమ
నాపదిసద్వ్యాకామాపణౌ దద్యాదమేధ్యంచాశుశోధయేత్|అపద్ధతస్తధావృద్ధో
గభిఃణీబాలవీవవా||పరిభాషణమహాంతి తచ్చశోధ్యమిన్స్థితిః||ఇతి||అమేధ్యాదీనిత
టాకాదిషు కువతోదండమాహకాత్యాయనః||తటాకోద్యానతీథానియోమేధ్యే
నవివాశయేత్ || అమేధ్యంశోధయిత్వాతుదండయేత్పావసాహసం|| గూఢయే
సిద్ధతీర్థానిస్థాపితానిమహత్త భిఃపుణ్యైనిపావసీయానిప్రాప్నూయాత్పూర్వసాహ
సమితి|| మర్యాదాభేదవాదాదండమాహయాజ్ఞవల్క్యః||మర్యాదాయాఃప్రభేదేతు
సీమాతిక్రమణేతథా|క్షేత్రస్యహరణేదండాలభమోత్తమమధ్యమాః-ఇతి||అనేకక్షే
త్రవ్యవచేదికా సాధారణీ భూమిర్యాదాతస్యాః ప్రకర్షణ భేదసీమామతిలం
ఘృకషణక్షేత్రస్యనిదిత ప్రదశనేనహరణేయధాక్రమేణ అభమోత్తమమధ్య
మసాహసాదుడావేదితవ్యాః-క్షేత్రగ్రహణంగృహారామాద్యుపతక్షణార్థం|| అక్షా
నాత్-క్షేత్రాదిహరణే సవవాహ||గృహంతటాకమారామంక్షేత్రంవాభీషయాహ
రణ||శతానిపంచదండ్యస్సాన్యదజ్ఞా నాద్విశతందమమితి||అపహ్రియమాణక్షేత్రాది
భూయస్తే ఉత్తమోపిదండః ప్రయోక్తవ్యః|| వధస్సర్వస్వహరణం పురాన్నిర్యా
సనాంకసే తదంగచ్ఛేదఇత్యుక్తో దండఉత్తమసాహసఇతిస్తరణాత్ || యత్తుశంఖ
లిఖితాభ్యాం సీమాతిక్రమణేదండాధిక్యముక్తం|| సీమాతిక్రమణేత్వష్టసహస్రమితి-
తత్సమగ్రసీమాతిక్రమణవిషయం || సీమాసంధిఘాతన్న వృత్తాదివిషయ కాత్యా

యనః ॥ సీమామధ్యేతుజాతానాం వృక్షాదాంక్షేత్రయోద్వయోః ॥ ఫలపుష్పంచ
సామాన్యం శ్చేతస్వామిమనీషిశేదతి ॥ అన్యశ్చేతే జాతవృక్షాదివిషయే సవప ॥
అన్యశ్చేతేతుజాతానాం శాఖాయత్నాన్యసంస్థితాః ॥ స్వామినః తంవిజానీయాద్య
న్యశ్చేతేతుసంస్థితా ఇతి ॥ పరశ్చేతేప్రాకృతనయాక్రియమాణసేతుకూపాదికం శ్చే
తస్వామినానానెద్ధవ్యం ॥ తదాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ననిషేధ్యోల్పతాదస్తు సేతుః
కల్మషకారకః ॥ పరభూమింహరన్ముపసన్వప్యశ్చేతోద్భవమాదకఇతి ॥ యత్త్వల్ప
బాధకం మహాపకారకం సేత్వాదికంభవతితత్ శ్చేతస్వామినానానెద్ధవ్యంయ
త్సనబహుబాధకంస్వల్పాపకారకం చతదానెద్ధవ్యంభవతి ॥ నారదోపి ॥ పరశ్చే
తస్వామధ్యేతు సేతునా ప్రతపిధ్యతే ॥ మహాగుణోల్పదోషశ్చే ద్భృద్ధిర్హృషీకయే
సతీతి ॥ సేతుశ్చద్విధః ॥ తదాహసవప ॥ సేతుశ్చద్వివిధోజ్ఞేయః ఖన్యోబంధ్యస్తదై
వదతోయప్రవర్తసేఖన్యో బంధ్యస్సాన్యస్త్వనివతానైతి ॥ సేత్వాదిసంస్కారవిష
యేనారదః ॥ పూర్వప్రవృత్తమత్సన్న మప్యప్త్యాస్వామినంతుయః ॥ సేతుంప్రవతక
యేత్కాశ్చి న్నసతత్ఫలభాగ్యవేత్ ॥ మృతేతుస్వామినైతనః తద్వంశేదావిమానవే ॥
రాజానమామంత్యైతతఃకుర్యాత్సేతు ప్రవతకనమితి ॥ శ్చేతస్వామినమభ్యుపగవ్య
తదభావే రాజానంవాసేత్వాదిః ప్రవతకనీయ ఇత్యాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ స్వామి
సేయోనివేద్యైవ శ్చేతసేతుంప్రవతకయేత్ ॥ ఉత్పన్నేస్వామినేభోగః తదభావే
షహీపతేరితి ప్రాకృతనయాథా దాసేనవా స్వామినమనన్జాప్యైవ పరశ్చేతేసే
తుంప్రవతకయేదిత్యత్ర తాత్పర్యం - తస్మాప్రసక్తత్వాత్ - అధవాదృష్టా దృష్టభ
లనోక్తృత్వనిరూపణేతాత్పర్యమస్తు ॥ కాత్యాయనోపి ॥ అస్వామ్యనుమతేనైవసం
స్కారంకురుతేతుయః ॥ గృహేవాద్యానతటాకానాంసంస్కారాకలభతేనతు ॥ వ్య
యంస్వామినిచాయాతే ననివేద్యన్యపేయది ॥ అథావేద్యప్రయుక్తస్తు తద్గతంలభతే
వ్యయమితి ॥ శ్చేతస్వామిపాశ్వే శ్చేతమిదమహంకరిష్యామితి కృషీవలఃశ్చేత్ర
ముగీకృత్యపశ్చాద్దోగకృపవతి అన్యేనవాసకషాయతితం ప్రత్యాహయాజ్ఞవల్క్యః ॥
ఫాలాహతమపిశ్చేత్రం యోనకుర్యాన్నకారయేత్ ॥ తంప్రదాప్యాకృష్టశబ్దం శ్చే
త్రమన్యేనకారయేదితి ॥ యద్యపిఫాలాహతంఈష త్ఫాలేనవిదారితంనసన్యవీజావా
పాహాం తథా ప్యాకృష్టశ్చేత్రస్య ఫలం యావతోత్పన్నం సామంతాదికచ్ఛితం
తావదసౌ స్వామినేదావనీయః తచ్చశ్చేత్రంపూర్వకషా కాదావిధాయకారయే
త్ ॥ బృహస్పతిరితి ॥ శ్చేత్రంగృహీత్వాయఃకశ్చి న్నమిర్యానచకారయేత్ ॥ స్వా

మనోసకదంధాపిన్య రాజ్ఞేవండుచతస్వమితి॥ స్వామినేకియాశ్చ శదోజేయఇత్య
 పేక్షితేనవవాహ॥ చిరావసన్నేదశమం కృష్యమాణేః ధావ్యమం॥ సుసంస్కృ
 తేతువత్తంస్యాత్పరికల్పయధాస్థితమితి॥ చిరావసన్నేచిరకాలమపకృష్టక్షేత్రం
 కరిష్యామితిస్వీకృత్యోపేక్షితే యావత్ఫలమనుపేక్షితేలగ్యతే తస్యదశమం భాగం
 మూల్యద్వారేణదాహ్యః - కృష్యమాణేచిరావసన్నే క్షేత్రస్వీకృత్యోపేక్షితే త్వ
 వ్యమంభాగందాహ్యః సుసంస్కృతక్షేత్రస్వీకృత్యోపేక్షితే వత్తంభాగందాహ్యఇత్య
 థః॥ అశక్తప్రేతనవ్దక్షేత్ర విషయేనారదః॥ అశక్తప్రేతనవ్దేషు క్షేత్రకేషునివా
 రితః॥ క్షేత్రంచేద్వికృషేతగ్నే దత్తువీశసతత్ఫలం॥ వికృష్యమాణేక్షేత్రేతు క్షే
 ప్రికఃపునరావ్రజేత్॥ ఖలోపచారంశతస్సర్వం దత్వాస్యం క్షేత్రమాప్నుయాదితి॥
 ఖలోపచారః ఖలభంజనాథోవ్యయః॥ తస్యేయత్రావధారణాథఃఖలోపచా
 రతారతవ్యమాహసవీవ॥ సంవత్సరేకాథఃఖలంఖలస్సాన్యవృత్తస్త్రైప్తిభిః॥ పంచ
 వషాఃవసన్నంతు క్షేత్రంస్యాదబవీనమం॥ చుదాపునఃఖలోపచారం స్వామినదదా
 తి తదాప్యాహకాత్యామనః॥ అశక్తితోనదద్యాచ్చేత్ ఖలార్థేయఃకృత్యయః -
 తదాష్టభాగహీనంతు కషణకఃఫలమాప్నుయాత్॥ వషాఃఽన్యప్తా సభోక్తాస్యా
 త్పరతస్వామినేతదితి॥

—* ఇతి సీమావివాదనిర్ణయః. *

—(*) అథ దండపారుష్యమ్. (*)—

తత్స్వయామం వారజనోక్తం॥ పరగాత్రేవ్యభిధాన్యహస్తపాదాయు
 ధాదిభిః॥ భస్మాదిభిశ్చోపహతోదండపారుష్యముచ్యత ఇతి॥ పరగాత్రేషుస్థావర
 జుగమాద్యనేక ద్రవ్యేషుహస్తపాదాయుధైః ఆదిగ్రహణాద్ధ్రావాదిభిః - అభిద్రో
 హేనాహింసనం. తథాభస్మాదిభిఃఆదిగ్రహణాద్రజఃపంకపురీషాద్యైశ్చోపహతః -
 సంస్పృశేయం - వనోదుఃఖోత్పాదనం-తదుభయందఃడపారుష్యం॥తస్యత్రైవి
 ధ్యమాహసవీవ॥ తస్యాపిదృష్టంత్రైవిధ్యం హీనమధ్యోత్తమాంక్రమాత్॥ అవ
 గోరణనిశ్చంక పాతనక్షతదశనైః॥ హీనమధ్యోత్తమానాంతు ద్రివ్యాణాంస
 మతిక్రమాత్॥ త్రిణ్యేవసాహసాన్యాహుః తత్రకంఠకశోధనమితి॥ నిశ్చంక పా
 తననిశ్చంకప్రహరణంత్రిణ్యేవసాహసానిసహసాకృతానిదండపారుష్యాణీత్యర్థః॥
 దండపారుష్యేపంచప్రకారా విధయస్తేనైవోక్తాః॥ విధిఃపంచవిధస్తూక్త ఏవయో
 రుభయోరపి॥ పారుషే సతిసంరంభాదుత్పన్నేక్షుద్ధయోద్వయోః॥ సమ్యక్స్య
 తేయఃక్షుతే దండభాగ్యోనివతతే॥ పూర్వమయోరయేద్యస్తు నిరయంస్యాత్సదో

వభాక్ ॥ పశ్చాద్యః సోష్యనత్కారీ పూర్వేతు వినయోగురుః । ద్వయోరాశస్త్ర
యోస్తల్ప మనుబధ్నాతియఃపునః ॥ సతయోర్దండమాప్నోతి పూర్వోవాచయదివేత
రః ॥ పారుష్యదోషావృతయో ర్యుగపత్సంప్రవృత్తయోః । విశేషశ్చేన్నలక్ష్మ్యతవి
నయస్యాత్సమస్తయోః । శ్వపాకవండచండాల వ్యంగేషువధవృత్తిషు ॥ హస్తీ
పవ్రాత్యదాశేష గుర్వాచార్యాంతకేషుచ । మర్యాదాఙ్కరీషేనద్యో ఘాతపవాను
కాసనం । యమేవంవ్యతివతేక రస్తేతేసంతజనంనృషు ॥ సపవనినయంకుర్యాన్న
తద్వివయభాజ్నుపః । మలాహ్యేతేమనుష్యాణాం ధనమేషాంమలాత్తకం । అత
స్తాన్వాతయేద్రాజా నార్థదండేనదండయేదితి ॥ యస్తుపశ్యప్రవృత్తస్యాపరాధా
భావోబృహస్పతినాదశితః ॥ అకృష్టస్తుసమాక్రోశంతా డితఃప్రతితాడయత్ ॥ హ
త్వాపరాధినంచైవ నాపరాధీభవేన్నరభితి ॥ సోపిపూర్వప్రవృత్త దండగల్పదం
డార్థః ॥ దండపారుష్యనికాయక కారణమాహయాజ్ఞ వల్క్యః ॥ అసాక్షికహతే
చిహ్నా ర్యుక్తిభిశ్చగమేనచ ॥ ద్రష్టవ్యోవ్యవహారస్తు కూటచిన్తా కృతోభయాదితి ॥
యదాశస్మి దహస్యనేనాహం తాడితభిరాజ్ఞేనవేదయతి - తదాచిహ్నైవకర్తా
దిభిఃస్వయాపగతైలికంగైర్యుక్తిభిః కారణప్రయోజన పర్యాలోచనరూపాదిభిఃఅగ
మేనజనప్రవాదేనచశబ్దాద్విశ్లేషేనచ కూటచిన్తా కారణసంభావనాభయాత్ - పరీ
తాకార్యేన్యథః ॥ సాధనద్రవ్యవిశేషేణ దండవిశేషమాహసవీచ ॥ భస్తపంకర
జస్తశేక దండోదకగుణస్తన్మతః । అమేధ్యపాష్టికనిష్ఠ్యాత స్పృశనే ద్విగుణం
తితః । సమేష్వేవంపరస్త్రీషు ద్విగుణస్తూత్రమేషుచ । వీనేష్వర్థదమో మోహ
మదాదిభిరదండనమ్ ॥ అమేధ్యశబ్దేనాశ్రుశ్లేష్మనఖకణకదూషికాభుక్తోచ్ఛిష్టాదికం
గృహ్యతే ॥ పురీషాదిస్పృశేకాత్యాయనః ॥ ఛదిక మూత్రపురీషాద్యై శ్చపాద్యస
చతుర్గుణః । వద్గుణఃకాయమధ్యేస్యా న్మూర్ధ్నితప్తగుణస్త్యతభితి ॥ ఆద్యశబ్దేన
వసాశుక్లాస్పృష్ణాంసమజ్జాదయోగృహ్యంతే తాడనార్థంహస్తోద్వేమే తాడనేచదం
డమాహసవీచ ॥ ఉద్గోరజేతుహస్తస్య కార్యోద్వాదశకరీదమః । సపవద్విగుణః
ప్రోక్తః పాతనేషుసజాతిషుభితి ॥ యాజ్ఞవల్క్యేపి ॥ ఉద్గూర్ణేహస్తపాదేతు దశ
వింశతికౌదమాపరస్పరంతుసద్వేషాం శస్త్రేమధ్యమసాహసభితి ॥ హస్తేపాదేవా
తాడనార్థేఉద్యతేసతియథాక్రమందశవింశతిపకౌదమాపరస్పరంవధాయశస్త్రే
ఉద్యతేసతి - సవేషాంవదౌనాంమధ్యమసాహస్తోదండభిత్తర్థః ॥ కాష్ఠాదిభి స్తా
డనేసవీచ ॥ శోణితేనవివాదుఃఖం కుర్వత్ కాష్ఠాదిభిర్నరః । ద్వాత్రింశతంపకౌ

స్థాప్యాద్విగుణంధకానేనృజగతి॥ త్వగాదిభేదేమనుః॥ త్వగ్భేదకశ్చతందండ్రియా
 హితస్యచదశకః॥ మాంసభేత్తాచవణ్మిష్కాకప్రదావ్యస్తస్థిభేదకగతి॥ పా
 దాద్యాకషణాదౌ యాజ్ఞవల్క్యే॥ పాదకేశాంశుకకరా కషణతేతుపణాకదశ్శ
 పీడాకర్ణాంశుకావేష్టపాదాధ్యానేతందమః॥ కరపాదదతోభంగే భేదనేకర్ష
 నాసయోః॥ మధ్యోదండ్రిప్రణోభ్యేదే మృశకల్పహతేతథా॥ చేష్టాభోజనవా
 గ్రోధేనేత్రాదిప్రతిభేదనే॥ కంధరాబాహునక్థ్యాంచ భేదేమధ్యమసాహస ఇతి॥
 ఏకంఘ్నతాంఘ్నహనాంచ యభోక్తాద్విగుణోదమగతి॥ పాదకేశవస్త్రకరాడా
 మన్యతమంగృహీత్వాయుడేత్యాకషణతః అసాదకపణాకదండ్యః పీడాచాకర్షశ్చం
 శుకావేష్టశ్చపాదాధ్యానేతపీడాకర్ణాంశుకావేష్టపాదాధ్యాసంశస్త్రికానముద్య
 తేశతందండ్యః - ఏతదుక్తంభవతి - యఃపునరితుకేన శిష్యగాథ మాపిద్యాక్ష్
 వ్యపాదేనఘట్టయతిఅసాశతపణాకదండ్యః - కరపాదదతోవ్యక్తేకం భంగే
 కణానాసికయోః ప్రత్యేకంభేదనేయాధప్రసక్త్యో భేదనేనృశకల్పహతేచమధ్యమ
 దండః - గమనభోజనభాషణనిరోధనేత్రాదిప్రతిభేదనేగ్రీవాబాహునక్ష్మిప్రత్యేకం
 భంగేమధ్యపాహసోదండః - మిత్రితైవకన్యాంగభంగం కుపతాంబహునాం ఏ
 కన్యాపరాభేయోదండః - యుక్తస్తత్రతస్తాద్విగుణోదండః ప్రత్యేకం వేదితవ్య
 ఇత్యుక్తః॥ కాల్యాణనోపి॥ కణోత్పఘ్నానాదాక్షిజిహ్వోత్పకరస్యచ॥ భేద
 నేచాత్తమోదంశో భేదనేమధ్యమోభ్యుగ్మిమనుష్యాశాంపహనాంచమిథాంఘ
 ప్రహృతేనతి॥ యథాయథాభిద్యుఃఖండండుంకుర్యాత్తథాతథే॥ ప్రాణిలోమ్యా
 పరాభేదండ మాహయాజ్ఞవల్క్యే॥ విప్రపీడాకరం భేద్య సంగమబ్రాహ్మణస్య
 తుండేర్జూన్యేప్రథమోదండః సంస్పర్శశుకదర్శకగతి॥ బ్రాహ్మణపీడాకరంబ్రాహ్మణ
 స్యక్షత్రయాదేరంగంకరచరణాంగకం తచ్ఛేత్తవ్యం॥ విప్రగ్రహణముత్తమచర్ణోపల
 క్షణార్థం॥ అతఏవమనుః॥ యేన కేనచిదుగేనహిన్యాచ్ఛేయంసమంత్యజః॥ భేత్త
 వ్యంతత్తదేనస్య తన్నోరసుశాసనమితి॥ ఉద్గూణోపధార్థముద్యస్తాదిక
 ప్రథమసాహసోవేదితవ్యః శూద్రస్యతత్రాపి భేదనమేవహస్తాచేతి॥ తదహమనుః॥
 పాణిముద్యవ్యదండం వాపాణిభేదనమహతతీ॥ ఉద్గోరణాథంశస్త్రాదిస్పృశక
 నేప్రథమసాహసాదధకదండోవేదితవ్యః॥ శస్త్రాదిస్పృశకనేత్రనః క్షుద్రాయైశ్య
 యోః॥ పౌత్రిలోమ్యాపహదేమద్విగుణాస్త్రీగుణాదమాః॥ వర్ణానామానులోమ్య
 నతస్తాదధాకధకసః నిత్యశంవాక్పారుష్యోక్తన్యాయేన దండాశక్తునీయాః॥ వా

కావ్యమేయమోక్తాః ప్రతిహామనులోమతః | తపవదండపారుష్యే దాప్యాదం
 దాయధాక్రమమితి - తత్రాపిశుద్రస్యాంగభేదనం || తదాహమనుః || అవనిష్ఠీవ
 తోదవాకా ద్వావోష్ఠాభేదయేన్నుపః | అవమూత్రవతోషేత్ర మవశధాయతో
 గుదం || కేశమగృహ్యతోహస్తా భేదయేదవిచారయన్ | పాదయోనాకాసికాయాం
 చగ్రీవాయాంవృషజేతధా || సహసనమభిప్రే ప్సురుత్కృష్టస్యాపకృష్టజః | కట్యాం
 కృతాంకొనివాకస్యః స్థిజువాస్యనికృంతయేదితి || అంగభేదనాదోపశేషమాహ ||
 కాత్యాయనః || చేహేంద్రియ వినాశేతుయధాదండంప్రకల్పయేత్ | తథాశుష్టికరంచే
 యంసముత్థానంచపండితైరితి || తుష్టికరంప్రణతుష్టికరంసముత్థానంవ్యయంచాసౌ
 వచ్యాదా ప్రణాశోపకాదితి - తేనైవోక్తత్వాత్ || బృహస్పతిరసి || అగ్రావపీడనే
 చైవ భేదనేభేదనేతధా | సముత్థానవ్యయంచాప్యః కలహాపహృతంచయదిశ్చ || యా
 జ్ఞవల్క్యోపి || కలహాపహృతంచేయం దండశ్చద్విగుణస్తృతః | దుఃఖముత్పాద
 యేద్యస్తస్య సమధానవ వ్య గుం | దాప్యోదండంచయోన్మిక్త కలహాసము
 దాహృతః || త్రిగ్రావ్యపశ్యభిద్రోహేదండమాహవిష్టుః || గ్రావ్యపశుఘాతీకాపాకా
 పణశతందండ్యః - పశుశామినేతు తన్మూల్యందద్యాదితి || మూల్యదానంతుమృత
 పశువిషయం మరణాభావేతుసముత్థానం వ్యయంచ ద్యాత్ || తథాచగవీవ || సవశపు
 రుషపీడాకరాస్సముత్థానవ్యయం దాప్యాగ్రావ్యపశుపీడాకరాశ్చేతి | పాగ్నిభూత
 నిమిత్తకోదండః క్వచిదాకృప కాం విషయేచాస్తీత్యాహమనుః || భిన్ననన్యే
 భగ్నయు గేతిర్యక్పత్రితముఖాగతే | అక్షభంగేవయానన్యచక్రిభంగేతదైవచ |
 భేదనేచైవయంత్రాణాం యోక్తక్రిరజ్వాస్తదైవచ || ఆక్రండేచవ్యవై హీతినదం
 డంమనుర బవీదితి || శక్యద్రవీకారేతూపేక్షతి కన్యదండమాహసవీవ || యత్రాపవ
 తకలేయగ్గం వై గుణ్యాత్ప్రాజకస్యతు || తత్రస్వామీభవేద్దండ్యా హింసాయాం
 ద్విశనందమమితి || ప్రాజకఃశకటాదినేతావై గుణ్యమంగవైకల్యం - వేతనలాభవార్థం
 స్వామ్యనుమతం - యత్రసమర్థప్రాజకశ్చేషేణ ప్రాణహింసానతత్రస్వామినో
 దండః || కింతప్రాజకస్యే త్యాహసవీవ || ప్రాజకశ్చేద్భవేదాస్త్రః పాగ్నికోదండ
 మహాతీతి || అస్తస్సమర్థత్యర్థం || శ్వేభిద్రోహే దండమాహయాజ్ఞవల్క్యః || దుః
 శ్చేదశోణితోత్పాదే శాఖాంగభేదనేతధా | దండఃతుద్రవశూచంతు ద్విపణప్ర
 భృతిక్రమాత్ || లింగస్యచేదనేమృత్యా మధ్యమీమూల్యమేవచ | మహాశూనా
 మేతేషు స్థానేషుద్విగుణాదమితి || యుద్రవశూనామజా వికప్రభృతీనాం దుఃఖో

త్వాదనేజోజ్ఞో త్వాదనే శాఖాశర్వేనశృంగాదికం లక్ష్యతే అంగానికరచరణాదీని
 తేషాం భేదేనానిధాక్రమం ద్విపాక్షభృంధం॥ ద్విపాక్షభృంధం॥ ద్విపాక్షభృంధం॥ ద్విపాక్షభృంధం॥
 దిరూపః॥ తేషాం త్వుద్రుతూనాం లింగస్య భేదనేమారణేదమధ్యమసాహసో దమ
 డః మహాపశూనాంగో గజవాజి స్రభృతీనామేతేషు స్థానేషు పూర్వాకాద్దండా
 ద్విగుణోదండా వేదితవ్య ఇత్యర్థః॥ కాషాపణశతందండ్య ఇత్యనువృత్తా విష్ణురషి
 పశూనాం పుంస్త్రోవపఘాతీ తథాగజా శోష్ణగ్రోఘాతీ హ్యేకపాదః కార్యో
 మాంస విక్రయావగ్రాస్య పశుఘాతీచ కాషాపణ శతందండ్యః పశుస్వామినశ్చ
 పశుమూల్యందద్యాత్ - ఆరణ్యపశుఘాతీచ కాషాపణ కాదశపక్షీఘాతీ మత్స్య
 ఘాతీచదశ కాషాపణా కేటోపఘాతీకాషాపణమితి ॥ కాత్యాయనోపి ॥ ద్వి
 పణోద్వాదశపణో వధేతుమృగపక్షీణామ్ । సహమాజాఞారనకుల శ్వసూకరవ
 ధేన్యకామితి॥ మనురషి ॥ గోకుమారీందేవపశు ముత్తేణంవృషభంతథా । వాహ
 యక సాహసంపూర్వం పాగ్రీపున్నయాదుత్తమంవధే । మనుష్యమారణేషీప్రం చోర
 వత్కల్పిషీభవత్ ॥ పాగ్రీభృత్సుమహత్స్వభం గోగజోష్ట్రహయాదిషు । త్సు
 ద్రికాణాంపశూనాంచ హింసాయాం ద్విశతోదమః ॥ పంచాశత్తుభవేందంఢః శుభే
 షుమృగపక్షీషు । గదకభాజావికానాంచ దండస్యాత్పంచమాపకః ॥ మాపకస్త
 భవేద్దండ శ్వసూకరనిపాతనేఇతి ॥ రాజ్ఞోదండదానవత్ స్వామినః ప్రకిరూపకం
 మూల్యవాదద్యాదిత్యాహ కాత్యాయనః ॥ ప్రమాపదేప్రాణభృతాం దద్యా
 త్తస్మిన్మాపకమ్ । తస్యాపరూపమూల్యవాదద్యాదిత్యబ్రహ్మన్తసరితి ॥ స్థావ
 రప్రాణిషీడాకారీణాం దండమాహమనుః ॥ వనస్పతీనాం సహేషా ముపభోగో
 యథాయథాతథాతథాదమఃకార్యో హింసాయామితిధారణేతి॥ ఫలప్రయోపభో
 గతారతమ్యాసురోధేనోత్తమ మధ్యమాదయోదండాః కల్పనీయాః - తథాచదం
 డ్య ఇత్యనువృత్తా - విష్ణుః ॥ ఫలోపభోగద్రుమధేదీతూత్తమసాహసమ్ - పుష్పేప
 భోగద్రుమధే వీమధ్యమసాహసమ్- వల్లీగుల్మలతాధేదీ కాషాపణశతందండ్యక
 ఛేద్యేకం సర్వేచతత్స్వామినాంతదుత్పత్తిమితః॥ సర్వేఫలోపభోగద్రుమధేదకాద
 యః - తత్స్వామినాంభిన్న ద్రుమాదిస్వామినాంతదుత్పత్తింఫలప్రయోపభోగద్రు
 మాదుత్పత్తి పునః ప్రరోపిత ద్రుమాదిఫల భోగకాల పర్యంతం దాప్యాఇతి శే
 వః ॥ అత్రివిశేషసాహయాజ్ఞావల్క్యః ॥ ప్రరోహిశాఖివాంతాఖా సుంథసర్వవి
 దారణే । ఉపజీవ్యద్రుమాణాంచ వింశతేద్విగుణోదమః ॥ చైత్యస్తశానసీమా

పుణ్యస్థానేషురాలయే । జాతద్రుమాకాండ్విగుణో దండోవృక్షేభవిశుతే॥ గుల్మ
గుచ్ఛక్షులతాపనాషధీమీరుధాంశృతాః పూర్వస్త్రితాదథః దండః స్థానేషాక్షేపక
తః సేఞ్చి ప్రరోహిశాఖానింపటాదీనాంశాఖాభేదనేస్కంధభేదనేసమీకలభేదనే
చయధాక్రమంవింశతి పణదండాదారభ్య పూర్వస్త్రితాద్వీర్వాస్తాదుత్తరోత్తరో
దంబోద్విగుణో వింశతి పణశ్చత్వారింశ త్పణోశీతపణ ఇత్యేవంయోషః - అప్రరో
హిశాఖానిం ఆమూర్దీనాముపజీవ్యద్రుమాకాం పూర్వోక్షేపస్థానేషుచైవం చై
త్యాదిస్థానేషాత్పన్నానాం పృథ్విశాంశాఖాదిభేదనే పటాశ్చత్వరలశాదీనాంశా
ఖాదిభేదనే పూర్వోక్తా ద్దండోద్విగుణోదండః - గుల్మమాలత్యాదయః - గుచ్ఛాః
కుందదయః - క్షుపాః కరవీరదయః - లతాః ద్రాక్షాః కుంభదయః - ప్రతానాః
కాండప్రరోహణోహితాః - ఔషధ్యః ఫలపాకాంతాః - శాలిప్రభృతయః - ఏతే
షాంపూర్వోక్షేపస్థానేషుకతః సేభేదనే పూర్వోక్తాద్దండః దధోదండో వేది
తవ్యః॥ కుండ్యాభిసూతేగృహేకంటకాది ప్రక్షేపణేచ దండమాహ యాజ్ఞవల్క్యః॥
అభిసూతేతథాభేదే భేదీకుండ్యావపాతనే । పణాన్దాన్యోపంచదశ వింశతీంశద్వ
యంతథా । దుఃఖోత్పాదిగృహేద్రవ్యం ఓషన్పానిసూరంతథా । షోడశాద్యః ప
ణాన్దాన్యోద్విగమోమధ్యమందమమ్ ॥ ముగ్ధరాదినాకుశ్యస్యాభి ఘాతేవిదారిణే
ద్వైధీకరణేచ యధాక్రమం పంచపణోదశపణోవింశతి పణశ్చదండః - అవపాత
నేప్రసక్త్రయోదండాః సముచ్చితాః కుశ్య సంపాదనాథంబధనం స్వామినేచే
యూపరగృహేకంటకాది ప్రక్షేపణేషోడశపణో దండః విషభుజుగాది ప్రక్షేపణే
మధ్యమసాహగోదండశ్చత్వరః॥ —* ఇతి దండపారుష్యమ్. *

—(*) అథ వాక్పారుష్యమ్. (*)—

తస్యలక్షణం నారచనోక్తం ॥ దేశజాతికులాదీనా మాకోక్రం న్యంగసం
యుతమ్ । యద్వచఃప్రతికూలాథకం వాక్పారుష్యంతమచ్యతఇతి - కలహప్రియా
గౌడాఇతిదేశాక్రోశః - న్యంగంఅపద్యంశదుభయయుక్తంయత్ప్రతికూలాథకము
దేవగజననాథకంవాక్యం తద్వాక్పారుష్యమన్యర్థః ॥ తస్యత్రైవిధ్యమాహసవీవ ॥
నిష్ఠరాక్షీలతీవత్వా త్తదప్రతివిధం స్మృతమ్ । గౌరవానుక్రమాదస్య దండోప్య
క్తక్రమాద్గురుః॥ సాక్షేపంనిష్ఠరంజ్ఞేయ మగ్నేలంన్యంగసంయుతమ్ । పతనీయైరు
పాత్రోక్తై స్తీప్రమాహుమఃసీషిణిఇతి॥ కాత్యాయనోపి॥ యత్తస్యతస్సంజ్ఞితైరం
గౌరవరమాగ్నేపతిక్వచిత్ । అథాతైర్వాపిభూతైర్వా నిష్ఠరాక్షాక్తస్మిలాబుధ్దేః॥

నృగ్భవకర్ణంబాచా శ్రోధాతుకురుతేయధా | వృత్తేజేశకులానాంచాప్యస్థీలా
సాబుధేఃస్త్వతా || మహాపాతకయోక్తీవర్తాగచ్ఛేషకరీచయా | బాహిభ్రంశక
రీచాపితీవాప్రాప్రధితాతువాగితి || ప్రథమమధ్యమోత్తమభేదేన త్రైవిధ్యమాహ
బృహస్పతిః || దేశగ్రామకులాదీనాం క్షేపఃపాపేనయోజనం | ద్రవ్యంవినాతుప్ర
థమం వాక్పారుష్యంతదుచ్యతే || భగినీచూతృసంబంధ ఉపపాతకశంసనం | పా
రుష్యంమధ్యమంప్రోక్తం వాచకంశాస్త్రవేదిభిః | అభిక్ష్యోపేమకథనంమహాపా
తకదూషణం | పారుష్యముత్తమంప్రోక్తం తీవ్రం మమూభిఃప్రస్తునమితి || నిష్ఠరాక్రో
శేపండ మాహయాజ్ఞ వల్క్యః || సత్యాసత్యాన్యధాస్తాత్రైః న్యూనాంకేంద్రియ
రోగితాంక్షేపంకరోతచెద్గంధ్యుఃపథానర్థప్రయోదశఇతి || సత్యేనాసత్యేనాన్యధా
స్తోతేహిచన్యూనాంకాదీనాం క్షేపంతజనంయఃకరోతలసౌలధాధికత్రయోద
శపథాన్దండనీయః - ఏతత్సవణకవిషయం || తథాచబృహస్పతిః || సమజాతిగుణా
నాంతు వాక్పారుష్యేపరస్పరమ్ | వినయోభిహితంశాస్త్రే పథానర్థకత్రయోద
శేతి || యత్తు మనువచనం || కాణంవాప్యథవాఖంజ మన్యంవాపితథావిధమ్ | తశ్యే
నాపిబ్రువన్తార్యో దండంకామాపథావరమితి || తదతిదుష్కృతవిషయం - మా
తాగ్రాహ్యక్షేపకం ప్రత్యాహమనుః || మాతరంపితరంజాయాం భ్రాతరంశ్వశురం
గురుం | ఆత్మరయకశతందాప్యః పంధానంచాదద్గురోతితి || ఏతచ్ఛాపరాధిషు-
మాత్రాదిషుజాయాయాంద నిరపరాధాయాం వేదితవ్యం - గ్వస్యాద్యధిక్షేపేదం
డమాహ బృహస్పతిః || క్షిప్తస్వస్యాదికం దుష్ట్యా స్పృహక త్వణకందమమితి ||
ప్రాతిలోమ్యాసులోమ్యాభ్యా మాక్రోశేదండమాహయాజ్ఞ వల్క్యః || ప్రాతిలో
మ్యాపవాదేతు ద్విగుణా స్త్రిగుణాదమాః | వర్ణానామానులోమ్యేన తస్మాదర్థా
ధామానితఇతి || అపవాదాలధిక్షేపః యేప్రాతిలోమ్యేనాపవాదాస్తేషుబ్రాహ్మణా
లోకకారిణోః - క్షత్రియ వైశ్యయోః యధాక్రమేణ పూర్వవాక్యే ద్విగుణపదో
పాత్తపంచాశత్పథాపేక్షయా ద్విగుణా స్త్రిగుణాలధ్యర్థశతపథాశ్చ దండావేదిత
వ్యాః || శూద్రస్యబ్రాహ్మణాక్రోశే తాదనంజహ్వచేదనంవాభవతి - యధాహ
మనుః || శతంబ్రాహ్మణమాత్రుశ్య క్షత్రియోదండమహతి | వైశ్యోధ్యర్థశతందా
ప్యః శూద్రస్తువధమహతి | పంచాశద్బ్రాహ్మణో దండ్యః క్షత్రియస్యాధిశంస
నే | వైశ్యేస్యాదధకపంచాశ చ్చుదేద్వాదశశోదమమితి || బృహస్పతిః || సచ్చ
ద్రస్యాముద్దిష్టో వినయోనపరాధినః | గుణహీనస్యపారుష్యే బ్రాహ్మణోనాప

రాధుయోత్తమ్ ॥ తథాత్తైశ్వర్యమృత్యుకాంతోశే దండనీయశ్శతంభవేత్ ॥ ౧౪౨౦ ॥
 త్వియోపైశ్వర్యం త్వివస్వనయమహాతి ॥ శూద్రాశ్చోశేత్త్వయస్య పంచవింశతి
 కోదమః ॥ వైశ్యస్యచైతద్విగుణం శాస్త్రవిద్విగుదాహృతమ్ ॥ వైశ్యమాతౌరయ
 స్సూద్రో దాప్యస్సాస్త్రిప్రథమందమమ్ ॥ త్విత్రయంమధ్యమంచైవ విప్రముత్తమసా
 మాసమితి ॥ బాహ్యద్విభేదేనిష్ఠరాభిభాషణేచ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ బాహుగ్రీవానేత్ర
 సక్తి వినాశేవాచికేదమః ॥ శత్రుస్తదధికఃపాద నాసాకణకరాదిషు ॥ అశక్త
 స్తుదదన్నేవం దండనీయఃపణాంతశ ॥ తథాశక్తఃప్రతిభువం దాప్యఃత్వేనూయతస్య
 ట్వితి ॥ బాహ్యదీనాంవినాశే తవబాహుంభినద్వీ శ్శేవంప్రతిపాదితే - ప్రశ్నేకంశ
 తపరిమిశోదండః - పాదనాసాదిషు తువాచికేతదధికః పంచాశత్పృథకోదండః -
 అశక్తస్తేవంవదక - దశపణాదండనీయః - శక్తఃపునఃక్షీణశక్తిరేవం వదకద
 శపణాద్యాత్మకం దండందత్వా తస్య త్వేనూయప్రసంగువందద్యాదిత్యధికః ॥ అగ్ని
 లభాషణేదండమాహసవ ॥ అభిగంతాస్త్వి భగినీం హతరచాతవేతివ ॥ శసం
 తప్రదాపయేద్రాజా పంచవింశతికందమితి ॥ తీవ్రాశ్చోశేదండమాహ సవ ॥
 పతనీయకృతేత్వేపే దండోమధ్యమసాహసః ॥ ఉపపాతకయుక్తేతు దాప్యఃప్రథమ
 సాహసమితి ॥ మనురపి ॥ పాపోపపాపీవక్తారో మహాపాతకశంసకాః ॥ అద్యమ
 ధ్యోత్తమాదండాక దస్యస్తే తేయథాక్రమమితి ॥ త్రైవిద్యాద్యధిత్వేపేయా జ్ఞ
 వల్క్యః ॥ త్రైవిద్యన్మృదేవానాం దండఉత్తమసాహసః ॥ మధ్యమోజాతిపూ
 గానాం ప్రథమోగ్రామ దేశయోరితి ॥ జాతయోబ్రాహ్మణాదయః - పూగాఃసం
 ఘాః ॥ శూద్రమధికృత్యాహతుమకను నారదా ॥ ఏకజాతీద్విజాతీంస్తు వాచా
 దారుణయాపీపక ॥ జిహ్వయాఃప్రాప్నూయచ్ఛేదం జఘన్యప్రభవోహిసః ॥ నా
 మజాఃగ్రహేదోష మభిద్రోహేణకుర్వతః ॥ నిఖేయోయోసుయశ్శ కుజ్జ్వలన్నా
 శ్శేదశ్శాగుల ఇతి ॥ బృహస్పతిరతి ॥ ధమోకపదేశం ధమేణ విప్రాణామన్యకు
 ర్వతః ॥ తత్తమాసేచయేత్తైలం వక్త్రేశ్చోతవపాధికవ ఇతి ॥

— * ఇతివాక్పారుష్యమ్. * —

అథస్తేయం - తల్లక్షణమాహమనుః ॥ స్యాత్సాహసంత్యన్వయవ త్వస్య
 భంకమకాయిత్యుతమ్ ॥ నిరన్వయ భవేత్తేయ కృత్వాపవ్యయతేచయదితి ॥ అ
 స్యాశ్శకః - ద్రవ్యరక్షకరాజాధ్యక్షాదిసమక్షం బలావత్పంభేనయత్పరద్రవ్యాసహ
 రాదికం క్రియతేతత్సాహసం - స్తేయంతు పునరసమక్షం వంశయత్సాయత్పరద్రవ్య

హరణంతదితి - యచ్చరాజాధ్యక్షాదీనమక్ష మపహృత్యనమయేద మపహృతమి
తి భయాన్నిహంతుతేతదపిస్తేయం భవతి || అశ్వపన నారదః || ఉపాయైవికవిధై
ర్యేషాంభలయిత్వాపకషణమ్ | సుప్తమత్తప్రమత్తేభ్యః స్తేయమాహు మణసి
షిణితి || క్షుద్రాదిద్రవ్యస్వరూపమాహసపవ || మృద్భాండాసనఖట్వాస్థి దారు
చమత్పృణాదియత్ | శమిధాన్యంకృతాన్నంద క్షుద్రద్రవ్యముదాహృతమ్ | వా
సఃకౌశేయవజకంచ గోవజకంశవస్తథా | హిరణ్య వజకంబోహంచ మధ్యం
ప్రీహియవాదికమ్ | హిరణ్యరత్నకౌశేయ స్త్రీపుంగోగడవాజినః | దేవ బ్రాహ్మ
ణరాజ్ఞాంచ విజ్ఞేయంద్రవ్యముత్తమమితి || తస్మిన్రాజానోపాయమాహ యాజ్ఞవ
ల్క్యః || గృహకై గృహ్యతచోలోలోప్రేణాభవదేవవా | పూర్వకమాకపరా
ధీవ తథేవాశుద్ధవాసకః | అన్యేషి శంకయాగ్రాహ్యః జాతినామూది నిహ్నువైః ||
ద్యుతస్త్రీపానసక్తాశ్చ శుష్కభిన్నసుఖస్వరాః | పరద్రవ్య గృహణాచ పృచ్ఛ
కాగూఢచారిణః | నిరాయావ్యయవంతశ్చ వినష్టద్రవ్యవిక్రయాశ్చ || గ్రాహ
కైః గాజపురుషైలోప్రేణాపహృతభాజరాదినాచార్యచిహ్నైః నాశదేశాదార
భ్యచారపగానుసరణేనవా చోరాగ్రాహయితవాః - పూర్వకమాకపరాధీపా
శ్చక్రిభ్యతచార్యః అశుద్ధవాసకః - అప్రజ్ఞాతస్థానవాసీ జాతినిహ్నువేన నాహం
శూద్రశ్చ - ఆదిగ్రహణాత్ స్వదేశగ్రామకులాద్యలంకేన చోపలక్షితా గృ
హ్యః - ద్యుతశపణ్యాంగనామద్యపానాదివ్యసనేష్వతీశయప్రసక్తాః - తథా కుత
స్త్వమితి - చోరగ్రాహిభిః - పుష్టాయదిశుష్కముఖో భిన్నస్వరోవాభవతి - త
హ్యకసావపిగ్రాహ్యః బహువచరాత్ స్విన్నులలాటాదీనాగ్రహణం - తథాయ
నిమాగరణం కియదస్యధనం కివాస్యగృహప్రమాణమిత్యేవం పృచ్ఛంతి వేషాంత
రధారణేవాత్మాసం గృహీత్వాయేచరంతియేవా ఆద్యభావేపి బహువ్యయకారి
ణః - యేవావినష్టద్రవ్యాణాం జీర్ణవస్త్రభిన్నభాజరాదీనా వజ్ఞాతస్వామికా
నాంవిక్రయకారిణః - ఏవం విధలుంగైపురుషాక్ గృహీతైవచోరాభవంతినవే
తినమ్యక్పరీక్షేత - నతు తావంత్రాతేగనిగ్నినుయాత్ || తత్రాహ నారదః || అన్య
హస్తాపిరిభిష్ట మకామాదత్తితంభుః | చోరేణవాపరిక్షిప్తంలాప్త్రీయత్నాశ్చ
రిక్షయేత్ | అసత్యాసత్యసంకాశాః సత్యాశ్చ సత్యస్మిభాః | దృశ్యంతేవివిధా
భావా స్తస్మాద్యక్తుంపరిక్షణమ్ || తస్మిన్రాజాపి ద్వివిధాః || తదహబృహస్పతిః ||
పరికాశాశ్చ ద్రకాశాశ్చ ద్వివిధాస్తస్మిన్రాజాపి సజ్జాసామర్థ్యమాయా

భిఃప్రభిన్నాస్తేసహస్రధా । పైగమాపైద్యుతవాసభ్యోతోచకవంశకాఃప్రేవా
 త్పాదకరాఃకుద్రాః శిల్పజ్ఞాఃప్రతిభాపకాః । అక్రియాకారిణశ్చైవ మధ్యస్థాఃకూ
 బసాక్షిణ ఇతి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ ప్రకాశవంశకాస్తత్రకూటమానతుల్యశితాఃఉ
 త్తోచకాఃసోపధికాః వంశకాఃపాపయోషితః । ప్రతిభాపకరాస్తేవ ముగ
 లాదేశవృత్తయః । ఇత్యేవమాదయోజ్ఞేయాః ప్రకాశాస్తసూరాభువీ ॥ వ్యాసః॥
 సాధవాంగస్వితారాత్రో వివరంత్యవిభావితాః । అవిజ్ఞాతనివాసాశ్చ జ్ఞేయాప్ర
 చ్ఛన్నతస్కరాః । ఉత్పేక్షకస్సంధిభేత్తా పాంథఉద్ధృతిభేదకః । స్త్రీపుంగో
 శ్వపశుస్తేయా చోరోనవవిధస్త్వనిత ॥ ఇతి ॥ ఉత్పేక్షకోధనినామనవధానమవ
 ధార్యతద్ధనముత్సృజ్యగ్రాహకః - సంధిభేత్తాగృహయోఃసంధాస్థిత్యా తత్రత్యభి
 త్తిభేత్తా-పాంథాఃకాంతారాదౌపథి కానామాత్యాసహారకాః - పరిధానాది
 గ్రాధిరధనగ్రాహీతూర్ధ్వంధిమోచకఇతి ॥ ప్రకాశతస్కరాణాంపైగమాదీనాం
 దండమాహుమాన్వతి ॥ సంసగలోస్త్రచిహ్నేశ్చ విజ్ఞాతారాజసూరుషేః
 పృథాప్యాసహృతం దుఃఖ్యాదమైశ్చస్త్రప్రచోదితైః । ప్రభాద్యదోషంవ్యమిత్రాః
 పునఃసంస్కృత్యవిక్రయా । పణ్యంతద్విగుణరూపియో వణిగ్దండంచతత్సమమ్ । అ
 జ్ఞాతౌపథమంతస్తు యస్తువ్యాధేరతత్సవితే । రోగిభ్యోఽఽనమాద తై సదండ్య
 శ్చోరవద్భిషక్ । కూటాక్షపేదినఃకుద్రా రాజభావ్యహరాశ్చయే । గణకాపం
 చకాశ్చైవ దుఃఖ్యాస్తేకితవాస్తన్వితాః ॥ అగ్నియవాదినఃసభ్యస్తదైవోతోచ
 జీవినః । విశ్వస్తవంశకాశ్చైవ నివాస్యాసవేషితే । జ్యోతిష్జ్ఞానంతథోత్పా
 త మవిదిత్వాతథాన్యథాం ॥ శకురాదిచయేబూగ్రయవిశేష యాస్తే ప్రయత్నతః ।
 దండజినాదిభిర్యుక్త మాత్మనందశ్శయంతియోహింసంతఃపద్ధనాన్మోహంప
 థ్యాస్తే రాజసూరుషేః ॥ అల్పమూల్యంతుసంస్కృత్యనయంతి బహుమూల్యతాం ।
 స్త్రీబాలకాన్వంచయంతి దండ్యాస్తే థానుసారతః ॥ హేమరత్న పృథాశా
 ద్యాక్ కృత్రిమాకువతేతుయే । కేతుర్మూల్యంప్రథాప్యాస్తే రాజ్ఞేవ ద్విగు
 ణందమం । మధ్యస్థావంశకాస్సృశ్చే ద్రాగలోభాదివాయధా ॥ సాక్షిణశ్చన్య
 థాబూగ్రయ దాప్యాస్తే ద్విగుణందమమితి ॥ అప్రకాశతస్కరాణాం సంధిభేదకృ
 తావీరాం దండమాహ సవీవ ॥ సంధిభేద కృతోజ్ఞాత్వా శూలమాగ్రాహ యే
 త్రైధుః । తథాపాంథముషోవృక్షేగశేబధ్యావలంబయేత్ ॥ మనుష్యహరిణోరాజ్ఞా
 దగ్ధవ్యాస్తేకటాగ్నినాగోహతుల్యాసికాంభింద్యత్ బధ్యావంశసిమజ్జయేత్ ॥

ఉత్తమశ్రవణసందంశశ్చేత్తన్యారాజపూరుషైః | ధాన్యహారాదశగుణం దాన్యసాన్య
ద్విగుణంచమతి || గ్రంథిభేదకస్యదండమాహమనుః || అంగుళీగ్రంథిభేదస్యభేదయో
త్ప్రధమేగ్రహే | ద్వితీయే హస్తచరణౌ తృతీయేవధమహాతీతి || అంగుళీతజక
స్యంగుష్ఠౌ || అతవినారదః || ప్రధమేగ్రంథిభేదానా మంగుళ్యంగుష్ఠయోవధః |
ద్వితీయేవపదచ్ఛేదంతృతీయే వధమహాతీతి || బండిగ్రాహణీనాం దండమాహయా
జ్ఞవల్యః || బండిగ్రాహంస్తదావాజి కుంజరాణాంచహరిణిః | పృగన్యూతినశ్చై
వ శూలానారోపయేన్నరానితి || అథాంగుళీభేదనాదిపాణాంతికో దండః ఉత్తమ
సాహసప్రాప్తి యోగ్యద్రవ్యవిషయః - తదంగభేదఇత్యుక్తోదండః ఉత్తమసాహ
సఇతి నారద స్మరణాత్ || త్సుద్రమధ్యమోత్తమద్రవ్యేషు ప్రధమమధ్యమోత్తమ
సాహశరూపౌ దండనియమోనారదేనదశితః || సాహసేషుయవోక్త స్త్రిషు
దండోమసిద్ధిభిః | సవదండస్తేయేపిద్రవ్యేషుప్రవృత్తనుక్రమాదితి || జాత్యాదిభేదేన
తార తమ్యమాహమనుః || అష్టాపాద్యంతుశూద్రస్య స్తేయేభవతిత్పిపం | ఘోడ
శైవతువైశ్యస్య ద్వాత్రింశత్క్షత్రియస్యచ || బ్రాహ్మణస్యచతుష్టప్తిః పూణంవాపి
శతంభవేత్ | ద్విగుణావాచతుష్టప్తిస్తద్దోషగుణవేదినః | ధాన్యందశభ్యఃకుంభే
భ్యోహరతోభ్యధికేవధః | శేషేష్యేకాదశగుణం దాన్యస్తస్యచతద్ధనం || నారదః ||
సువణరజితాదీనా ముత్తమానాంచవాససాం | రత్నానాంచైవసవేషాం శ
తాదభ్యధికేవధఇతి || మనుః || సువణరజితాదీనా ముత్తమానాంచవాససాం | పం
చాశత స్త్యభ్యధికే హస్తభేదనమివ్యతే | శేషేష్యేకాదశగుణం మూల్యాద్దండం
చకల్పయేత్ || పురుషాణాంకులీనానాం నారీణాంచవిశేషతః | రత్నానాం చైవ
ముఖ్యేనాం హరణేవధమహాతీతి || యస్మిన్ హరణేయోదండఉక్తః సదూద్రక
త్వకేసస్మిన్ అష్టగుణం దండంకల్పయేత్ - వైశ్యకత్వకేషోదశగుణః క్షత్రియక
త్వకేన్వాత్రింశద్గుణః - బ్రాహ్మణకత్వకేచతుష్టప్తిగుణః శతగుణోవా || అష్టా
వింశత్యుత్తరశతగుణోవా - అశేషేష్వల్పమూల్యేషుమూల్యాదే కాదశగుణోదగః
కల్ప్యః - త్సుద్రద్రవ్యాణాంతుమాషతో న్యూనమూల్యానాంమూల్యాత్పంచగుణో
దమః || నారదః || కాష్ఠభాండ తృణాదీనాం మృత్తయానాంతద్దైవత | కేవలైవ
వభాండానాం తథాస్నాయస్థి చమణాం || శికానామాద్రీకమూలానాంహ
రణేషులమూలయోః | గోరసేత్సు వికారాణాం తథాలవణతైలయోః || చక్వా
వ్యాసాయతాన్నానాం మత్స్యేనామామిషస్యచ | సవేషామల్పయూల్యానాం

మూల్య త్వంచగుణోదమభితి || యత్పనమననోక్తం మూత్రకార్యపరిణానం
 గోమయస్యగుడస్యచ | దధ్మఃక్షీతస్యతక్రస్య పానీయస్యత్పలస్యచ | వేణువైణవ
 భాండానాంలవణానాంతధైవచ || మృద్బుయానాంచహరణే మృదోభస్త్వనవీవచ |
 అజానాంపక్షిణాంచైవ తైలస్యచఘృతస్యచ || మాషస్యమధునక్షైచ యశ్చాన్య
 త్పశుసంభవం | అన్యేషాంచైవమూదీనాం మద్యానామోదనస్యచ || పకాన్నా
 నాంచసవేషాంత న్యూల్యాద్విగుణోదమభితి || తదల్పప్రయోజన ద్రవ్యాపహారే ||
 పాంథద్విజాదీనాంచ దండకత్యాహమనుః || ద్విజోధ్యగఃక్షీణవృత్తి ద్వాకవిత్సూ
 ద్యేచమూలకే | ఆదదానంపరక్షేత్యాన్నదండందాతుమహాతి || చణకపీహిగోధూ
 మయవానాంముద్గమాషయోః | అనిషిద్ధై గృహీతవ్యో ముష్టిరేకపరిస్థితైః | తదై
 వ సప్తమేభక్తేనక్తానిషడనశ్చతా | అశ్వస్తనవిధానేన హంతవ్యంహినకమణ
 ఇతి || మహాపరాధేపిబ్రాహ్మణస్యన దండకత్యాహయాజ్ఞవల్క్యః || సచిహ్నం
 బ్రాహ్మణంకృత్యా స్వరాష్ట్రాద్విప్రవాసయేదితి || మహాపరాధినం బ్రాహ్మణం
 ఘాతయేత్ అపితులలాటేంకయిత్యాస్వదేశాన్నిష్కాసయేత్ | తథాచమనుః || గురు
 తప్తేభగః కార్యోసురాపానేసురాధ్వజః | స్తేయేచశ్వపదంకార్యం బ్రహ్మహణ్యకి
 రాఃపుమానితి || నియతం త్వంకనాది ప్రాయశ్చిత్త మకుర్వతాం దంహీతరకా
 లం - నతు ప్రాయశ్చిత్తం చిక్షేత్తామ్ || తథాచ మనుః || ప్రాయశ్చిత్త మకు
 వాణాః పూర్వే చణాఃయథోదితం | సాంక్యరాజ్ఞా లలాటేతు దాప్యా
 స్తూత్తమ సాహసమితి || అధ భక్తానకాశే దానేనైవ చోపకారిణం ప్రత్యా
 హయాజ్ఞవల్క్యః || భక్తానకాశాగ్న్యదకమంత్రోపకరణవ్యయా | దత్వాచో
 రస్యహంతువాణానతోదమఉత్తమభితి || కాత్యాయనోపి || చోరాణాంభక్త
 దాయేస్య స్తదాగ్న్యదకదాయినః | భేత్తారక్షైవభాండానాం ప్రతిగ్రాహిణ
 వీవచ | సమదండాస్తృతాహ్యేతే యేచప్రచ్ఛాదయంతితానితి || చోరోపేక్షి
 ణంప్రత్యాహనారదః || శక్తశ్చయఉపేక్షంకే తేపితద్దోషభాగినః | ఉత్కృతశా
 జనానాంతుహ్నియమాణేభనేతదా | శ్రుత్వాభిధావంతితదాతేపితద్దోషభాగినభితి ||
 చోరాదశకనేత్రవృష్టిప్రస్థ పాయమాహయాజ్ఞవల్క్యః || ఘాతితేపహతేహో
 షో గ్రామభతుకరనిర్గతే | వివీతభతుకస్తుపధి చోరోద్ధతుకరవీతకే | స్వసీమ్న
 వద్యాద్ద్రామస్తు పదంవాయత్రగభితి | పంచగ్రామీబహిఃక్రోశాద్దశగ్రామ్యధవా
 భ్రునవీతి || అయమథః || యదాగ్రామమధ్యేపాణి వధోపహరణంజానాయతే |

తదాగ్రామపతే రేవచారోపేక్షాదోషః - తత్పరిహారాథం - గ్రామపతిరేవహారంగ్యహిత్యా రాజ్యేనమపయేత్ || తదశక్తౌధనిసేహ్యతందద్యాత్ - యదిస్వగ్రామాచారపదం నిర్గతం నిర్గతేపునర్యత్రచారపదం ప్రవికతతద్విషయాధిపతి రేవచారంధనందాపయేత్ || తథాచనారదః || గోచరేయస్యముష్కేతతేన చారః ప్రయత్నతః | గ్రామ్యాదాప్యోధవాద్రవ్యం పదంయదిననిగతం || నిగతేపునరేతస్మాన్న చదన్యత్రపాతితం | సామంతాన్తా గృహపాలాంశ్చదిగ్బలాంశ్చైవదాపయేదితి || ఏవీతేత్వపహరే వివీతస్వామినవదోషః || యదాత్వస్వస్యేవహ్యతంభవతి అవీతకేవావివీతాదన్యత్ర క్షేత్రేతదాచారోద్ధతుః మూర్ఖా పాలస్యదిగ్బలస్యచాపరాధః | యదాపునగ్రామాధ్యహిఃసీమాపర్యంతేక్షేత్రేమోషోజాయతేతదాతగ్రామవాసినవీవదద్యుః - యదీసిమ్నాబహిశ్చారపదంనిర్గతంనిర్గతేపునర్యత్రతత్ప్రవికతినవీవ గ్రామశ్చోరాః కాదికంకుర్యాత్ || యదాత్వనేకగ్రామముఢ్యోక్తమాత్రాద్యహిః ప్రదేశేమోషాదికంజాయతే || చారపదంజననన్యదాద్భగ్నంతదాపంచగ్రామీదశగ్రామీవాదద్యాత్ - వికల్పస్తుప్రత్యాసత్త్య పేక్షయావ్యవస్థితః - యదాదాపయితుమశక్తస్తదారాజాస్వయందద్యాత్ || తథాచగౌతమః || చారహ్యతమవజిత్య యథాస్థానంగమయేత్ స్వకోశాద్భ్రాజ్యాదితి || సందేహేనిణాయోపాయమాహవృద్ధమనుః || యదితస్మిన్తాప్యమానే భవేన్నోపేతుసంశయః || ముషితశపథం దాప్యో బంధుభివాపిసాధయేదితి || చారపదప్రకార విశేషమాహనారదః || యాంస్తత్రచారాగృహస్థా యాత్రాన్వితాడ్యవిబధ్యజ | అవజిత్యచసవత్రహవ్యాచిత్రవధేనవ్యే ||

—* ఇతిస్తేయప్రకరణం. *

—(*) అథసాహసమ్. (*)—

తత్స్వరూపం నారచేనోక్తం | సాహసాత్క్రియతేకమే యత్ప్రచిద్బలదపితైః | తత్సాహసమితిప్రోక్తం సహాబలమిహాచ్యత ఇతి || ననుసాహసంచార్యవాగ్దండవారుష్య ప్రీసంగమాణేభ్యోనవ్యతిరిచ్యతే - తేషాంతదవాంతరవిశేషత్వాత్ || తథాచబృహస్పతిః || మనుష్యమారణంచార్యంపరదారాభిమతేనంపారుష్యముభయంచేతి సాహసంతువతువిధమితి || అథకథంపుథగస్యవ్యవహరపదతా || సత్యం || తథాపిబలవద్దపావప్తంభో పాధికతయాతేభ్యోభిద్యతఇతి-దంబాతిరేకార్థంపుథగభిధానం- మనుష్యమారణరూపస్యసాహసస్యతేభ్యోతిరేకత్వాత్ - తదర్థంవాపుథగభిధానం || తస్యచత్రైవిధ్యమాహనారదః || తత్సప్తప్రవిధ్యజ్జేయం

ప్రధమమధ్యమంతథా। ఉత్తమంచేతికాస్తేనుతస్యోక్తంబీదంబృథక్ కలహా
 లాదకాదీనాం క్షేత్రోపకరణస్యచ। భంగాక్షేపాపమదాదైక్యః ప్రధమంసాహ
 సంస్కృతంవాసః పశ్యన్నపానానాంగ్య పాపకరణస్యచఏతేనైవప్రకారేణమ
 ధ్యమంసాహసంస్కృతం వ్యాపాదోవిషశస్త్రాదైక్యః పరదారాభిమతంబం। ప్రి
 ణోపదోధియచ్చస్య దుక్తముత్తమసాహసమిత॥ త్రివిధేషిసాహసేదండమాహస
 ఏవ ॥ తస్యదండక్రియాపేక్షః ప్రధమస్యశతావరః। మధ్యమస్యతూతాస్త్రైజైర్భూ
 వ్యఃపంచశతావరః। ఉత్తమేసాహసేదండః సహస్రావరణవ్యతే॥ వధస్సర్వస్వహ
 రణంపురాన్నిర్వాసనాంకనే। తదంగభేద ఇత్యుక్తోదండఉత్తమసాహసేఇతిపరద్ర
 వ్యావహరణరూపేసాహసేదండమాహయాజ్ఞవల్క్యః॥ తస్మాల్వాద్విగుణోదండో
 నిన్నావేతుచతుగుణః। యస్సాహసంకారయతిసదాబ్యోద్విగుణంబమయశ్చైవ
 ముక్త్యాహదాతాకారయేత్సచతుగుణమితి॥ సాహసవిశేషేషుదండమాహయా
 జ్ఞవల్క్యః॥ అపూర్వశోకాతిక్రమకృత్ భ్రాతృభార్యాపహంకరః। నందిప్రస్యా
 ప్రదాతాచసముద్ర గృహభేదకృత్। సామంతకులికాదీ నామపకారస్యకారకః। పం
 చాశత్పణికోదండఏషామితివినిశ్చయః। స్వఛందవిధనాగామి పిక్రుస్తోనాభిధావకః।
 అకారణేదవిక్రుష్టశ్చండాల శోచ్యతమాకృష్టశ్చ॥ నూద్రప్రప్రజితానాంచ దైవ
 విశ్లేషిభోజకః। అయుక్తశపథంకువక స్మయోగ్యాగ్యాగ్యకమకృత్॥ వృ
 షత్సద్రపసూనాంచ పుంస్త్యస్యప్రతిఘాతకృత్। సాధారణస్యాపలాపీదాసీగ
 భావనినాశకృత్॥ పితృపుత్రస్వస్థభ్రాతృ దంపత్యాచార్యఋత్విజః। ఏషామపతితా
 న్యోగ్యత్యాగీద శతదండభాక్। శస్త్రావపాతేగర్భస్యపాతనేచోత్తమోదమః। ఉత్త
 మోవాధమోవాపి పురుషస్త్రీప్రమాపణే॥ విప్రదుష్టాంస్త్రీయంచైవ పురుషఘ్ని
 మగభిణీం సేతుభేదకరీంచాపుశిలాంబధ్వా ప్రవేశయేత్। విషాగ్నిదాంపత గు
 రునిజాపత్యేప్రమాపణీం। వికణకరనాసాష్ఠీం కృత్వాగోభిఃప్రమాపయేత్॥ క్షే
 త్రేవేత్సవనగ్రామ వివీత ఖలదాహకాః। రాజపత్న్యభిగామీద దగ్ధవ్యాస్తుకటా
 గ్నినా॥ అజ్ఞాతకత్వకేసాహసేసాహసికజ్ఞానోపాయమాహబృహస్పతిః॥ హ
 తేస్తుదృశ్యతేయత్ర ఘాతకస్తునదృశ్యతే పూవకనైరానుమానే నజ్ఞాతవ్యస్సమహీ
 భుజా। విజ్ఞేయోసాధుసంసర్గా చ్చిహ్నద్భేతతస్కరః। ఏషోదితాఘాతకా
 నాంత స్కరాణాంబధావనేతి॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ అవిజ్ఞాతహతస్యాతుకల హం
 సుతబాంధవః। ప్రష్టవ్యాయోపితశ్చస్య పరపుంసితతాఃపుథక్॥ స్త్రీద్రవ్యవృత్తి

కామోపాశ్చ సవాయంత్యతస్సహమ్మత్యుదేశేనమాసన్నః పృచ్ఛేద్వావిజయశ్చైరితి॥
 ఉక్తానోపాయానం భవేకాత్యాయనః॥ ఏనఃచిహ్నైస్తుయతాత్మ్యంసాహసం
 సుప్రవతతాతేశసత్తస్సనిశోధ్యస్యాత్సర్వవాదేష్వయంవిధిరితి॥ సాహసికవధేవశే
 షమాహవాసః॥ జ్ఞాత్యాతుసాహసంసమ్యక్ ససహాయంసబాంధవమ్ హన్యాచ్చి
 త్రవధోపాయైరుద్వజనకరైస్త్వపథితి॥ బృహస్పతిరపి॥ ప్రకాశవధకాయేతుతథా
 హోపాంశుఘాతకాః॥ జ్ఞాత్యాసమ్యగ్గంపృత్యాహంతవ్యావివిధైర్వధైరితి॥ ఏతద్భృ
 హ్స్థుక్షుత్రియాది విషయం॥ తదాహబోధాయనం॥ త్రియాదీనాం బ్రహ్మవ
 థేవధః సర్వస్వహరణం తేషామేవం బలాకృష్టవధేయధా బలమనురూపదండం
 ప్రకల్పయేదితి॥ బహునామేకఘాతాథే ప్రపృత్తానాం దోషానురూపదండా
 భిధానాథకమాహ కాత్యాయనః॥ ఏకంచేద్భహవోహన్య స్సంరథాఃపురుషంన
 రాః॥ మమఘాతీతుయస్తేషాంసంఘాతభిస్త్వతభి॥ యోమమఘాతకఃస
 వివవధకః - పురుషోదండభాగ్భవతీత్యథః॥ ఆరంభకృత్సహాయశ్చతథామాగ్గా
 నుదేశకః॥ ఆశ్రయఃశస్త్రదాతాచ భక్తదాతావికమిణామ్॥ యుద్ధోపదేశక
 శ్చైవ తద్వినాశప్రవతకః॥ అనిషిద్ధాక్షమోయస్యాశ్చర్యతతాత్మ్యకారిణిః॥
 యథాశక్త్యనురూపంతు దండంతేషాంప్రకల్పయేదితి॥ అనురూపందోషానురూ
 ప॥ మమఘాంతుదోషార్థ భాగిత్యంద్వయోర్గతయతి ససవ॥ ఆరంభకృత్స
 హాయశ్చదోషభాజౌ తదథతభి - ఏవం ముగానుదేశకాదేరపి దోషలభావ
 మూహ్యం॥ సాహససదృశాపరాధేష్వపి దండమాహయాజ్ఞవల్క్యః॥ వసానస్త్రీ
 స్పృణాదండ్యో నేజకస్తుపరాంశుకమ్॥ విక్రయావక్రయాధాన యాచితేషు ప
 జాన్తశేతి॥ అవక్రయః ఏతావతాల్లముపభోగార్థం వస్త్రాణిదాస్యామిత్వం మ
 హ్యమీతావధనం దేహీతిసమయన్యత్వావస్త్రప్రదానః॥ నేజకస్యవిషమాక్రిక్
 మేదండప్రాప్త్యథః॥ నియమమాహమనుః॥ శాల్తలీఖలకేళ్లజ్ఞే నిజ్యద్వాసాంసి
 నేజకః॥ నవనాసాంసివాసోభిర్నుహరేన్నవనాసయేదితి॥ ప్రమాదాన్మాశనే
 నారదః॥ మూల్యాష్టభాగోహీయేత సకృద్ధౌతస్యనాసనః॥ ద్విపాదస్త్రీస్త్రీతీ
 యాంశ శ్చతుర్థాతెథకమేవ॥ అథక్షయాత్తుపరతః పాదాంశాపవయఃక్రమా
 త్॥ యావత్తీ గదశం జేణకం జేణకస్యా నియమంక్షయభి॥ అష్టపణక్రీతస్య స
 కృద్ధౌతస్యవస్త్రస్య నాశనే ఏకపణ న్యూన మూల్యం దేయంద్విధౌ తస్య పణ
 ద్వయేన క్రిధౌ తస్యత్రిపణేన చతుర్థౌ తస్య పణచతుష్టయం మూల్యం పాదా

పజయేనయావత్ జీవాంజేయం - జీవాన్యనాశనేతుభిచ్ఛతో మూల్య దానకల్పన
మిత్యర్థః ॥ పితాపుత్రవిరోధే సాత్వ్యాధీనాం దండమాహసవీవ ॥ పితాపుత్రవిరో
ధేతు సాక్షిణాంత్రిపణోదమః । అంతరేచతయోర్యస్సన్య త్రస్యన్యవ్యవహారోదమ
భితి ॥ పితాపుత్రయోః కలహేయః సాత్వ్యమంగీకరోతినపువః కలహంజారయతిస
సజత్రయందండ్యః - యశ్చతయో స్సపజేవివాచేపణదాసేప్రతిభూర్భవతికలహం
వధాణయతి సత్రిపణాదవ్యగుణం చతువికంశతి పణం దండసియభత్యర్థః ॥ అన్యే
వ్యపి తత్సదృశాపరాధేషు దండమాహసవీవ ॥ తులాశాసనమానానాం కూటకృ
న్నాణకస్యవ । ఏభిస్తు వ్యవహారాణ్యః సదాప్యోదమముత్తమమ్ । యోకూటం
కూటకంబూతే కూటంయశ్చస్య కూటకమ్ ॥ సనాణకపరీక్షేతు దాప్యడత్తమ
సాహసమ్ । భిషజ్చిత్త్యాచరన్తాప్యః తిర్యక్తుప్రథమందమమ్ ॥ మానుషేమధ్యమం
రాజ మానుషేషాత్తమందమమ్ । అబద్ధంయశ్చబద్ధాతి బద్ధంయశ్చ ప్రమంచతి ॥
అప్రాప్తవ్యవహారంశ్చసదాప్యోదమముత్తమమ్ । మానేనతులయావాపి యోంశ
మిష్టమకంహరేత్ ॥ సదాప్యోద్విశతందండం వృద్ధాహనాచకల్పితమ్ । భేషజేహ
అవణ గంధధాన్యగుడ్మాషు । పత్యేషుప్రక్షిపత్ హీనం పణాన్తాప్యస్తుషోడశ ॥ మృ
చ్చమణమణిసూత్రాయః కాష్ఠవల్కలవాససామ్ । అజాతజాతికరణే విక్రేయా
వ్యగుణోదమః ॥ సముద్గపరివతేచ సారభాండంచకృత్రిమం ఆధానంచక్రయంచా
పి నయతోదండకల్పనా । హీనేపణేతుపంచాశ త్పణేతుశతముచ్యతే ॥ ద్విపణేద్వి
శతోదండో మూల్యవృద్ధాతువృద్ధిమాన్ । సంభూయ కువతా మఘణం సచా
ధంకారుశిప్వినాం ॥ అఘణస్యహోసంవృద్ధిం వాజానతాందమడత్తమః । సంభూయ
వణిజాంపణ్యం అనఘణోపరుంధ తామ్ ॥ షక్రీణతాంచవిహితో దండడత్తమసా
హసః । రాజసిన్ధాప్యతేయోఘణః ప్రత్యహం తేనవిక్రయః ॥ క్రయోవానిస్రవస్త
స్సా ద్వణిజాంలాభకృత్సృతః । స్వదేశపణ్యేతుశతం వణిగ్నస్త్రీతపంచకమ్ ॥ ద
శకంపాదదాశ్యేతు యస్సద్యక్రయవిక్రయా । షణ్యస్యో పరిసంస్థాప్య వ్యయంప
ణ్యసముద్భవమ్ ॥ అఘాణనుగ్రహకృత్కార్యవిక్రేతుః క్రేతురేవచేతి తులాతోలన
దండః - మానంప్రస్థాదివాణకంముదాచిహ్నితంహిమాది - ఏతేషాంయఃకూట
కృత్ - జేశప్రసిద్ధపరీమాదా దన్యధాన్యనత్వమాధిక్యం వారుక్తాదేవ్యావ్యవ
హారికముద్రితత్వంవా - తామూదిభిర్గహితత్వంవా - కరోతియః త్రపుసీసాది కూ
టైస్తైవ్యవహారతితావుభౌ ప్రత్యేకముత్తమసాహసందంబసియా యఃపునర్నా

కపరీక్షకః పసమ్యక్సమోకరణ్యైతేతసమ్యక్సవాసమ్యగితి సోత్త్యత్తమసాహసం
 దండనీయః - యేపునవైకద్యతయద్వే దానభిజ్ఞ ఏవజీవనాథం చిత్తాన్తోహ
 మితి తిర్యక్తుశ్చ స్య రాజపురుషేషు చిత్తాన్తరోతి - సయథాక్రమం ప్రథమమధ్య
 మోత్తమ సాహసందండనీయః - యేపునరబన్ధంబంధనానర్హం అనపరాధీనంరా
 జాజ్ఞయావినాబధ్నాతి యశ్చరాజాజ్ఞయాకృతం బధ్ధంరాజేఅనివేద్యేవ ప్రముం
 చతి - యశ్చవ్యవహారార్థమాసీత్పు అనిర్ణీతవ్యవహారాంశోత్సృజతి సతత్తమస్సా
 హసందాప్య॥ యేపునర్వణిస్పిహేకార్పసాదేః పణ్యస్యాప్తమాంశం కూటతు
 లయావాపహరితి అసౌపణా నానిద్విశతందండనీయఃఅప్రప్రీయమాణద్రవ్యస్యపు
 నవ్యుద్ధాహనాచదండస్యాపివృద్ధిహాసీకల్పనీయే-భేదజహాదధద్రవ్యంసేషామ్య
 తాడిగంధద్రవ్యముశీరాది- ఏతేష్వశిసారద్రవ్యంవిక్రయాథంమిశ్రయతఃపోదశప
 ణోదండః - నవిద్యతేపహుమూల్యా జాతీర్యస్త్రిక్ మృచ్చమాడికేతదజాతితస్మా
 జ్జాతీకరణే విక్రయాథం గంధవణకరసాంతం సంచారణేన బహుమూల్యజాతీయ
 సాదృశ్య సంపాదనేన విక్రయస్యాపాదిత సాదృశ్యమృచ్చమాడికేః పణ్యస్యాప్త
 గుణోదండః - సముద్గస్యకరండాకాదేః పరివర్తనంవ్యత్యాసః యోన్యదేవముక్తా
 నాం పూణకరండకం ద్భయిత్వాన్యదేవ స్ఫటికానాం పూణకం కరండకం
 హస్త లాఘవా త్సమర్పయతి - యచ్చ సారభాండం కస్తూరికం కృత్రిమం కృ
 త్వా విక్రయమాధీనా నయతితస్యైవ దండకల్పనా వత్సమాణా వేదితవ్యా
 కృత్రిమకస్తూరికాదే మూల్యభూతేపణేన్యనే న్యూన పణ మూల్యజ్ఞితి యావ
 త్తతత్తస్త్రిక్ కృత్రిమంవిక్రేతంచాశత్పణోదండః-పణమూల్యేతు శతంద్వీపణమూ
 ల్యేద్వీశతోదండః - ఏవంమూల్యవృద్ధాదండవృద్ధిరున్నేయా-రాజనిరూపితా ర్ఘ్య
 హాసంవృద్ధిరజానం తోపివజిజః సంఘాయమిళిత్వా - కారూణాంరజకాదీనాం
 శిల్పినాం చిత్రాకారాదీనాం సబాధంపీడాకరం - అఘోరతరం - లాభతోభా
 యుర్వతః పణసహస్రందండనీయాః యేపున దేశశాంత రాగతంపణ్యం హీనమా
 ల్యేనప్రాథమ్యమానా ఉపయంధంతి మహాఘోరగానా క్రీణీతేలేషాముత్తమసాహ
 సోదండః - రాజసన్నిహితేపి సతియస్తేనాఘోరనిరూప్యతే- లేనాఘోరత్రయో
 వా విక్రయోవాకార్యః - నిప్రవః నిగతః ప్రవః అవశేషః - తస్మాద్దాగ్నిరూపి
 తాదహూత యోనిప్రవఃసవప వజిజాంలాభకారీనపునఃస్వచ్ఛందపరిశ్చుతఃఅ
 భావరదే విత్తేమాహమమః - పంచరాత్రేనప్రరాత్రే పక్షిమృగేతరాగతే
 విశేషదైవంప్రత్యక్ష మఘోరనిరూపానన్యపచ్చ॥ స్వదేశపణ్యేకతపణమూల్యేమామం

శుకంబాభంగ్యస్త్రీయాత్ - యస్యవల్లగహణదీపనవీప విశ్రయస్సంపత్తయే - యః
 పునఃకాలంతరేవిక్రీణితే తస్యకాళాత్కృషణ చక్రాల్లాభోత్పన్నః కల్పనీయః జ
 కాంతరాదాగతేపత్యేదేకా - తరగమన ప్రత్యాగమనభాండగ్రహణకుల్కాదిస్థానే
 ఘాపయక్తమథః - యదితస్యమూల్యేన మేలయత్వా యథాశతమూల్యే పత్యే
 దశపణోలాభః సంపద్యతే - తథాక్రత్య విక్రతోః అనుగ్రహ కార్యః సోఘోకా
 రాజ్ఞాస్థాపనీయః ॥ — * ఇతిసాహసపదమ్. * —

—(౧) అథస్త్రీసంగ్రహణమ్. (౨)—

తస్యత్రైవిధ్యమాహ బృహస్పతిః ॥ పాపమూలం సంగ్రహణంత్రీ ప్ర
 కారంనిబోధత । బలోపధిక్యతేద్యేతు తృతీయమనురాగజఇతి ॥ అనిచ్ఛంత్యాయ
 త్క్రియతేమత్తోన్నతప్రమత్తయా । ప్రలపంత్యాచరహసిబలాత్కారకృతంతుతతే
 భద్రవాగ్యహమానీయ దత్వావామదకారణమ్ । సంయోగః క్రియతేయస్యాస్త
 త్తుపధిక్యతంవిదుః ॥ అన్యోన్య చతురాగేణ దూతీసంప్రేషణేనవా । కృతంయా
 పార్థలోభేన జ్ఞేయంశదనురాగజమితి ॥ పునరపిత్రైవిధ్యమాహనవీప ॥ తత్సనస్త్రీ
 విధంబ్రోక్తం ప్రధమంమధ్యమోత్తమమ్ । ఉపాంగప్రేక్షణంహాస్యం దూతీసంప్రే
 షణంతథా ॥ స్వతోఽభూషణవస్త్రాదాం ప్రథమస్సంగ్రహాఃస్త్పతిః । ప్రేషణం
 గంధమాల్యానాం ధూపమధ్యమ్నవాససామ్ । సంభాషణంరహసిచ మధ్యమంసం
 గ్రహంవిదుః ॥ ఏకశయ్యసనక్రీడా చుంబనాలింగనంతథా । ఏతత్సంగ్రహణంబ్రో
 క్త ముత్తమంశాస్త్రుచేదిభిరితి ॥ యోషిస్సంగ్రహణజ్ఞానోపాయ మాహయాజ్ఞవ
 ల్క్యః ॥ పుమాన్సంగ్రహణేగ్రాహ్యః కేశాకేశిపరస్త్రీయాంసద్యోవాకామజ్ఞేశ్చ
 యోషిః ప్రతిపత్తేద్యయోస్తథా ॥ నీవీస్తనప్రావరణసంకీకేశావమర్చనం । అచేశ
 కాలసంభాషా సహాకస్థానమేవచేతి ॥ స్త్రీపుంసయోర్నిఘనీభావస్సంగ్రహణం
 తత్రప్రవృత్తఃపరభార్యయా సహకేశాకేశిక్రీడనేనసద్యః - అభినవైఃకామజ్ఞైఃకర
 రుహదశనాదికృతప్రణైఃలింగైర్వయోఃసంప్రతిపత్త్యావాజ్ఞాత్వాగ్రాహ్యః - యశ్చ
 సర్వోషితృరదారపరిధాన గ్రంథిప్రదేశకుచప్రావరణజఘన శిరోరుహాదిస్పర్శనం
 స్వామి లాభఇదకరోతి - తథాలదేశేనిజనచేశే చనతాకీణేవాఅంధకారాకు
 లేకాశేపసల్లాపంకరోతిపరభార్యయాసహాకత్రమంచాదాతి వృత్తిసోపిగ్రాహ్యః ॥
 మనురపి ॥ స్త్రీయంస్పృశేదచేశేయః స్పృష్టోవామర్షయోస్తథా । పరస్పరస్యాను
 మతేః సత్వం సంగ్రహణం స్త్పతం ॥ దర్పాద్యయదిహామోహాన్లుప్తుయాహ

స్వయంవక్త్రః । తాత్పర్యమయేయంధు కైలి తచ్చ సర్వగహణంస్త్వతమిణిగత్రదండ
 మాహాయాజ్ఞా తల్పశ్లోకః । సజాతావుత్రమోదంధ అనులోమేతుమధ్యమః । ప్రాతి
 లోమ్యేవభవ్యుపో నార్యాకణాకాదిక ర్తనమితిచతుర్థామపివర్ణనాం బలాత్కా
 రేణ సజాతీయగుప్తపరభార్యాగమనే సాశీతిపలసహసోదండః - యదాత్వాను
 లోమ్యేన హీన వణిగుప్తపరభార్యాగమనం తదా మధ్యమ సాహసో దండః -
 యదాపున స్సవర్ణామగుప్తా మానులోమ్యేనగుప్తాంవా ప్రజటితదామనువా వి
 శేషఉత్తాసహస్రప్రొబ్రాహ్మణోదండోగ్నిప్రాంపాంబలాద్వర్జితః । శతానిసంచ
 దండస్యోగిచ్ఛంత్యోసహస్రంగతః । సహస్రంబ్రాహ్మణోదండందాప్యోగుప్తేతుతాం
 ప్రజ్ఞాశూద్రాయాంక్షత్రియవిశోసహస్రంతుభవేద్దమః ॥ ఏతద్గురుసఖభార్యాది
 వ్యతిషేకేణద్రష్టవ్యం॥ మాతామాతృప్వసాశ్వశ్రూమాతులానీపిశ్యప్వసా । పిశ్యవ్య
 సఖివ్యస్త్రీ భగినీతత్సఖీస్తుమా । దుహితాచార్య భార్యవ సగోత్రా శరణా
 గతా । రాజ్ఞీ ప్రవజితాధాత్రి సాధీవణోత్తమాచయా । ఆసామన్యతమాం
 గచ్ఛన్ గురుతల్పగడవ్యతే శిశ్నస్యోతగ్రనాత్తత్ర నాన్యోదండోవిధీయతఇతి॥
 పాత్రిలోమ్యేనోత్పాప్తస్త్రీగమనేక్షత్రియాదేవ్యభః ఏతద్గుప్తావిషయం - అన్యధా
 తుధనదండః ॥ తథాచమనుః ॥ ఉభావపిసీతావేవ బ్రాహ్మణ్యగుప్తయాసహ
 విప్లువేశూద్రవద్దండో దగ్ధవ్యోవాకటాగ్నినా । బ్రాహ్మణేయద్యగుప్తాంతుసేవే
 తాంవైశ్యపాథికావౌ । వైశ్యంపంచాశతంకుర్యాత్ క్షత్రియంతు సహస్రమితి॥
 శూద్రస్యాగప్తోత్పాప్తస్త్రీగమనే లింగభేదన సర్వస్వహరణే గుప్తాగమనేతువధ
 సర్వస్వాపహరౌ ॥ తథాన సపివ ॥ శూద్రోగుప్తమగుప్తంవా ద్వైజాతంవర్ణ
 మావసన్ ॥ అనుపై కాంగసర్వస్వం గుప్తాసర్వేగహీయతఇతి ॥ ఆత్మైవవిషయ
 బృహస్పతిరపి । సహసాకామయేద్యస్తు ధనంతస్యాఖిలంహరేత్ । ఉత్కృత్యలిం
 గవృషణౌ భ్రామయగ్గదకభేనన్యః ॥ శూద్ర ఇత్యనువృత్తౌ గౌతమః ॥ ఆర్యస్త్రై
 భిగమనేలింగో ధారసర్వస్వహరణే - నార్యోపునహీన వణిగడనేసాసాదిక
 తకనం - అయ వధామ్యపణోరాజ్ఞః తస్యైవ పాలనాధికారాత్ న ద్విజాతి
 మాత్రస్య బ్రాహ్మణపరీక్షార్థమపిశస్త్రం నాదదీతేతి శస్త్రగ్రహణస్సనిషేధాత్ -
 యదాతురాజ్ఞోనినేదనేకాలవిలంబేనకార్యాతిపాతతంకాత దాద్విజాతిభూత్రస్యా
 పివధాధికారోస్త్యేవ॥ శస్త్రంద్విజాతిభిర్గౌహ్యంధమోఽయత్రోపరుద్యతే నాత
 తాయవ భేదోహేతుర్భవతిశ్చన॥ ప్రకాశంవాప్రకాశంవాహన్యుస్తంతున్యమ్య

చ్చతీతి॥ శస్త్రగ్రహణాభ్యనుజ్ఞానాచ్చతథాక్షత్రియవైశ్యయోరన్యోన్యస్త్ర్యుభిగమ
 సేయధాక్రమం - సహస్ర పంచశతపణాత్తకౌ దుడొపేదితవ్యాతదాహమనుః॥
 వె శ్యశ్చేత్తత్రియాంగుపాం వైశ్యాంవాక్షత్రియోవ్రజేత్ । యోబ్రాహ్మణ్యోమగు
 ప్తాయాం తావుభౌదండమహాతథితి॥ సాధారణస్త్రీగమనేదండమాహయాజ్ఞవ
 లక్యః ॥ అవరుద్ధాసుదాసీషు భుజిష్యాసుతవైవచ । గమ్యాస్వపితుమాన్దాస్యః
 పంచాశత్పణికందమతి ॥ గచ్ఛ స్త్రిత్యనువర్తతే - ఉక్తలక్షణా వణిస్త్రీయో
 దాస్యః - తావపస్వామినా శత్రూమా హానివృద్ధాసాధకం గృహవపస్థాతవ్యమి
 త్యేవం పురుషాంతరభోగతఃపిరుద్ధాలవరుద్ధాః నియతపురుషపరిగ్రహభుజిష్యాః
 యదాదాసోవరుద్ధాభుజిష్యావా భవేయస్తదాతాసుచశబ్దాత్ వైశ్యస్తేష్వరిణీ
 నామపి సాధారణస్త్రీణాం భుజిష్యాకాం గ్రహణం- తాసుచసర్వ పురుషసా
 ధారణతయా గమ్యాస్వపిగచ్ఛక్ పంచాశత్పణ దండనీయః - పరపరిగృహీత
 త్వేనతాసాం పరదారతుల్యత్వాత్ ॥ వీతదేవాభిప్రేత్యవారదోపి ॥ స్తేష్వరిణ్యబ్రా
 హ్మణీవేశ్యా గాసీనిషా-సినీచయా। గమ్యాస్వగ్రానులోక్యేన స్త్రీయోనప్రతిలో
 మతః । ఆస్వేవతుభుజిష్యాసు దోషస్సాన్యత్పరదారవత్ । గమ్యాస్వపిహీనోపే
 యా ద్యతస్తాస్సపరిగ్రహణితి ॥ నిషా-సినీస్వామ్యనవరుద్ధాదాసీ ॥ అనవరుద్ధదా
 స్యాద్యభిగమనేయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రసవ్యా దాస్యభిగమే దండోదశపణస్తస్త్రితః।
 బహునాన్యద్యకామాసౌ చతువింశతికఃపృథగితి ॥ పురుషసంభోగజీవికాసు
 దాసీషుస్తేష్వరిణ్యాదిభుచ శుల్క-దానమంతరేణబలాత్కారేణాభిగచ్ఛతోదశపణో
 దండః - అనిచ్చకేవకాంగచ్ఛతాం బహునాన్ప్రణ్యేకం చతుర్వింశతిపణాత్తకో
 దండః కన్యాహరిణే దండమాహయాజ్ఞవల్క్యః ॥ అలంకృతాంహరన్-న్యా ము
 త్రమం శ్వస్యధాదమమ్దండందద్యాత్సవణాకసుప్రాతిలోక్యేవధస్తస్త్రితః॥ అ
 లంకృతాంవివాహాభిముఖీభూతాం సవణాకంకన్యామపహరన్ముత్రమ సాహసం
 దండనీయః - తదనభిముఖీం సవణాకమపహరన్ప్రళమసాహసం దండనీయః ఉత్త
 మవణాకాకన్యా మపహరతఃక్షత్రియాదేర్వధః - ఏవమాసులోక్యేన సకామా
 పహరేతుండభాజ్జుభవతి - అకామామపహరన్ప్రళమసాహసం దండనీయః॥ త
 ధాచపవీవ ॥ సకామాస్వసులోమాసు నదోషస్తస్వస్యధాదమణితి ॥ కన్యాదూష
 జేదండమాహసవీవ ॥ దూషజేతుకరచ్ఛేద ఉత్తమాయాంవధఃస్త్యుః । శతంస్త్రీ
 దూషజేదద్యా ద్వేషుమిథ్యాభిశంసనే । పశూన్చ చుంచుతందాప్యోహీనాన్స్త్రీం

గాంచమద్యమమ్ ॥ యద్యకామాంకన్యం బలాత్కరేణనఖతతాదివాదూషయ
తి తదా తస్య కరణేదః యదాపునస్తామేవాంగుళీ ప్రక్షేపేణయోనిక్షతం కుర్వక
దూషయతి ॥ తదావిశేషమాహమనుః ॥ అవిషహ్యతుయఃకన్యం కుర్యాద్దర్శణ
మానవః । తస్యాశుకణేకలంగుళ్యో దండంచాహతిషట్పతమ్ । సకామాందూ
షయానస్తు నాంగుళీ ఛేదమర్హతి । ద్విశతంతుదమందాప్యః ప్రసంగవినివృత్తయే ।
కస్త్యైవకన్యాయాకుర్యా తస్యాస్తుద్విశతోదమః । యాతుకన్యాంప్రకుర్యాత్ప్రీ
సానద్యోహంధ్యమర్హతి । అంగుళ్యోరేవవాఛేదం ఖరేణోద్వహనం తథా -
ఇతి ॥ యదాపునరుత్కృష్టజాతీయాం కన్యాంసానురాగామ కామాంవా గచ్ఛతి
తదాహీనస్య త్కత్రియాదేర్వధః - యదాసవణాంసకామామభిగచ్ఛతి తదాగో
మిథునో శుల్కం తత్ప్రీతేదద్యాత్ - పితరిశుల్కం మనిచ్ఛతి తదేవదండరూపేణరా
జ్ఞేదద్యాత్ - సవణాంకామాంతుగచ్ఛతో వధవీవ ॥ తదాహమనుః ॥ ఉత్త
మాంసేవమానస్తు జఘన్యోవధమర్హతి । శుల్కం దద్యాత్సేవమానః సమ్యగిచ్ఛే
ప్రితాయది । యోకామాం దూషయే త్కన్యాం ససద్యో వధ మహతి । స
కామాం దూషయానస్తు స వధం ప్రాప్నూయా న్నత్వీతి ॥ చండాల్యాది గమనే
దండమాహ సవీవ ॥ అంత్యాభి గమనే త్వంక్యః కుబంధేన ప్రవాసయేత్ । శూ
ద్రస్తథాంత్యవీవస్యా దంత్యస్యార్యాగ మే వధః । అయోవా గచ్ఛతో యేషాం
పురుషంవాభిషేహతః । చతుర్వింశతికోదండ స్తథాప్రవ్రజితాగమఇతి ॥ అంత్యా
చండాలీతాంగచ్ఛంతం తైరీవణికం ప్రాయశ్చిత్తానభిముఖం - సహస్రంత్యంత్యజ
స్త్రియమితిమనువచనానుసారేణపణసహస్రందండయిత్యాకుబంధేనకుత్స్తితబంధేన
భగాకారేణాంకయిత్యా స్వరాష్ట్రాన్నిర్వాసయేత్ శూద్రః పునశ్చండాలీం గచ్ఛ
న్నాంక్యవీవ - అంత్యఇతివాపారేచండాలవీవభవతి - చండాలస్యతూత్కృష్టజాతి
స్త్ర్యుభిగమనేవధవీవ - యేషాంముఖాదావభిగచ్ఛతః పురుషంవాముఖే షేహతః -
ప్రవ్రజితాంగచ్ఛతఃచతుర్వింశతిపణోదండః॥ వంశనయాస్త్రీసంగ్రహణే దండమా
హబ్రహ్మసేవి॥ ఛద్గ నాకామయేద్యస్తు తస్యసర్వహరోదమః॥ అంకయిత్యాభ గాం
కేన పురాన్నిర్వాసయేత్తతఇతి ॥ ఛద్గ నాకామయేత్ - వంశనయాసంగచ్ఛేత్ -
సర్వహరః - సర్వస్వహరః - తత్సర్వస్వహరణంభగాంకకరణాంతరిమిత్యర్థః॥

—* అథ స్త్రీపుంసయోగాఖ్యం వివాహపదముచ్యతే *

తత్రనారదః || వివాహశ్చిదిస్త్రిసృణోయత్రపుంసాంచకీర్త్యతే | స్త్రీపు
 రుషయోగసంజ్ఞం తద్వివాహపదముచ్యతే || తత్ర స్త్రీరక్షణమాహమమః | అ
 స్వః లతా స్త్రీస్వయఃకార్యాః పురుషైః స్వేచ్ఛిపానిశమ్ | విషయేనజ్ఞమానాశ్చను
 స్థాప్యాన్యత్తనోవశే | సూక్ష్మభోగిషుసంగేభ్యః స్త్రీయోరత్యైవశేషతః | ద్వ
 యోద్వీకులయూశ్నోక మావహేయరక్షితాః | ఇమంహీనర్వవనోకానాం పశ్య
 తోధమకముత్తమమ్ || యతః తేరక్షితుంభార్యాం భతాకరోదుర్బలాఽపి | స్వాం
 ప్రసూతించరిత్రంబ కులశూత్తానమేవచ | స్వంచధర్మంప్రజాంచైవ జాయాకర
 త్సహీరత్సః | సకన్ధిద్యోషితఃశక్తః ప్రసహ్యపరిరక్షితుమ్ | ఏతైరుపాయయోగై
 స్తు శక్తస్తాఃపరిరక్షితుమ్ | అథకస్యసంగ్రహేచైనాం వ్యయేచైవనియోజనీత్ |
 శౌచేధమేన్నసంక్రాంత పారీణహ్యస్యచేత్తదేభిః | వైవీపురుషైః భర్త్రాదిపురు
 షైఃసర్వదాలస్వతంత్రాఃకార్యాః విషయేగీలాదావసక్తాఃతతోవ్యావర్తసియాః-
 అరక్షితాస్తుమశ్చరితేనభర్తృపితృకులయోః శోకంకుర్యుః - తస్మాత్కులద్యయవృ
 ధైరపిరత్యైః యద్యపియోషితో రక్షితుమశక్త్యాః తథాశ్చర్థసంగ్రహేన నియో
 జనేనపురుషాంతరచిత్తో ద్యమనస్య నిరాసనేనరక్షేచిత్యర్థకః | బృహస్పతిరపి | సూ
 క్ష్మభోగ్యైః ప్రసంగేభ్యోనిర్వార్యాస్త్రీస్వబంధుభిః | స్వసౌదిభిగురుస్త్రీభిః పా
 లనీయాదివానిశమితి || దోషరహిత స్త్రీపరిత్యాగీనం ప్రత్యాహనారదః || అనుకూ
 లామహద్గుప్తాం దత్తంసాధీంప్రజావశమ్ | త్యజన్బార్యామవప్తాప్యో రాజ్ఞాదం
 శేవధూయసేతి || దంశేనస్థాపయితు మశక్యత్వేత్వాహ యజ్ఞవల్క్యః || అజ్ఞా
 నుపాదిసిందత్తం వీరసూక్తియవాదిసిమ్ | త్యజన్దాప్యస్తృతీయాంశ మద్రవ్య
 భరణంస్త్రీయాభి || క్రూధాంస్త్రీయంత్యజేవిత్యాహనారదః || అనోగ్యన్యంత్యజతో
 ధమకస్సాన్యదనోగ్యమిరుద్ధయోః | స్త్రీపుంసయోర్నూహాయా వ్యభిచారాదృతే
 స్త్రీయాభి || వివాహసంస్కారరహితయో రంత్యజాతీయస్త్రీపుంసయో ర్విరో
 ధేనానోగ్యన్యంత్యజతోర్నూహేనాస్తి - వివాహసంస్కృతాయాస్తు వ్యభిచారాదేవ
 త్యాగోనవిరోధమాత్రేణ - ఏతచ్ఛస్వగందవ్యభిచారిణీ విషయం - స్వభందగాతు
 త్సానానీనీస్యాస్త్యాగో విధీయతే ఇతి యమస్మరణాత్ - శిష్యగా అపి సంత్యా
 జ్యః || తథాచవసిష్ఠః || చతస్రస్తు పరిత్యాజ్యా శ్చిష్యగాగురుగాచయః | పశీష్ను
 తునిశేషేణ బంగితోపగతాచయేతి || పశీతోపి || గర్భక్షీమధోవర్గ శిష్య

సుతగామినిః - పాదవ్యవహారాంతం ధనధాన్యవిక్రయకలీంచవివక్షమేదితి॥ వివ
క్షానందవ్యవహారపరిత్యాగః॥ తథాచనన్తః ॥ వ్యవహారవివక్షామన ధమేభ్య
శ్చేదన ర్తతేజతి ॥ వ్యవహారస్సంభోగః తీర్థగమనశ్చేదన సంభాషణాదికం - వ్యా
ధితా దీనాంతు సంభోగ మాత్రస్య త్యాగ ఇత్యాహ జేవలః ॥ వ్యాధితాన్త్రీ
ప్రజాం వంధ్యామున్నత్రాం విగతాతకవాం । అదుష్టాం అభతే త్యక్తుం తీర్థా
న్నత్యేవక మతాదతి ॥ తీర్థాత్సంభోగతత్సంభాషణః॥ తథాచనారదః॥ వంధ్యాన్త్రీ
జనశీంసింద్యాం ప్రతికులంచనవకదా । కామతో నాభినందేత్తుమకన్తేననదోష
భాశితి ॥ బోధాయనః ॥ అప్రజాంనవమేవమేన్త్రీప్రజాంద్యాదశేత్యజేత్ ॥ మృత
ప్రజాంపంచదశేనద్యస్తప్రియవాదినీమితి॥ త్యజేత్సంభోగత ఇతిశేషః - అప్రియ
వాదినీంతు సహవాసతోపిత్యజేత్ ॥ తథాచనారదః ॥ అనభక్షణీయానతతం తథై
వాప్రియవాదినీం । పూర్వాశీంచయాభితుక్తాంన్త్రీనిర్వాసయేద్ధృహత్ । స్త్రీ
ధనభృష్టసత్వస్వాం గర్భవిప్రసంసింసితధా॥ భర్తుశ్చవధమఘటీం స్త్రీయంనిర్వాస
యేద్ధృహదితి॥ బోధాయనోపి॥ భర్తుఃప్రతినివేశేనయాభార్యా సుందయేద్ధతుం
తాన్గ్రామమధ్యవిఖ్యాప్య భూరిణ్ఘ్నింతునయేద్ధృహత్ । అశిశ్రూషాకరింనా
రీం బుధకీంసరిహింసికాం ॥ త్యజుతిపురుషాఃప్రాజ్ఞాః శ్రీప్రమప్రియవాదినీమితి॥
త్యాగశ్చవధప్రతినిధిత్యేన కార్యః ॥ తథాచయమః॥ స్వధంవవ్యభిచారిణ్యా ఏవ
త్యాగమబ్రవీత్ ॥ నవధంనచవైరూప్యం వధస్త్రీణాంవిసర్జనం । నచైవస్త్రీవధం
కుర్యాత్ నచైవాంగకర్తనమితి॥ స్త్రీణాంవధంకుర్వత్ తాసాం విసర్జనంకుర్యాత్ -
భర్తానికర్త నాసాది కర్తనమిత్యర్థః ॥ అయంచ స్త్రీపుంధర్కః ఆచారాధ్యాయే
సప్రపంచం ప్రతిపాదితఇతినాత్రకథితః ॥

—* ఇతిస్త్రీపుంసయోగాఖ్యవివాదపదమ్. *

—(*) అథ దాయవిభాగః. (*)—

తల్లక్షణంచ నారదేనోక్తం॥ విభాగోఽస్యపితృఃస్యతేనయైర్వత్రకల్ప్య
తే । దాయభాగఇతిప్రోక్తం వ్యవహారపదంబుధైరితి ॥ దాయోనామయథనంస్వా
మిసంబంధా దేవాన్యస్యస్వంభవతి ॥ తదుచ్యతే ॥ నద్వివిధోప్రతి బుధస్సప్రతిబం
ధశ్చేతి - పితృధనంప్రతామహాది ధనంజాఅప్రతిబంధోదాయపుత్రాదిధనంతుపిత్రా
దీనాంస ప్రతిబంధోదాయః తస్యభాగోదాయవిభాగః ఇత్యుచ్యతే॥ అతఏవధా
రేకర్షణః॥ ధాన్యశబ్దేనపితృన్వారాగతం మాతృద్యుగ్ధాగతంచ ద్రవ్యమేవోచ్యతేఇ

తె || విభాగకాలమాహవారదః || ఊర్ధ్వంపితశ్చమాతుశ్చ సమేత్యభాగితతస్సమం
భజేరన్వైత్యకంఠిక్తమసి శాస్తేహాజీవతోరితి || ఊర్ధ్వంపితురితిత్య ధనవిభాగకా
లః - మాతుకూర్ధ్వమితిమాత్య ధనవిభాగకాలః తతశ్చైతదుక్తంభవతి పితు
రూర్ధ్వంమాతరిజీవం త్యామపిపిత్యధనవిభాగకార్యః - తథామాతురూర్ధ్వంపిత
రి జీవత్యపిమాత్యధనవిభాగకార్యః - అత్యాస్యతరధనవిభాగే ఉభయోరూర్ధ్వ
కాల ప్రతిక్షణానుపయోగాదితి || తదుక్తంసంగ్రహకారణం || పితుర్వివ్యవిభాగఃసాన్య
జీవంత్యామపిమాతరి || సస్వతంత్రతయాసాన్యమ్యం యస్మాన్మాతుఃపతింవినామా
శ్చంద్రవ్యవిభాగోపి తథాపితరిజీవతి | సత్స్వపత్యేమయస్మాన్న స్త్రీధనస్యపతిఃప
తిరితి || అయమర్థః - పతిమరణేపిత్యభాగ్యాః పత్యుర్ధ్వేయస్మాన్నస్వాతంత్య్రే
న సామిత్వంయస్మాదపత్యేషు సత్పుభార్యా ధనస్యభార్యా మరణేపతిః నేస్వా
మితస్మాత్తయోరస్య తరస్మిన్జీవత్యపిఅన్యతర ధనవిభాగోయత్కథి || తతశ్చ
జీవతోస్తయోస్తద్ద్రవ్యవిభాగేషు పుత్రాణాంసస్వాతంత్య్రమిత్యభాగదుక్తం భవ
తి || తథాచశంఖః || నజీవతిపితరిపుత్రాదిక్తం విభజేర్యద్యపిసాత్పత్యధిగ
తంత్రైరసహేవీవపుత్రాః అర్థధర్తయోరస్వా తంత్యాదితి || అప్యాయమర్థః -
యద్యపిజననానంతరమేవ పుత్రాఃపితుర్ధనే సామిత్వంప్రతిపన్నాః - తథాపిపిత
రిజీవతి తద్ధనంసవిభజేర || యతోధర్తార్థయోరస్వా తుత్వాద్విభాగకరణేన
హః అస్వాతంత్య్రంనామ - తదా దానప్రతిదాన యోరస్వాతంత్య్రం || తదా
హహారీతః || జీవతిపితరిపుత్రాణామర్థా దానవిసగాక్షేపేషు సావతంత్య్రమి
తి || అర్థాదానమర్థోపభోగః విసగోవ్యయః - ఆక్షేపభృత్యాజేఃశిక్షార్థం || ధ
ర్తాస్వాతంత్య్రంతుప్రధగిష్టాపూర్తాదావప్రవృత్తిం || యత్తుజేవలేనోక్తం || పితర్యు
పరతేపుత్రా విభజేరక్తధనంపితృః | అస్వామ్యం హిభవదేహాంగిర్దోషేపితరిస్థిగ
తి || తదప్యస్వాతంత్య్ర ప్రతిపాదనపరం || పితుర్ధనేపుత్రాణాం జన్తనాస్వామ్య
స్యలోకసిద్ధత్యాత్ - సమశాస్త్రేక్రమమధిగమ్యస్య స్వత్వస్యకథంతోకసిద్ధతా కా
స్త్రసిద్ధత్వంచ-సావమీరిక్త క్రయసంవిభాగపరిగ్రహాధిగమేషుబ్రాహ్మణస్యాధికంల
బ్ధం క్షత్రియస్య విజితంబద్ధిత్వం వైశ్యశూద్రయోరితి వచనాదవగమ్యతే - అప్రతి
బంధోదాయతిక్తస్స ప్రతిబంధ స్సంవిభాగః || అసన్యపూర్వస్యజలత్యుకాస్థాదే
స్వీకారఃపరిగ్రహః - విభ్యాజేఃప్రాప్తిరధిగమః ఏలేషుసత్స్వామీభవతి || బాగ్
హ్మణస్యప్రతిగ్రహాది నాయుల్లభ్యంతదధికం అసాధారణం-క్షత్రియస్యవిజయదండా

దిలబ్ధం అసాధారణం వైశ్యస్య కృషిగోరక్షాదిలబ్ధం నిష్పన్నం అసాధారణం శూద్రా
 న్య ద్విజశిశూరినాయలబ్ధం భృతిరూపేణ తదసాధారణం ఏవమనులూమప్రతిలూ
 మజానాన్యస్య స్వవిహితాశ్వసారథ్యాదినా యలబ్ధం . తదధిక మిత్యర్థః ॥ అ
 త్రైవగ్రహ కారోన్యాయమాహ వర్తతే యస్య యద్ధస్తే తస్య స్వామి స
 ఏవ ॥ అన్యస్య మస్య హస్తేషు చార్యాద్యైః కిం న వళితే । తస్మాచ్ఛాస్త్రత
 ఏవస్యా తస్మిన్యం నానుభవాదితి ॥ అయమర్థః ॥ యస్య హస్తే యద్ధనం
 దృష్టం తస్య స ఏవ స్వామీత్య వధారయితు మశక్యం - పరకియస్వా చార్యా
 దినాన్య హస్తస్థితస్య దర్శనే తస్యైవ స్వామిత్వాపత్తేః - అతః శాస్త్రే కిం న మ
 ధిగమ్యం స్వామ్యం ॥ కిం వయదియస్యాతికే యద్ధనం దృష్టం తస్య స ఏవ స్వామీత్య
 స్యస్వమనేనావ హృతమితి న బ్రూయాత్ - యస్యైవ వాంఛితే దృష్టం తస్యైవ స్వామి
 త్వాత్ ॥ అధాన్యస్య మస్యేనావహృతమితి నావహర్తుః స్వం-తస్మిన్ సువర్ణ రజితాదిస్వ
 రూపవత్ - అన్యవాస్య మన్యస్య వాస్యమితి సంశయోనస్యాత్ ॥ స్వత్వస్య లౌకికే త్వే
 యోదత్తా దాయినో హస్తాల్లి ఘేతబ్రాహ్మణోధనం । యాజ్ఞాభ్యయనేనాపీయ
 ధాస్తేన స్తధేవ స ఇతి ॥ యాజ్ఞానాదినా దత్తా దాయినః సకాశాత్ ద్రవ్యమార్జయతో
 దండవిధానమనుపపన్నం స్యాత్ - తస్మాత్ శాస్త్రే కిం న మధిగమ్యం స్వత్వం మైవం
 తాకిక మేవ స్వత్వం లౌకికార్థక్రియాసాధనత్వాత్ ॥ ప్రీహ్యదివత్ - ఆపావనీయా
 దీనాం వైదికావామపి తాకిక పాకాదిసాధనమస్తీత్య వై కాంతికో హేతురితి చెన్న-
 నహితేమామాహావనీయాది రూపేణ పాకాదిసాధనత్వం కింతు లౌకికాగ్నిదిరూ
 పేణేత్యస్తి వైషమ్యం-కించ పామరాణామపి స్వత్వవ్యవహారదర్శనాత్ - స్వత్వలౌ
 కికత్వమవగమ్యతే ॥ యత్తు గౌతమవచనం ॥ స్వామీరిక్థ కయసంవిధాగే త్యాద్యనుపపన్న
 మిత్కుక్తం - తన్న-ప్రతిగ్రహాద్యుపాయనియమార్థ త్వాచ్ఛాస్త్రస్య యదవ్యక్తమ
 న్యస్వమనేనావహృతమితి న బ్రూయాదిత్యాదితదనత్ - స్వస్వ హేతుభూతక్రియా
 దిసంఘేహాత్ స్వత్వసంఘేహావపత్తే ॥ యదపి చాక్తం యోదత్తా దాయిన ఇతి అద
 త్తా దాయినస్సకాశాత్ ॥ తదనత్ ॥ ప్రతిగ్రహాదినియతోపాయ కస్త్యైవ స్వత్వస్య
 లౌకికత్వాత్ - నియమాతిక్రమేణ ద్రవ్యమార్జయితుర్దండవిధాన ముపపద్యతే ॥
 తస్యోత్పరేణ శుభ్యంతీతి ప్రాయశ్చిత్తవిధానమపి - ఏవంచ స్వత్వస్య లౌకికత్వే అ
 సత్ప్రతిగ్రహాదిలబ్ధంధనంత త్ప్రత్యాదీనాం దాయిత్యేన స్వమితి నిభాజ్యంధవతి- న
 తేషాం దోషసంబంధశ్చ ॥ సప్తవిత్తాగమా ధర్మ్యాదాయోలాభః క్రయోజయ ॥ ప్ర

యోగః కర్మయోగశ్చ సత్త్వగ్రహముతచేతి - మనుస్మరణాత్ ॥ ఇదమత్రవింతసి
యం - విభాగాత్స్వంస్వస్యవాపిభాగః - అత్రాయంపూజాపక్షః విభాగాత్స్వం
నజన్త సేతి ॥ జన్తనైవస్వత్వేతన్నమాత్రస్య పుత్రస్యాపిస్వంసాధానమిత్ర
వ్యసాధ్యేష్వాధానాదిషుపితురధికారవిధిర్మస్యాత్ - కిం చ భతాప్రీతేనయద్దత్తం
స్త్రియైతస్త్రిన్యైతేపితృసాయధాకామమన్నయద్దద్యాద్వాస్థావగాద్యతేఇతిప్రీ
తిదానవచన మవ్యనుపసన్నంస్యాత్ ॥ యదపి ॥ మణిమక్తా ప్రవాళానాం సర్వ
ప్రేమపితాప్రభుః స్థావరస్యవసర్వస్య నపితా నపితామహా ॥ పితృపుసాదాద్భు
జ్యంతే వస్త్రాన్వ్యాధరణానిచ స్థావరంతునభుజ్యేత పుసాదేనతైత్వకభిః ॥ తస్మి
తామహాపాత్ర స్థావరవిషయం - తస్మాత్స్వామినాశాద్వాపిభాగాద్వాగ్వ
త్వంనజన్తనైవేతి ॥ రాధాంతప్రజన్తనైవస్వత్వం లోకేప్రసిద్ధం - విభాగశబ్దశ్చ - బ
హుస్వామికథనవిషయః ప్రసిద్ధః నాన్యదీయ కథనవిషయో నప్రహీణ కథనవిషయః
కించితప్రత్యేవార్థస్వామిత్వంలభేతేత్యాచార్యఇతిగతమ వచనాజన్తనైవస్వత్వో
త్పత్త్యా స్వామిత్వమవగమ్యతే ॥ యదుక్తం మణిమక్తాప్రవాళా నామిత్యాదివచ
నం పితామహా పాత్రస్థావర విషయమితి - తదయుక్తం - నపితా నపితామహ
ఇతి వచనాత్ ॥ పితామహస్య హి స్వాజీతమపి కథనం పుత్ర పౌత్రయో స్స
తౌరజేయమితి వచనం - జన్తనా స్వస్వం గమయతీతి - యదప్యుక్తం - అథా
సాధ్యేష్వాధానాదిషు పితురసధికార ఇతి ॥ తదయుక్తం - వచనా దేవాధికా
రావగమాత్ - యదపిచాక్తం - జన్తనైవస్వత్వేభతాప్రీతేనయద్దత్తమిత్యాది
విష్టువచనం నోపపద్యతేఇతి - తదప్యయుక్తం - సాధారణ్యేపిద్రవ్యస్యవచనాదేవ
ప్రీతిదానేపితురధికారోపపత్తేః - స్థావరాదాతుస్వార్జితే పుత్రాదిపారతంత్య
మేవ ॥ స్థావరంద్వివిధంనైవ యద్యపిస్వయమాజీతం । అసంఘాయ సుతా
దారా న్నదానంనచవిక్రయః । యేజాతాదుష్యజాతాశ్చ యేచగర్భే వ్యవస్థి
తాః । వృత్తిచలేభికాంతంతి నదానంనచవిక్రయేఇతివచనాత్ ॥ అపదాదాతుస్వా
తంత్యమిమస్త్యైవ ॥ ఏకోపిస్థావరేకుర్యాద్దానాధమన విక్రయమ్ । అపతాగలే
కుయుచార్థే కథమాథేచవిశేషతేఇతి ॥ తస్మాత్సుష్మాక్తం జన్తనైవస్వత్వమి
తి - ప్రకృతమనుసరామః - అపరమపివిభాగకాలమాహ యజ్ఞవల్క్యః ॥ విభా
గంచేత్పితాకుర్యాదిచ్చయావిధిజేత్సుతా ॥ శ్వేష్టంవాశ్వేష్టభాగేన స్వర్చేనాస్యః
సమాంశినైవ ॥ యదాపితావిభాగం కతుక మిచ్చతి - తదా పుత్రానాత్మనస్స

కాశాదిచ్చయావిభజేత్ - ఇచ్చయావిభాగప్రకారః - జ్యేష్ఠంనాశ్రేష్ఠభాగేనేతివిభా
గోద్ధారప్రకారః - స్తుత్యంతరేదర్శితః ॥ జ్యేష్ఠస్యవిశేషాద్ధారసర్వద్రవ్యాచ్చయద్వ
రంతతోర్ధం మధ్యమస్యస్యాత్తురీయంతు యవీయసశతి ॥ అధవాసర్వజ్యేష్ఠాదయః
పుత్రాస్సమాంశభాజికార్యాస్సుః - అయంచ విషమోవిభాగః సావజితద్రవ్య
విషయః - క్రమాయాతేతుసర్వేషామపి సమస్వామ్యాపేతురిచ్చయా విషమవిభా
గస్యాయుక్తత్వాత్ - నారదోపికాలాంతరమాహ ॥ అతఃపర్థ్వంపితుఃపుత్రాఃవి
భజేయధానంసమమ్ ॥ మాతుర్నివృత్తై రజసి స్రుతాసు భగినీషుచ । నివృత్త
చాపిరమణేపితర్యుపరతస్త్వహశతి ॥ శంభోపి ॥ అకామేపితరిక్ష్ణ విభాగో వృద్ధ
విపరీతచేతసి దీర్ఘరోగిణిచేతి ॥ అస్యార్థః - అకామేవిభాగమనిచ్చతి పితరివృద్ధ
అతివృద్ధే విపరీతచేతసి అప్రకృతస్థే ఓఘురోగిణి అచిత్స్యగోగ్రస్తేదపుత్రా
ణామిచ్చయేవవిభాగః భవతీత్యర్థః - దీర్ఘరోగగ్రహణ మతికపితాడేర వ్యవల
క్షణం - అతఏవనారదః ॥ వ్యాధితఃకుపితస్తేన విషయాసక్త మానసః । అన్య
ధాశస్త్రకారిచ నవిభాగేపితాప్రభుతి ॥ పిత్రాసమవిభాగకరణేయజ్ఞవల్క్యై
పివిశేషమాహ ॥ యదికుర్యాత్సహనాంశౌక్ పతన్యోకార్యాసమాధికాః ॥ నద
త్తంస్త్రీధనంయూసాం భతౌవాశ్వశురేణవేతి ॥ యదిస్వేచ్ఛయాపితాపుత్రాణా
మభాగినీకరోతితదా - అదత్తస్త్రీధనాపతోన్యపి పుత్రసమాంశభాజికార్యా
దత్తేతుస్త్రీధనేదత్తే త్వధాంప్రకల్పయేదితి - పుత్రాంశాదధాంశభాజోభవంతి -
పితూర్ధాన్వంధమేవద్ధ్యధాంవిభాగః కతకవ్య ఇత్యాహప్రజాపతిః ॥ ఏవంస
హవసేయుర్వా పృథగ్విధమేకామ్యయా । పృథగ్విపరీతేధమః తస్మాద్ధర్మ
పృథక్క్రియేతి ॥ బృహస్పతిః ॥ ఏకపాకేనవసతాం పితృదేవద్విజార్చనమ్ । ఏకంభ
వేద్విధక్తానాం తదేవస్యాగృహేగృహశతి ॥ పిత్రోరూర్ధ్వంవిభాగే ప్రకారనియ
మమాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ విభజేరస్మతాపిత్రో రూర్ధ్వంరిక్ష్ణమ్మణంసమమితి ॥
సనుపిత్రోరూర్ధ్వంవిభాగేపి విషమవిభాగోపి మనునాదర్శితః ॥ ఊర్ధ్వంపితుశ్చ
మాతుశ్చే త్యుపక్రమ్య + జ్యేష్ఠఏవతు గృహీయా ద్విశ్వ గ్రంథనమశేషతః । శేషా
స్తముపజీవేయు ర్యధైవపితరంతథా । జ్యేష్ఠస్యవిశేషాద్ధారసర్వద్రవ్యాచ్చయద్వ
రమ్ । తతోర్ధాంమధ్యమస్యస్యా త్తురీయంతు యవీయసశతి ॥ ఉద్ధారేనుద్ధృతేష్వ
షా మియంస్యాదంశకల్పనా । ఏకాధికంహరేజ్యేష్ఠం పుత్రోద్ధ్యధాంతతోనుజః ।
అంశమంశం యవీయాంస ఇతిధర్మోవ్యవస్థితశతి ॥ గౌతమోపి ॥ విశతవిభాగో

జ్యేష్ఠస్య మిథునముభయతోదయ్యక్తోరథోగోవృషః కాణిజోరఃకర్కటః పండుమ
 ధ్యమస్యాసేకాశ్చేతి - అవిధాన్యానుసీగృహమనో యుక్తంచతుష్పదాం కై
 కైకం యవీయస స్సమంచేతరత్సర్వమితి॥ అయమర్థః - ధర్మస్తాత్మితుర్ధనా ద్విం
 శతితమో భాగోజ్యేష్ఠస్య మిథునంగోమిథునం ప్రసిద్ధం ఉభయతోదంతాఃఅశ్వా
 అశ్వతరగర్భభాః తేషాం యథాసంభవం అన్యతరాభ్యాం యుక్తోరథః - ఖోలో
 వృద్ధః - కూటశ్శుంగవికలః పండుపికలవాలధిః - అవిశేషితత్వాద్గవాశ్వాదీనాం
 యథాసంభవమన్యతరస్యోద్ధారః కతవాన్యమధ్యమస్య యవీయసస్తు ధాన్యంప్ర
 హృదిశ్చలోహః - అనోనయుక్తం చతుష్పదాంగవాదీనామే కైకంపుత్రకృత్తగాను
 పూర్వేయవీయసఉద్ధారఃబృహస్పతిః॥ జన్మవిద్యాగుణజ్యేష్ఠోద్వ్యంశందాయా
 దవాప్నయూదితి॥ కాత్యాయనోపి॥ యథాయథా విభక్తం తద్ధనంయఃకార్థ
 తామియోత్ । తథాతథావిధాతవ్యం విద్యన్చిర్భాగకరమితి॥ జీవద్విభాగేపి
 విషమవిభాగోనారచేనోక్తః॥ పితైవవాస్వయంపుత్రాకై విభజే ద్వయసిన్ధిః ।
 జ్యేష్ఠం శ్రేష్ఠవిభాగేన యథావా స్వమిత్యేవేత్ । పితైవతువిభక్తాయే సమ
 న్యూరాధికైర్థవైః । తేషాం సవపథవ్యంసన్య త్వస్వస్యహిపితాప్రభుః॥ ద్వా
 వంతాప్రతిపద్యేతవిభజన్వాత్సరంపితైః॥బృహస్పతిః॥సమన్యూరాధికాభాగాఃపితౄ
 యేషాంప్రకృప్తాః॥జప్తేవతేనాలీయా వినేయాస్తేస్యరస్యధేః॥ తస్మాజ్జీవద్విభా
 గేఅజీవద్విభాగేన విషమవిభాగోస్తీతి కథం - తర్హి సుతాస్సమమేవవిభజేరన్నిధిని
 యన్యతేనత్సంశాస్త్రతో విషమవిభాగోస్తీతథాపిలోకవిద్విష్టత్వాదనుబంధ్యాది
 వత్ నానుష్ఠీయతే - తదుక్తంసంగ్రహకారే॥యథానియోగధర్మో నోనానుబం
 ధ్యావధోపిచ॥ తథోద్ధారవిభాగోపివైవసంప్రతిపద్యతేఇతి॥ ఆపస్తంబోపి॥ జీవ
 స్సుత్రేభ్యోదాయంవిభజేత్సమితి - స్వయతముపన్యస్యచేతవిశేషే సువణంకృ
 ణ్ణా గాంకృష్ణంభౌమంజ్యేష్ఠస్యరథంపితుఃపారిభాండ॥చ గృహేలంకారోభార్యా
 యాజ్ఞాతి ధనంచేత్యేకే ఇత్యేకచేతమతేనైవోద్ధారవిభాగం దశేయిత్వా తచ్చ
 స్త్ర విప్రపిద్ధమితి నిరాకృతవాక్॥ మనుఃపుత్రేభ్యో దాయంవ్య భజదితి॥ అ
 విశేషేణ శ్రూయత ఇతి॥ తస్మాద్విషమ విభాగః శాస్త్రసిద్ధోపి లోకవిరో
 ధాత్ - శ్రుతివిరోధాచ్చ నానుష్ఠేయ ఇతి - సమమేవ విభజేరన్నితి నియమో
 ఘటతే॥ స్వయం ద్రవ్యార్జన సమభవతయా పితృద్రవ్య మనిచ్చతోపి యత్కించి
 ద్దత్వాదాయవిభాగః కర్తవ్యః తత్పుత్రాదీనాం దాయగ్రహణేచ్ఛానివృత్త్యర్థమి

కస్యపర్ణభారస్యేయంతిపథాని - తథేకస్యక్రముకభారస్యేయంతి. క్రముకఫలా
 సంత్యామ్యక్రబ్రతుః - ద్రవ్యంసువర్ణరజితాదియస్థితామహేనక్రయాల्लబ్ధం - త
 త్రచపితుఃపుత్రస్యస్వామ్యం లోకప్రసిద్ధమితివిభాగో స్తిహి. యస్మాత్సద్భవశంసమా
 సం స్వామ్యంతస్మాన్మపితురిచ్చయేవ విభాగోనాపిపితృర్భాగద్వయం తతశ్చపితృ
 తోభాగకల్పనేత్యే తత్స్వామ్యసమానేపిపాచనికం - అతోద్వవంశోప్రతిపద్యే
 తవిభజనాత్తనః పితేత్యేవమాదికంయుగాంతర విషమవిభాగప్రతిపాదన తయా
 స్థాపితంస్వార్జితద్రవ్యవిషయంవా || పైతామహాధనవిషయేనకావ్యపి విషమవిభాగ
 ఇతి || తథావిభక్తేనపితృపైతా మహేద్రవ్యేదీయమానే విక్రయమాణేవాపౌ
 ప్రస్యనిమేధేస్యధికారో స్తితిగమ్యతేపితామహోపా త్రేషిక్వచిత్పితూరిచ్చయేవస్వా
 ర్జితపద్యవిభాగో భవతీత్యాహమనుః || పైతృకంతుపితృద్రవ్యం అనవాస్తయదా
 ప్నయంతీ సతత్పుత్రైర్భుజేత్సర్వ మకామస్స్వయమార్జితమితి|| కేవాశ్చపహృతం
 పితామహేనానుద్భవఃయదిపితోద్ధరతి. తదాస్వాజితపమివ పుత్రైస్సార్థమకా
 మఃస్వయంసవిభజేదితి ఏవంచసతిపితామహోపాజితే ధనేస్వేచ్ఛయావిభాగఇ
 త్యుక్తంభవతి || బృహస్పతిరపి || పైతామహంహృతంపితృ స్వశక్త్యాదుపార్జి
 తం | విద్యాకౌర్యాదినాప్రాప్తం తత్రస్వామ్యంపితృస్సంపత్తి|| కాత్యాయనో
 పి || స్వశక్త్యాపహృతంనష్టం స్వయమాస్తంచయద్భవేత్ | పితృత్సర్వంపితృపుత్రై
 ర్విభాగేనైవదాప్యతఇతి || యత్పరైరపహృతం క్రమాయాతం - యదావిద్యాకౌ
 ర్యాదినాస్వయమేవాజితం తత్సర్వం పితావిభాగేపుత్రైర్నిదాప్యతఇతి|| విభా
 గోత్తరకాలఉత్పన్నస్య భాగకల్పనాప్రకారమాహ యాజ్ఞవల్క్యః|| విభక్తేషును
 తోజాతః సవర్ణాయాంవిభాగభాగితి|| అనుమర్థఃవిభక్తేషుపుత్రేషుపశ్చత్సవర్ణా
 యాంభార్యాయాంజాతఃపుత్రఃవిభాగఃపిత్రోర్భాగఃతంభజతఇతివిభాగభాక్ - మా
 తృభాగంచాసత్యాండుహితరితాభ్యయులేన్వయఇత్యుక్తత్వాత్ - అసవర్ణాయాం
 జాతేస్తుస్వాంతమేవపితృగ్రంథం - మాతృకంతుసర్వమేవ|| అపివమనుః|| ఉద్ధృంవి
 భాగాజ్జాతస్తుపిత్ర్యమేవహరేద్ధనమితి|| పిత్రోరిదంపిత్ర్యంఅసీశఃపూర్వజాపితోర్భాగ
 తుర్భాగే విభక్తజఇన్ద్రరణాత్ - మాతాపిత్రోర్భాగేవిభాగా తుర్భాగముత్పన్నో
 సస్వామీ పిత్రాసహపూర్వంవిభక్తత్వాత్ - విభక్తజశ్చభాగతుర్భాగేనస్వామీత్య
 ర్థః|| విభాగోత్తరకాలం పిత్రాస్వయమాజితపమవిభాగోత్తరకాలముత్పన్నస్త్వే
 వ|| తథాచమనుః|| పుత్రైస్సహవిభక్తేన పితృయత్స్వయమార్జితం | విభక్తజస్య

తత్సర్వమనీశాః పూర్వజాఃస్మృతా ఇతి॥ యచవిభక్తాఃపునఃపితౄ సహసంస్మృష్టాః
 తేషాం విభాగోత్తరకాలఉత్పన్నేన సహవిభాగోస్తీత్యాహునుః॥ సంస్మృష్టాస్తే
 నవాయేఃస్మృద్విభజేతనతైస్సహేతి॥ పితురసంతరంపుత్రేషు విభక్తేషుపశ్యాదుత్పన్న
 స్మస్యకథంభాగ కల్పనేత్యత్ యాజ్ఞవల్క్యః॥ దృశ్యాద్వాతద్విభాగస్యాదాయవ్యయవిశోధితా
 చితి - అజీవద్విభాగోత్తరకాల జాతస్య పుత్రస్య విభాగః దృశ్యాత్ భాగ్య
 గృహీతాత్ ఆయవ్యయ విశోధితాదుపచయాపచ యాభ్యామవధారి
 తపరిమాణాద్ధనాత్ కించిత్కంచిదుద్భవ్యస్వాం శసమోదాతవ్యఃస్యాదిత్యేథః-
 ఏకస్మృతభాగ్యభార్యాయామపి విభాగసమయే అస్పష్టగభావాయాం భాగ్యవి
 భాగాదూర్ధ్వంఉత్పన్నస్యాపివేదితవ్యం॥ స్పష్టగభాయాంతుప్రసవం ప్రశీత్యై
 వకతఃవ్యోవిభాగః॥ అథభాగ్యూతాందాయవిభాగో యాశ్చానవత్యాఃస్త్రియః
 తాసామాపుత్రలాభాచితి వసిష్ఠస్తరణాత్-విభక్తేభ్యః పుత్రేభ్యఃపితౄభ్యామథా
 దానే విభక్తజస్య పుత్రస్య నిషేధాధికారోనాస్తీతి - ఉత్తచతేన నవత్యాహ
 ర్తవ్యమిత్యాహ యాజ్ఞవల్క్యః॥ పితౄభ్యాం యస్య యద్యత్తం తత్తస్మైవధ
 సంభవేనీతి॥ అజీవద్విభాగేమాతురంశకల్పనామాహ యాజ్ఞవల్క్యః॥ పితురూ
 ధ్వంపిభజతాం మాతాప్యంశంసమంహరేదితి॥ జనన్యన్వధనాపుత్రై ర్విభాగేం
 శంసమంహరేదితి-స్తరణాంతరం॥ అన్వధనాప్రాతిస్వీకస్త్రీధనమాన్యాజననీపుత్రై
 ర్విభాగే క్రియమాణే పుత్రాంశంసమంహరేదిత్యేథః-జననీగ్రహణం సవత్త్వాదే
 రుపలక్షణార్థం॥ తథాచప్యః॥ అనుతాస్తుపితుః పత్న్యః సమానాంశాః ప్ర
 కీర్తితాః । పితామహ్యశ్చసర్వాస్తా మాతృతుల్యాఃప్రకీర్తితా ఇతి॥ యత్తుకేశ్చి
 దుక్తం॥ మాతాప్యంశంసమంహరేదితి-జీవనోపయుక్తమేవధనంమాతాస్వీకరో
 తీతితన్న - అంశసమశబ్దయోరానధఃక్యప్రసంగాత్ - అథోచ్చేత-బహుధనేజీ
 వనోపయుక్తంగృహ్యేతి - స్వల్పధనేతుపుత్రసమాంశమితి-తదపివిధివైషమ్యప్రసం
 గాత్ - భిన్నమాతృకానాం సవతానాం సమసంఖ్యానాం విభాగప్రకారమా
 హ॥ వ్యాసః॥ సమానజాతిసంఖ్యాయే జాతాస్త్యేకేనసూనవః । విభిన్నమా
 తృకాస్తేషాం మాతృభాగఃప్రకీర్యత ఇతి॥ బృహస్పతిః॥ యద్యేకజాతాబహువః
 సమానాజాతిసంఖ్యాయా । అథనైస్సైర్విభక్తవ్యం మాతృభాగేనధమత ఇతి॥ ఏవ
 మసంఖ్యానాంతు విభాగేనవినామా॥ సవతాంభిన్నసంఖ్యాయే పుంభాగస్తేషుశ
 స్యత ఇతి॥ భిన్నజాతీయనాంపుత్రాణాం విభాగప్రకారమాహయాజ్ఞవల్క్యః॥

చతుస్త్రిద్యైకభాగాస్సర్వర్వభావబ్రాహ్మణాత్తజాఃక్షత్రజాస్త్రిద్యైకభాగాఃవి
 ఙ్గాస్త్రద్యైకభాగిన ఇతి ॥ వణఃశోబ్రాహ్మణాత్తజాః - బ్రాహ్మణాదివణఃస్త్రిః
 బ్రాహ్మణేనోత్పన్నాః బ్రాహ్మణ మూర్ధానవ సక్తాంబుషసేదాదాయభా క్రమం
 ప్రత్యేకం చతుస్త్రిద్యైకభాగాభవేయః - క్షత్రియగివణఃస్త్రిః క్షత్రియేణో
 త్పన్నాఃక్షత్రియమూహేయో గ్రాస్త్రిద్యైకభాగాః - వైశ్యవ వైశ్యసూద్రస్త్రి
 యోరుత్పన్నౌ వైశ్యకరిణౌ ద్యైక భాగినా ॥ మనురపి ॥ బ్రాహ్మణ స్యాను
 పూర్వేణ చతస్రస్త్రియదిస్త్రియః । తాసాంపుత్రేషు జాతేషు విభాగేయంవిధిః
 స్మృతః ॥ సర్వంవారికజాతంతు దశధాప్రవిభజ్యచ । ధన్యకంవిభాగం కురీత్
 విధినాసేనధమవిత్ ॥ తథా॥చతుర్యంశాన్తు రేద్విప్రతీనంశాన్ క్షత్రియానుతః ।
 వైశ్యాపుత్రోహరేద్ద్యైకశమంశంశూద్రానుతోహరేదితి ॥ తత్ప్రతిగ్రహలబ్ధసూక్ష్మ
 తిరిక్తవిషయం ॥ అతఏవబృహస్పతిః ॥ నప్రతిగ్రహభూర్దేయా క్షత్రియాదిసుతా
 యవై యద్యప్యేషాం పితృదద్యాన్స్మృతే విప్రానుతోహరేదితి ॥ ప్రతిగ్రహవిశేష
 గసామధ్యాకృత్యయాదిలబ్ధాఘాః క్షత్రియాదిసుతానామపిభవత్యేవ - శూద్రా
 పుత్రస్య విశేషప్రతిషేధాచ్చ ॥ శూద్రాగ్ని ద్విజాతిభిజాతో నభూమే ర్భాగమ
 హణ్తీతి ॥ యత్తుమనువచనం ॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాపుత్రోనర్హిభాక్ ।
 యదేవాన్యధనందద్యా త్తదేవాన్యధనంభవేదితి ॥ తత్ప్రీతిదత్తసద్భావవిషయమి
 త్యవిరుద్ధం ॥ అనులోమ్యేనజాతవైశ్యకపుత్రస్య రిక్తగ్రహణప్రకారమాహ నారద ॥
 అనులోమ్యేకపుత్రస్తు పితృస్సర్వస్వభాగ్భవేదితి ॥ ఏతచ్చసేదాదవ్యక్తిరిక్తవిషయం ॥
 అతఏవోక్తం తేనైవ ॥ సేదాదఏవపుత్రస్తు విప్రస్వస్య తృతీయభాక్ । ద్వీపి
 డస్సకుల్యోవా స్వధాదాతాస్వయంహరేదితి ॥ యత్తుమనువచనం ॥ యద్యపిస్వా
 దసత్పుత్రో యద్యపుత్రోవిభాగవాన్ । నాధికందశమాద్దద్యా చుచ్చద్రాపుత్రా
 యధీమతఇతి ॥ తదగిహూషశూద్రాపుత్రవిషయం - క్షత్రియేణవై శ్యేనవా శూ
 ద్రాగ్నిముష్పన్నః ఏకఃపుత్రః అర్థమేవహరేన్నిషాదవత్సతృతీయభాగం ॥ తథావ
 నిష్ఠః ॥ ద్విజాతీనాంశూద్రస్త్యేకః పిత్రోరధఃపరోపుత్రస్య రిక్తస్యయాగతిస్సా
 భాగస్యార్థస్యేతి ॥ ప్రత్యాసన్నసమిడస్యా న్యదర్థంభవతీత్యర్థః ॥ అజీవద్విభాగే
 కేషుచిద్భాగితృణ అసంస్కృతేభుభగినిషువా అసంస్కృతానుత త్సంస్కారాః
 పూర్వసంస్కృతైః భాగితృణికతణవాఇత్యాహవ్యాసః ॥ అసంస్కృతాస్తుయేత
 త్ర పైతృకాడేవతాధనాత్ । సంస్కార్యాభాగితృణిజ్యేష్టైః కన్యకాశ్చయథా

విధితః ॥ భగినీసంస్కారేవిశేషమాహయాజవల్క్యః ॥ అసంస్కృతాస్తుసంస్కారాః
భ్రాతృభిఃపూర్వసంస్కృతైః ॥ భగిన్యశ్చనిజాదంతాద్దత్వాంశంతుతురీయక
మితి ॥ మాతురూర్ధ్వంవిభజ్యి ర్భ్రాతృభిఃఅసంస్కృతాభ్రాతరంసముదాయద్రవ్యే
ణసంస్కృతవ్యాః - భగిన్యశ్చసంస్కృతానిజాదంతాద్యజ్ఞాతీయాకన్యకాపజ్ఞా
తీయపుత్రభాగాతురీయభాగందత్వా సంస్కృతవ్యాః - అనేన పితృరూర్ధ్వం
పితృగోష్ఠంభాగిన్య ఇతిగమ్యతే ॥ అతఏవమనుః ॥ స్వభ్యోంశేభ్యస్తుకన్యాభ్యః
ద్రవ్య ద్భ్రాతరంపుత్రకః ॥ స్వాత్స్వదంతాచ్చతుర్భాగం పతితాస్త్వనిజతనవ
ఇతి ॥ బ్రాహ్మణాదయోభ్రాతరః - బ్రాహ్మణ్యాదిభ్యోభగినీభ్యః స్వజాతవిహితే
భ్యోంశేభ్యః స్వాత్స్వదంతాదత్తీయా ద్భాగాచ్చతుర్భాగందద్యుః - ఏత
దుక్తంభవతి - యదికన్య ద్భ్రాతృజ్యేష్ఠ పతీపుత్రత్రైతీయకన్యాచైతతత్రవిత్యగ్ని
ద్రవ్యం ద్వేధావిభజ్యతత్రైకం భాగంచతుర్థావిభజ్యతురీయాంశం కన్యాయై
దత్వాశేషంపుత్రోగృహ్ణీయాత్. అథద్వపుత్రాకన్యాచైతతదాపితృధనంత్రిధావి
భజ్యతత్రైకంభాగం చతుర్థావిభజ్యతురీయాంశం కన్యాయైదత్వాశేషం ద్వ
పుత్రావిభజ్యగృహ్ణీతః - అథద్వేకపుత్రోద్వకన్యే తదాపితృధనం త్రిధావిభజ్య
ఏకం భాగంచతుర్థావిభజ్యతద్రవ్య భాగోద్వభాగం కన్యాభాగం దత్వా
అవశిష్టంసర్వపుత్రోగృహ్ణీతి ఏవంసమానజాతీయేషు సమవిషమభ్రాతృషు భగి
నీషుచ సమవిషమానుయోజనీయం- యగాతు బ్రాహ్మణీపుత్రఏకః షట్రియకన్యా
చైకాతత్రవిత్యగ్నిద్రవ్యం సప్తధావిభజ్యక్షత్రియాపుత్రభాగాక్ ష్టవతుర్థావి
భజ్యతురీయాంశం షట్రియ కన్యాయై దత్వా శేషం బ్రాహ్మణీపుత్రో గృహ్ణీతి
యదాతుద్వ బ్రాహ్మణీపుత్రౌక్షత్రియాకన్యైకా తత్రపిత్యగ్నిధనమేకాదశధా
విభజ్యక్షత్రియాపుత్రభాగాక్ ష్టవతుర్థావిభజ్యచతుర్థమంశంక్షత్రియాక
న్యాయైదత్వాశేషం సర్వంబ్రాహ్మణీపుత్రావిభజ్యగృహ్ణీయాతాం-ఏవంజాతీవైష
వ్యేభ్రాతృశ్చాంతాభగినీనాదవసంఖ్యాయాఃసావ్యేవైషవ్యసర్వత్రాయంస్థయ
ఇతి- మేధాతిథేవ్యాఖ్యానం ఏత దేవవిజ్ఞానేశ్వరయోగినోవ్యభిషేతం-చతుర్థభా
గపదేనవివాహ సంస్కారమాత్మోపయోగి ద్రవ్యంవివక్షితం - అతోదాయభా
క్త్యంఅసంస్కృతకన్యానాంనాస్తీతిగమ్య-ఏత దేవచంద్రికాకార స్యాభిషేతం
తథాహి-అతఏవనదాయభాగార్థమంశగ్రహణంకింతువివాహసంస్కారార్థం ॥ అ
తఏవదేవోక్తం ॥ కన్యాభ్యశ్చపితృద్రవ్యందేయంవైవాహికంవస్వతి ॥ అత్రయమ్య

క్రియ క్తంత ద్ధా హ్యం - జీవద్విభాగే తు యత్కం విప్రీతా దధాతి తదేవ లభ తే కస్యై
 విశేషత్రవణాత్ - పితృ గ్రహాభావేనారదః ॥ ఆవిద్యమానే పిత్ర భేదాన్వంశాదుర్ధృ
 త్యవాపునః । అవశ్యకార్యాసంసార్-రాః సంకోచాత్ర వివక్షిత ఇతి ॥ భ్రాతృ
 ణాంభగినాంచ సంసార్-రాః జాతకర్తా ద్యాపూర్వ సంస్కృతైర్భాగైర్భృ పి
 తృధనాభావేపి అవశ్యకత్వేనకర్తవ్యాః - ప్రైత్యకద్రవ్యవిభాగద్రవ్య విభాగకాలే
 స్వదత్తాలంకారాదికమపి కన్యకాప్రాప్తీత్యాహ ॥ శంఖః ॥ విభజ్యవై దామేక
 న్య లంకారమేవహి స్త్రీధనంలభేతేతి ॥ ముఖ్యగోణపుత్రాణాం దాయగ్రహణ
 క్రమంస్వరూపంచాహ యాజ్ఞ వల్క్యః ॥ ఔరసోధర్మ పక్షిజస్త త్యమఃపుత్రికా
 సుతః । ష్టేత్రజః ష్టేత్రజాతస్తు సగోత్రేణేత రేణవా ॥ గృహే ప్రచ్ఛన్న ఉత్పన్నో
 గృహజస్తు సుతః స్తృతః । కానీనకన్యకాజాతో మాతామహసుతోమతః ॥ అథ్మతా
 యాంత్ర తాయాంవాజా తఃపానర్భవస్తృతః । దద్యాన్మాతాపితా వాయుసపు
 త్రోదత్తకోభవత్ ॥ క్షీతశ్చ తాభ్యాంవిక్రీతః కృత్రిమస్సాస్యోన్వయంకృతః । దత్తాత్తాతు
 స్వయందత్తో గర్భే విన్నస్స హేమాధజః ॥ ఉత్పన్నోగృహ్యతేయస్తుసోవిద్దోభవేత్సు
 తఃపిండదోంశహరశ్చేషాం పూర్వాభావేపరఃపర ఇతి ॥ ఏషాఽపుత్రాణాంద్వాద
 శానాం పూర్వవ్యపూర్వస్యాభావే ఉత్తరోత్తరః పిండదః శ్రాద్ధదః అంశహరో
 ధనహరః - ఔరసపుత్రికయో స్సమవాయే ఔరసవ్యైవ ధనగ్రహణే ప్రాప్తే
 అపవాదమాహమనుః ॥ పుత్రికాయాంకృతాయాంతు యదిపుత్రోనుజాయతే స
 మస్తత్రవిభాగస్సాగ్నేష్ట్యతానాస్తి హిస్త్రియా ఇతి ॥ వసిష్టోపి - క్వచిదప
 వాదమాహ ॥ తస్మింశ్చేత్ప్రతిగృహ్నేత ఔరస ఉత్పద్యేత చతుర్థ భాగభాగీన్యా
 ద్దత్తక ఇతి ॥ కాత్యాయనోపి ॥ ఉత్పన్నేత్వారసేపుత్రే చతుర్థాంశహరాస్తృతః ।
 సవర్ణాలసవర్ణాస్తు గ్రాసాచ్చదసభాజిన ఇతి ॥ సవర్ణాః ష్టేత్రదదత్తకా దయః -
 తే ఔరసే సత్యపిచతుర్థాంశహరః - అసవర్ణాః కానీనగూఢోత్పన్న సహాధ
 పానర్భవాః ఔరసేసతివతుథాణంశహరః - అమితగ్రాసాచ్చదసమేవ లభంత
 ఇత్యథః । యతువిష్టునోక్తం ॥ అప్రశస్తాస్తుకానీన గూఢోత్పన్న సహాధజాః ।
 పానర్భవశ్చనై వేతి పిండరిక్థాంశ భాగిన ఇతి ॥ తదౌరసే సతి చతుథాణంశ నిషేధ
 పరమితి ॥ తచ్చమనునోక్తం ॥ ఏకఏవారసఃపుత్రః పితృగ్నవసునఃప్రభుః । శేషా
 తామాన్యశంస్యార్థణం ప్రదద్యాత్తు ప్రజీవనమితి ॥ తదౌరస ప్రశంసాపరమేవన
 చతుథభాగభాగనిషేధపరం అన్యథాచతుథాణంశ ప్రతిపాదకవసిష్ఠ కాత్యాయన వ

చనయోరానభకత్య స్రవంగాత్ ॥ యదపితేనైవోక్తం ॥ వస్తుంతుక్షేత్రజస్యాంశం
 ప్రదద్యాత్ప్రేత్యకాధనాత్ । ఔరసోపిభజేద్దామం పిత్ర్యంపంశమమేవచేత ॥ త
 త్రేయంవ్యవస్థా - అత్యంతగుణవత్స్వే చతుర్థాంశభాగిత్యం ప్రతికూలనిగుణ
 త్వయోఃషష్ఠాంశభాగిత్యం ప్రతికూలత్వమాత్రేనిగుణత్వమాత్రేన పంచమాంశ
 భాగిత్యమితి ॥ యదపిహారీతేనోక్తం ॥ విభజిష్యమాణ ఏకవింశం కానీనాయద
 ద్యాత్ - వింశంపౌనర్భవాయుక్తోనవింశాంశం ద్వ్యముష్యానుణాయ - అష్టా
 బశాంశంక్షేత్రజాయ - సప్తదశాంశంపుత్రికాపుత్రాయ - ఇతరదౌరసాయ దద్యా
 దితి - తదసహకానిగుణపుత్రవిషయం॥యత్తుమనుకోక్తం॥ ఔరసోక్షేత్రజశ్చై
 వ దత్తఃకృత్రిమవచ । గూఢోత్పన్నోపవిధిశ్చ దాయాదబాంధవాశ్చవత్ । కా
 నీనశ్చపహాధశ్చ క్రితఃపౌనర్భవస్తథా । స్వయందత్తశ్చకౌద్యశ్చ వడదాయా
 దబాంధవాః॥ ఇతి వట్టద్యయమభిధాయపూర్వవట్టస్య దాయాదబాంధవత్వం
 ఉత్తరవట్టస్యా దాయాదబాంధవత్వం అభిహితం - తదపి స్వపితృసపిండసమా
 నోదకానాం సన్నిహిత రిక్తహారాంతరాభావే పూర్వవట్టస్య తద్రిక్తభాక్త్యం
 ఉత్తరవట్టస్యతుతన్నాస్త్రీబాంధవత్వం - పునస్సమానగోత్రత్వేన సపిండత్వేనవా
 ఉదకప్రదానాదికార్యకరత్వంవా పర్గద్యయస్యాపి సమమేవేతివ్యాఖ్యేయం - పితృ
 ధనగ్రహణంతు పూర్వస్య పూర్వస్యాభావే సర్వేషామస్త్రీయ - నభ్రాతరోనపి
 తరః పుత్రారిక్తహారాఃపితృతి - ఔరసవ్యతిరిక్తానాం పుత్ర ప్రతినిధీనాం సర్వే
 షాం రిక్తహారీత్వస్య మనువైవప్రతిపాదితత్వాత్ - ద్వ్యముష్యానుణస్తు జనయ
 తురపిరిక్తం భజతే॥ తథాచయాజ్ఞవల్క్యః॥ అపుత్రేణపరక్షేత్రే నియోగో త్పా
 దితస్సుతః । ఉభయోరప్యసారిక్తీ పిండరాతాచధమత ఇతి ॥ యదా గుర్వాది
 నానియుక్తో దేవరాదిః - స్వయమస్యపుత్ర స్సన్నపుత్రస్యక్షేత్రే స్వపరపుత్రార్థం
 పృవృత్తోయంజనయతి - సద్విపుత్రకోద్వ్యముష్యానుణః - ద్వయోరపిరిక్తహారీ
 పిండదత్త - యదాస్వయంపుత్రవాక్ - పరపుత్రార్థమేవపరక్షేత్రేషుపుత్రముత్పాద
 యతి .. తదాచూత్పన్నక్షేత్రిణవ పుత్రోభవతిసబిజినః - సచననియమేనబిజినోరి
 క్తహారీపిండదోవేతి ॥ యథోక్తంమనునా॥క్రియాభ్యుపగమాదేవనీజార్థం యత్ప్రీడి
 యతే ॥ తస్మైహాభాగినాద్యష్టా నీజిక్షేత్రకవచ । ఫలంత్యనభిసంధాయ నీజా
 నాం క్షేత్రిణాంతథా । పత్యక్షంక్షేత్రిణామర్థే నీజాన్యోనిర్బలీయసీతి॥ అన్య
 యః - అత్రోత్పన్నమవత్యం ఉభయోరపిభవత్వేతి సంవిధంకృత్వామతే క్షేత్రంస్వా

మినాబీజావాపాథంబీజినీదీయతే - తస్మిన్మేత్రే ఉత్పన్నస్యాపశ్యస్య బీజితే
 జ్ఞోహోస్వామినోయదాత్మత్రోత్పన్న మపత్యమావయోర స్త్వీతి సంవిదమకృత్వా
 పరత్వేత్రేబీజినాయదపత్య ముత్పాద్యతే - తదపత్యం త్రేత్రిణివపనీజినః - బీజా
 ద్యోనిర్బలీయసీతి గవాశ్వాదిశుద్ధ్యుత్పత్తే - ఇత్యథాః గుర్వాదినియోగోపేవాగ్న
 త్తావిషయఏవ- అన్యన్యనియోగస్యమనునానిషిద్ధ త్వాత్ - జేవరాద్వాసపిండాద్వా
 స్త్రియాసమ్మజ్ఞీయు క్తయా । ప్రజేఘ్ననాధిగంశవ్యా సంతానస్యప్రతీక్షయావిధ
 వాయాం నియోక్తస్తు ఘృతాక్తోవాగ్గ్యతోనిశి । ఏకముత్పాదయే త్పుత్రం నద్వితీ
 యంకథంచన ॥ ఇత్యేవం నియోగ ముపన్యస్య, నాన్యస్త్వి న్విధవానారీ నియోక్త
 వ్యాన్విజాతిభిః । అన్యస్త్విన్వి నియుంజానా ధమంహన్యస్సనాతనమితి॥ బేద్వా
 హేషేషు మంత్రేషు నియోగోకేత్యే తేవ్యచిత్ । నవివాహవిధాన్యక్తం విధవావేద
 నంపునః । అయంద్విజైహే విద్వద్భిః పశుధర్మోవిగ్రహేతః । మనుష్యాణామ
 పి ప్రోక్తో వసేగాజ్యం ప్రశాసతి । సమహీమఖిలాంఘంజ్ రాజషిఃప్రవరః
 శ్రుగా । వశానాంసంకరంచక్రే కామోపహతచేతనః । తదాప్రభృతియోమో
 హా త్పశుతపతికాంస్త్రీయమ్ । నియోజయత్యపత్యార్థం తంవిగర్హంతినాధవ
 ఇతి ॥ నన్వత్రవికల్పోస్తు విధిప్రతిషేధయోరుభయో ర్ధ్వనాత్ - అతోనియోగ
 స్య వాగ్దత్తావిషయత్వ ముపపన్నమితిచేన్న- మనునై వనియోగస్యతద్విషయత్వ
 పత్రిపాదనాత్ ॥ యన్యచియేతకన్యాయా వాచాసత్యేకృతేపతిః । తామసేనవి
 ధానేన నిజోవిందేతజేవరః । యథావిధ్యధిగమ్యేనాం శుక్లవస్త్రాంశుచిత్రతాం
 మిథోభజేతాప్రసవా త్సకృత్సకృదృతావృతావితి ॥ దత్తకాదీనాం నవీభిర్భా
 క్త్యం ॥ తథాచమనుః ॥ గోత్రరిక్థేజనయతు ర్నభజేద్దత్తీమస్తుతః । గోత్రరి
 క్థానుగంపిండోవ్యపైతిదదతస్త్వధేతి ॥ దత్తీమగ్రహణం కృత్రిమోపలక్షణార్థం
 దత్తవ్యరితిక్తానాం గోత్రపుత్రాణాం దాయధాగప్రతిపాదకానివాక్యాని యుగాం
 తరవిషయాణికలాయుగేతేషాం పుత్రత్వేనపరిగ్రహస్యస్తృత్యంతరేనిషిద్ధ త్వాత్ ॥
 దత్తారసేతలేషాంతు పుత్రత్వేనపరిగ్రహః । జేవరేణసుఖోత్పత్తిః వానప్రస్థాక్ర
 మగ్రహః । కలాయుగేవీమాన్ధర్మా స్వర్ణ్యానాహుర్తనీపిణిఇతి ॥ శూద్రధనవి
 భాగే విశేషమాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ జాతోపి దాస్యాం శూద్రేణ కామతోంశ
 మాలోభవేత్ । మృతేపితరీకుర్యుస్తం భ్రాతరస్త్యధకభాగ్నికమ్ । అభ్రాతృకోహ
 రేత్సర్వం దుహితృశాంసుతాదృత ఇతి॥ కామతఃపితరీచ్ఛయాభాగంలభతేమృ

తేపితరియదిపరిణేతాః పుత్రాభ్యాతరస్సంతి తదాదాసీపుత్రంస్వభాగా చర్ధభాగి
 కంకుయ్యః అథపరిణేతాః పుత్రాదుసీతరోవాతత్పత్రా వానసంతతదాకృత్సం
 ధనందాసీపుత్రోలభతే తత్సగ్భావేలభకభాగి కపివ ద్విజాతినాదాస్యాముత్పన్న
 స్తుపితురిచ్చయాప్యంశం నలభతే - నాప్యర్థందూరతపివ కృత్సం - శూద్రేణేతివి
 శేషణాత్ - కింత్యసుకూలశ్చేజ్జీవనమాత్రం లభత ఇత్యభిప్రాయః ॥ అపుత్రదా
 య క్రమమాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ పత్నీదుహితరశ్చైవ పితరాభ్యారస్తధా త
 త్సుతోగోత్రజోబంధు శ్శిష్యస్సబ్రహ్మచారిణః ॥ ఏషామభావేపూర్వస్య ధనభాగు
 త్తరోత్తరః । స్వర్యాతస్యహ్యపుత్రస్య సర్వవణేష్వయంవిధిరితి ॥ ఔరసాదయో
 ద్వాదశపుత్రాయస్యనసంతి అసావపుత్రస్తస్య మృతస్యధనంపత్నాగ్రీదీనాంపూ
 ర్వస్యపూర్వస్యాభావే ఉత్తరోత్తరోగృహంతి ॥ అయందాయగ్రహాక్రమః సర్వే
 షాంమూర్ధావసితాదిషు అనులోమశేషునుతాదిషు ప్రతిలోమశేషువద్దేషుబ్రాహ్మ
 ణాదిషుచవేదితవ్యఇత్యర్థః ॥ పత్నీవివాహ సంస్కృతానారీసాప్రథమంపత్యర్థనంగృ
 హ్ణంతి ॥ తదాహబృహస్పతిః ॥ కుత్యేషువిద్యమానేషు పితృభ్యాత్పృసనాభిష ॥ అనుతస్య
 ప్రమితస్యపత్నీతర్ధనహరిణీతి ॥ అత్రవిశేషమాహవృద్ధమనుః ॥ అపుత్రాశయనంభర్తుః
 పాలయంతీవతేష్ఠితా ॥ పత్నీవ్యవదద్యాత్ప్రసిండుం కృత్సంశంశలభేతచేతి ॥ కృత్సం
 శంశంజంగమస్థావరాత్తకం ॥ తథాచప్రజాపతిః ॥ జంగమస్థావరం హేమకున్యంధా
 న్గృహరసాంబరం ॥ ఆదాయదామయేచ్ఛగ్ధం మానసాణ్కాసికాబ్జికం ॥ పితృవ్యగు
 రుదాహిత్రభర్తుః స్వస్త్రియమాతులా ॥ పూజయేత్కవ్యపూర్తాభ్యాంవృద్ధానా
 ధాతిర్ధిస్తథేతి ॥ తదభావేదుహితరః సమానజాతీయా అనమానజాతీయాశ్చయ
 ధాభాగంగృహ్ణీయుః ॥ తథాచ బృహస్పతిః ॥ పత్యర్థనహరీపత్నీతాం వినాయ
 వాతాస్తృతా ॥ అంగాదంగాత్సంభవతి పుత్రవద్దుహితాన్యథామ్ ॥ సద్భవేనదృ
 శేనోధా సాధ్వీశిశూషణేరతా ॥ తస్మాప్పితృధనంత్యన్యఃకథంగృహ్ణంతి మానవ
 ఇతి ॥ ఊధానూధానమవాయే కాత్యాయనః ॥ పత్నీసత్యర్థనహరీయాస్యాదవ్య
 భిచారిణీ ॥ తదభావేదుహితా యద్యనూధాభవేత్తథేతి ॥ ఊధాస్వపిప్రతిష్ఠితా
 ప్రతిష్ఠితదుహితృసమవాయే అప్రతిష్ఠితైవగృహ్ణంతి ॥ తథాచగౌతమః ॥ స్త్రీధనం
 దుహితృణామప్రతానామ ప్రతిష్ఠితానాంచేతి - నచైతద్వచనం మాతృధనవి
 శయమేవేతిమంతవ్యం పితృధనేవ్యస్య న్యాయస్యసమానత్వాత్ ॥ దుహిత్రభావే
 దాహిత్రోధనహరి ॥ తథాచవిష్ణుః ॥ అపుత్రపౌత్రసంతానే దాహిత్రాధనమా

పున్నయః । పూర్వేషాంతుస్వధాకారే పాత్రాదాహిత్రకామతాత్మి॥ మనురపి॥
 అకృతావాకృతావాపి యంవింజేత్ సదృశంసుతమ్ । పౌత్రీమాతామహస్తేనదద్యా
 త్ప్రేమంహరేద్ధనమితి॥ నచదుహిత్రనంతరం పితరావిత్యుపాదాన మనుపవన్నందా
 హిత్రస్యధనహరిత్వేన వక్తవ్యత్వాదితిమంతవ్యం॥దుహితరశ్చేతిశబ్దేన దౌహిత్ర
 స్యసముచ్చయత్ ॥ దౌహిత్రభావేపితరాధనభాజా- యద్యప్యత్రపిత్రోర్ధ నగ్రహ
 జే క్రహాసహాయతే - తథాపిపితరా విత్యస్యవిగ్రహవాక్యే మాతృశబ్దస్యపూ
 ర్వనిపాతాత్ - స్రత్యాసత్యతిశయాచ్చ మాతురేవ పూర్వంధనగ్రహణం యు
 క్తమితి కేచిదాహుః ॥ అపరే త్వ పుత్ర ధనంపత్న్యభిగామి తదభావే దుహితృ
 గామి తదభావే పితృగామి తదభావే మాతృగామితి బృహ ద్విష్ణు వచనాత్ ॥
 అపుత్రస్యాథ కులాజాపత్నీ దుహితరోపిహ । తదభావే పితా మాతా భ్రా
 తృపుత్రాశ్చ కీర్తితా ఇతి ॥ కాత్యాయన వచనాచ్చ ॥ పితైవపూర్వం ధనహరి
 త్యాహుః - అత్ర యద్యుక్తం తద్భ్రాహ్మ్యం - పిత్రోరభావే భ్రాతరో ధనభా
 జః ॥ తథాచమనుః ॥ పితాహరేదపుత్రస్య రిక్తంభ్రాతరవీవవేతి । భ్రాతృష్వపిసో
 దర్యాః ప్రథమంధనభాజః - తేషాం స్రత్యాసన్నత్వాత్ ॥ అతవీవమనుః ॥ అనం
 తరస్సంపిందాయ స్తస్యతస్యధనంభవేదితి ॥ భ్రాతృకామభావేభ్రాతృపుత్రాః-
 పితృవ్యధనం పితృతోగృహ్లాది - భ్రాతృపుత్రేష్వపి సోదరభ్రాతృపుత్రాః ప్రథమం
 ధనభాజః - తేషామభావే భిన్నీదరభ్రాతృపుత్రాభితి - పూర్వవచనంతవ్యం॥
 భ్రాతృభ్రాతృపుత్రసమవాయేపి భ్రాతృపుత్రాణాంసంబంధోనాస్తి భ్రాత్రభావే
 భ్రాతృపుత్రాణామధికారత్రవణాత్ - యదాత్వపుత్రేభ్రాతరిమృతేతద్భ్రాతృ
 కామవిశేషేణ ధనసంబంధేనతి అపుత్రభ్రాతృ ధనవిభాగాత్ప్రగేవ యదికశ్చి
 ద్భ్రాతృకామియేతతత్పుత్రాశ్చసంతి-తత్పుత్రాణాంపితృతోధికార ప్రాప్తేస్తేషాం
 భ్రాతృకాండ విభాగోయుక్తః - భ్రాతృపుత్రాణామభావే గోత్రజాధనం గృ
 హ్లాది ॥ గోత్రజాశ్చపితామహీసపిండా స్సమానోదకాశ్చ ॥ తత్రప్రథమం పితా
 మహీధనంగృహ్లాది ॥ యత్తుమాతర్యపిచవృత్తాయాంపితౄ తాధనంహరేదితి॥
 మాత్రసంతరం పితామహ్యధనగ్రహణ ప్రాపకవచనం తదనంత్యస్యస్వస్యాతస్య
 ధనంపత్న్యభిగామి - తదభావే దుహితృగామి - తదభావేపితృగామి - తదభావే
 మాతృగామి - తదభావేభ్రాతృగామి - తదభావేభ్రాతృపుత్రగామి - తదభావేకుల్య
 గామి - తదభావేబంధుగామి - తదభావేసహాధ్యాయిగామి - తదభావేభ్రాహ్మ

యథావత్సంరాజగమి - బ్రాహ్మణధనంబ్రాహ్మణావీవగృహ్ణీయరితి॥ అత్రతస్మా
 ధకులజా పత్నీదుహితరోపివా । తదభావే పితౄమాతా భ్రాతృపుత్రాశ్చ కీర్తి-
 తాః ॥ ఇత్యాదిక్రమప్రతిపాదక బహువచన విరోధాత్ - పితామహ్యధన సం-
 బంధమాత్రపాపకం నక్రమపరమిత్యవగమ్యతే- పితామహ్యభావే పితృవ్యాస్త-
 త్పుత్రాశ్చ యథాక్రమంధనంగృహ్ణంతి- పితామహసంతానాభావేప్రపితామహీ-
 ప్రపితామహస్తత్పుత్రస్తత్పుత్రశ్చేతి- సప్తమపర్యంతంగోత్రజాధనంగృహ్ణంతిస-
 మానోదకాశ్చసపిండనాముపరిసప్తపురుషాః-జన్తనామజ్ఞానపర్యంతావా॥తదు-
 క్తంబృహన్తసునా ॥ సపిండతాతుపురుషే సప్తమేవిసవతః॥ సమానోదకభా-
 వస్తు నివతేతాచతుదకాత్ ॥ జన్తనామౌస్త్యతేరేకే తత్పరంగోత్రముచ్య-
 తే ॥ గోత్రజానామభావే బాంధవా ధనం గృహ్ణంతి ॥ బాంధవాశ్చ త్రివిధాబో-
 ధాయనేనదశితాః । ఆత్మపితృష్వసుఃపుత్రా ఆత్మమాతృష్వసుస్సృతాః ॥ ఆత్మ-
 మాతులపుత్రాశ్చ విజ్ఞేయాఆత్మబాంధవాః॥ పితుఃపితృష్వసుఃపుత్రాః పితృమాతృ-
 ష్వసుస్సృతాః । పితృమాతులపుత్రాశ్చ విజ్ఞేయాః పితృబాంధవాః ॥ మాతుః-
 పితృష్వసుఃపుత్రాః మాతుర్లాతృ ష్వసుస్సృతాః । మాతుర్లాతులపుత్రా-
 శ్చ విజ్ఞేయామాతృ బాంధవాఇతి ॥ బంధుష్వపి యస్త్యాసన్నతర స్సవపూ-
 ర్వంగృహ్ణంతి ॥ అతఏవ బృహన్తతి॥ బహుజ్ఞాతయోయత్ర సకుల్యాబాంధవాస్త-
 థా । యస్త్యాసన్నతరస్తేషాం సోసవత్యధనంహరేదితి ॥ బంధూనా మభావేఆ-
 చార్యః - తస్యాభావేష్యః ॥ తదాహమనుః॥ యోయోహ్యనంతరః పిండాత్తస్య
 తస్యధనంభవేత్ । అతఃపూర్వంసకుల్యాస్యై రాచార్యశ్యవవేతి॥ ఆపస్తంబో-
 పి ॥ సపిండాభావే ఆచార్యఆచార్యాభావేనేవాసీ శిష్యాభావే సబ్రహ్మచారి-
 తస్యాభావేయంకచ్చిచ్ఛ్రీతియోగృహ్ణంతి॥ తదాహగౌతమః॥శ్రోత్రియబ్రాహ్మణ-
 స్యాన పత్యస్యరిక్థంభజేరన్నితి ॥ తదభావే బ్రాహ్మణమాత్రః ॥ తదాహమనుః॥
 సర్వేషామప్యభావేతు బ్రాహ్మణారిక్థభాగినః । త్రైవిద్యా శ్శుచయోదాంతాస్త-
 దాధర్మోననీయతఇతి ॥ బ్రాహ్మణధనంసకదాచిదపి రాజగమి - క్షత్రియాది ధ-
 నంతు సబ్రహ్మచారిపర్యంతానామభావే రాజగమి ॥ తదుక్తంమనునా ॥ అహ-
 ర్యంబ్రాహ్మణద్రవ్యం రాజ్ఞానిత్యమితిస్థితిః । ఇతరేషాంతుపణానాం సర్వాభా-
 వెహరేన్నుసః ॥ నారదోపి ॥ బ్రాహ్మణార్థస్యతన్నాశే దాయాదశ్చేన్నకశ్చన-
 బ్రాహ్మణాయైవదాతవ్య మేనస్వీస్యాన్నుపాస్యథేతి ॥ సంగ్రహకారేణాపి॥ పిత

ర్యవిద్యమానేపి ధశంతత్పితృసంతతేః । తస్మాదువిద్యమానాయాం తత్పితామహా
సంతతేః । అసత్యామపితస్యాంతు ప్రపితామహాసంతతేః । ఏవమేవపరితనాః
సపిండారికథాగినః ॥ తదభావేసపిండాస్సృరాచార్యశ్చివ్యవీణవా । సబ్రహ్మచారి
సద్విప్రాః పూర్వాభావేసరణిషరఇతి ॥ శూద్రస్య సోదకాభావే రాజాతంధనమా
ఘ్నయాత్ । అథాచార్యస్యాశ్శభావే యథాక్షత్రియవైశ్యయోరితి ॥ ననుఅన
పత్యస్యధనంప్రథమంపత్నీగృహ్లాతీత్యనుపపన్నం - పత్నీసద్భావే భాగ్యత్యాగాం
ధనగ్రహణస్యపత్నీనాంచ భరణమాత్రస్యధనారదేనోక్తత్వాత్ ॥ భాగ్యత్యాగా
మప్రజాశిషేయా తంభిచ్చేత్ప్రప్రజేతవా । విభజేరన్ధనంతస్యశేషాస్తే స్త్రీధనం
వినా । భరణంచాస్యకుర్విరక్త స్త్రీణామాజీవితక్షయాత్ । రతుంతిశయ్యాంభర్తు
శ్చేదాచ్ఛిద్యుతిరరాసుతదితి - తన్ను - సంస్మష్టానాంతయోభాగస్తేషామేవ
సఇవ్యతే । అతోన్యధాంశభాగీస్యాన్నిర్భీజేష్యతరానియాదితి ॥ అనేన పానరు
క్త్యప్రసంగాత్ - అపానరుక్త్యప్రసంగా దవిభక్తవిషయత్వమస్తు ॥ యజ్ఞవ
ల్క్యవచనంతు ॥ విభక్తాసంస్పృషేనోభర్తుఃకనంప్రథమంపత్నీవగృహ్లాతీత్యేవంప
రమిత్యవిరోధః ॥ యత్తునునుక్తం ॥ పితాహరేదభ్యుత్రస్యరిక్తంభాగితరవపేతి॥య
దపికాత్యాయనేనోక్తం ॥ విభక్తేసంస్థితేద్రవ్యం పుత్రాభావేపితాహరేత్ ॥ భా
గ్యాభావసేవాధ మాతావాతత్పితాక్రమాతోఇతి ॥ తత్రమనువచనం ॥ తావత్ -
నక్రమప్రతిపాదనపరం - భాగితరవపేతిపితృవ్రతవణాత్ ॥ కాత్యాయనవచనంతు॥
పత్నీవ్యవ్యభిచారిణ్యాం పిత్రాదేరనపత్యధనగ్రహితృప్రతిపాదనపరం - పత్యు
ర్ధనహరీపత్నీయాస్యాదవ్యభిచారిణీ । అపచారక్రియాయుక్తా నిలఃజ్ఞావాధానాశి
కా ॥ వ్యభిచారరతాయాచ స్త్రీధనంనచసాహాతీతి ॥ తేనైవోక్తత్వాత్ ॥ ధనం
జీవనాయోపక్లుప్తం తేత్యాంశంనాహాతీత్యర్థః ॥ ధారేశ్వరస్తుఅనపత్యధనంప
త్నీగృహ్లాతీత్యవమూదివచనం జాతస్యప్రకారాంతరేణ విషయవ్యవస్థామాహ ॥ ని
యోగాధికనీపత్నీఅనపత్యస్య విభక్తస్యపత్యుధానంగృహ్లాతీతితథాచమనుః ॥ ధనం
యోబిభృయాద్భాగ్యమృతస్యస్త్రీయమేవవాసోపత్యంభాగ్యురుత్పాద్యదద్యా
త్తస్యైవతదధనం ॥ కనియాశ్చేష్టభార్యాయాం పుత్రముత్పాదయేద్యది సమస్త
త్రవిభాగస్యాదితిధర్మోక్త్యవస్థితఇతి ॥ విభక్తధనేభాగితరమృతేఅపత్య ద్వారే
తైషవత్పాన్యసన సంభోనాన్యధా ॥ అవిభక్తధనేపిత దైవత్యభిప్రాయః ॥ శా
తమోపి ॥ పిండగోత్రపింసంబంధాముక్తంభావేరక్తస్త్రీనాలనపత్యస్యనీజంబాలిష్ఠే

తేతి॥ సంగ్రహకారోఽపి భాగ్యశుభప్రవిభక్తేషు సంస్కృష్టేష్యస్యసత్సహ సంస్కారా
 దేశాన్నియోగస్థా పత్తిధనమవాప్నుయాదితి॥ తదనుపసన్నం॥ పత్తియహితరణ
 త్యుత నియోగాశ్రవణాత్ అత్రతోపనియోగః గౌతమచనబలాత్ - కల్ప్యత ఇతి
 చేతతన్న - గౌతమచివచనస్యా భాంతరవిషయత్వత్॥ తథాహితత్రయద్వో
 తమచనం మిదగోత్రషిః సంబంధాబుక్తంధానైరక్త స్త్రీవాలనపత్యస్యవీజువాలి
 స్సేతేతి॥ తత్రాయమథః యదివీజంలిప్సేతత దాపత్తి అనపత్యస్యధనంపిండగోత
 షిః సంబంధాగృహీయాత్ సాస్త్రీవీజం వాలిస్సేతసంయతావాభ వేదితి- వాశబ్ద
 స్యపత్యంతరవచనత్వేన యద్యర్థప్రయోగాభావాత్॥ యదపిధనంయోనిభృయాది
 త్యాదిమనుచనంతదపిక్షేత్రజన్యైవధనసంబంధంవ క్తిసపత్న్యై ఇతి॥ సంగ్రహావ
 చనఘపిసం యతాంశావపధనసంబంధం వ క్తిసతుదేవరాదిని యుక్తాయాః- అన్య
 ధా॥ అత్రత్రాశయనంభతుః పాలయంతీవ్రతేస్థితా పత్నేవదద్యాత్తప్తిండుం
 కృత్సమంతలభేతచేతి॥ తథాలత్రత్రాశయనంభర్తుః పాలయంతీవ్రతేస్థితా భుం
 జీతామరణాత్ టాంతా దాయాదాడార్ధంమాప్నుయూః॥ ఇతిమనుకాత్యాయనవ
 చనవిరోధప్రసంగాత్-తస్మాదనపత్యస్యవిభక్తస్యాసంస్కృష్టేనోమృతస్యధనంపత్తి
 గృహాంత్యేవంవ్యవస్థాజ్ఞాయసీ॥ యత్తుస్త్రీణాంధనసంబంధాభావప్రతిపాదకవచ
 నం॥ యజ్ఞార్థంబ్రవ్యమత్పన్నంతత్రనాధికృతాఃస్త్రీయః॥ అరికథభాజస్తాస్సర్వాగా
 సాచ్ఛాదనభాజనాః॥ యజ్ఞార్థంవిహితంద్రవ్యంతస్తాత్తద్వినియోజయేత్॥ స్థాపేషుధ
 ర్మజ్ఞప్తేషునస్త్రీమూర్ధవిధర్మిషుఇతి॥ తద్యజ్ఞార్థమేవసంపాదితధనవిషయం॥ యదపి
 కాత్యాయనేనోక్తం॥ అదాయకంరాజగామియోషిద్భృత్యైర్ధవైహికం॥ అపాస్య
 శోత్రియద్రవ్యం శ్రోత్రియేభ్యస్తదర్పయేదితి॥ అయమథః- స్త్రీణామశనాచ్ఛా
 దనోపయుక్తంధనం శ్రాద్ధాద్యుపయుక్తంచాపాస్య - అదాయకమన్యధనంరాజ
 గామిభవతి- శ్రోత్రియద్రవ్యంతుయోషి ద్భృత్యైర్ధవైహికం అపాస్యశ్రోత్రియ
 వ్యైవనరాజ్ఞ ఇతి॥ అతఏవచనారదేనోక్తం॥ అన్యత్రబ్రాహ్మణాఃపిచిద్రాజా
 ధర్మపరాయణః॥ తస్మిన్ణాంజీవనందద్యా దేషధర్మవిధిస్తృతఃఇతి॥ తదుభయమ
 ప్యుపరదధస్త్రీ విషయంపత్తిశబ్దాశ్రవణాత్॥ యదపివహరీతేనోక్తం॥ విధవాయా
 వనస్థాచేన్నారీభవతికకళా॥ ఆయుషఃక్షపణార్థంతు చాతవ్యంజీవనంసదేతి
 దపిశంసితవ్యభిచారిణీస్త్రీవిషయం॥ యదపిప్రజాపతివచనం॥ అథకంభర్తృహీనాయా
 దద్యాదామరణాత్స్త్రియా ఇతి॥ యదపిస్త్వత్యంతరం॥ అన్యార్థంతంశులప్రస్థమ

సకలహేతుసేధనముతి ॥ తదేతద్వచనద్వయమపి హాసితవచనేనసమన్వితం ॥
 యావత్తుతి ॥ తస్మాత్ ప్రయోగిం ద్రియాఅదాయాదీరితి ॥ సాపక్షీవతగ్రహే
 పత్నా అంశోనాస్తీత్యేవంపరా - ఇంద్రియశబ్దస్యఇందియం వైసోమపీధఇతిసో
 మేప్రయోగదర్శనాత్ ॥ యత్తుపత్నాస్థా వరగ్రహాని సమేధకంబృహస్పతివచ
 నం ॥ యద్విభక్తేనసంకించి నాధ్యాదివిధంస్త్వతం ॥ తజ్జాయాస్థావరంముక్తాన్వి
 లభేతమృతభర్తృకేతి ॥ తదితరదాయాదానుమతి మంతరేణస్థావరదాన విక్రయా
 దినిషేధపరం ॥ అన్యథా ॥ స్థావరంజంగమంహేమకుశ్యంధాన్యగరసాంబరం ॥ ఆదాయ
 దావయేచ్ఛార్థం మాసమాణ్తాసికాదికమ్ ॥ పితృవ్యగురుదోహితార్క భతుః
 స్సన్వస్త్రీయమాతులా ॥ పూజయేత్ప్రవ్యపూర్తాభ్యాంవృద్ధానాధానిధీంస్తథేతి ॥
 అనేనవిరోధ ప్రసంగాత్ ॥ సంస్కృష్టినోవిభాగ ప్రకారమాహమనుః ॥ విభక్త్యాస్స
 హజీవంతో విభజేన్వనర్హది ॥ సమస్తత్రవిభాగస్సాన్యజ్జ్యేష్ఠ్యం తత్రనవిద్యతఇ
 తి ॥ పునర్విషమవిభాగనిరాకరణంవిషమధనేన సంస్కృష్టానాంధనానుసారేణవిషమవి
 భాగప్రాప్త్యర్థంసంసర్గఃకైరిత్యపేక్షితేబృహస్పతిః ॥ విభక్త్యయేపునఃపితృత్రా
 త్రావైక్రమసంస్థితఃపితృకృతాధవాప్రీత్యాతత్సంస్కృష్టఃసఉచ్యతఇతి ॥ యిపూర్వంపి
 త్రాదినా విభక్త్యయేపునఃపితృతేనసహవాసమాపన్నంసంసంస్కృష్టఉచ్యతే ॥
 సయేనకేనాపి సహవాసమాపన్నఇత్యర్థః క్వచిత్ ॥ సంస్కృష్టానాంతుయఃకచ్చిద్వి
 ద్యాకౌర్యాదినాధికంప్రాప్తోతితత్రదాతవ్యోద్వ్యంశ శ్లేషాస్సమాంశినః ॥ ఇతి
 విద్యాదినాప్రాప్తిధికే ధనేఅంశద్వయందాతవ్యంససవన్తాగతి ॥ ఏతత్సంస్కృష్ట
 ద్రవ్యాననురోధేన అజ్ఞేతేపివిభాజ్యత్వప్రాప్త్యర్థం ॥ అపుత్రస్యసంస్కృష్టినో రిక్త
 గ్రాహీణందశేయతి ॥ యజ్ఞవల్క్యః ॥ సంస్కృష్టినస్తుసంస్కృష్టి సోదరస్యతుసోద
 రః ॥ దద్యాదపహరేచ్ఛాంశం జాతస్యచమృతస్యచేతి ॥ అయమర్థః ॥ సంస్కృష్టినో
 మృతస్యాంశంవిభాగకాలే అవిజ్ఞాతగర్భాయాం భార్యాయాం పశ్చదుత్పన్నపు
 త్రస్య ఇతరసంస్కృష్టదద్యాత్ - పుత్రాభావేసంస్కృష్టేవాపహరేత్ - సపత్నాగిభిః
 పత్నీనామప్రత్తదుహిత్యాణాంచ భరణమాత్రం ॥ తదాహనారదః ॥ భరణంచా
 న్యకుర్వరక్త స్త్రీణామాజీవితక్షయాత్ ॥ రక్షంతిశయ్యాంభతుఃశ్వేదాచ్ఛింద్యురి
 తతాసుతత్ ॥ యాతస్యదుహితాతస్యాః పిత్రంశార్ధగరణమతమ్ ॥ అసంసాహ
 రాద్ధరేద్భాగం పరతోబిభృయాత్పతిరితి ॥ సోదరస్యతుసోదరఇతి సోదర సంస్కృష్టి
 నో మృతస్యాంశంసోదరసంస్కృష్టిపశ్చదుత్పన్నస్యపుత్రస్యదద్యాత్ తదభావేన్వ

యమేవాపహారేత్ సభిన్నోదరసంస్పృష్టితః - పూర్వోక్తస్యాపవాదః - సదస్పృష్టినో
భిన్నోదరస్యసోదరస్యాసదస్పృష్టిసన్నద్భవే ఉభయోరపివిభజ్యధనగ్రహణమిత్యా
మాసవప ॥ అన్యోదరస్తుసంస్పృష్టినాన్యోదర్యధనంహారేత్ ॥ అసంస్పృష్టపిచాదద్యా
త్ సోదర్యోనాన్యమాత్మజఇతి ॥ అన్యోదర్యభ్రాతాసంస్పృష్టి అన్యోదర్యధనం
హారేత్ సత్వసంస్పృష్టి - అసంస్పృష్టోపిసోదరః సోదరస్యధనమాదదీత ॥ సప్రసరన్యో
దర్యోసంస్పృష్టైవ ॥ అతఏవమనుః ॥ యేషాంశ్చేష్టఃకనిష్ఠోవా వీయేతాంశప్రదా
నతః ॥ మియేతాన్యతరోవాపితస్యభాగోనలుప్యతే ॥ సోదర్యావిభజేయుస్తం సమే
త్యసహితాన్యమం ॥ భ్రాతరోయేదసంస్పృష్టా భగిన్యశ్చసనాభయఇతి ॥ అయమ
భేః ॥ యేషాంసంస్పృష్టిభిన్నోదరాణాం మధ్యేయఃకోపిశ్చేష్టఃకనిష్ఠో వామధ్యమో
వావిభాగకాలే చేకాంతరగమనాదినాస్వాం శాద్భ్రాతృతస్యభాగోనలుప్యతే -
పృథక్సుతృద్ధరణేయోనసంస్పృష్టిసవపగన్ఠీయః ॥ కింతుతమ్మద్భృతంభాగం అసంస్పృ
ష్టినఃసోదరాఃసంస్పృష్టి సశ్చభిన్నోదరాఃసనాభయోభగిన్యశ్చ చేకాంతరగతా అపి
సమాగమంసంఘాయసమన్యూనాధికభాగమంతరేణవిభజేత్ ॥ అన్యేమన్యంతే-అ
సంస్పృష్టపిచాదద్యాత్సంస్పృష్టానాన్యమాత్మజఇతి ॥ అస్యాయమర్థః ॥ యత్రసం
స్పృష్టభిన్నోదరాః అసంస్పృష్టాశ్చసోదరాః తత్రసంస్పృష్టాఅపిసోదరా ఏవధనంగృ
హ్ణీయః - సతుభిన్నోదరాః సంస్పృష్టాఅపి ॥ యత్త్రయేషాంశ్చేష్టఇత్యాది మనువ
చసంసంస్పృష్టానాం భిన్నోదరాణాంచసచేషాం ధనగ్రహణప్రతిపాదకం-తత్థాన్
వరజంగమాత్మకోభయద్రవ్యసన్నావవిషయం ॥ అతఏవప్రజాపతిః ॥ అంశధనంతు
యధ్యవ్యం సంస్పృష్టానాంతుతద్భవేత్ ॥ భూమింగృహంత్వ సంస్పృష్టాః ప్రగృహ్ణీ
యన్ముఖాంశతఇతి ॥ అయమభేః ॥ సంస్పృష్టానాంభిన్నోదరాణాం భావ్యో
జామంతర్ధనంగూఢ ధనంద్రవ్యంచజంగమాత్మకం - యథాంశతోభవేత్ ॥ సోద
రాణామసంస్పృష్టానాం గృహత్కేత్రాదికంస్థావరరూపం యథాంశతోభవేదితి -
యాజ్ఞవల్క్యవచనంతః ॥ జంగమస్థావరయోరన్యతర సద్భావవిషయమితి-యదుక్తం
తద్భావ్యం ॥ యదాసంస్పృష్టభిన్నోదరాభావః - తదాపితాపితృవ్యోవాయః సం
స్పృష్టసవపగన్ఠీయాత్ ॥ తథాచగతమః ॥ సంస్పృష్టినైవేతే సంస్పృష్టిరిక్తభాగి
తి ॥ యదాపితాపితృవ్యోవా సంస్పృష్టో న విద్యతే ॥ తదా త్వసంస్పృష్ట భిన్నో
దరభ్రాతా-గృహ్ణీయాత్ - తదభావే త్వసంస్పృష్టః పితాతదభావే మాతా తద
భావేపత్నీ ॥ తథాచ శంఖః ॥ స్వర్యాతస్యహ్య త్త్రస్య భాతృగామద్రవ్యం

అథభావవితరౌ హరేయాతాంతభావే జ్యేష్ఠాపత్నితః - జ్యేష్ఠాగృణ జ్యేష్ఠా
సంయతానతు పూర్వాధా || సంస్కృతభాగ్య పుత్రాణాం పత్నీశ్చ సమవా
యేధనగ్రహణ ప్రకారమాహనారదః || మృతేపత్నీతుభార్యాస్సగ్గురభాగ్యపితృ
మాతృకాః | సవేసపిండాన్వధనం విభజేయం యథాంశత ఇతి || పత్యుర్భా
తృపితృమాత్రభావవిజ్ఞాః అభాగ్యపితృమాతృకాభార్యాసర్వేసపిండాభాతృత
తాదయః - తత్రభాగ్యపుత్రాణాంస్వపిత్రంశతః భార్యాణాంభత్రంశతఃసంస్క
త్వధనస్యవిభాగఇత్యర్థః - పత్నీనామభావేసంస్కృతాపుత్రాం శంతద్యగిసీగృహ్లాతి ||
తథాచబృహస్పతిః || యాతస్యభగిసీసాతు తతోంశంబ్రహ్మమహాతి | అనపత్యగ్య
ధమోయం అభార్యాపితృకస్యచేతి || చశబ్దాభాగ్యమాత్ర భావసముచ్చయా
ర్థః || కేచిత్తుయాతస్యమహితేతి పరిత్యాపత్నీనామభావే దుమాతాగృహ్లాతేత్యా
హుః - దుమాతృభగినోగ్గురభావేఅనంతరస్సపిండాంస్థస్యగ్యధనంభవేదిత్యక్త్యా
ప్రత్యాసన్నిత్రకేమేణసవేసపిండాదయోధనంగృహ్లాతి || ప్రతిపదోక్తానామభావా
త్ || అతవబృహస్పతిః || మృతోనపత్యేభార్యశ్చేదభాగ్యపితృమాతృకః | సర్వే
సపిండాస్తద్దాయం విభజేత్ యథాంశత ఇతి || వానప్రస్థయతివైష్ణిక బ్రహ్మచా
రిణాంధనంకోవా గృహ్లాతీత్యపేక్షితఆహ||యాజ్ఞవల్క్యః || వానప్రస్థయతిబ్రహ్మ
చారిణాంరిక్థభాగినః||క్రమేణాచార్యసచ్చివ్య ధమభాగ్రతేకతీధీనఇతి || అత్రపా
తిలోమ్యక్రమేణవైష్ణిక బ్రహ్మచారిణోధన మాచార్యోగృహ్లాతి - సవిత్రాదిః || ఉ
పకుర్వాణస్యధనం పిత్రాదయవగృహ్లాంతి - యతేస్తుధనమధ్యాత్మకాస్త్ర ప్రవ
ణధారణా నుష్ఠానక్షమః - సచ్చియోగృహ్లాతి-దుష్కృతస్య భాగానహాత్వా
త్ - వానప్రస్థస్యధనంధమభాగ్రతేకతీధీగృహ్లాంతి || ధమభాగ్రతాసమా
నాచార్యకః - ఏకతీధీఏకాశ్రమీ ధమభాగ్రతా చాసావేకతీధీవ - అధవావా
స ప్రస్థయతిబ్రహ్మచారిణాంధనం || ఆచార్యసచ్చివ్య ధమభాగ్రతేకతీధీనః -
క్రమేణ గృహ్లాంతి - పూర్వస్య పూర్వస్యాభావే - ఉత్తరోత్తరో గృహ్లాతీత్య
ర్థః || యత్తువసిష్ఠేనోక్తం || అనంతశ్చాశ్రమాంతరగతాఇతి || అన్యాశ్రమిణా
నిన్యాశ్రమిధనగ్రహణనిషేధపరం - నతుసమానాశ్రమిణాంపరస్పర రిక్థగ్రహణ
నిషేధపరమ్ - నన్యేషాంధనసంబంధవినా స్తికుతస్తద్విభాగః ప్రతిగ్రహణేర్ధనా
జానోపాయస్యనిషిద్ధత్వాత్ - అథానిచయోభిక్షురితి గౌతమస్తరణాశ్చ - తన్న
అహ్నామాసస్యగ్రహణా తథా సంవత్సరస్యచ | అథానానిచయంకుర్యా

తత్త్వమూర్త్యయజిత్యశేషితి॥ వానప్రస్థగృభనసంయోగో స్తి॥ కౌపీనాచ్చదవార్థం
 తువాసోహినిభ్యయాద్యుతిః । యోగసంభారభేదాంశ్చ గృహ్స్థాయాత్మాదుకే తథే
 త్యేవమాదివచనాద్యతేరపి వస్తువుస్తుకాదికవిద్యతపవ - నైష్ఠికస్యాపిశరీరయా
 త్యాభణం వస్త్రాదిపరిగ్రహాస్త్యేవేతితద్విభాగోఘటతపవ॥ దాయానహానాహా
 మనుః ॥ అనంశోక్లేబపతితౌ జాత్యంధబధిరౌతథా॥ ఉన్నతజడమూకాశ్చయేచకే
 చనిరింద్రియా ఇతి ॥ నిరింద్రియాఃవ్యాధినావికలీంద్రియాః॥ నారదోపి ॥ పితృద్విట్ట
 తతఃపండ్రో యశ్చస్యాదౌపపాతికః । ఔరసాఅపినైతేశం లభేరక్షేత్రజామ
 తః । దీఘకతీప్రాయగ్రస్తా యేజహన్మత్తపంగవః । భర్తవ్యాఘ్నస్యోకులస్యైతే
 తత్పుత్రాత్పంశభాగినఇతి ॥ వసిష్ఠోపి ॥ అనంశస్త్యాశ్రమాంతరగతాఇతి॥ యాజ్ఞ
 వల్క్యోపి ॥ క్లేబోంధఃపతితస్తజ్ఞః పంగురున్నత్రకోజడః । అంధోచిత్స్యరోగా
 ద్యా భృతకవ్యాఘ్నస్యర్షిరంశకాఇతి॥ తజ్ఞఃపతితోత్పన్నఃఅద్యతద్దేనమూకాదయో
 గృహ్యంతే - ఏతేనిరంశకాః - రిక్తభాజినోసభవంతి - కేవలమశనాఛాదనదానేష
 భృతకవ్యాః ॥ అభరతేప్రత్యవాయమాహమనుః ॥ సర్వేషా మపితు న్యాయ్యండా
 లంశక్త్యామసిషిభిః । గ్రాసాఛాదనమత్యంతం పతితోహ్యదదధ్యవేత్ఇతి ॥ అత్యం
 తంయావజ్జీవమిత్యర్థః - పతితస్యభర్తవ్యత్వంనాస్తీత్యాహ దేవలః ॥ తేషాంప
 తితవర్జేభ్యో భక్తంవస్తుప్రసేదీయతఇతి ॥ పతితశ్చదేనకజ్జోప్యసలత్యతే ॥ పతిత
 తజ్జవజ్జంబిభ్యయాదితిబోధాయనస్తరణాత్ ॥ ఆశ్రమాంతరగతా అపివభృతక
 వ్యాః ॥ అతపవవసిష్ఠః ॥ అనంశస్త్యాశ్రమాంతరగతాఃక్లేబోన్మత్తపతితాశ్చభర
 ణం క్లేబోన్మత్తా నామితి ॥ అంశానహానాంపుత్రా స్త్వంశభాజః ॥ తదాహదేవ
 లః ॥ తత్పుత్రాఃపితృదాయాంశా లభేరక్షదోషవజ్జితా ఇతి॥ నిరంశకాదాం
 పుత్రాదాంపుత్రాః ఔరసాః క్షేత్రజాశ్చకై బ్యాధిదోష వజ్జితాః భాగహారి
 నోనదత్తకాదయః ॥ అతపవయాజ్ఞవల్క్యః పరిసంధ్యై ॥ ఔరసాఃక్షేత్రజానై
 షాం నిదోషాభాగహారిణ ఇతి ॥ నిరంశకానాం దుహితరో యావద్వివాహం
 భృతకవ్యాఃసంసృతకవ్యాశ్చ సాధువృత్తయోయోషితశ్చయావజ్జీవంభృతకవ్యాః॥
 తథాచనవీవ ॥ సుతాత్యైషాం ప్రభృతకవ్యా యావద్వై భర్తృసాత్కృతాః
 అపుత్రా యోషితత్యైషాం భృతకవ్యాః సాధువృత్తయః । నివాసాః వ్యభి
 చారిణ్యప్రళిఖాలాస్తధైవశేతి ॥ అన్యానపిభాగానహానస్తకయతివ్యాధిః॥ అ
 మోక్షానుతత్యైవ నరిక్తంతేషుచ్చార్హతితి॥ మనురపి ॥ అనియుక్తానుతత్యైవపుత్ర

జ్యోతిష్య దేవరాత్ । ఉభౌచానహతాభాగం జారజాతకకామజానితి ॥ శ్రీ
 ధనవిభాగమాహయాజ్ఞా వల్గ్యః॥ పితృమాతృపతిభ్రాతృదత్తమధ్యగ్న్యూపాగతం॥
 అధివేదనికాద్యంచ శ్రీధనంపరిశీతతమ్ । బంధుదత్తతథాశుల్క మన్వాదేయక
 మేవచ । అప్రజాయా మతీతాయాం బాంధవాస్తదవాప్నుయ్యురితి ॥ అధ్యగ్న్యూ
 పాగతం వివాహకాలే అగ్నిసన్నిధౌ మాతులాదిభిదత్తం ॥ తథావకాత్యాయ
 నః ॥ వివాహకాలేయత్ శ్రీభ్యో దీయతేహ్యగ్నిసన్నిధౌ । తదధ్యగ్నికృతంసద్భిః
 శ్రీధనంపరిశీతమితి॥ అధివేదనికం - అధివేదనిమిత్తం - అధినిన్నప్రియైదత్తం
 అద్యశబ్దేనాధ్యాహవనికాక్రయాదిప్రాప్తం సంగృహ్యతే॥ తథాచమనుః॥ అధ్య
 గ్న్యూధ్యాహవనికం దత్తంచప్రీతికమణి । భ్రాతృమాతృపితృప్రాప్తం వడ్డీధం
 శ్రీధనంస్తృతమితి ॥ షడ్విధమితిన్యూనసంఖ్యావ్యవధేదార్థం - నాధికసంఖ్యావ్య
 వధేనాథకం ॥ ఆధ్యాహవనికప్రీతిదత్తయోః స్వరూపం కాత్యాయనే నోక్తం॥
 యత్పురలభతేనారి సియమానాపితృగృహాత్ । అధ్యాహవనికంనామ శ్రీధ
 నంతదుదాహృతమ్ । పితృదత్తంతుయత్కించిత్ శ్వశ్వావ్రాశ్వశురేణవాపా
 దవందనికంచైవప్రీతిదత్తంతదుచ్యతేఇతి॥ బంధుదత్తంకన్యాఋణః మాతృప్రీతిబంధు
 భిదత్తం - శుల్కంయద్భూతాత్వాకన్యాదీయతే-అన్వాదేయకంపరిణయనాదనువ
 శ్చదత్తం॥తదు క్తంకాత్యాయనేన॥ గృహేనాపసురైవాపశ్యేనాందోహ్యభరణకన్య
 కాం॥ మూల్యాలబ్ధంతు యత్కించిత్ శుల్కంతస్పరిశీతతమ్ । వివాహాప్సరతో
 యత్తు లబ్ధంభర్తృకులాత్త్రియా । అన్వాదేయంతుతద్ద్రవ్యం లబ్ధంపితృకులాత్త
 దేతి ॥ పిత్రాదిభిఃశ్రీనిభ్యోధనదానే విశేషమాహకాత్యాయనః ॥ పితృమాతృప
 తిభ్రాతృజ్ఞాతిభిఃశ్రీధనంప్రియై । యథాశక్త్యాద్విసాహస్రాద్దాతవ్యంస్థావరా
 దృతఇతి ॥ యథాశక్తింపరవ్యతిరిక్తంధనంద్విసాహస్రకాషాపణపరిమితందా
 తవ్యమిత్యర్థః - అయంచనియమిప్యబ్దదానే వేదితవ్యః అనేకాశ్చేషుతూపజేవ
 నాథకంసకృదేవదానేనాయమవధినియమః - సాపిస్థావరపర్యుదానః అతఏవసౌ
 దాయకేస్థావరేపి యథేష్టవినియోగాన్తత్వముక్తం తేవైవ ॥ ఊధయాకన్యయా
 వాపి భతుఃపితృగృహేపివా । భ్రాతృస్సకాశాప్తితోర్వా లబ్ధం సౌదాయకం
 స్తృతమ్ । సౌదాయకంధనంప్రాప్య శ్రీణాం స్వాతంత్ర్యమివ్యతే యస్తాతత
 దాన్యశంస్యాథకం తైదత్తముపజీవనమ్ । సౌదాయకేనదాశ్రీణాం స్వాతం
 త్ర్యంపరిశీతతమ్ । పిత్రదేవదానేన యథేష్టంస్థావరేవ్యపితి ॥ పితృదత్తస్థా

వరేతు విశేషమాహనారదః ॥ భక్తాఃప్రీతేనయద్దత్తంప్రియైతస్మిన్సృతేపితత్ ।
 సాయథాకామమశ్మీయా ద్దహ్యద్వస్థావరాభ్యత ఇతి ॥ పితాదిభిరుపాధ్యానివా
 దత్తం స్త్రీధనసభవతీత్యాహకాత్యామనః॥ తత్రసోపాధియద్దత్తం యచ్చయో
 గవశేషవా । భాత్రాపిత్రాధవాపత్యానత స్త్రీధనమిష్యత ఇతి॥ ఉత్సవాదాథా
 రణాథాం దత్తమలంకారాదికంసోపాధిదత్తం - యోగవశేన వంచనాది నేతృత్వః
 శిల్పాదిప్రాప్తమపిస్త్రీధనం సభవతీత్యాహసపత ॥ శిల్పాదితస్తుయద్దత్తం ప్రీత్యా
 చైవయదస్యతః । భతుఃస్వామ్యంతదాతత్ర శేషంతుస్త్రీధనంస్వతమితి॥ అన్య
 తః - సఖ్యాదితి యావత్ - తచేతస్త్రీధనందుహితృదాహితీ దాహితృ పుత్రపౌ
 త్రరహితాయాం స్త్రీయామతీతాయాంబాంధవాభాత్రాదయోగ్యహంతి- అత్రై
 వంక్షమః - మాతరిప్రమితాయాం ప్రథమందుహితా గృహంతి ॥ అతపవోక్తంతే
 నైవ ॥ మాతుమహితరశేషమృణాత్తాభ్యముతేస్వయ ఇతి॥ గౌతమేపి॥ స్త్రీధ
 నందుహితృణా మప్రమత్తానామ ప్రక్షిప్తానాం చేతి ॥ దుహితృణామభా
 వే దుహితృదుహితరో గృహంతి - దుహితృణాం ప్రసూతాచేదితి యజ్ఞ
 వల్క్య స్మరణాత్ ॥ భిన్న మాతృకాణాం దుహితృణాం విషమాణాం స
 మవాయే మాతృతో భాగకల్పనా ॥ తథాచ గౌతమః ॥ ప్రతిమాతృవాసే వ
 గేభాగవిశేష ఇతి॥దుహితృ దాహితీణాంసమవాయే మనుః॥ యస్తాసాంస్య
 దుహితరఃతాసామపి యథాహతః॥ మాతామహ్య ధనాత్కించీత్ప్రదేయం
 ప్రీతింకర్షకమితి॥ దాహితీణామభావే దాహిత్రాధనహారిణః ॥ తథాచనారదః॥
 మాతృద్వహితరోభావేదుహితృణాంతదన్వయ ఇతి॥ దుహితృదాహితీణామభా
 వేతదన్వయోదాహిత్రోగృహంతి యథః - దాహిత్రాణామభావేవిభజేరన్సుతాఃపి
 త్రోరూర్ధ్వంరిక్థమృణంసమమిత్యాదియాజ్ఞ వల్క్యవచనతః॥ మాతృముణాపాక
 రణా విజ్ఞం మాతుధనం పుత్రాగృహంతి ॥ యత్తు మనునోక్తం ॥ జనన్యాం
 సంస్థితాయాంతు సమం సవే సహాదరాః । భజేర న్మాతృకం రిక్థం భగి
 న్యశ్చ సనాభయః ॥ ఇత్యేత త్పుత్రాణాం దుహితృణాంచ సంఘాయ మా
 తృరిక్థ గ్రాహితృవరం సభవతి ॥ పితృ లేషాం ధనసంబంధే ప్రాప్తే సమవిభా
 గప్రాప్త్యథాం సమశబ్దశ్రవణాత్ ॥ యదపిశంఖలిఖితాభ్యాముక్తం ॥ సమంస
 త్వేసహాధరాః మాతృకం రిక్థమహంతి కుమార్యశ్చేతి ॥ తదపిమనువచనేన
 సమానాథకం అథవైతద్వచనద్వయంభాతృకులబద్ధస్త్రీధనవిషయం॥ తస్మిన్నేవ

విషయబృహస్పతిః శ్రీధనం తదపత్యానాం దుహితా చ తదంగిని ॥ అభ్రత్రాదేత్య
 మూఢాతులభ తేమానమాత్రకమితి ॥ అపత్యానాం పుమపత్యానాం ॥ యత్తు పారస్క
 రేణోక్తం ॥ అప్రత్యాయాస్తుదుహితాః శ్రీధనం పరికీర్తితం 1 పుత్రస్తుష్టవలభతే
 ప్రత్యాయాంతుసమాంశభాగిత ॥ తదప్రప్తితదుహితృవిషయం ॥ అతఏవమనుగి ॥ మాతృ
 స్తుయాతకం యస్తాత్ కుమారిభాగవనశ్చతి ॥ యాతకం పితృకులబ్ధం ॥ అనపత్యస్తీ
 నజాతీ శ్రీధనం తత్తమజాతీ సవత్తీదుహితా గృహ్యతే తదభావే తదపత్యం ॥ తదుక్తం
 మనునా ॥ శ్రీయాస్తుయద్భవేద్విత్తం పిత్రాదత్తం కథంచనా బ్రాహ్మణేతద్ధరేతగ్నా
 తదపత్యస్యవాభవేదితి ॥ బ్రాహ్మణేత్యుత్తమజాత్యుపలక్షణార్థం ॥ పుత్రాణామభా
 వేపౌత్రాగృహ్యన్తి- పౌత్రాణామపి తామహ్యముణాపాకరణేపుత్రపౌత్రైః ॥ యు
 గం దేయమిత్యధికారశ్రవణాత్ ॥ అస్తుముణాపాకరణే అధికారః - రిక్తభాక్త్యం
 కథమితీచేన్న- రిక్తభాజముణం ప్రశకుర్యురితి గౌతమశబ్దేన రిక్తభాజామేవ యుణా
 పాకరణాధికారశ్రవణాత్ - పౌత్రాణామభావే భత్రాదయోపి రిక్తభాజః ॥ అ
 త్రైవవివాహభేదేన విశేషమాహమను ॥ బ్రాహ్మదైవాషాగంధవః పాజా
 పత్యేషు యద్ధనం ॥ అప్రజాయామతీతాయాం భతురేవ తదివ్యతే ॥ యత్తు స్యా
 త్తద్ధనందత్తం వివాహేషాం సురాదిషు ॥ అప్రజాయామతీతాయాం మాతా
 పిత్రోస్తదివ్యత ఇతి ॥ బ్రాహ్మదైవాషాగంధవః ప్రాజాపత్యేషు వివాహేషు సం
 స్కృతాయాభార్యాయాధనం ॥ తద్దుహితాద్విపాత్రాంత ధనహరి సం తేర
 భావేనతి భత్యగౌమినపునమాత్రాదిగామిత్యర్థః ॥ అనురరాక్షసవైశాచవివాహ
 సంస్కృతాయాభార్యాయాధనం మాతాపిత్రోర్భవతీత్యర్థః ॥ యత్తుకాత్యామ
 సేనోక్తం ॥ బంధుదత్తం తుబంధూనామభావే భత్యగౌమితీతి ॥ తదానురాదివివా
 హసంస్కృతే శ్రీధనవిషయం ॥ అతఏవోక్తం తేనైవ ॥ ఆనురాదిషు యల్లబ్ధం పైత్య
 కం శ్రీధనం శ్రీయాః ॥ అభావేతదపత్యానాం మాతాపిత్రోస్తదివ్యత ఇతి ॥ భ
 త్రాదిభిదత్తమపి శుల్కాశ్చ శ్రీధనం సోదరావీవగృహ్యన్తి ॥ తథాదగౌతమగి ॥
 భగినీశుల్కం సోదర్యాణామూర్ధ్వం మూతురితి ॥ సోదర్యాణామభావేమాతుభా
 వతీత్యర్థః ॥ యత్తుపునస్తేనైవోక్తం ॥ స్వంచశుల్కం హోధామాతీతి- తత్ శుల్కగ్ర
 హణానంతరం సంసార్కారాత్ప్రాకమృతాయాం ద్విష్టవ్యం ॥ అతఏవయాజ్ఞవల్క్యః ॥
 మృతాయాం దత్తమాదద్యాత్పరిశోధ్యోభయవ్యయమితి ॥ యత్తుకన్యాయైమాతా
 మహాదిభిర్దత్తం ధూషణాది - తదపి సోదరావీవగృహ్యన్తి యః ॥ తథాచబోధాయనగి ॥

లిక్ష్మ్యతాయాశిశ్వాయాః గృహీయస్సోదరాస్సమమ్ ॥ తదభావే భవేన్నాన్య
 సదభావేపితుర్భవేదితి ॥ అనపత్య పుత్రికాధనమపి సోదరోగృహ్లాతి ॥ తదాచమైతీ
 నసిః ॥ ప్రేతాయాంపుత్రికాయాంతు నభర్తాద్రవ్యమర్హతి ॥ అపుత్రాయాంకుమా
 ర్యాంఽభ్రాతృతద్రాహ్మమివ్యతేషతి ॥ పుత్రికాయాంపితుః పశ్యాదోరససద్భవే
 సుషవగృహీయాన్మభతాః ॥ యత్తుమనువచనం ॥ అపుత్రాయాంమృతాయాంతు
 పుత్రికాయాంకథంచన ॥ ధనంతత్పుత్రికాభర్తా హరేదైవావిచారయన్ప్రితి ॥ తత్పు
 త్రాయత్సన్నభాత్రభావేవేదితవ్యం ॥ యత్తుక్ష్వచిదనపత్యస్త్రీధనం స్వస్త్రీయాదీనాం
 భవతీత్సుక్తంబృహస్పతినా ॥ మాతృష్వసామాతులానీ పితృష్వస్త్రీపితృష్వసా ॥ శ్వ
 ప్రూఃపూర్వజపత్నీవ మాతృశుల్యాఃప్రకీర్తితాః ॥ యద్యాసామోరసోఽనస్యా త్సు
 తోద్దాహిత్రవీవహ ॥ తత్సుతోవాధనంతాసాం స్వస్త్రీయాద్యాస్సమాపుయ్యురితి ॥
 అస్యానుమధః ॥ బ్రాహ్మచివివాహేషుభర్తరభావే ఆసురాదివివాహేషు మాతా
 పితృభ్రాతృమాతృష్వస్త్రీయాదీనాం ధనంయథాక్రమంమాతృష్వస్త్రీయాద్యాః
 గృహీయాః ॥ క్వచిత్ జీవంత్యాస్సప్రజాయాపిపత్న్యాధనంభర్తా గృహీయాది
 త్యాహయాజ్ఞవల్క్యః ॥ దుర్భిక్షేధర్మకార్యేచవ్యాధానంప్రతిరోధకేగృహీతంస్త్రీ
 ధనంభర్తా నాకామోదాతుమర్హతి ॥ సంప్రతిరోధకేబంధీగ్రహణాస్పక్షియదీవ్యా
 భావేస్త్రీధనంగృహీత్యాపునస్తస్యైవదద్యాత్ - ప్రకారాంతరేణగృహీతంపునదక
 ద్యాదేవ ॥ తదాచకాత్యాయనః ॥ నభర్తానైవచనుతో నపితా భ్రాతృనవ ॥ ఆ
 దాసేవావిసగ్ధేవా స్త్రీధనేప్రభవిష్టవః ॥ యదిహ్యేకతరోఽప్యేషాం స్త్రీధనంభత్తు
 యేద్భలాత్ ॥ సవృద్ధికంప్రదాప్యఃస్యాద్దండంచైవసమాపుయ్యాత్ ॥ తదేవతద
 నుజ్ఞాప్య భక్షయేత్ప్రతిపూర్వకమ్ ॥ మూలమేవసదాప్యఃస్యాద్ద్యద్యసాధనవాన్స
 వేదితి ॥ దేవలోపి ॥ పుత్రికాభరణంశుల్కంలాభశ్చస్త్రీధనంస్త్వతమభోక్తృత
 త్వయమేవేదం పతిర్నార్హత్యనాపది ॥ వృధామోక్షేచభోగేవ స్త్రీయైదద్యా
 త్వవృద్ధికమితి ॥ విధాజ్యద్రవ్యమాహకాత్యాయనః ॥ వైతామహంచపితృగ్రంథయచ్చా
 న్యత్స్వయమార్జితమ్ ॥ దాయానాంతువిభాగేతు సర్వమేవవిభజ్యతేషతి ॥ పితృద్ర
 వ్యాపజీవనేన స్వయమాజీతం-తదననుజీవనేనాజీతస్యావిధాజ్యత్వాత్ - ఏత
 త్రాయమపిఋణా వశిష్టంవిభజేత్ ॥ తదాచసషవ ॥ ఋణంప్రీతిప్రదానంచ దత్వా
 జేషంవిభాజయేదితి ॥ ఋణప్రదానాథకథనా భావేపిఋణమపివిభజేత్ ॥ రిక్తమృ
 ణంసమమితివచనాత్ ॥ రిక్తంఋణంపంచనాదినివృత్త్యథకంశోధ్యమిత్యాహసవ ॥

బుద్ధిమేవంవిధంశోభ్యం విభాగేబంధుభిస్సహ॥గృహసంసృతవాన్యశ్చదోహ్యభ
రణకమణః॥దృశ్యమానా విభజ్యం తేకోశంగూఢేబ్రవిద్భృగురిః॥ అత్రహోశగ్రహ
ణమితర విషేధార్థం॥తథాచసవీవ ॥ శంకావిశ్వససంధానేవిభాగే శ్శివాంస
దా । క్రియాసమూహకర్తృత్వే కోశమేవప్రదాపయేదితి॥అవిభాజ్యద్రవ్యమాహ
యాజ్ఞవల్క్యః॥పితృద్రవ్యావిరోధేనయదన్య త్వయమాజితం । మైత్రహౌద్వా
హికంచైవ దాయాదానాంనతద్ధవేత్॥క్రమాదభ్యాగతంద్రవ్యంహృతమభ్యుద్ధరే
త్తుయః । దాయాదెభ్యోనతద్దద్యా ద్విద్యయాలబ్ధమేవచేతి ॥ పితృద్రవ్యావినాశేన
యత్స్వయంకృష్యాదివోపాజితం-యచ్చమిత్రసకాశాల్లబ్ధం-వివాహచ్చయల్లబ్ధం-
తద్భాగితాదీనాంసభవేత్ - యస్మిన్తాది క్రమాయాతం చోరాదిభిరపహృతం
పితృదిభిరనుద్భృతం ద్రవ్యం పుత్రాణాం మధ్యేయభిరరాభ్యనుజ్ఞయోద్ధరతి॥తత్త
స్యేవభవతి ॥ క్షేత్రేతుతురీయాంశమేవోద్ధర్తాగృహ్లాతి శేషంతు సర్వేషాంసమ
మేవ ॥ తథాచశంఖః ॥ పూర్వసప్తాంతుయోఘామి మేకశ్చేదుద్ధరేత్కృమాత్ ।
యథాభాగంలభంతేన్యే దత్వాంశంతు తురీయకమితి ॥ తథా విద్యయాధ్యాప
నాదినాలబ్ధమపి స్వస్యైవభవతి - పితృద్రవ్యావిరోధేనేతిసర్వశేషః ॥ అతఏవమ
నుః ॥ అనుషఘ్నృపితృద్రవ్యం శ్రమేణయదుపాజితమ్ । దాయాదెభ్యో నతద్ద
ద్యాత్ విద్యయాలబ్ధమేవచేతి ॥ శ్రమేణకృష్యాదినా-పితృగ్రహణ మవిభక్తోపలక్ష
ణార్థం ॥ వ్యాసః ॥ విద్యాప్రాప్తంశౌర్యధనం యచ్చసాదాయకంభవేత్ । విభా
గకాలేత్వస్య నాన్వేష్టవ్యం స్వరిక్తిభిరితి ॥ అవిభాజ్యవిద్యాధనస్యలక్షణమాహ
కాత్యాయనః ॥ పరభక్తోపయోగేన ప్రాప్తావిద్యాన్యతస్తుయా । తథాలబ్ధంధ
నంయచ్చ విద్యాప్రాప్తంతదుచ్యతే । ఉపస్యస్తేషుయల్లబ్ధం విద్యయా పణపూర్వ
కమ్ । విద్యాధనంతుతద్విద్యా ద్విభాగేననియాత్మ్యతే॥శిష్యాదాప్తికజ్యతఃప్రశ్నా
త్సందిగ్ధప్రశ్ననిర్ణయాత్ । స్వజ్ఞానశంసనాద్వాదాల్లబ్ధంప్రాధ్యయనాచ్చయత్ ।
విద్యాధనంతుతత్ప్రామా ద్విభాగేనవిభాజ్యతే । పరనిరస్యయల్లబ్ధం విద్యా
తోద్భూతపూర్వకమ్ । విద్యాధనంతుతద్విద్యా న్నవిభాజ్యంబ్రహ్మసృతిః । శిష్టి
ష్యపిహిధర్మోమాయం మూల్యధ్యచ్ఛాధికం భవేత్ । విద్యాబల కృతంచైవ యా
జ్యతశ్శిష్యత ప్రధా ॥ ఏత ద్విత్వాధనం ప్రామాః సామాన్యం యదతోన్య
ధేతి ॥ అతో విద్యాధనా దన్యథా భూతమవిభక్తపిత్రాది ద్రవ్యోపయోగేన
ప్రాప్తం తదవిభక్తానాం సామాన్యం సాధారణమితి-యవత్ - క్వచిద్విద్యా

బ్రహ్మచారిత్వం కైదాతవ్యం ॥ తథాచబ్రహ్మచర్యం ॥ వస్త్రాలంకారాభ్యం హ్యభి
 విరుద్ధావహనాదికమ్ ॥ గంధమాత్ర్యస్పృశ్యకాద్యభ్యం కైతదవ్యం ॥ క్షమా
 అన్యవిరుద్ధావస్త్రాణి విభాజ్యస్తేవ - పత్రమశ్వాదివికాశివాహనం ॥ త
 యిద్యేనారూఢం తత్తస్యైవ - అనారూఢంతుసర్వం విభాజ్యం - అలంకారోపి
 యోయేనపుతఃసతస్యైవ - అధ్యతః సాధారణోవిభాజ్య ఏవ ॥ పత్యాజీవతియః
 స్త్రీభిరలంకారోద్భవోభవేత్ ॥ సతంభజేరన్తాయాదాః భజమానాః పతంతిత
 ఇతి ॥ తేనైవధృతఇతివిశేషణోపాదానాత్ - కృతాన్నంమోడుకతండులాది - తదపి
 యథాసంభవంభోక్తవ్యం - నవిభాజ్యం - ఉదకంతదాధారఃకూపాదిసోపివవః
 పద్మాద్యేణభోక్తవ్యంనమూల్యన్వారేణవిభాజ్యః - స్త్రీయశ్చదాన్యః వివరమాః
 పద్మాద్యేణకమకారయితవ్యాః ॥ తథాచబ్రహ్మచర్యం ॥ ఏకాంస్త్రీంకారయేత్
 మయథాంశేనగృహేగృహే ॥ బహ్వశ్చమాంశతోదేయాదాసానామప్యయం
 విధితి ॥ పితౄణామయథాస్థు సమాపినవిభాజ్యః ॥ తథాచగృహే ॥ స్త్రీ
 సంయతాన్వవిభాగఇతి - యోగఇతి అలబ్ధఇతి కారణం - క్రౌతస్సార్థాది సాధ్య
 మిద్వంకర్తృలభ్యతే - తేమిద్యేలబ్ధపరిరక్షణమేతురూపం - బహిర్వేదిదానతటాకా
 రామనిర్వాహాదిపూర్తంకర్తృలభ్యతే - తదుభయంపితృద్రవ్యవిరోధాజ్జీతమపిఅవి
 భాజ్యం ॥ తదుక్తంలాంకారికమ్ ॥ తేమంపూర్తంయోగమిద్వమిత్యాహుస్తత్వదర్శనః ॥
 అవిభాజ్యేవతేప్రోక్తే శయనాసనమేవచేతి ॥ అధవాయోగతేమశ్చేనభత్రచామ
 రశస్త్రాచానత్ప్రభృతయః ఉచ్యంతేఇతికేచిత్ - రాజమంత్రిపురోహితాదయ
 ఇత్యన్యైవచారోగ్రహారామాదిషుప్రవేశనిర్గమనమార్గః సోమ్యవిభాజ్యశ్చమృతం
 అవిభాజ్యంసగోత్రాణాం అసహనశ్శుభాదపి ॥ యాజ్ఞంక్షేత్రంచక్షత్రంచ కృతా
 న్నమదకంస్త్రీయఇతి ॥ తత్ప్రతిగ్రహాలబ్ధం క్షేత్రంక్షత్రయానుతేన సార్థప్రవాహ
 ణీనుతేనావిభాజ్యమిద్యేవంపరం ॥ నద్రుగ్రహభూదేయాక్షత్రయాదినుతాయనై ॥
 ఇతిస్తరణాత్ - అన్యేమన్యంతేవస్త్రాదయోపివిభాజ్యఏవ ॥ తథాచబ్రహ్మచర్యం ॥
 వస్త్రాలంకారసంక్రీతమ్ ॥ మధ్యస్థితమనాజీవ్యం దాతుంనైకస్యకక్యతే ॥ యుక్త్యా
 విభాజ్యేయ తదన్యధాసర్థకంభవేత్ ॥ విక్రీయవస్త్రాభరణ మృణముద్రాప్రహ్వలేఖ
 తమ్ ॥ కృతాన్నంచకృతాన్నేనపరివర్త్యవిభజ్యతే ॥ ప్రచారశ్చయథాంశేనకర్త
 వ్యుక్తినిష్ఠమేతి ॥ ఏతేన వస్త్రాదినామవిభాజ్య త్వపతిపాదకమనువచనమునో

వేదశంకానాదరణీయమితి - తదనుపపన్నం - విదోధేహీ వచనానాం విషయవ్యవ
స్థాశ్రయిణంయుక్తం నచాధాశ్రయిణం - బృహస్పతివచనానాం త్వదృతవస్త్రా
దివిషయత్వం - మన్వాదివచనస్య ధృతవస్త్రాదివిషయత్వంపూర్వవేదోక్తమితి విష
యవ్యవస్థాఘటత ఇతి ॥ విభాగకాలేకేనచిద్వంచితం పశ్చాదుద్భావితంచే త్వద్వి
సమంవిధజేయుః ॥ తథాచయాజ్ఞవల్క్యః ॥ అన్యోన్య్యాపహృతంబ్రవ్యం విభక్తే
యత్తుదృశ్యతే ॥ తత్పునస్తే సమైరంశైర్విభజేరస్మిన్స్థితిరితి ॥ సమశబ్దోపమభాగ
నిరాసార్థః - విభజేరస్మిత్ బహువచనం యేనదృష్టం తేనైవగ్రాహ్యమితి దృశ్య
త్యుం ॥ మనురపి ॥ ఋణేనచసర్వస్త్వికప్రవిభక్తయధావిధి ॥ పశ్చాద్భవ్యేతియ
త్కించి తత్సర్వంసమతాంనయేదితి ॥ అపహృతబ్రవ్యవచ్చాస్తోక్రాంతకేణ విష
మభాగతయావిభక్తమపి సమతాంనయేత్ ॥ తథాచకాత్యాయనః ॥ అన్యోన్య్యా
పహృతంబ్రవ్యం దుర్విభక్తంచయదృవేత్ ॥ పశ్చాత్పాక్ష్మివిభజ్యేత సమభాగే
నకర్ష్యగురితి ॥ ఏవంచసతివంచితద్రవ్యస్య పశ్చాద్భవ్యస్త్యైవవిభాగవిధానం - విభా
క్తస్య తునర్విభాగోనాస్తీ త్యవగమ్యతే ॥ యత్తుమనుోక్తం ॥ విభాగేతు కృతే
కించిత్సామాన్యం యత్రదృశ్యతేనాసౌ విభాగోపజ్జేయః కర్తవ్యః తునరేవహీతి ॥
తద్విభక్తద్రవ్యేషు ఆయవ్యయకరిణా దగ్వాగేంద్రియవ్యం - అన్యథా అన్యోన్య్యాప
హృతమిత్యాది వచనానాం నిర్విషయతాపత్తైః - అతాన్యోన్య వంచనదోషోఽప్య
స్తి ॥ తథాచశ్రుతిః ॥ యోవై భాగినంభాగాన్మదతేచయతపివై నం నచయతేధపు
త్రం అథ పౌత్రంచ యత ఇతి - ఆయమర్థః - యోభాగినంభాగాన్మదంభాగాన్మద
తే - భాగాదపాకరోపిభాగంతస్మైనప్రయచ్చరీతి యావత్ - సభాగాచ్ఛ్యతః -
ఏనమరహరికంచయతేనాశయతి పాపనంకరోపియావత్ యదితంననాశయత - త
దాతస్యపుత్రంపౌత్రంవానాశయతి ॥ యత్తుమనుోక్తం ॥ యోజ్యేయోపిసికుర్వీ
తలోభాచ్ఛాక్ష్మాన్యాయవీయసః ॥ సోఽజ్యేష్ఠస్యాదభాగశ్చ నియంతవ్యశ్చరాజ
భిరితి ॥ తత్స్వతంత్రస్యాపేజ్యేష్ఠస్య సముదాయద్రవ్యాపహరేదోషోస్తికిముతాన్వ
తంత్రాకాం యవీయసామిత్యేవం ప్రతిపాదనపరం అన్యథాస్తృత్యాస్తృతేస్సం
కోచాపత్తైః ॥ విభక్తానాంకర్తవ్యమాహనారదః ॥ యజ్యేకజాతాబహువః పృథగ్ధ
ర్మాఃపృథక్క్రియాః ॥ పృథగర్త గుణోపేతా నచేతాగ్నేయసమ్మతాః ॥ స్వభావా
ద్యదివద్యుస్తే విక్రేణీయంధాపివా ॥ కుర్య్యధ్యేష్ఠంతస్సర్వ మిశాస్త్రస్వధనస్యచేతి ॥
ఏకస్తాజ్ఞాతావిభక్తాభాగైరంపరస్పరానుమతిమంతరేణ ధనసాధ్యేష్టా పూర్తాది
ధర్మకారిణోభవేయుః తథాద్రవ్యవ్యయసాధ్య కృష్యాది కర్మకారిణోభవేయుః
తథాభివోష్టిబాఖలముసలాదికర్మోపసర్జనద్రవ్యాపేతాన్మన్యః - తథాకార్యేభాగై
తరోనసమ్మతాః - తదాతాననాదృత్యకార్యంకుర్యః - తథావిభక్తాభాగైతరఃస్వ
భావాద్యది దద్యుర్విక్రేణీయురాదద్యుర్వా తత్సర్వం యజ్యేష్ఠంకుర్యః తస్మాత్తేభా

జ్ఞానస్వరూపస్యైతత్సతతంతాస్మాదవినశ్యత్యం యత్తుబృహస్పతిః ॥ విభక్తావిభక్త
భావాదాయాదాస్తావరేనమాః ॥ ఏకోహ్యసితస్సర్వత్ర దానాధమనవిక్రయశ్చతి ॥
తేదేవంభ్యాశ్చైత్యం-అవిభక్తమద్రవ్యసాధారణస్యాసితత్వరత్నాత్-సర్వాభ్యనుజ్ఞా
నశ్చైవోక్తా ర్యావిభక్తేషుతూత్తరకాలంవిభక్తావిభక్తసంశయవృద్ధా సేవ్యవహర
సౌకర్యాదుసమాభ్యనుజ్ఞానపునరేకస్యా సితత్వత్వే నాతోవిభక్తాసమతవ్యుతే
తదాపి వ్యవహారిసిద్ధ్యేవేతి ॥ యత్తుస్త్వత్సంతరం ॥ స్వగ్రామజ్ఞాతసామంతిదా
యాదానుమతేనచ ॥ హరణ్యోదకదాసేన వచ్చిర్చచ్చతిషేదినీతి ॥ ఆస్యానుమభిప్రాయః
తత్రగ్రామానుమతిః ప్రతిగ్రహప్రకాశః ॥ స్థావరేషు విశేషతత్వం సర్వతా
నీవ్యవహారప్రకాశనార్థమేవాపేక్షతే నపునగ్రామానుమతిమంతరేణ వ్యవహా
రేనసిద్ధ్యతీతి ॥ సామంతానుమతిః సీమావిప్రతిపత్తినిరాసార్థమేవ - జ్ఞాతీదాయా
దానుమతిరపి విభక్తావిభక్తసంశయవృద్ధా సేనవ్యవహరసౌకర్యాధిమేవ హార
ణ్యోదకందత్వాదానిరూపేణ స్థావరవిక్రయం-కుర్యాదిత్యేవమర్థః - స్థావరేవిక్ర
యోహసి కుర్యాదాధిమనుజ్ఞయేతి ॥ స్థావరవిక్రయస్య నిషిద్ధత్వాత్ ॥ భూమిం
యఃప్రతిగృహ్యతి యచ్చమామింప్రయచ్చతి ॥ తానభౌపుణ్యకమాణౌనియ
తౌస్యగ్రామీనునావీతి ॥ దానప్రతిగ్రహయోః ప్రతస్తత్వస్య ॥ విభాగాపలా
పినికాయహేతునాహ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ విభాగనిహితేజ్ఞాతీబంధునా
ఝోది లేఖితైః ॥ విభాగభావనాజ్ఞేయాగృహతేత్రైశ్చ యాతకైఃశ్చతి ॥ జ్ఞాత
యఃపితృదాధవాః బంధవస్తుమాతులాదయః లేఖ్యంవిభాగవ్రతం - ఏభిర్విభాగని
ర్గయోజ్ఞాతవ్యః యాతకైస్సృగక్యతైః గృహతేత్రైశ్చ ॥ అన్యదపివిభాగగమక
మాహనారదః ॥ విభాగధర్మసంజేహే దాయాదానాం నిర్ణయః ॥ జ్ఞాతీభిర్భా
గలేఖ్యేన పృథక్కార్యప్రవర్తనాత్ ॥ భాగిత్రాణామవిభక్తానామేకోధమకప్రవ
తీతే ॥ విభాగేనతదర్శయం భవతేషాంపుథకపుథక ॥ సాక్షిశ్చంప్రాతీభా
వ్యుద దానగ్రహణమేవచ ॥ విభక్తాభాగితరంకురుణావిభక్తాంపరస్పరమితి ॥ దాన
గ్రహణందాత్రపత్వన్న తేత్రగృహప్రతిగ్రహః ॥ విభక్తానాంపుథకజ్ఞేయాదానధ
మకవ్యయగమాః ॥ యేషామేతాఃక్రియాలోకప్రవర్తకంతేస్వరిక్తిః ॥ విభక్తా
నివగచ్ఛేయమగ్నేభ్యమప్యంతరేణ తానితాబృహస్పతిః ॥ పునగ్రాయవ్యయధనాః కుసీ
దచపరిస్పరంపణిప్రసవయే కురుయః ॥ విభక్తాస్తేనసంశయశ్చతి ॥ కుసీదపణిజ్ఞాది
భిర్లోకైవిభాగ నిర్ణయఃసాక్ష్యాద్యభావవేదితవ్యః ॥ తథాచనపవ ॥ సాహసం
స్థావరంస్వామ్యంప్రాగ్విభాగస్సౌఖ్యం ॥ అనుమానేనవిజ్ఞేయం నన్యర్యత్రచసా
క్ష్యశ్చతి ॥ సాహసానిసాధన లింగాన్యపిసపవాహాః ॥ కుల్యనుబంధవ్యాఘాతానా
దంశాహససాననం ॥ పున్యచోగస్తావరస్య విభాగస్యపుథకనమితి ॥ కుల్యను
బంధాభిర్వ్యాఘాతానానైరానుబంధః - వ్యాఘాతఃపరస్పరస్వర్థా హేదంబుత

కన్యాశుభ్రవ్యతేశదవ్యవధి - స్వస్వాత్మవోధోగః పరస్పరవ్యవధ్యగ్రహణాచే ద్విభాగ
లింగత్వం అవిభక్తే హసిద్ధత్వే నావగంతవ్యం బ్రాచయజ్ఞవల్క్యః ॥ భాగ్యతా
కామభద్రం పత్న్యః పుత్రపుత్రస్యవైవహి । ప్రాచిభావ్యమృతం నాప్యమవిభక్తే
తుస్త్వమితి ॥ నాప్తితేభ్య భుక్తిస్థయస్య శక్యత్వేయ క్తివ్యసమథాకస్య
పదైరేవ స్థియేదిప్రాప్తేద్యేత స్మషేధఃవృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః ॥ విభాగధర్మసం
దేహా బంధునాప్యభిలేఖతైః । విభాగభావనాకార్యాన భవద్దైవిక్రీయేతి ॥ క
భంతస్థియస్థిత్యా కాంతాయామాహమనుః ॥ విభాగేయత్రసందేహా దాయా
దానాంపరస్పరం । పునర్విభాగఃకర్తవ్యః పుత్రకస్థానస్థితైరపి ॥ యత్రసందేహా
య క్తిపివా మైత్రతపునర్విభాగః కర్తవ్యఇత్యర్థః ॥ యత్తుతేనావోక్తం ॥ స
క్యవంశోనిపతతస్కతన్యాప్రదియతే । సక్యదాహదామఃప్రేతేతానిసక్యస్సక్యది
తి ॥ తన్మగ్నాభిధిర్మిర్మేతుం శక్తౌసత్వాంవేదితవ్యం ॥ స్వయం కృతస్య సుదిగ్ధస్య
విభాగస్యపునఃప్రవతకోరాజ్ఞాదండనీయ ఇత్యాహబృహస్పతిః ॥ కేవలకృత
విభాగోయఃపునరేవవిసంవదేతే । సతదాదండనీయస్సాస్యమగ్నాజ్ఞానుబంధత
ఇతి అనుబంధోన్యసంధతః ॥ —(*) ఇతి వాయువిభాగః (*) —

—(*) అగ్రద్యుతసమాహ్వయాభ్యో వివాదపదేనిరూప్యేతః (*) —

తయోఃస్వరూప మాహమనుః ॥ అప్రాణిభిర్గృహీయతే ల్లోకేద్యోము
చ్యతే । ప్రాణిభిక్రియతేయస్తు సపిజ్జేయస్సమాహ్వయఇతి ॥ అప్రాణిభిః - అక్ష
వర్గశలాకాదిభిఃప్రాణిభిః కుక్కుటాదిభిః ॥ తథాచనారదః ॥ అక్షవర్గశలాకాద్యై
ర్దేవనంజిష కాంతిం । మగ్నక్రిడాపయోభిశ్చపదం ద్యుతసమాహ్వయమితి ॥ అ
క్షోపాశకావధాకశ్చర్మ చట్టికాఃశలాకాఃదంతాదియయోద్గర్హ చతురత్రాః - ఆ
ద్యశబ్దేశకపద్ధి కాదయోగ్యహ్యంతే - తైఃపణపూర్వకంయదేవసం క్రీడితంక్రియతే
అద్యోగం - పయోభిఃపక్షిభిఃకుక్కుటాది భిశ్చకారాన్తల్లాదిభిర్దేహాది భిశ్చప్రాణి
భిరన్యపణపూర్వికాక్రీడాక్రియతే సాసమాహ్వయఇత్యర్థః ॥ బృహస్పతిః ॥ అన్యో
న్యంపరి గ్రహితాఃపక్షిమేష వృషాదయః । ప్రహరంతేకృతపణాన్రంపదంతసమా
హ్వయమితి ॥ ద్యుతస్థానంసంభిక్షేనాధిష్ఠితం కర్తవ్యమిత్యాహసంపద ॥ సంభిక్షాధిష్ఠితం
కార్య తస్మిన్ జ్ఞానహేతునేతి ॥ అత్రపక్ష్యంశరమాహనారదః ॥ అఃకాశితవా
రాజ్ఞే దత్వాభాగంయథోదితం । ప్రకాశందేవసంకర్మకవం చోదేనవిద్యతఇతి ॥
ద్యుతసంభాధికారిణోస్త్రీ మాహయాజ్ఞవల్క్యః ॥ గ్లహేశతీకవృద్ధేస్తుసంధికః
పృథక్కంశతం ॥ గృహీయాద్ధూర్తకేతవా దితరాద్దశకంశతమితి ॥ పరస్పరసంప్రతి
పత్వావేరపః పరికల్పితఃపరోగ్లహః - తత్రతదాశ్రయా శతికాశతపరిమితా - తద
ధికశంపమాదేవా - వృద్ధియఃస్యాసోశతీకవృద్ధిః - తస్మాద్ధూర్తకేతవాత్పంచకం శ
తపరికంపంచవృద్ధిర్ధూర్తకేతవాత్ ॥ తదపరాదయాశ్చకాశతేతత్పంచ

కథతంజితగ్లహస్యవిశేషితమర్థానింగ్యస్తాయాదిత్యర్థః ॥ కేతవనివాహితాః
 తాత్రాధిష్ఠితఃసభికసభాపతిసుకల్పతాత్పాదనిఖిలప్రదోపకరణః తదుచితద్రవ్య
 పజీవిభతసస్య తుష్టార్థకతకృతపాద్యకకంశతం జితద్రవ్యస్యదశమంభాగం
 గ్యస్తాయాదిత్యర్థః ॥ ఏవంస్థాపితస్యసభికస్య కృత్యమాహసవప ॥ ససవ్యక్వాంతో
 దద్యాద్రాజ్జేభాగం యధాశ్రుతం । జితముద్ధాహయే జ్ఞేతేదద్యా త్సత్యంవచః
 త్మమి ॥ యోక్ష్మప్రవృత్తిద్యుక్తాధికారిరాజ్ఞాభూర్తతేవేభ్యోరక్షితఃసరాజ్ఞేయ
 ధాప్రతిసన్న మంశం దద్యాత్ - తజ్జితద్రవ్యం పరాజిత సకాశాదాసే ధాదినా
 ఉద్భృత్యజ్ఞేతేదద్యాత్ - తథాత్మమిధూత్యాద్యుత్తకారిణాంవిశ్వాసార్థం సత్యం
 చపచాదద్యాత్ ॥ బృహస్పతిరపి ॥ సభికోగ్రాహకస్తత్ర దద్యా జ్ఞేతే సృవా
 యచేతి ॥ పరాజితకేతవానాంబంధ నాదినా పరాగ్రాహకో భవేతి ॥ పరాగ్రహ
 ణాదర్వాగేవస్యకీయం రాజ్ఞేజ్ఞేతేవ యధాభాగం దద్యాదిత్యర్థః ॥ తేధాచాకా
 త్యాయనః ॥ శేతుర్దద్యాస్యకంద్రవ్యం జితంగ్రాహ్యంత్రపక్షకం । సద్యోవాసభి
 కేనేపకేతవాస్తునసంశయఇతి ॥ యదాసభికోజ్ఞేతే జితంగ్రవ్యం దాసయితుంనశక్తః ॥
 తదారాజాదాపయే దిత్వాహయజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రాప్తేస్థపతినాభాగే ప్రసిద్ధేహ
 తకమండలేజితంససభికేస్థానే దాపయేదన్యధానన్వీతి ॥ అన్యధాప్రచ్ఛన్నేసభికర
 హితే అదత్తరాజభాగేమ్యూతేజితంపణం జ్ఞేతేనదాపయేదిత్యర్థః ॥ అత్రజనుపరా
 జయవిప్రతిపత్త్యా నిర్ణయకారిణమాహసవప ॥ దష్టారోవ్యవహారాణాం సాక్షిణశ్చ
 తవపహీ ॥ ద్యూతవ్యవహారాణాం దష్టార సవపకేతవావపరాజ్ఞానియోక్తవ్యాః-
 నతుప్రతాధ్యయనసంపన్నాఇత్యామ్యక్తలక్షణాః సాక్షిణస్తవపద్యూతకరావప ॥
 విష్ణుః ॥ కితవేష్యశ్చైవేరత్ కితవా స్సంశయం ప్రతి యవవాత్ర దృష్టార సవపై
 షాంతుసాక్షిణఇతి ॥ సాక్షిణాం పరస్పరవిరోధే రాజావిచారయేదిత్వాహ బృహ
 స్పతిః ॥ ఉభయోరపిసందిగ్ధకేతవాస్సన్యోపరీక్షకాః ॥ యదావిద్యేషిణస్తేతుతదారా
 జావిచారయేదితి ॥ కూటద్యూతకారిణో దండమాహయజ్ఞవల్క్యః ॥ రాజ్ఞానచి
 స్త్వనిర్వాప్యః కూటాత్ సభిదేవనఇతి । కూటైరతాదిభిఃసభిసామజిమంత్రా
 దిహ అతీవంఛనేనయేదీవ్యంతితాత్ శ్వపచేనాంక యత్వాస్వరాష్ట్రా నిర్వాస
 యేదిత్యర్థః ॥ నివాససనేవిశేష మాహనారదః ॥ కూటస్థదేవినః పాపాకరా
 జా రాష్ట్రాద్వివాసయేత్ । కంఠేక్షమాలాహం బధ్యసహ్యేషాం విశయః
 స్తృతః ॥ అనివిష్టస్థు యోరాజ్ఞాద్యూతం కుర్వీతమానవః । సశతంప్రాశ్న
 యాత్కామంవిసయంచైవసోర్హతి ॥ ద్యూతవిహితకర్తృజాతం సమాహ్వయేరిశ
 తి ॥ యజ్ఞ వల్క్యః ॥ ఏవవపవిధిజ్ఞేయః ప్రాణిద్యూతేనమాహ్వయఇతి ॥ సభికవృ
 త్తికల్పనాదిలక్షణాదిధర్మసమాహ్వయేపిజ్ఞేయఇతి ॥ ప్రాణిద్యూతే ప్రాణి
 నాంజయపరాధయా తత్సాన్నిహితానిత్యాకౌబృహస్పతిః ॥ శ్వంధ్యయజ్ఞేనజయ

కత్తి దవసాదమవాత్మయాతి | తత్సామిన్దోపబోధేయో యస్తత్ర పరికస్పితః
 ఇతి || పరిపరికల్పనమపి కృతాకృతమితి హానాదః || పరిహాసకృతం చైవ
 చాప్యవిదితం నృపే | తత్రనావాత్మయా తామ మధవానునుతంతయోరితి || కా
 మంకామ్యపణం యత్తు మనునోక్తం | ద్యూతం సమాహ్వయంచైవ యోగ్యతా
 రయేతవా | తాన్సర్వాన్యైదేద్రాజాశూద్రాంశ్చ ద్విజలింగినః | ప్రకాశమేవ తా
 కార్యో సదామ్యూత సమాహ్వయా | తయోర్నిత్యం ప్రతిఘాతే నృపతీర్హత్మ
 వాన్మవేత్ | ద్యూతం సమాహ్వయంచైవ రాజాగ్రాస్త్రినివారయేత్ | రాజ్యాంత
 కరణావేతా ద్వాదోషాన్మధిపీక్షితామ్ | కిలేవానుశీలవాన్సేలూక్ మాషండాం
 తైచవమానవాక్ | పికర్తస్థాకౌండికాంశ్చక్షిప్రం నిర్వాసయేత్పురాదిత ||
 తత్సర్వం కూటాక్ష చేవనవిషయతయా రాజాధ్యక్ష సభికరహితవిషయతయా చయో
 జ్యం | అథ వబృహస్పతిః || ద్యూతం నిపిద్ధం మానఘ్నం స్య శౌచధనాపహమ్ | అ
 భ్యసంజ్ఞాతమన్తైస్తు రాజభాగసమన్వితమ్ | సభికాధిపితం కార్యం తస్మాద్జ్ఞాన
 హేతునేతి ||*

—* ఇతి ద్యూత సమాహ్వయాత్మే వివాదపదే నిరూపితే. *

—* ఇతి వసునోక్తోద్దేశక్రమానురోధేన ఋణాదానాది సమా
 హ్వయాం తాన్యపాదశ వ్యవహారపదాని నిరూపితాని. *

అథ బృహస్పతినా నిరూపితం ప్రకీర్త కాశ్యం వ్యవహారపద మధిధీయతే ||
 తస్య లక్షణభేదోనారదేన నిరూపితం || ప్రకీర్త కేళనక్షేయవ్యవహారాన్మహాశ్ర
 యాః | రాజ్ఞామాజ్ఞాప్రతిఘాతో తత్ర మేకరణంతథా | పురప్రాకారసంభేదః ప్ర
 కృతీనాంతథైవచ | పాషండినైగమశ్రేణి గణధర్త వివర్ణయాః | పితాపుత్రవివాద
 శ్చ ప్రాయశ్చిత్తవ్యక్రమః | ప్రోగ్రహవిలాపశ్చ కోపలక్రమిణామపి | పర్ణ
 సంకరదోషశ్చ తద్వృత్తినియమస్తథా | నదృష్టం చుచుర్యేషు గర్వంత తస్య
 త్ప్రకీర్ణ కమిత || ప్రకీర్ణ కేవివాదపదే యేవివాదా రాజ్ఞామాజ్ఞోల్లంఘన తత్రోర్తక
 రణాదివిషయాన్తే నృపసమవాయేన ఏవతత్రస్సృత్యాచారవ్యపేతమాగ్నే వర్తమా
 నానాం ప్రతికూలతామాజ్ఞాయవ్యవహారిర్ణయం నృపవిషకర్యాత్ - ఏవం వద
 తాయోన్మపాదయోవ్యవహార స్తత్ప్రకీర్ణ కమిత్యుక్తం భవతి || తత్ర రాజ్ఞాప్రతి
 ఘాతవిశేషేదండమాహయాజ్ఞవల్క్యః || న్యూనంవాభ్యధికంవాపి విభేద్యోరాజ
 శాసనమ్ | పారదారికచోరానామంబతోదండఉత్తమ ఇతి || రాజధత్తాయానిబం
 ధస్యవా పరిమాణస్యన్యూనత్వమాధిక్యంవా ప్రకాశయే రాజశాసన్మయోలిఖి
 యచ్చపారదారికంచోరంవాగృహీత్వా రాజైలనికేద్యముంచైతావభౌ ఉత్తమ
 సాహసం దండనీయా || వ్యగోపి || న్యాయస్థానేగృహీత్వా ర్ష మధరేణవిర్ణ
 యమ్ | కుర్వంత్యుత్తరకార్యాణి రాజద్రవ్యవివాశకాః | ఉత్తరచరీనో ద్రవ్య

హీనాకృత్యానివాసయేదితి || తత్కర్తృకరణే దండమాహుయజ్ఞవల్క్యః || రా
 జానాననారోఘ్యుర్దండతిత్తమసామానభితి || కాత్యాయనోఽపి || రాజక్రీడాను
 యేసక్తా రాజ్యత్యుః జీవినః || అక్రియోవాసయోక్తాహా దమంతేషాంక్రిత్యయే
 దితి || రాజ్యఃకోకాహసాంశ్చ ప్రతికూలేవ్యవస్థితాః || ఘాతయేద్వివిధైర్దండై
 రశీశాంహామయాజకానితి || వివిధైస్సర్వస్వావహారైః || యద్యన్యజీవనోపకరణంత
 న్నాహర్యమిత్యాహ నారదః || ఆయుధాన్యాయధీయానాం నీజానికృషిజీవి
 నామ్ | వేశ్యాస్త్రీతామలంకారా వాద్యతోద్యానితద్విదామ్ | యచ్ఛయస్యోపక
 రణంయేనజీవంతకారుకాః | సర్వస్వహారణేప్యేతన్నరాజాహర్తుష్కర్తవ్యః || బ్రాహ్మణ
 స్థవదస్థానే మాండ్యమాహమనుః || బ్రాహ్మణస్యవధేమాండ్యంపురాన్నిర్వాసనాం
 కనేలలాటేచాభిశస్త్రాః || ప్రయాణంగర్తభేనక్వితి || కోపాత్పరస్యనేత్రభేదకానాం
 దండమాహుయజ్ఞవల్క్యః || ద్వివేత్రభేదోరాజ ద్విప్రాదేశకృతస్త్రాణాంచిప్ర
 లేవనతుశూద్రస్య జీవతోవ్యవహారముభితి || యత్తుస్త్పంత్యంతరేభిహితం || ద్విజాతి
 లింగినశూద్రాః ఘాతయేదితి - తద్వృత్త్యర్థబ్రాహ్మణలింగధారణే జేదితవ్యం
 బ్రాహ్మణపీడాకారినోదండమాహమనుః || బ్రాహ్మణాన్పాదమానంతం కామాద
 వరవర్ణజమ్ | హన్యాచ్చిత్రైర్విధోపాయై స్తముద్యేగకరైర్నృపభితి || శూద్రా
 ణాంప్రవర్జ్యాదేదండమాహ కాత్యాయనః || ప్రవ్రజ్యావసితంశూద్రంజపమో
 మపరంతథావధేనశాసయేత్పాపం దండ్యావాద్విగుణందమమితి || యమితి || ఏవం
 మప్రపృతస్య రాజ్ఞోదండధరస్యచ | యశోస్త్రిస్సృజతేలోకే స్వగ్రేవాసస్తథా
 క్షయభితి || మనురపి || ఏవంసర్వనిమానాజ్ఞా వ్యవహారాస్సమాపయేత్ | వ్యపో
 హ్యక్రిష్టంసర్వం ప్రాప్తోపరమాంగతిమ్ ||*

ఇతి శ్రీమహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర వైదికసూర్గ ప్రవర్తక
 శ్రీవీరబుక్కణ భూపాల సామ్రాజ్య ధురంధరస్య మాధ
 వామాత్యస్య కృతే - పరాశరస్మృతి వ్యాఖ్యాతాయాం
 మాధవీయాయాం తృతీయో వ్యవహారకాండ
 స్సమాప్తః

శ్రీక క్షేత్రత స్మృతిరత్నసంస్థశ్రీమాధవీయో వ్యవహారకాండః |
 కల్వణరామేణ సుశోధితోయం శ్రీమాధవాచార్యగురుప్రసాదాత్ ||
 శారాశరమాధవీయోకాండోయం వ్యవహారికః |
 బ్రూహ్మ సుంధర కల్వణ రామాభ్యుదయేంద్రితోధవరః ||

